

S35640

11-D-99/5a

JOSEF ŠUSTA
SVĚTOVÁ POLITIKA
V LETECH 1871—1914

V

41e

DĚJINY NOVÉHO VĚKU

JOSEF ŠUSTA

SVĚTOVÁ POLITIKA

V LETECH 1871-1914

V

Vznik trojdhody a velmocenský výpad rakouský

„VESMÍR“

nakladatelská a vydavatelská společnost v Praze VII

1930

I.

ALGECIRAS.

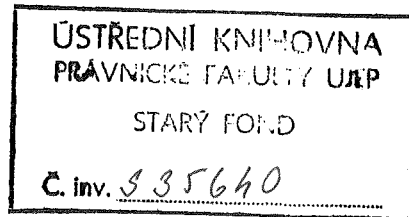
Počátek roku 1906 stál ve znamení otázky marocké a konference do Algecirasu svolané, jež ji měla řešiti. Na chvíli zdálo se sice, že palčivost otázky té se valně zmírnila, když na sklonku září 1905 došlo po dlouhém a napiatém jednání Německa s Francií konečně k dohodě o programu konference. Než brzy bylo jinak. Německá politika podpisujíc tuto programovou dohodu a vytýkajíc ústy kancléře Bülowa, že v Algecirasu nemá býti ani vítězů ani poražených, stála ještě pod dojmem nedávného úspěchu v Björkö, který Vilémovi II. otvíral výhled na veliký svaz pevninný proti Anglii zahrocený, kde i pro Francii místo bylo vyhrazeno. Proto byla heslem dne mírnější nálada vůči ní. Couvnutím Petrohradu byly však na sklonku roku naděje ty ne-li zcela pohřbeny, tedy aspoň velmi otřeseny a vina trpkého zklamání padala v očích berlínských vládců především na zásadní neochotu Francie vůči německému projektu, jež pak způsobila i větší zdrženlivost ruskou. Proto vstoupilo znova v platnost příkré hledisko, že vůči Paříži více na místě jest tvrdá pěst a studené sprchy výhrůžek než vlídná ústupnost, a marocká otázka nabyla tak opět vzhledu velmi povážlivého.

Ohlášená konference v lázeňském městečku španělském neměla býti jen nevinným divadlem diplomatické souhry, které již napřed všechny nebezpečně hroty včas otupily důvěrné rozhovory vedené v zákulisí mezi Berlínem a Paříží. Podobně jako půl roku před tím sehnáním Delcasséa s ministerského stolce měla býti Francie znova poučena o tom, že ji nedovede k trvalým ziskům v Marokku přezírání německé moci ve světové politice a hledání opory v Londýně. Vyznívalo to z řeči, kterou měl kancléř Bülow v říšském sněmu 6. prosince, kde mluvil o „neuspokojivé situaci“ a o neshodách trvajících mezi Francií a Německem s přízvukem nepochybně pohrůžlivým. Jako na jaře roku 1905 tkvěla tedy zase v evropském ovzduší tíha dusného napětí a obavy pařížské vlády před možným útokem německým prozrazovala i některá opatření vojenské správy francouzské, jež měla obrannou pohotovost na východních hranicích republiky zvýšiti. Nervositu francouzskou zvětšovaly při tom zejména trapné pochybnosti o účinné pomoci spojenecké jak Ruska, tak

Vyhládky konference.

Podrážděnost Berlína proti Francii.

Bülowovy pohrůžky.

VYTISKLA PRŮMYSLOVÁ TISKÁRNA V PRAZE

i Anglie, kdyby k válce opravdu došlo, pochybnosti způsobené především vnitřními poměry obou zemí.

Rusko.

Říše císařská prožívala tehdy vrchol revoluční krise, kterou porážky na dalším východu již na počátku roku 1905 byly vyvolaly a již nebylo lze uklidnit zdráhavými a pochybnými ústupky. Dotkli jsme se již v předchozím svazku toho, jak vyhlídka na „Bulyginskou dumu“, pouhý sbor poradní bez náležité moci v srpnu 1905 ohlášený, v Rusku nikoho nespokojily. Vření trvalo s hlasitými protesty skoro všech táborů, v nichž nespokojený národ se byl seskupil, a nejdůraznější úder přišel ovšem od dělnictva, socialistickou akcí vzrušeného. V říjnu dochází k obecné stávce dopravní, jež ochromila veškeren hospodářský život i ruch a způsobila rozvrat tak dokonalý, že i v nejbližším okolí Mikuláše II. zavládlo přesvědčení o nutnosti velikých rozhodnutí. Zejména hrabě Witte snažil se 19. října cíři objasniti, že nezbyvá opravdu střední cesty mezi udělením konstituce, jež by samodržaví vážně a zásadně obmezila, nebo krvavým risikem vojenské diktatury.

Stávka dopravní.

Radil ovšem k první cestě a činil tak i velký kníže Nikolaj Nikolajevič, jenž jen s obtížemi, několikadenní jízdou na koni do Petrohradu se byl dostal a o malé spolehlivosti vojska v guberniích povážlivé zprávy přinášel. Pod nátlakem tím podepsal konečně cíř, který se byl již rozhodl k abdikaci ve prospěch svého bratra Michaila, ale na ní pak nesetřval, 30. (17.) října veliký manifest, jímž se Rusko mělo státi říší ústavní. Slovo „konstituce“ ani tu nebylo sice výslovně proneseno, stejně jako nezmi-zelo z titulu cířského označení „samodržec“. Mikuláš II. cítil se k tomu zavázán slibem, který učinil kdysi umírajícímu otci, že nezruší „samodržaví“; skutečně však přinášel „říjnový“ manifest v ohledu tom ústupky velmi podstatné. Zaručoval plná osobní práva občanů, svobodu slova i tisku, právo spolkové i shromažďovací, a stanovil jako „nezvratnou zásadu“, že дума jakožto sbor zástupců národa volených rozšířeným právem volebním bude míti právo povolování rozpočtu i kontrolu státního hospodářství a že bez jejího souhlasu žádný zákon nenabude platnosti. Manifest provázela i publikace zprávy hraběte Witte o motivech rozhodnutí cířova a o opatřeních nutných k postupnému provedení jeho slibů.

Manifest z 30. října 1905.

Vláda hr. Witte.

Mimoděk vybavovala se tu v mysli vzpomínka na vídeňský převrat březnový roku 1848 a na pád Metternichův, když 1. listopadu odchází z úřadu prokurora sv. synodu Pobědonoscev, hlavní ideový sloup a zo-

sobňovatel dosavadního režimu. V zápětí potom prohlášena nová vláda, jež měla míti ráz pevného kabinetu podle západních vzorů a nikoliv jen volné skupiny ministrů, cáři jednotlivě zodpovědných. V čele jejím stánu Witte s nadějí, že se obratnosti i pružnosti jeho podaří převésti Rusko bez dalších katastrof do stavu státu aspoň na tolik ústavně vyrovnaného, jako bylo Prusko nebo Rakousko, a smířiti aspoň jakousi účast občanstva ve věcech veřejných se zachováním silné moci panovnické, jež by zejména vojenství a zahraniční politiku dále řídila podle svého.

Jeho směrnice.

Kompromis takový byl však v Rusku neobyčejně ztížen z rozličných důvodů. Jednak byl ústup dvora velmi pochybné upřímnosti a síly odporu proti jakémukoli skutečnému obmezení samodržaví v okolí cířově velmi mocné. Generál Trepov, ač z vlády vystoupil, zachoval moc vrchního velitele palácové gardy, kdežto v ministerstvu samém vedle jmen liberálního přídechu značný vliv měl ministr vnitra Petr Nik. Durnovo, někdejší ředitel policejního departementu, typus nesvědomitého šplhavce a úplatného činovníka.

Neupřímnost dvora.

P. Durnovo.

Proudy reakční nenalezaly však jen u dvora opory. V Petrohradě založili kníže Gagarin, Dr. Alexander Dubrovin a besarabský velkostatkář Puriškovič „Svaz ruského národa“, který v zápětí splynul v jedno s poněkud starším „Svazem ruských mužů“, založeným v Moskvě osobami z vysoké šlechty, jako byl kníže Ščerbatov, hrabě Šeremetěv a jiní. K nim se družily krajinské svazy monarchických velkostatkářů, t. zv. Společnost církevních korouhví a jiné formace podobné, jejichž cílem byla záchrana stavovských výsad, samodržaví i pravoslavi a převahy ruské nadvlády nad neruskými národy říše. Jejich snahou bylo nejen čeliti hlediskům hraběte Witte ve vyšší společnosti, nýbrž reakční tábor neváhal podle osvědčených vzorů hledati ozvěnu i v nízkých vrstvách huligánstva a drážditi je k protižidovským pogromům.

Reakční proudy.

Naproti tomu byla podpora, již se nové vládě dostávalo z kruhů svobodomyšlných, více než pochybná. Nejspíše ještě mohla počítati s táborem, jemuž se později dostalo názvu „oktjabristů“. Tábor ten, přijímaje základnu říjnového manifestu, nehledal lepší budoucnosti Ruska ani v překotné demokratisaci života veřejného, ani v příliš štedrých ústupcích rozličným národnostem, jež byl dosud jednotně ruský příštíh říše cířské vázal v tuhý celek a které zejména na pohraničí tvořily osobité skupiny s probouzejícím se sebevědomím. V čele této strany, která podobně jako

Oktjabristé.

německá strana národně-liberální měla těžiško své v městské buržoasii obchodem a průmyslem bohatnoucí, stáli mužové, jako byl hrabě Heyden a Šipov, vůdčí slovo tu pak strhoval na sebe Alexander Gučkov, bankovní ředitel v Moskvě, muž světa zběhlý a jako člen městské rady moskevské v debatách ostřílený.

Ale také oktjabristé podmiňovali svou podporu vlády odstoupením Durnova a vliv jejich byl nadto dosti obmezen. Neboť v přízni inteligence zatlačoval je do pozadí někdejší „Svaz osvobození“, který se přetvářel ve stranu „konstitučně-demokratickou“, zkráceně „kadětskou“. Strana ta, jež se zdobila názviskem „partie narodnoj svobody“ a měla v čele svým vynikající muže duševní práce, jako byli Miljukov, Muromcev, Rodišev, kníže Lvov, Petrunkevič, viděla v říjnovém manifestu jen první splátku, po níž v zápětí měly následovati další. Rusko mělo se podle nich státi ihned monarchií parlamentně-konstituční s obecným právem hlasovacím, s výrazně demokratickými řády a dokonalým ústupem od unifikáčného úsilí pravoslavně zbarveného, jenž by uspokojil neruské národy značnou autonomií aspoň tam, kde sídlí v sevřeném množství.

Proti táborům, v nichž ruský nacionalism staršího nebo novějšího způsobu nalézal oporu, stála tu tedy hesla osvíceného pokroku v demokratickém vyhranění. Strana kadětská měla pak vrch nejen ve „svazu sojuzů“, v květnu 1905 vytvořeném, nýbrž i v moskevském předsednictvu sjezdu zemstev, jež hned na počátku listopadu hraběti Witte předložilo obsáhlý soubor radikálních požadavků. Žádalot svolání ústavodárného shromáždění, zvoleného obecným právem hlasovacím, dokonalé amnestie politických provinilců a okamžitého uvedení v život slíbených svobod osobních. Požadavky ty prohlásil za své i hlučný sjezd zástupců zemstev a měst, který se sešel v Moskvě ve dnech 19.—26. listopadu a o němž mnozí měli za to, že se rovnou prohlásí za národní konstituantu. Sjezd toho sice neučinil, ale nálada, jež v něm převládala, činila velmi pochybným, zda s této strany zdrženlivému postupu vlády se dostane žádoucí opory proti zřejmě revolučnímu kvasu, který silou zdánlivě neodolatelnou vyvěral z hloubi temných nížin lidových.

Kapitulace cářské vlády před stávkovým rozvratem, kterou byl opravdu říjnový manifest, lákala takřka neodolatelně k vynucování dalších ústků zbraní prostého násilí a měla hlučnou odezvu především na ruské vesnici, rozvířené již od jara bouřlivými otřesy. Witte snažil se sice ihned

uklidňovati mužictvo slibem podstatných slev jak daňových nedoplatků, tak vyvazovacích platů. Byl to značný dar státu vesnici, ale nepostačoval. Nedostatečná výchova negramotné masy mužictva k správnému pochopení právního řádu a chyby předchozí reformy agrární mstily se bouřlivě. Zase hoří panské dvorce a zabírá se násilně poměšická půda na tisíce místech, svolávají se za účasti sociálně-revolučních agitátorů selské kongresy, žádající beznáhradného rozdělení panské a státní půdy. V městech rozkvétá děsivě plevel bosácké zločinnosti, hledající ukojení stejně v protižidovských pogromech jako v „expropriatorských“ útocích na obchody, banky a státní pokladny, s revolverem v ruce a s revoluční fráží v ústech. Zhoubná vlna rozpoutané nezákonnosti otřásá ohromnou říší a zvláštního zbarvení nabyvá hnutí zejména tam, kde k němu přistupují výbuchy národní nespokojenosti, které jarní ústupky v oboru církevní a školské správy se nyní jeví pouhou první splátkou.

V Pobaltských krajích vření lotyšského a estonského živlu jak proti ruskému činovníctvu, tak proti německým baronům stupňuje se v bouři, která zahání tisíce dosavadních pánů kraje na útěk až do Německa; v Lotyšsku i Kuronsku došlo dokonce k zřizování drobných selských republik s heslem, že jejich federací má vzniknouti jakési severské Švýcarsko, dechem svobody bouřlivě setřásající dosavadní feudální tradice. Podobné rysy jeví revoluční hnutí v Pokavkazí i v Polsku, kde o rozvrat dosavadních řádů svorně usiluje i židovský „bunt“ i národně socialistický tábor polský v čele s Josefem Piłsudským, a kde družstva revoluční „bojovky“ houfnými vraždami četníků a útoky na veřejné úřady zvyšují obecný rozvrat. Vojsko vysílané proti těmto zmatkům nejeví se všude dosti spolehlivým a dostatečným, zejména kde není odvahy k jeho ráznému užití, takže nejen Švédsko vyslalo válečné lodi do Rigy k obraně svých příslušníků, nýbrž učinilo tak i Turecko v Batumu a z Berlína docházely cářského dvora nabídky vojenské pomoci k potlačení revoluce v Polsku i Pobaltí.

Nabídka byla sice odmítnuta, ale hluboké otřesení sebedůvěry ruské vlády prozrazoval také manifest cářský ze 4. listopadu, obnovující starou ústavu finskou, který však nezabránil tomu, aby generální guvernér velkoknížectví, kníže Obolenskij, nebyl vojenskou vzbouřkou donucen Helsinky vůbec opustiti. Revoluční kvas zašlehoval až na sibiřský východ, kde v Krasnojarsku a Čitě došlo k vyhlášení selských republik. Zvláště

povážlivým jádru říše jevílo se pak hnutí dělnické v hlavních střediscích městského života.

V souvislosti s velikou stávkou dopravní ustavil se v Petrohradě ještě před vydáním ústavního manifestu 26. října „sovět dělnických deputátů“, sbor sociálně-demokratických předáků, v jehož čele vedle předsedy Nocara-Krustaleva stál bystrý Bronstein-Trockij. Sovět ten, jenž vzrostl v následující době na 500 členů, počínal si ihned jako opravdový konvent a nová vláda národní. Zřizuje rozhodčí úřad mzdový a dělnický dozor nad továrnami, dekretuje osmihodinnou dobu pracovní a vymáhá dávky na majitelích továren, nařizuje stávky vůči nepovolným a vysílá své zmocněnce do jiných průmyslových středisek k zřízení sítě dělnických rad provinčních, což se mu v mnohých městech, zejména Moskvě, Kijevě, Charkově opravdu podařilo. Vedle něho trvá ústřední výbor železničních zřízenců, osobující si dozor nad vší dopravou, kdežto strana sociálně-revoluční si snažila zajistiti vedení mužického hnutí na venkově pomocí všeruského svazu selského a jeho ústředním výborem.

Vedle nové vlády cířské stály tak v Petrohradě opravdu samozvané vlády revoluční opřené o hrozbu generální stávky a protestující hlučně i proti tomu, když vojenská správa aspoň tolik vůle k životu a moci projevila, že v polovici listopadu důrazně potlačila vzbouřenecké hnutí, které se hlásilo u posádek válečných přístavů Kronštatu, Sebastopole a Vladivostoku. Také dělnický sovět tlačí na to, aby bezodkladně bylo svoláno ústavodárné shromáždění zvolené všeobecným právem hlasovacím, a zesiluje tak volání z řad politiků kadětských, z nichž mnozí proto nenalézali odvahy vyslovit se otevřeně proti zhoubné vlně násilné nezákonnosti Rusko zachvacující, nýbrž skláněli se s mystickou úctou před hnutím dělnickým jako před novým nositelem lidového cítění. Prozíravějším z nich bylo ovšem zřejmo, jak nebezpečné jest vše to pro zdárné budování mladé ústavnosti a zachování společenské budovy, zejména když z krajní skupiny bolševické bez rozpaků se šířila hesla hlásající zhoubu nejen cířskému režimu, nýbrž i základům měšťanské společnosti.

Hesla ta zahrotil zcela příkře zejména vůdce skupiny té Uljanov-Lenin již v brožuře „Dvě taktiky sociální demokracie“, nedávno v Ženevě vydané, kterýž pak do Petrohradu přichvátav v časopise „Novaja Žizn“ nepokrytě vyzýval ruské dělnictvo, aby třídní diktaturou proletariátu, obrácenou rovně proti monarchii jako proti liberární buržoasii,

veškeru moc na sebe strhlo a ruský převrat učinilo předvojem evropské sociální revoluce. Rázným krokem v tomto směru jevíla se zejména výzva vydaná 5. prosince sovětem dělnickým „dělnictvu i ostatním občanům“, žádající jich, aby zlomili finanční základnu cířské vlády náhlým runem na peněžní ústavu a požadováním výplaty všech vkladů v kovové měně. Sovět vydal v zápětí potom spolu s všeruským svazem selským dokonce manifest, v němž „jménem lidu“ prohlašoval nejen za neplatné všechny zahraniční půjčky cířských vlád, nýbrž rušil i platnost papírových peněz a nařizoval obecné odpírání jakýchkoliv daní státních.

Bylo zjevno, že s tímto duchem zásadní pandestrukce ve smyslu Bakuninově nelze uzavíratí kompromisů. Witte, který do únavy a s přílišnou shovívavostí parlamentoval s dělníky a jejich sovětem, ztrácí proto rychle půdu u dvora a Durnovo sune se neodolatelně do popředí, jsa nyní podporován velkým knížetem Nikolajem Nikolajevičem, vrchním velitelem branné moci v petrohradském okrsku. Působilo to jako skutečný obrat, když 16. prosince vojsko obsadilo úřadovny dělnického sovětu, zatkl 49 přítomných členů a rozprášilo v zápětí i ústřední výbor železničářský. Telegraficky nařídila pak vláda i všem vrchním gubernátorům, aby zatkli podobně vůdce podvratných organisací a dělnických rad v provinčních městech.

Provedení rozkazu bylo ovšem jen v některých místech hned možné, ale v Petrohradě zůstala vláda opravdu pánem a vytvořila si tu základnu k znovunabytí moci. Členové dělnické rady, pokud unikli zatčení s Trockým v čele, obrátili se sice „k celému národu ruskému“ s výzvou k obecné stávce a brannému pozdvižení. Než únava v dělnictvu se hlásící způsobila, že stávka se stala účinnou jen v některých větších městech jižních, jako byl Charkov, Rostov, Novorosijsk, Batum, a heslo rozhodného boje vyvrcholilo pak především v matičce měst ruských, Moskvě.

Tu zdálo se ovšem, že vláda schválně dala revolučnímu hnutí uzrátí, aby je pak smrtelným úderem zkrušila. Aspoň trpěla tu nápadně dlouho agitaci na bouřlivých schůzích rozvlhěnou, kterou 20. prosince obecná stávka byla rozšířena tak, že všecken život hospodářský byl zastaven. Revoluční „druženíci“ snažili se zmocniti velikého města i zatlačití policii z ulic a zřizováním barikád přišla Moskva do horečného stavu, když 21. prosince generální guvernér, admirál Dubasov, dal vojsku nastoupiti k vážnému útoku.

Sověť dělnických deputátů.

Náběhy k revoluční vládě dělnictva.

Hesla Leninova.

Hrozba finančním rozvrátem.

Zakročení vojska.

Rozhodný boj s revolucí.

Moskva v prosinci 1905.

Pouliční bitva.

Boj, který tím vzplanul, byl velmi tvrdý a krvavý, neboť značná část obyvatelstva, z dělnictva i inteligence, napjala všechny síly, aby obhájila prapor revoluční. Zraky vší Evropy obrátily se ve chvíli té k Moskvě s vědomím, že tu padá veliké rozhodnutí. Ruská revoluce roku 1905 lišila se od revolucí roku 1848 podstatně tím, že tu chyběla krásná radostnost a důvěřivost, jež ozařovala v západní a střední Evropě aspoň první fázi liberálně-demokratických náběhů. V Rusku převládal od počátku postupně zahořklý škleb nenávistné vášně nad jasnou vlnou nadějí a vše tu bylo jaksi zhuštěno v horečné zkratce; ale ve chvíli, kdy Moskva se rozezněla palbou pušek a salvami děl, podobalo se město věru opět Vídni z října 1848. A také tu, podobně jako kdysi v Rakousku, stará organizace vojenská osvědčila se mocnou baštou dotavadního režimu, kterou revoluce úplně otrásti nedovedla. Zejména rozhodnutí přinesla 26. prosince doprava gardových pluků z Petrohradu do Moskvy. Do dvou dnů byl střed města vládě zabezpečen, do 31. prosince děly a strojnými puškami zkroceny také lidové čtvrti tovární a nový rok 1906 uvítal vítězství císařské moci nad hnutím, které kotvilo příliš v náladově nespolehlivém pučismu a při němž nepochybně předčasný výpad třídních hesel dělnických pomáhal tříštit spolehlivost opozičních šiků na újmu skutečně možného zajištění pokroků ústavních.

Vítězství moci císařské.

Revoluční sebedůvěra veškeré pokrokové společnosti ruské, jež ukvapeně kladla do hrobu samodržaví a jeho hlavní opory jako věc opravdu přežilou, přesvědčila se, že domnělá mrtvola žije a má ostré zuby. Počátek roku 1906 přináší pak trestné výpravy vojenských oddílů, zejména spolehlivých gard, do rozličných gubernií evropských i do Sibíře, zlomení revoluce v pomezí oblasti za doprovodu vojenských soudů a stanného práva. Rozpuštěním dělnických rad a selských svazů, houfným útekem jejich vůdců do ciziny a obnovením autority úřadů byly v následujících měsících úderné čtyři revoluce po krátkém poměrně výletu na denní světlo zase stlačeny do podzemí a podle analogie událostí let 1848—1849 bylo lze s určitostí počítati s výrazným náběhem zřejmě reakčních pokusů tím spíše, ježto již 5. ledna 1906 Mikuláš II. přijal v Císařském Selju poselství národního svazu všeruského vedené Dubrovinem s význačným slibem, že „světlo pravdy v brzku se zase rozzáří nad ruskou zemí“.

Triumf reakce.

Tyto naděje dvorských kruhů byly ovšem poněkud přitlumeny skutečností, že zůstával v trvalé platnosti ústavní manifest říjnový, který

právě ve dnech boje o Moskvu 24. prosince byl doplněn císařským úkazem o volebním právu do chystané dумы. A úkaz ten u srovnání s dumou „Bulyginskou“ rozšiřoval právo volební velmi značně, dávaje je aspoň v městech takřka všem, kdož měli pevný byt, a vytvářeje pro dělnictvo průmyslových středisek zvláštní kurií, takže volební právo bylo vlastně odepřeno jen venkovské inteligenci učitelů, lékařů nebo techniků, pokud neměli nemovitého majetku. Volby měly se konati v březnu a zůstávaly silnou nadějí pokrokové strany, pokud se nedala strhnouti hazardním radikalismem vůdců strany sociálně-demokratické a sociálně-revoluční, kteří z emigrace již napřed ohlašovali zásadní bojkot proti účasti na volbách, konaných pod tlakem vítězných bodáků císařských.

Úkaz o volbách do dумы.

Pokrokový tábor kladl ostatně značné naděje také do finančních nesnází vlády. Správě státního pokladu bylo totiž spláceti krátkodobé pokladní poukázky z doby válečné, rozvrat revoluční zabrzdil však příliv daní a přinesl zdrcující pokles státních rent; run na peněžní ústavu ohrozil zlatou měnu a úplnému shroucení platební schopnosti státních pokladnic zabránila v prosinci jen velmi drahá výpomoc berlínské banky Mendelsohnovy. Náprava tísně byla tudíž možná jen velikou půjčkou v cizině a hrabě Witte počal o ni ihned vyjednávat v Paříži s konsorciem bank, jež mělo za účasti anglického, holandského i rakouského kapitálu sehnati Rusku peněz dvě miliardy franků přesahující. Zástupcové ruských kruhů opozičních naproti tomu vymáhali v Paříži, aby půjčka nebyla provedena dříve, než se дума opravdu sejde a za ni zaručí, vyhrožujíce jinak společenským bojkotem přepychového zboží francouzského v Rusku.

Finanční tíseň říše.

Půjčka v Paříži.

Vše to působilo, že i po míru Portsmouthském a po zdolání revolučního výbuchu císařská moc na venek se jevila ve znamení velikého otazníku pro nejistotu dalšího vývoje vnitřních poměrů ruských a nebylo nikterak zřejmo, pokud by byla s to, vystoupiti po boku ohrožené Francie jako její spojenec v případě velikého zápasu válečného. Pro Francii bylo to pak tím trapnějším, ježto zároveň také v Anglii došlo ke změně poměrů, jež mohla učiniti pochybnou její vydatnou pomoc v otázce marocké. Byl to pád vlády Balfourovy a nastolení nového, liberálního režimu.

Nejistota dalšího vývoje.

* *
*

Tíseň konserva-
tivní vlády
v Anglii.

Již po delší dobu jevílo se postavení strany konservativně-unionistické, jež byla v Anglii při veslu od roku 1895, značně oslabeným. Doplnovací volby ukazovaly nepochybně vzrůstající počet jejích nepřátel a neklidnou náladu veřejného mínění v zemi, způsobenou málo zdárným řešením některých otázek vnitřních. Takovou byla zejména otázka školská, kterou mocně zvrátila reforma z roku 1902, uzákoněná přes tuhý odpor oposice. Zejména závaznost příspěvků z peněz veřejných na soukromé školy církvi anglikánskou řízené bouřila mocně nonkonformisty i stoupence laického školství, kteří nalézali zvláště výmluvného vůdce v poslanci za Carnarvon, Davidu Lloyd Georgeovi.

Lloyd George.

Temperamentní Walesan, který přinášel do života veřejného vůbec dráždivou a výbojnou tóninu tribuna spojujícího přirozenou nenávist snaživého dítěte chudoby k přemoci nezaslouženého bohatství s důslednou ideologií demokratickou, dovedl stupňovati agitaci proti novým řádům školským tak, že stoupenci jeho houfně odpírali placení školských daní a nedali se v pasivním odporu svém ani soudy zlomiti. Na 64 tisíc žalob bylo pro to zdviženo, 281 osob uvězněno a na půl čtvrtá tisíce exekvováno, aniž se ukazovalo východisko z této pohoršující situace, která byla ovšem liberální straně velmi vítanou základnou k stupňovaným útokům na vládu. A k podobným útokům dávaly příležitost i zlořády, jež umožňovala nová úprava dovozu zotročených dělníků čínských do Jižní Afriky, nebo rozpočtové schodky způsobené likvidací války boerské a vyžadující udržování příjmové daně na mimořádné výši.

Boj o školu.

V dělnictvu proti vládě působilo nadto silně ohrožení Trade Unionů rozhodnutím soudní komory domu lordů, jež svalovalo povinnost náhrady za škody způsobené stávkami na bedra odborových družstev dělnických. Také irská otázka byla daleka žádoucího řešení. Konservativní vláda vynaložila sice značné úsilí na to, aby rychle zlepšila zejména agrární poměry ostrova. Zákonem z roku 1903 vytvořila značný fond k výkupu panské půdy pro nájemce pomocí 68 ročních splátek, jímž vytváření drobného vlastnictva půdy bylo opravdu urychleno, stejně jako příznivě působila na povznesení úrovně zaostalé země odborná činnost meliorační a pokroky školství rolnického i průmyslového. Státní tajemník pro Irsko George Wyndham obíral se dokonce i plánem, rozřešiti státoprávní stránku irské otázky pomocí t. zv. „Legislative Devolution“, jakousi zmírněnou „Home Rule“, ale úsilí jeho ztroskotalo úplně nejen o zásadní odpor ně-

Poměry irské.

kterých tuhých unionistů anglických, nýbrž ještě více o nezadržitelný vzrůst národního radikalismu irského, odmítajícího jakýkoliv kompromis.

Byloť zjevno, že vedle starší strany národní, která pod vedením Edmunda Redmonda v londýnském parlamentu irské zájmy především zastupovala a na široké vrstvy lidu hlavně pomocí kněžstva působila, rostoucího významu nabývají také mladší proudy, jiných prostředků se chápoucí. Tak kulturní spolek „gaelská liga“, který od roku 1893 se snažil z vymírajících dialektů gaelských vytvořiti národní jazyk spisovný, jenž by se stal novým paladiem pravého irství; od roku 1905 pak vstupuje s žurnalistou Arthurem Griffithem v čele do popředí hnutí „Sinn Féin“.

Heslo to, jehož vlastní význam byl „my sami“, bylo výrazným protestem proti postupu Redmondovu, jenž se mladým bouřlivákům zdál příliš krotkým a příliš ochotným, čekati spásu z milostivé ruky té oné vlády anglické. Sinn Féin pohrdá drobečky obratnou akcí parlamentní ulovenými stejně, jako chce národní myšlenku vzkříšením vlastního jazyka se vztyčující oprostiti od přílišné závislosti na kléru; chce přímou akcí osvětovou buditi massu k pravému uvědomění, ale necouvá ani před teroristickými činy, jako bylo soustavné poškozování dobytkařských farem anglických vlastníků půdy irské, ani před hlásáním bojkotu anglických tovarů. Počet přívrženců nového hnutí nebyl sice ještě valný, ale rostl přece rychleji než počet krajních umírněnců, kteří pod vedením Williama O'Briena spásu hledali v krotkém kompromisu s britským živlem. Zároveň v dělnictvu průmyslových měst přičiněním agitátorů, jako byl Connoly a Larkin, hlásila se k slovu i hesla, jež zásadní boj proti kapitálu spojovala s náladou národní oposice irské, až k republikánským ideálům stupňované.

Vše to bylo bilancí pro zájmy vlády Balfourovy velmi málo uspokojující tím spíše, ježto trpěla stále více i vnitřním rozvratem vlastního tábora unionisticko-konservativního, do něhož Chamberlain heslem celní reformy na utužení britského imperia byl vnesl osudný kvas nekonečných sporů. Ministerský předseda Balfour pokusil se ovšem již roku 1903 rozřešiti věc tak, že přiměl k demisi jak Chamberlaina, tak i ty z jeho kolegů, kteří v kabinetu nejostřeji se stavěli za heslo volné tržby. Sám snažil se pak rozvratnou otázku celní reformy odsunouti na vedlejší kolej předběžných anket a obeplouti ji tvrzením, že teprve po nové říšské konferenci koloniální bude vhodné rozhodnouti o tom, má-li se Chamberlainův závažný

E. Redmond.

Sinn Féin.

Přímá akce
a teror.

Dělnická složka.

Chamberlainova
hesla.

Balfourovo
kollání.

podnět státi heslem, s nímž by dotavadní většina šla do nových voleb. Tím dal však velikému agitátoru birminghamskému jen více volnosti, aby mohl ve straně i v národu rozvinouti sílu dráždivého slova a většinu ve sněmovně dokonale desorganisovati.

Winston
Churchill.

Dochází k útěku mnohých význačných politiků z vládního tábora do řad oposice; tak přeběhl k liberálům mladý Winston Leonard Churchill, neklidný, ale velmi schopný synek ze slavného rodu Marlborough, jemuž zášleh americké krve se strany matčiny dával význačnou schopnost, bít se s úspěchem v široké aréně demokracie stejně, jako jej před tím prudká touha po dobrodružství vedla na krvavá bojiště na Cubu i do Transvaalu. Vládní většina scvrkla se z původních 134 hlasů znenáhla na 69 a 20. července 1905 octla se dokonce čtyřmi hlasy v menšině.

L
Rozklad vládní
většiny.

Ježto šlo jen o náhodné hlasování v podružné otázce, odmítl Balfour sice podati ihned demisi a odročil jen zasedání sněmovny; ale nemožnost kolísavého postoje v palčivé otázce celní ukazovala se stále zjevněji. Chamberlain opřený o těžký průmysl birminghamský zvyšuje své útoky, kdežto textilníci manchesterští a uhelní těžaři walesští zůstávají přesvědčení o výhodnosti svobodné tržby a liberální tábor zesílený rozhořčeným dělnictvem i obecnou obavou před zdražením všech životních potřeb ochránářskými cly zvyšuje svou palbu do řad zmatené většiny, volaje hlučně po nových volbách.

Demise
Balfourova.

Tu rozhodl se Balfour pro postup dosti neobvyklý. Ač mohl v čele většiny celkem ještě nepochybně sám rozpustiti sněmovnu a řídit nové volby, podal 4. prosince přece demisi a přesunul úkol ten na oposici. Doufal totiž, že se liberálům nepodaří bez nesnáží sestaviti novou vládu a že úkol ten vnese zmatek do jejich řad. Neboť nyní se ukáže rozpor, který od války boerské v jejich táboře trval mezi ráznými odpůrci výbojné politiky imperialistické, jako byl sám vůdce strany Henry Campbell-Bannerman, a muži, jako byl lord Rosebery, kteří nikterak nechtěli demokraticko-pacifickým náladám obětovati světový rozlet říše britské. Také stará otázka irské autonomie mohla se státi kamenem úrazu při tvoření nové vlády. Než naděje ty se ukázaly klamnými a již 9. prosince mohl Campbell-Bannerman králi předložiti k jmenování hotový seznam nových ministrů. Rosebery sice mezi nimi nebyl, ale imperialistické křídlo liberálního tábora tu bylo význačně zastoupeno novým ministrem věcí zahraničních Greyem, ministrem financí Asquithem a ministrem války Haldanem, kdežto

Campbell-
Bannerman
v čele vlády (9.
prosince 1905).

z nositelů staré tradice Gladstonovy zasedl tu zejména jeho biograf Morley jako státní tajemník pro Indii se skupinou svých přátel. A na tom nebylo dosti. Také zcela levé živly oposiční našly tu zastoupení; waleský bouřlivák Lloyd George stal se ministrem obchodu a dokonce i socialista John Burns, kdysi vězněný pro prudké řízení stávky dělnické, zasedl ve vládě jako správce „Local Government Board“; Churchill stal se podsekretářem kolonií.

Nová vláda jevila se tak dosti podivným amalgamem živlů zcela rozličného usměrnění a Campbell-Bannerman vytvářeje ji byl nucen k nejednomu důvěrnému slibu. Tak zajistil imperialistické skupině, že otázka irské odluky nebude posunuta do popředí a že také v zahraniční a říšské osadní politice dosavadní směrnice vládní se zásadně neposunou, kdežto radikální křídlo bylo získáno slibem vnitřní politiky opravdu demokratické a veskrze pokrokové, jak to nový premier také veřejně prohlásil slovy, že Anglie nemá již býti pouze „polem zábavy“ pro bohaté, nýbrž především „pokladnicí“ pro chudé.

Dvojitý směr
v liberálním
kabinetu.

Zatím bylo ovšem přední starostí nového kabinetu, aby si zjednal náležitou základnu ve sněmovně novými volbami, jež byly vypsány 8. ledna 1906 a rozvířily mocně všecek život veřejný. Byla to opravdu významná bitva v ústavním vývoji anglickém, jež se tu rozpoutala.

Volby v lednu
1906.

Hlavním heslem zápasu zůstávala ovšem otázka říšské reformy celní, kterou všecek tábor liberální svorně zamítal, kdežto v táboře konservativním jen část byla opravdu ochotna platiti případné utužení říšské jednoty odstupem od osvědčené tradice volné tržby. Chamberlain rozvinul sice veškero úsilí v tomto směru, ale snaha jeho byla vyvážena zvýšenou účinností skupin dělnických, jejichž soudržnost na politickém bojišti byla značně pokročila. Již roku 1900 rozličné organisace, v nichž se dělnické a socialistické hnutí v Anglii svérázně a velmi pestře vyvíjelo, jako bylo ústředí „Trade Unionů“, Hyndmanova marxistická federace, nová Independent Labour Party, Společnost Fabiovců, vytvořily si aspoň společný výbor parlamentní, t. zv. „Labour Representations Committee“, který zejména volební akci dělnických vrstev usměrňoval. Nyní bylo sjednáno, že dělničtí zástupci, tímto společným úsilím zvolení, nemají ve sněmovně tvořiti již jen krajní křídlo radikální levice k straně liberální přidružené, nýbrž samostatnou stranu „Labour Party“, jež si vyžádá vlastní místnosti klubovní a opatří fondy nutné k zajištění výživy svých členů pod vedením hlavního sekretáře, Skota Ramsaye Macdonalda.

Dělnická
organisace.

Labour Party.

Výsledek voleb.

Toto upevnění dělnických šiků, rozčilených obavou, aby zdražení životních potřeb, jež na pevnině agrárnícké a vůbec ochrannářské akce celní činily neblahou skutečností, nezašlehlo také do Anglie, přispělo mocně k tomu, že volby přinesly zcela rozhodné vítězství dotavadní oposice. Liberální strana získala naráz 377 mandátů, irští nacionalisté 83, dělnická skupina 51, kdežto někdejší tábor vládní stanul tu pouze s 132 konservativci a 28 unionisty.

Porážka Chamberlainova.

Porážka zvučných hesel Chamberlainových byla naprostá a státník, jehož bojovná osobnost v předchozím desetiletí byla tak výrazně stála na výšině veřejného života britského, byl nucen ustoupiti konečně do pozadí, kde jej roku 1909 choroba úplně zlomila. Při tom bylo důležité, že dokonalé vítězství volební dávalo liberálům vládu bezpečně do rukou, aniž byli závislí na hlasech Irčanů, s nimiž jim bylo za dob Gladstonových počítati. Tak dostával politický život anglický novou základnu k další demokratisaci tím spíše, ježto v řadách poslanců vítězné strany její rozhodní stoupcenci měli zřejmou převahu. Bylo nepochybně, že se vývoj národního života od starších tradic Viktoriánských stále více doleva posouváný v nejbližší době podstatně urychlí a země tak bude postavena před nové, významné zápsy.

Liberální vítězství.

Šlo ovšem zároveň o to, jaké změny veliký přesun moci a úplné vystřídání vůdčích osobností způsobí v zahraniční politice britské a zejména v jejím poměru k otázce marocké. V ní, jak víme, předchozí, konservativní vláda stála pevně po boku Francie, jsouc i jinak, zejména od roku 1903, v zřejmém rozporu se snahami Německa ve světové politice. K pevným závazkům mezi Paříží a Londýnem sice nedošlo, ale důvěrné projevy britského ministra věcí zahraničních, lorda Lansdowna, vůči francouzským zástupcům a projevy anglického vyslance v Paříži, sira Bertie, zesilovaly nepochybně domnění, že londýnská vláda chce nejen se vším důrazem podepřít odpor Francie proti případnému nároku německému na část marockého pobřeží, nýbrž že uvažuje vážně o smluvním upevnění „přátelské dohody“ i o vojenském zasáhnutí na pevnině, kdyby francouzská republika pro otázku marockou se stala obětí německého útoku.

Naděje Berlína.

V Berlíně aspoň o tom nepochybovali a proto uvítali změnu ve vládě britské se značnými nadějemi. Doufali, že mužové, kteří v době války boerské tak ostře vystoupili proti imperialistickým směrnicím konservativní politiky, jako učinil sám Campbell-Bannerman, Morley, Lloyd

George, Burns, nyní, majíce moc v rukou, vši silou se zasadí o to, aby krajně pacifickým postupem a zásadním zmírněním osadní rozpínivosti zachovali volnou ruku především k vnitřním reformám. Domnění to zesilovala i skutečnost, že v téže chvíli, co vláda konservativní padla, přičiněním významných mužů, jako byl lord Avebury — někdejší slavný přírodopisec John Lubbock — lord Courtney a jiní, vznikl v Londýně zvláštní spolek pro pěstování přátelství britsko-německého, čelící zejména vzájemnému odcizení obou národů vinou neznalosti a štvavého tisku.

Přátelé Německa v Anglii.

Dvorské kruhy berlínské soudily ostatně, že se přiblížil vhodný okamžik psychologický k zmírnění dotavadního napětí také z toho, že mezi Eduardem VII. a Vilémem II. byly právě vyměněny neobvykle vřelé a přátelské dopisy novoroční. Naopak zase v Paříži zavládla tísnivá obava před zásadním couvnutím anglické politiky od „srdečné dohody“, smlouvou z roku 1904 navázané, právě ve chvíli, kdy zdrsnělé projevy německého kancléře ukazovaly, že chystaná konference algecirská může postavit Francii opět před nová pokoreň a ohroziti ji osudným úderem, zatím co vnitřní krise ruská nepochybně vážala ruce jejímu cářskému spojenci a tedy aspoň opora o anglické přátelství měla cenu největší. Bylo proto svrchovaně důležité zjistiti, pokud změna vlády v Londýně znamená v ohledu tom opravdu novou situaci, a muž, na němž ve věci té především záleželo, byl Eduard Grey, nový ministr věcí zahraničních.

Obavy francouzské.

Poměr k Francii.

Jméno jeho ozvalo se ve veliké politice ovšem již jedenkrát, v letech 1894—1895, když za vlády lorda Roseberyho působil dočasně v zahraničním úřadě. Než teprve nyní vstupoval do plného světla veliké dějinné zodpovědnosti potomek severo-anglické rodiny Greyů de Howick, která již v první polovici 19. věku dala Anglii významného státníka, původce volební reformy roku 1832. Sir Eduard Grey byl zjev typicky insulární, zároveň však vyhraněná osobnost. Dosti uzavřený a zdrženlivý aristokrat skrovné zámožnosti nehledal nikdy okázalých úspěchů ani v londýnské společnosti, ani u širokého davu. Poněkud puritánský přídech jeho bytosti zjasňovala ryzí láska ke krásným stromům a rybnatým bystřinám britského venkova, kam se uchýloval ze shonu politického života, jak jen bylo lze. Filantropické sklony, v rodině Greyů hluboko zakořeněné, vedly jej na levé, upřímně demokratické křídlo liberální strany, takže se hlásil i k smělému požadavku ženského práva hlasovacího. Svým pevným klidem osobním byl však zároveň opakem jakéhokoliv hlučného radikalismu a síla dobré,

Eduard Grey.

Jeho osobnost.

staré tradice whigistické zračila se vůbec v jeho zjevu. Do zahraničního úřadu nepřinášel ani znalosti cizích jazyků a zemí, ani valné zásoby obvyklé diplomatické rutiny, za to však pověst spolehlivého gentlemana a rozvahu, jež se nedá strhovati ani touhou po lesklém zdání, ani dalekosáhlými teoriemi. Ze svého předchozího působení s lordem Roseberym zachoval nezlomnou víru ve veliké poslání světové říše britské v lidstvu a tuhou vůli, hájiti jejich nároků nikoliv sice s vášnivou výbojností Chamberlainovou, ale bez jakékoliv plaché a náladové ústupnosti i tam, kde hrozilo nejtěžší rozhodnutí.

Poměr
k Německu.

Vůči Německu neměl popudlivého zaujetí kruhů, které zneklidňovaly především rychlé úspěchy německé na poli obchodním a průmyslovém. Odsuzoval proto upřímně tiskovou kampaň, která na té i oné straně kalila vodu možného dorozumění vzájemného, a nebyl zásadně nikterak proti tomu, aby dobrý poměr německo-britský byl usnadněn určitou povolností Anglie vůči zámořskému rozpětí Německa. Zároveň pochopoval však velmi dobře, jak povážlivou pro Anglii se mohla státi velická vojenská síla německá vévodící na suchu a rychle rostoucí na moři, kdyby trvalým zeslabením Ruska a případným pokořením Francie na sebe snad strhla nepochybnou hegemonii na pevnině v duchu smělých snů Viléma II., nedávno nastíněných v Björkö. Proto rozumné podepření Francie a zachování „entente cordiale“ s ní jevílo se mu příkazem opatrnosti tím spíše, ježto v otázce marocké v duchu smlouvy z roku 1904 bylo zároveň i závazkem cti a vážnosti britského slova.

Zachování
dohody
s Francií.

To naznačil v rozmluvě 2. ledna 1906 i německému vyslanci hr. Wolffu-Metternichovi vytýkaje, že teprve po šťastném konci konference algeci-raské bude lze uvažovati o žádoucím zvládnění vztahů britsko-německých, ježto by k případné srážce na pevnině německým nátlakem na Francii způsobené veřejné mínění anglické sotva zůstalo lhostejné. Ostatně dostalo se mu také s francouzské strany záhy příležitosti, aby těmto názorům dodal žádoucí určitosti a vymezil jejich dosah.

Grey a Wolff-
Metternich.

Paul Cambon.

Francouzský vyslanec Paul Cambon jednal s ním o tom v opětovných rozmluvách v lednu 1906. Pochopoval sice, že nemůže žádati řádné smlouvy alliační, jež by Anglii připoutala pevně k Francii a podvázala podstatně volnost jejího rozhodování. To by předpokládalo souhlas parlamentu, zatím skutečně nedosažitelný; vyslanec chtěl však nabýti aspoň slibu, byť jen ústního, nové vlády londýnské, že se v případě německého útoku na

Francii postaví po bok napadené republiky s brannou pomocí. Než ani tak daleko Grey nemohl jíti. Ujišťoval pouze, že v otázkách plynoucích ze smlouvy z roku 1904 liberální vláda nikterak nemíní opouštěti směrnic vyslovených jejími konservativními předchůdci a že „srdečná dohoda“ s Francií také jí jest cennou. Vytýkal zároveň, že v případě napadení Francie Německem veřejné mínění anglické by se nepochybně rozhodně vyslovilo pro pomoc ohrožené republice, věc že by byla však asi velmi závislá na způsobu, jakým by srážka na pevnině nastala. Dále jíti v uznání určitého závazku spojeneckého Grey ani po opětovném naléhání Cambonově a po poradě s ministerským předsedou se neodvážil, stejně jako neměl za vhodné, věc předložiti k úvaze celému kabinetu, kde by se byla nepochybně francouzská přání u radikálně-pacifických členů asi s ochotou ještě menší potkala. Za to vyšel však francouzskému vyslanci ochotně vstříc v jiné otázce.

Zdrženlivé
přísliby
Greyovy.

Již na sklonku roku 1905 došlo mezi plukovníkem Repingtonem, jenž jako vojenský zpravodaj „Timesů“ měl čilé styky s generálním štábem britským, a francouzským vojenským přidělcem Huguetem k opětovným rozhovorům, v nichž Huguet, ukazuje na nebezpečí blízkého německého útoku na Francii a možnost, že by Anglie opravdu se odhodlala k zesílení obrany francouzské na pevninu vyslati vojenský sbor, vytýkal účelnost přípravných porad o tom, jak a kde by těchto britských sil mělo býti užito. Šlo mu při tom především o otázky technicky-vojenské, řešené pouze in eventum bez jakékoliv závaznosti politické, při čemž bylo ovšem jasno, že již rozhodnutí k takovým poradám znamenalo další upevnění vzájemné důvěry a srdečné dohody mezi oběma státy.

Repington
a Huguet.

Repington zpravil o věci Greye a dosáhnuv jeho souhlasu spolu s členy výboru říšské obrany, lordem Esherem a sirem George Clarkem, předložil Huguetovi podrobný dotazník hledící k případnému vyloštění asi 105 tisíc mužů britského pomocného sboru na pevninu a jeho užití na levém křídle obranné fronty francouzské. Pařížský generální štáb v zápětí odpověděl všestranně na dotazník ten a zároveň naléhal Cambon při svých rozhovorech s Greyem na to, aby tato výměna hledisek, jež dotud měla pouze ráz spíše soukromý, byla prohloubena a podrobně rozpravena úředně.

Pomocný sbor
britský na
pevninu.

Jak šéf operativního oddělení generálního štábu britského, generál J. M. Grierson, tak náčelník admirality bojovný lord John Fisher, který již roku

Gen. Grierson.

1905 byl hlavním podněcovatelem případného vyslání pomocného sboru anglického na pevninu, souhlasili s tím, že technická dohoda operativní, byť politicky nezávazná, by byla svrchovaně žádoucí. Grey byl téhož názoru a získal proň i předsedu ministerského Campbell-Bannermana. Z ostatních členů kabinetu byli zasvěceni do věci jen ministr války Haldane, ministr financí Asquith a zástupce vlády v horní sněmovně lord Ripon. Na základě tom byli generál Grierson a sir Neville Lyttelton 15. ledna pověřeni úkolem, aby prostřednictvím Huguetovým vešli s francouzským generálním štábem v úřední jednání, které mělo ovšem, jak výslovně bylo vytčeno, hleděti pouze k technické stránce případné součinnosti válečné a zůstatí v podstatě své „zatímní a nezávazné“. Ministerský předseda Campbell-Bannerman netajil se ovšem s tím, že jen s těžkým srdcem dal své svolení k tomuto pečlivě utajenému technickému prohloubení „srdečné dohody“ s Francií, jež bylo vyslanci Cambonovi jaksi náhradou za méně uspokojivé odpovědi o základní politické otázce; ale obavy z možné srážky válečné ve spojení s konferencí algecireskou byly tak tísnivé, že ani zásadní nepřítel války, jakým byl nový předseda britské vlády, se jim nemohl vymknouti.

Důvěrné jednání britských odborníků vojenských s francouzským generálním štábem, jež bylo tak zahájeno, rozšířilo se však zároveň i jiným směrem. Do vojenských kruhů francouzských pronikaly v době té dosti určité zprávy o tom, jaké plány chystá německý generální štáb pro případný útok na Francii. Jeho náčelník, hrabě Schlieffen, byl přesvědčen, že čelný útok na hranici alsasko-lotrinskou, ztuženou důkladným pásem trvalých opevnění francouzských vybudovaných od Belfortu až k Verdunu, sotva by přinesl tak rychlého úspěchu, jakého žádala základní myšlenka strategická Schlieffenova, spočívající v tom, že Německo má nejprve mocným úderem zrtítí Francii a pak teprve hlavní sílu svých vojsk vrhnouti na ruskou frontu. Proto rozhodl se již od roku 1898 obejítí opevněný pás francouzský se severu přes belgické území, ač neutralita belgická, velmocemi v letech 1831 a 1839 slavnostně vyslovená, útok takový činila hrubým porušením práva mezinárodního.

Schlieffen se sice právě tehdy chystal již na odpočinek, jeho nástupce, hrabě Hellmuth Moltke, zachoval však tytéž základní směrnice, a byť zprávy o věcech těch pronikající do zahraničí tajnými cestami špionáže nebo založené na dohaděch z komunikačních a dislokačních opatření německých nebyly

nikterak spolehlivé, bylo zajisté nutno počítati s vpádem Němců do Belgie a jeho strategickými důsledky. A proto bylo třeba věděti, postavila-li by se Belgie na obranu proti takovému znásilnění a jak by bylo možno její odpor v případě tom vhodnou pomocí utužiti. Pomocný sbor anglický, který měl jinak zesílití v severní Francii levé křídlo francouzské, jevil se právě k podobnému úkolu vhodným, a technické porady o jeho užití bylo tudíž radno doplniti i v tomto směru a zvěděti zejména, hodlá-li belgický štáb případnou obranu země opřítí pouze o soustředění jádra vojenského u pevných Antverp, či má-li za možné, vystoupiti ve věci té rozhodněji činnou obranou Lutychu a Namuru. Proto byl 16. ledna vojenský přídělenec britský v Bruselu, podplukovník N. W. Barnardiston, pověřen úkolem, aby tajně vešel v porady s šéfem generálního štábu belgického, generálem Ducarne.

Belgická vojenská správa přistoupila opravdu na tyto návrhy a podobně jako v Paříži rozvinuly se i v Bruselu mezi vojenským odborníkem britským a hlavou belgického štábu v prvních měsících roku 1906 důvěrné porady o tom, jak by bylo lze na případné bojiště belgické posunouti dva armádní sbory anglické, jednu divisi jízdní pěchoty a čtvero brigád jízdectva, mezi Dunkerque a Calais nebo i přímo v belgických přístavech vyložené, kdyby ohrožená Belgie pomoci takové opravdu vyžádala.

Tajemství porad těch, v dubnu ukončených, bylo dobře zachováno, takže vyšly na světlo teprve na podzim 1914 při zabrání belgických archivů německou invasí. Tehdy užila úřední publicistika německá domnělých „Conventions anglo-belges“ velmi hlučně k obvinění obou států, že smlouváním tím opravdu již roku 1906 hluboce porušily zásadní neutralitu belgickou, čímž měl býti aspoň poněkud zmírněn těžký hřích proti mezinárodnímu právu, jakým byl nepochybně německý útok na Belgii, stejně jako se zároveň německé dějepisectví snažilo dokázati, že předběžné vzájemné porady štábu francouzského a anglického byly opravdu základnou útočného ohrožení Německa. V pravdě odhodlali se rozhodující činitelé angličtí k poradám těm jen pod tísnivým tlakem marockého napětí, jehož německá politika snad opravdu nemínila užití k útoku na Francii, ale vzbuzovala svým postupem ve věci té opětovně aspoň obavy, že jí úmysly podobné nejsou daleky. A rovněž odborné rozhovory Barnardistonovy s generálem Ducarnem nesměřovaly nikterak k opravdové konvenci, jež by Belgii stahovala do tábora anglo-francouzského a ruce jí předem vázala.

Součinnost
britského a
francouzského
štábu.

Obavy
Campbell-
Bannermanovy.

Schlieffenův
plán a Belgie.

Anglická pomoc
Belgii.

Barnardiston
a Ducarne
(leden—duben
1906).

Ráz porad
belgicko-
britských.

Poměr
k belgické
neutralitě.

Byly prostým, veskrze nezávazným opatřením technického rázu pro případ německého porušení belgické neutrality, bez jakéhokoliv útočného hrotu, tedy věc mnohem nevinnější, než byly třeba rozhovory roku 1904, jimiž se Vilém II. snažil belgického krále Leopolda II. na německou stranu přetáhnouti a proti Francii získati. A rovněž zcela nedoloženo jest tvrzení německých dějepisců, že anglická politika v letech těch usilovala o to, aby Belgii zavlékla do tábora protiněmeckého tlakem, který na ni činila ve věcech konžských.

Anglie a Kongo.

Jisto jest sice, že již v devadesátých letech rozliční filantropové angličtí, jako E. D. Morel, hlučně kárali krutosti vůči domorodcům, jimiž v Svobodném státu konžském jeho skutečný vlastník, Leopold II. Belgický, pomocí t. zv. *Domaine de la Couronne* výnosnost tropického území stupňoval. K tomu přistupovaly stížnosti anglických obchodníků, že mezinárodně zaručená svoboda obchodní v Kongu královými monopoly se ruší. Proto protestovala již roku 1903 londýnská vláda v Bruselu proti stavu tomu a rozeslala v zápětí signatářům berlínské akty z roku 1885 vzrušující zprávu svého konsula Casementa o ukrutnostech v belgickém Kongu páchaných, naznačujíc přání, aby suverenita Svobodného státu konžského a zodpovědnost za jeho správu ještě za života Leopolda II. přešla s něho na Belgii a jejím parlamentem byla lépe upravena v duchu lidskosti. Nová liberální vláda anglická, v níž filantropické složky měly mnohem větší místo než ve vládě Balfourově, stupňovala pak od počátku roku 1906 tlak ten mnohem důrazněji a přiměla Leopolda II. k tomu, že v zápětí vydal aspoň řadu dekretů odstraňujících nejhorší zlořády, provázející je ovšem výmluvnou obranou své dotavadní činnosti v Kongu i svých práv. Než nelze nikterak tvrditi, že by tato akce, o níž v Londýně nejhorlivěji se přičiňovali právě krajní pacifisté, jako byl Morel, měla jakýkoliv postranní účel, Belgii přivésti do vleku světové, proti Německu zahrocené politiky britské. Naopak, tlak ten stupňoval zřejmě protianglické smýšlení krále Leopolda II. i mnohých závažných činitelů belgických, jako byl třeba doyen sboru diplomatického, belgický vyslanec v Berlíně, baron Greindl, jehož zprávy jasně ukazují, jak nechuť k Anglii i velmi zkušeného pozorovatele činila takřka slepým vůči mnohem většímu nebezpečí jeho vlasti z Německa hrozícímu. Mezi úkolem Barnardistonovým a konžskou otázkou opravdu nebylo žádného vztahu, aniž měly odborné úvahy vojenských odborníků v Bruselu tíhou německých pohrůzek vyvolané jakýkoliv důsledek pro poli-

Zpráva
Casementova.

Leopold II.
a Kongo.

Baron Greindl.

tické směrnice belgické vlády, zabavené vůbec především vlastními vnitřními otázkami a v zahraniční politice velmi passivní. A význačným bylo rovněž, že porady ty zůstaly pouhou epizodou, jež neměla přímého pokračování, jakmile obavy k algeciraské konferenci se pojící šťastně byly zažehnány.

* *
*

Konference s takovým napětím očekávaná začala se v Algecirasu 16. ledna za účasti jedenácti mocí evropských a Spojených států amerických, které již v roce 1880 madridských porad o Marokku se byly účastnily. Pod předsednictvím španělského státního ministra vévody z Almodovaru del Rio shromáždilo se na stopadesát osob diplomatického světa v nevelikém lázeňském místečku jihošpanělském. Protagonisty zápasu jeví se obratný Francouz Paul Révoil, určený právě za vyslance do Bernu, a německý vyslanec madridský sv. pán Radowitz, poněkud přestárlý diplomat, jemuž jako říznější pomocník byl přidružen von Tattenbach, hlavní znalec německý věcí marockých. Anglii zastupoval petrohradský vyslanec Nicolson, Itálii staříčkový Visconti-Venosta, Rakousko madridský vyslanec hrabě Welsersheimb, Rusko hrabě Cassini, rovněž u španělského dvora pověřený. Jednání mělo spočátku zdánlivě klidný průběh. Byloť opřeno o předpoklady základním programem z diskuse vyloučené, totiž o zásadu, že suverenita sultánova a územní rozsah jeho moci nemají býti nikterak dotčeny a že podobně zajištěna jest i obchodní svoboda a rovnoprávnost všech mocí v hospodářském styku s říší šerifskou. Nadto rokovalo se v prvních schůzích konference jen o otázkách poměrně podružných, jako byl zákaz pašování zbraní do Marokka, reforma daňových i celních řádů a podobné.

V zákulisí, kde se dála příprava pro vlastní rozhodné schůze, vřel ovšem od počátku tuhý boj. Francie smířila se sice již před tím se skutečností, že jakoukoliv myšlenku na zabránění marockého území a jeho dělení se Španělskem v duchu tajných úmluv z roku 1904 jest nutno zatím odsunouti do nedohledné budoucnosti. Viděla však nespravedlivé pokoření v požadavku, aby vyjímajíc alžírsko-marocké pohraničí, kde jí i Německo bylo ochotno přiznati zvláštní práva, měla ostatně se spokojiti se stejným po-

Zahájení
konference
algeciraské
(16. ledna 1906).

Předpoklad
jednání.

Francouzské
cíle.

dílem vlivu na vládu sultánovu a hospodářský rozvoj Marokka, jaký příslušel kterékoliv jiné moci evropské. Žádala naopak, aby její zvláštní postavení vůči říši té bylo aspoň v některém ohledu výslovně uznáno.

Šlo jí především o dvojí; četnictvo v marockých přístavech a jejich nejbližším okolí mělo býti Francií nově organisováno a rovněž měl francouzský kapitál provéstí zřízení státní banky marocké, důležité pro všecek veřejný a hospodářský život říše. Tím by byla republika získala aspoň vhodnou základnu k zabezpečení dalšího vlivu na osudy země a příznání výsadního postavení v Marokku vůbec. Naproti těmto určitým požadavkům vlády francouzské neměla diplomacie německá dosti jasného cíle kladného. Předchozím postupem a zásadními projevy svými zatarasila si příliš cestu k tomu, aby hledala úspěch v získání některého přístavu marockého nebo jiným dělením kořisti; byla proto nucena sunouti do popředí spíše negativní stránku věci, zabrániti jakékoliv zvláštní výhodě pro Francii a stlačiti ji do řady mocí ostatních s heslem rovného práva všech států, jež měly s Marokkem jakékoliv styky.

Výslovná internacionalisace nutného díla reformního v zanedbané říši zůstávala tedy hlavní podstatou německého programu, ale bylo ovšem pochopitelné, že cestou ryze diplomatickou, bez prostředků příliš drastických, bude ho možno dosáhnouti v Algecirasu jen, nenalezne-li tam Francie mnoho podporovatelů. A v ohledu tom ukázaly se hned na počátku poměry pro Berlín z míry nevýhodné. Anglie zůstala i za liberální vlády věrně po boku Francie a podobně učinilo i Rusko bez ohledu na nadšená slova přátelství, několik měsíců před tím mezi Vilémem II. a Mikulášem II. v Björkö vyměněná. A rovněž Španělsko, ač nebylo zcela bez nedůvěry k francouzským úmyslům, bylo smlouvami předchozími na tolik spoutáno, že se nemohlo po bok Německu postavit. Největší zklamání čekalo však berlínské diplomaty u Spojených států a Itálie.

President Roosevelt, v němž optimism Viléma II. viděl ochotného přítele a povolného zastávce zásady otevřených dveří Německem v Marokku do únavy hájené, projevil v ohledu tom zdrženlivost Francií velmi vítanou. A Itálie nemínila rovněž svému trojspolkovému druhu sekundovati; zastupovalť ji v Algecirasu týž Visconti-Venosta, který byl roku 1900 uzavřel s Francií dohodu slibující Itálii volnou ruku v Tripolsku za shovívavost zaručenou francouzskému postupu v Marokku. Z velikých mocí zůstávalo tak po boku Berlína jen Rakousko Uhersko, jeho váha ve věcech

těch nebyla však valná jednak pro chatrný stav loďstva rakouského, jednak proto, že říše habsburská do té doby v zámořském závodění velmocí zachovávala krajní zdrženlivost.

Za tak nepříznivého poměru sil obratná diplomacie, pokud opravdu nehodlala rozetnouti uzel marocký mečem a nehledala v něm záminku k velikému zápasu válečnému, byla by asi nejspíše volila cestu důvěrné dohody s Francií, provázené vzájemnými ústupky a kompensacemi bez okázalého měření se v aréně konferenční. Kancléř Bülow stál však příliš ve vleku doktrinářských hesel svého hlavního rádce, barona Holsteina, žádajících především důsledného pokoření Francie a jejího potrestání za to, že nemínila jíti cestou Německu žádoucí a svéhlavě hledala jinde oporu. Proto nabylo předběžné vyjednávání v Algecirasu rychle přízvuků velmi nevlídných a takřka kritických.

V otázce četnictva osmi hlavními přístavů slevila Francie sice se svých původních nároků aspoň tolik, že se hodlala o úkol podělití se Španělskem a neodmítala ani jistou míru mezinárodní kontroly opatření těch; Německo však staví proti tomu vytrvale podněty zásadně jiné, žádajíc, aby buď sultán zachoval volný výběr četnických organisátorů z důstojnictva několika menších států evropských pod kolektivním dozorem signatárních mocí, nebo aby věci pověřen byl vůbec některý střední stát evropský. Ježto pak Francie na takové vyloučení svého vlivu za nic nemínila přistoupiti, uvízlo v průběhu února jednání o četnické otázce úplně, dříve než se dostalo na vlastní pořad konference, a věc zhoršily nadto příkré protivy, jež se ukázaly i v předběžném jednání o státní bance marocké.

Francie měla v hospodářském ohledu na Marokku nepochybně zájem zcela vyjimečný. Přes 250 francouzských firem mělo tam své závody, šestero kompanií námořních působilo v tamních přístavech, kabely a telegrafní linky byly téměř vesměs francouzského původu. Francie byla hlavním věřitelem sultánovým. Dopršila to zejména smlouva z 12. června 1904, kterou v důsledku půjčky 62 millionů franků, z nichž ovšem jen 48 bylo plně vyplaceno na záruku celních důchodů, konsortium bankéřů pařížských získalo přednostní právo i na další půjčky sultánovy, určené především k úpravě měny a zřízení státní banky marocké. Se strany německé nedbalo se však této výhrady a Tattenbach vystoupil s požadavkem, aby při zřízení státní banky a její správě rovnou měrou se účastnily všechny moci na konferenci zastoupené. Nadto měla tato banka, v níž by francouzský vliv nebyl větší

Četnictvo
a banka
marocká.

Hledisko
německé.

Internacionali-
sace Marokka.

Směrnice
ostatních
velmocí.

Osamocenosť
Německa.

Uminěnosť
Bülowova.

Přístavní
četnictvo.

Půjčky Abdula
Azize.

Státní banka
marocká.

vlivu kteréhokoliv státu jiného, míti dozor nad rozpočtem maghzenu a spravovati veškeren dluh státní i cla, o něž francouzské půjčky byly opřeny.

Proti této důsledné internacionalisaci francouzští zástupci bránili se důrazně žádající, aby aspoň třetina kapitálového zájmu a vlivu Francií byla zajištěna, a připouštějíce jedině, že by v rámci podílu toho nasýtily i Španělsko. A naléhali ovšem zároveň na náležitě odškodnění konsortia z roku 1904. Aniž došlo k dohodě o bodu tom, byla 20. února věc dána na veřejný pořad konference, a napětí hrozící jejím rozbitím tím značně vzrostlo.

Dály se ovšem i mimo Algeciras rozličné pokusy o kompromis. Tak snažil se president Roosevelt působiti na Viléma II., aby zmírnil tvrdost svých zástupců, a také z Petrohradu namáhal se hrabě Witte, starostlivý o osud veliké půjčky ruské, aby Berlín naladil k větší vlídnosti. Zároveň došlo i k pokusu o navázání důvěrného jednání s německým kancléřem, bývalým francouzským vyslancem v Berlíně a Londýně De Courcelem, jenž na cestě do Kodaně u Bülowa se zastavil. Než bez úspěchu a na začátku března diplomatický obzor byl velmi zachmuřen, zejména když tehdy také otázka četnictva přístavního bez dosažení předběžné dohody na programu schůzí se objevila.

Němečtí zástupci chtěli sice věc zdržeti, ale byli 3. března přehlasováni, při čemž se ukázala jejich povážlivá izolace; neboť pro odklad předlohy s nimi hlasovalo jen Rakousko a zástupce marockého sultána. Příkrý rozpor francouzského a německého hlediska byl tak veřejně přiznán a byla obava z jeho těžkých důsledků. V Berlíně opravdu dotavadní hlavní inspirátor neblahé politiky marocké, Holstein, radil k případnému rozbití konference, ani Bülow ani Vilém II. nechtěli se však odvážiti tak smělého skoku do tmy a z Vídně již delší dobu zněly hlasy varovné, provázené nabídkou prostřednictvím. Berlín je posléze přijal a tak vystoupil v Algecirasu 7. března zástupce rakouský Welsersheimb opravdu s kompromisním návrhem.

Podle něho měli nové četnictvo v souhrnném počtu 2—3 tisíců mužů organisovati francouzští důstojníci v Tangeru, Safi, Rabatu a Tetuanu, španělští pak v Mogadoru, Laraši a Mazaganu, kdežto v nejdůležitějším přístavu, Casablance, měl úkol ten převzítí švýcarský nebo holandský odborník, jenž by se ujal zároveň vrchní inspekce všech ostatních přístavů marockých pod dozorem sboru diplomatických zástupců v Tangeru. Na

tento návrh Francie byla sice v celku ochotna přistoupiti, s podmínkou však, aby také Casablanca jí byla přikázána a holandský nebo švýcarský důstojník vrchní inspekci pověřený aby podával zprávy své marockému sultánovi a nikoliv diplomatickému sboru v Tangeru. Ústupnost ta narazila však u Německa opět na příkré „nikoliv“ a prohlášení, že rakouský kompromis jest posledním slovem; Bülow označil v diplomatickém cirkuláři z 12. března francouzský postup dokonce výslovně za nerozumný. V Berlíně ve chvíli té domnívali se totiž, že odolnost Francie jest značně zeslabena neklidným vývojem vnitřních poměrů v republice, kde právě 7. března vláda Rouvierova padla pro zmatky spojené s prováděním nedávné rozluky církve a státu. Než v zápětí nová vláda Sarrienova, 13. března vytvořená, v níž zahraniční věci převzal Leon Bourgeois a vnitro Clemencaeu, ukázala, že dovede naléztí slušné východisko z vnitřních obtíží a zastávka Eduarda VII. v Paříži, kde anglický král projížděje do Biaritzu na začátku března po tři dny se byl zdržel a některé význačné politiky, zejména také Delcasséa, přijal, ukazovala rovněž, že plané jsou pověsti, jako by Anglie se chtěla od účinné pomoci Francii odtahovati.

Naopak, v diplomatických kruzích se tvrdilo, že anglický král tak v pravou chvíli Vilémovi II. jemně oplatil loňské gesto tangerské a německý císař marně se pokusil aspoň presidenta Roosevelta pohnouti k tomu, aby na Francii učinil nátlak k větší povolnosti. Z Washingtonu přišel na místo toho důtklivý pokyn, že ohrožení míru světového se strany německé by bylo Spojenými státy nevlídně posuzováno, a nechtěla-li tedy císařská politika za poměrů velmi nevhodných stanouti takřka proti všem velmocím jako svévolný rušitel klidu, nemohla než 26. března pomocí nového návrhu Welsersheimbova opět couvnouti od požadavku, aby vrchní inspektor mezinárodní měl přímé velení v Casablance.

Tím bylo navázáno nové jednání, v němž Francie dosáhla nadto toho, aby inspektorem tím se stal Švýcar sídlící sice v Tangeru, ale zasílající zprávy své do Fezu sultánovi a jen jejich opisy mezinárodnímu sboru diplomatickému. Sbor ten zachoval při tom právo klásti mu dotazy, ale prostřednictvím zástupce sultánova, takže mezinárodní dozor nad Marokkem, Francii tak nevítaný, oklikou tou byl značně zeslaben. Opatření smluveno bylo zatím na dobu 5 let a co do rozdělení přístavů bylo stanoveno, že smíšené francouzsko-španělské čtyry instrukční mají působiti v Tangeru a Casablance, kdežto Rabat, Mazagan, Safi a Mogador byly

Pokusy
o kompromis.

Přehlasování
Německa
(3. března 1906).

Smírný návrh
rakouský.

Příkrý postoj
Německa.

Vládní změna
ve Francii.

Eduard VII.
a Roosevelt.

Nový návrh
rakouský (26.
března 1906).

Kompromis
o přístavech.

přikázány pouze francouzským, Tetuan a Laraš pouze španělským důstojníkům.

Dohoda ta byla dojednána 31. března a v zápětí došlo i v otázce státní banky k úmluvě na následující základně. Kapitál banky, jež měla mít právo vydávání bankovek a převzítí veškeru kasovní správu veřejnou v Marokku i s opatřováním nákladu na nově zřizované četnictvo, byl stanoven na 15.4 millionů franků a rozdělen na 14 dílů. Z nich 12 připadlo signaturním státům konference, dva konsorciu z r. 1904. Sídlem banky stanoven Tanger, čtyřčlenné předsednictvo složeno ze zástupců Francie, Anglie, Španělska a Německa a po bok mu postavena čtrnáctičlenná správní rada. V ní jediná Francie byla zastoupena dvěma hlasy, za vládu a za konsortium.

Po překonání těchto hlavních bodů sporných bylo snadno vyříditi určitými nálezy nebo resolucemi menší závažnosti rychle otázky podružné, jako byly řády celní a přístavní, ustanovení o majácích, dokách, statistice, prodeji lihovin, obmezení otroctví a právu cizinců nabývatí půdy v Marokku. Vše bylo shrnuto v generální aktě a protokolu konference podepsaných 7. dubna — zástupcem Spojených států ovšem jen s výhradou, že nepřijímá nijaké zodpovědnosti za provedení úmluvy.

Evropa oddechla si z hluboka vidouc, že takto bez krvavé srážky aspoň zatím byla vyřízena palčivá otázka marocká, jež od tangerského zájezdu Viléma II. plný rok trčela jako temný mrak nad jevištěm světové politiky. Dojmy, s nimiž se účastníci konference rozcházel, byly ovšem podstatně rozličné. Francie byla sice nucena uznati slavnostně územní integritu říše šerifské a zásadu rovného práva všech mocí v hospodářských stycích s říší tou, takže krásné plány na případný rozděl se Španělskem o tento lákavý kout severní Afriky smlouvané roku 1904 zdály se planým snem. Přes to odnášela republika z Algecirasu aspoň některé výhody, jež se mohly státi dobrou základnou další „pénétration pacifique“, a ještě cennější bylo vědomí, že ve chvílích tísně a obavy před drsným tlakem německých pohrůžek zachovala po svém boku účinnou pomoc diplomatickou nejen Ruska, nýbrž také Anglie. Srdečná dohoda mezi oběma státy, která roku 1904 podstatou svou byla především jen odstraněním starých sporů a záští britsko-francouzských na rozličných koncích zámořského světa, byla právě tímto tlakem německým podstatně zocelena a vyšla z vážné zkoušky jako kladná hodnota světové politiky, která sice neměla rysů útočných, ale

obraně postavení republiky francouzské a tím i její sebevědomí znamenitě posilovala.

Německo naproti tomu dosáhlo sice výstražného zjištění zásadního hlediska, že bez jeho součinnosti není radno činiti zvláštní úmluvy o přesunech moci ve světě mimoevropském, a mohlo se vykázati aspoň částečným úspěchem v otázce zmezinárodnění reformního díla v marocké oblasti, takže v ohledu tom opravdu odtrhlo jaksi Francii lákavou číši od žíznivých úst. Než to byl úspěch spíše jen záporný, o němž se dalo pochybovati, zda nemohl býti snad nahrazen jiným, kladnějším, kdyby byla berlínská politika včas dala přednost přátelskému smlouvání se s Francií před hlučným rachotem záhadných hrozeb. Úspěch byl nadto vykoupen zkušeností velmi povážlivou, totiž okázalým osamocněním Německa na konferenci v chatrném doprovodu dvou států pochybného zdraví vnitřního, Marokka samého a Rakouska. Z jiných mocí za Německem nešla žádná a největším zklamáním Vilémovi II. bylo ovšem jednání Italie, vrhající výrazný stín na podstatu trojspolku.

Neboť nejen že Visconti-Venosta v Algecirasu skutečně podporoval francouzské zájmy; vlášský ministr věcí zahraničních Tittoni odůvodnil to i zásadně v komoře římské 8. března ujištěním, že Italie sice jest prý „srdečně“ věrna trojspolku, zároveň však vázána k mocnostem západním, k Anglii tradiční intimitou starých vztahů, k Francii pak sesterským přátelstvím. Vilém II. kvitoval proto zprávu o prohlášení tom neutěšenou glossou „Niemand kann zween Herren dienen, steht in der Bibel. Also drei Herren erst recht nicht! Frankreich, England und dem Dreibunde, das ist völlig ausgeschlossen! Es wird darauf hinauskommen, dass Italien sich zur britisch-gallischen Gruppe hält. Wir thun gut, damit zu rechnen und diesen „Alliierten“ in den Rauch zu schreiben.“ Po ukončení konference povzdechl si pak jenom slovy „Italien bleibt nur so lange bei uns, als wir mit England befreundet sind. Kommt das nicht wieder, so wird es aus dem Dreibund ausscheiden.“

Téhož mínění byl i německý vyslanec v Římě hrabě Monts, jenž z blízka pozoroval vývoj věcí v konsultě a zároveň také stále se horšící vztahy mezi Vídní a národní náladou italskou. Navrhoval proto, aby německá politika nepřijala věc trpně, nýbrž dala nespolehlivému spojenci ihned pocítiti důsledky jeho ramenářství. Záhy mělo totiž vstoupiti v platnost ustanovení, že nebude-li trojspolek vypovězen k 1. červenci 1907, bude beze

Dohoda
o státní bance.

Generální akta
ze 7. dubna
1906.

Výsledek
konference.

Upevnění
dohody britsko-
francouzské.

Pochybný
úspěch
Německa.

Italie
a trojspolek.

Návrhy
hr. Montse.

Prodloužení
trojspolku.

změny trvati dále na šest let. Monts přimlouval se tudíž za to, aby se Itálii odňala bezpečnost takového automatického prodloužení včasnou nápo- vědí, že bude nucena vykoupiti je většími obětmi než dotud. V Berlíně však císař a Bülow po některém váhání rozpakovali se přece vyvolati tak nebezpečí skutečného rozchodu a spolkli nemilé sousto. Císař Vilém II. spokojil se raději tím, že co nejokázaleji vytkl zcela opačný postup dru- hého svého spojence, Rakousko-Uherska, nejen 5. dubna srdečným děkov- ným telegramem Františku Josefovi I., nýbrž podtrhl věc ještě více 13. dubna okázalým projevem rakouskému ministru věcí zahraničních Goluchowské- mu, v němž stála význačná slova: „Sie haben sich als brillanter Sekun- dant auf der Mensur erwiesen und können gleichen Dienstes in gleichem Falle auch von mir gewiss sein.“

Rakousko
„stkvělým
sekundantem“.

Úspěch této nadšené fráze byl ovšem velmi pochybný. V celém světě jevilo se srovnání těžké krise světové politiky s ovzduším německých rvaček studentských málo vkusným a v Rakousku-Uhersku vycítili mnozí z pojmu sekundanta přízvuk jakési podružnosti, velmocenským aspiracím Vídně velmi nemilý. Proto rozpakoval se Goluchowski po několik dní telegram vůbec publikovati a ne bez jeho předchozího vědomí prohlásil uherský před- seda ministerský Wekerle v říšském sněmu, že monarchie v Algecirasu neměla nikterak na mysli zájem jediného, byť spojeneckého státu, nýbrž zaručení míru celé Evropy.

Nemilý dojem
ve Vídni.

To bylo zřejmé odmítnutí hlasitých díky císařských a také v Německu samém nebylo mnoho těch, kdo by byli cítili uspokojení nad úlohou, jež říši v marocké otázce přisoudila záhadná diplomatická hra Viléma II. a jeho pomocníků. Zejména z kruhů všenečeckých ozývala se hlučná nespoko- jenost nad tím, že Německo ze zápasu o říši šerifskou neodneslo kladný zisk aspoň některého přístavu, jenž by se jí stal základnou dalšího rozpětí v zámoří. V stále rostoucí letákové i knižní literatuře všenečecké nechybě- lo náznaků, že k dosažení věci té vláda císařská neměla couvnouti ani před případným tasením meče, a vůbec v projevech mužů, jako byl vůdce všenečecké organizace, Arnošt Hassé, již tehdy ozývalo se stále častěji tvrzení, že válka, podle Heraklita a Empedokla matka všech věcí lidských, není v podstatě své nijakým zlem a nemravností, zejména pro národ ně- mecký obklopený zevšad závistníky, jemuž hrozí atrophie chudoby a zlý pokles, nevzpruži-li včas svou bytost silným úderem pěstí.

Všenečecké
kritiky.

Výčitky, že nesáhl vůči Francii a jejím přátelům ke krajním prostřed-

kům, metal přímo a drsně Vilémovi II. v tvář zejména známý publicista Max Harden, pravým jménem Wittkowski, israelita polského původu a dříve herec, který ve svém týdeníku „Zukunft“ vystupoval jako tlumoč- ník pravé tradice Bismarckovy arazil pro císaře posměšnou přezdívku „Wilhelm der Friedliche“. Harden zahajoval tím ovšem zároveň boj proti kamarille císaře obklopující, v níž podle jeho tvrzení Francie měla své špehy, kteří jí včas zpravovali o tom, jak císař v poslední chvíli přece jen couvne, a tím otupovali ostří diplomatických zbraní německých. Podobné útoky na okolí císařovo činil tehdy i vůdčí žurnalista všenečecký hrabě Reventlow v brožůře „Kaiser Wilhelm II. und die Byzantiner“.

Výčitky
Hardenovy.

Vláda německá přiznala ostatně sama celkový neúspěch marocké kampaně význačnou změnou na vůdčím místě. Do té doby orakulem v zahraničním úřadě nejmocnějším byl sv. pan Holstein, pouhý rada ministerský, jehož pokyn býval však i velvyslancům rozkazem a který stál především v po- pozadí nezdárné politiky marocké. On, který kdysi byl překazil dohodu Německa s Anglií neomylnickým heslem, že věc ještě náležitě neuzrála, dal především německému postupu vůči Francii pokořující ráz trestného nátlaku za její sblížení se s Londýnem, který v marocké otázce nalezl zvláště citlivé místo avzbudil zároveň ve Francii trapné obavy před brutálním útokem na vlastní bytí republiky. Teprve na vrcholu krise algeciraské konference po- znali Bülow a císař, kam je tato zahořklá síla negace zavlekla. Osobní tře- nice, jež právě tehdy Holstein měl s novým státním tajemníkem věcí zahra- ničních von Tschirschky, daly pak příležitost k tomu, že konečně vliv jeho byl zlomen. Podivínský intrikán, který ostatně, jak po letech se ukázalo, úřed- ních vědomostí svých zločinně zneužíval dokonce i k bursovním spekulacím, putoval začátkem dubna na odpočinek, odkud ovšem až do své smrti roku 1909 pomocí Ha- denovou metal partské šípy rozličných sensačních odha- lení proti svým odpůrcům až na místa nejvyšší. Než také Bülow sám byl rozčilením těchto dnů zle postižen. Právě téhož 5. dubna, kdy podepsal pensionování své „šedé eminence“, byl v říšském sněmu postižen těžkou mdlobou a nucen pak po měsíce vyhledávati klid venkova.

Holsteinův
pád.

Jeho úloha ovšem nebyla ještě nikterak dohrána. Zotavil se úplně a pod- stoupil na sklonku roku 1906 těžký zápas nitropolitický s dočasným znač- ným úspěchem. Utkal se totiž tehdy s katolickým centrem v tuhém boji o otázku reformy říšských financí a mocná strana v čele s mladým cti- žádostivým učitelem Matyášem Erzbergerem zaútočila na říšskou vládu

Choroba
Bülowova.

Jeho boj
s centrem.

Volby v lednu
1907.

prudce odhalením křiklavých zlořádů v koloniální správě, jejíž nákladnost od roku 1903 stále rychle stoupala zejména v souvislosti s těžkými boji s bouřícími se Herrery i míšenci hottentotskými, kteréžto boje vyžádaly vyslání až 17 tisíc mužů z Německa do jihozápadní Afriky. Spojivší se s táborem sociálně-demokratickým centrum připravilo vládě při hlasování o osadních úvěrech 13. prosince okázalou porážku, Bülow odrazil však ránu rozpuštěním říšského sněmu a ve volbách konaných v lednu 1907 vytvořil si řízný nástroj útočný v pevném bloku skupin liberálních i konservativních. Zvučným užitím hesel národně-výbojných nabyla pak tato „konservativ-liberale Paarung“ opravdu ve volbách 25. ledna 1907 značných úspěchů proti černé i červené internacionále.

Změny v říšském
sněmu.

Centrum sice v celku uhájilo své posice, ale sociální demokraté utrpěli zlou porážku. Křivka jejich volebních úspěchů od roku 1891 rychle stoupající zlomila se náhle; z 82 klesla na 43 mandátů a vítězný kancléř mohl se v novém sněmu opřít o spolehlivou většinu bloku měšťanských stran 205 hlasů silného a sdružujícího jak junkerské agrárníky, tak národně liberální zástupce průmyslu a velkého kapitálu s několika drobnějšími frakcemi svobodomyšlné levice. Ta byla ovšem již roku 1906 smrtí Eugena Richtera ztratila osobu nejvýznačněji zakotvenou v staré tradici demokratické a nalezala v mužích, jako byl sociální-reformista Friedrich Naumann, demokraty zcela nové ráže, velmi blízké všenněmeckému in perialismu.

Vrchol moci
Bülowovy.

Bülow stanul tak na vrcholu moci. Maje stále rozhodující vliv u Viléma II., jehož těkavé nápady uměl obratně usměrňovati tak, že jejich vrtkává nedůslednost zůstávala aspoň z části utajena, vzbuzoval zároveň svou oporou o silný blok většinový v říšském sněmu dojem skutečně ústavního šéfa vlády, který tím jaksí převádí pochybný konstitucionalism německý na pevnější půdu zásad pravého parlamentarismu. Šlo jen o to, dovede-li vyjimečného postavení toho užití v zahraniční politice tak, aby ohromná síla říše německé do vývoje událostí se včleňovala přirozeně a bez násilných ukvapeností, užívajíc moudře zkušeností, jež jí nedávná minulost byla poskytla.

II.

PODRUHĚ V HAAGU.

Oddech ve
světové politice.

Dva roky ležící mezi koncem konference algeciraské a jarem 1908, kdy mladoturecká revoluce uvedla věci balkánské v prudký var, byly dobou poměrného oddechu ve světové politice po vzrušujících měsících války rusko-japonské a krise marocké. Nikde se neválčilo a nebylo tu ani vážných důvodů k obavě před bezprostředními srážkami v kulturním světě. Vleklé napětí mezi skupinami velikých mocí ovšem nezmizelo, aniž kladla diplomacie ruce v klín. Předivo její stává se naopak stále složitějším a houstne zejména kolem několika výrazných uzlů základní důležitosti, jako byla roku 1907 druhá konference haagská, dohoda rusko-anglická o věcech asijských nebo úprava otázek vzniklých zrušením unie švédsko-norvèžské; zároveň vinou se celou délkou diplomatického přediva do únavy vleklé motivy, jako bylo německo-britské jednání o redukci lodního zbrojení nebo hašteřivé dozvuky německo-francouzských sporů o věci marocké. Úhelným kamenem situace zůstává pak poměr Německa k jeho třem nejsilnějším sousedům, Francii, Anglii a Rusku, který podmiňuje i jejich vztahy vzájemné, takže se v nich zněnáhlá již nastiňuje budoucí významný útvar světové politiky, trojdohoda.

Hlavní problémy
diplomatické.

Poměr Německa k Francii nestrásl ani po řešení algeciraském tíživých stínů doby předchozí. Vilém II napsal na diplomatickou zprávu z 3. března 1906 sice resignovaná slova: „Also für meine Generation ist eine Beziehung zu Gallien nicht mehr zu erhoffen“, v pozadí jeho úvah zůstávala však i pak ještě touha, zlákatí přece jen republiku do německého obětí a odpoutatí ji od přátelské dohody s Anglií. A to po dobrém či po zlém, palbou příležitostných zdvořilostí i výhružným tlakem německé převahy. Stará hra ta opakuje se znovu a znovu. Tak když na příklad v březnu 1907 válečná loď francouzská „Jena“ vybuchla, projevil císař soustrast svou nápadně vlídnou kondolencí; v červnu téhož roku při námořních slavnostech v Kielu projevil pak výmluvně svou snahu po pohřbení někdejší vády a navázání spojeneckého poměru k Francii nejen vůči knížeti Monackému, jako možnému prostředníku, nýbrž i vůči bývalému ministru, války Etiennovi. Obratem ruky dává se však z Berlína Francouzům zase na srozuměnou, že jejich zdrženlivost vůči německým námluvám a spoléhání na anglickou přízeň není nikterak bez nebezpečí.

Námluvy
Viléma II.
u Francie.

„Geiseltheorie“.

Ozývá se tu t. zv. „Geiseltheorie“, jejímž duševním otcem byl Holstein a kterou zejména vlivný profesor Schieman v „Kreuzzeitung“ otevřeně přednášel. Podle ní zůstává Francie jaksi rukojmím Německa pro případ jeho srážky s Anglií, neboť na ní, jako britském spojenci, německá síla pevninná si vynahradí to, co po případě ztratí britskou převahou na moři a v osadách. A zejména věci marocké dávaly Berlínu znovu a znovu příležitost k tomu, aby mohl k svému západnímu sousedu nevlídně a nedůvěřivě si vésti podle hesla Bülowem formulovaného, že šerifská říše jest „zvoneček, za který lze kdykoliv zatáhnouti“.

Rozvrat
v Marokku.

Věc byla tím snazší, ježto neklidné a rozvrácené poměry marocké opravdu nedovolovaly Francii, aby zachovávala ve vykonávání svého mandátu reformního krajní míru zdrženlivosti, v Algecirasu tak skoupě vyměřenou, tím spíše, ježto sultán Abdul-Aziz, ač usnesení konference 17. června po některém zdráhání ratifikoval, provedení jejich namnoze těžké překážky v cestu kladl, zejména v otázce bankovní i v přípravách k zavedení přístavního četnictva.

Sultán podléhal v tom zřejmě vlivu německých zástupců, z nichž baron Rosen na podzim 1906 trvale ve Fezu se usídlil, a další nesnáze opatrovala ovšem vášnivá xenofobie obyvatelstva, všemi pověrami islámu napojeného více, než kdekoliv jinde. Tak bylo v listopadu 1906 francouzské a španělské vládě vyslati několik válečných lodí před Tanger k obraně tamní evropské kolonie, ohrožované smělou brigandáží šejka Raisuliho. V březnu 1907 byl zase v Marrakeši zabit rozběšeným davem francouzský lékař Mauchamps a pařížská vláda měla za nutno, vynutiti si zadržování obsazením oasy Udžda generálem Lyauteyem. Jiný incident sběhl se v Casablance v červenci téhož roku, kde při bouři proti evropské kolonii bylo osm osob, z nichž tři Francouzů, zabito. Tehdy obsadila Francie přístav vyloženým vojskem a spolu se Španělskem provedla tu konečně organisaci nového četnictva. V zápětí potom opakovaly se u Udždy srážky s kmeny Beni Snassen, který loupeživě pronikal až na alžírské pomezí.

Francouzské
zakročení.

Německé
podkopy.

Za všemi těmi nepřátelskými projevy marockého obyvatelstva cítila Francie dráždivou ruku německých agentů a německý vliv, který se ostatně otevřeně hlásil všude, kde šlo o jmenování technického personálu k provádění žádoucích oprav nebo o získávání hospodářských koncesí. Sám baron Rosem vyslovil konečně přesvědčení, že by na místo tohoto drob-

ného škádlení a špendlíkové války pro zájmy německé byla lepší určitá dohoda o dělbu kořisti s Francií, ale v Berlíně mínili jinak. Jim nešlo totiž o Marokko samé, jako o to, aby Francie cítila v boku svém stále jitřivou ránu a uznala, že se z ní nevykoupí jinak, než odklonem od Anglie a obecným sblížením se s Německem v evropské i světové politice.

Naděje, že republika dříve nebo později přece bude nucena cestou tou se bráti, opíraly se pak především o neklidný vnitřní vývoj Francie a některé jeho povážlivé zjevy. Kdo na vývoj ten hleděl s náležitěho odstupu, viděl ovšem, že má určitou pevnou směrnicí základní, totiž znenáhly, ale nepochybný přesun do leva, zejména rostoucí vliv těch vrstev intelektuálních, které proti společenským zvyklostem a duchovním hodnotám kotvícím v minulosti vztyčovaly důrazně hesla demokracie, proticírkevní laicity a osvícenské humanity. Tábor starých tradic nekapituloval ovšem bez prudkých bojů ústupových; zachovával velmi pevné posice jak v společenském řádu, tak v duších jednotlivců, z nichž znovu a znovu konal i úspěšné protiútoky do nepřátelských řad, snaže se zejména vytvořiti příkrý protiklad mezi pravým cítěním vlasteneckým a radikalismem demokratickým všelidského příděchu. Hluk bojů těch stával se chvílemi tak prudkým, že zejména cizině vlastní podstaty povahy francouzské neznalé se zdálo, jako by se republika zachvívala ve svých základech.

Ukázal to již zápas o Dreyfusa na předělu století; později do popředí vstoupil boj o poměr církve a státu, jehož počátky jsme již v předchozím svazku nastínil. Vyvrcholil v zákonu rozlukovém, publikovaném 9. prosince 1905, jenž zaručoval sice svobodu vyznání i kultu vytýkal však okázale, že republika neuznává výsad žádné církve, aniž jí jakkoliv podporuje. Veškerá vydání z veřejných peněz na církve, vyjímajíc dočasné pense zestárlých kněží, přestaly, budovy církevní pak měly býti postoupeny kultovým společenstvem, vytvořeným na základě občanského zákona a obstarávajícím potřeby církevní členskými příspěvky, ale bez práva, přijímati odkazy. Před odevzdáním kostelů těmto „associations culturelles“ žádal však zákon sepsání inventářů a provedení věci té vzbudilo krvavé bouře v Paříži i provinciích, zejména když papež Pius X. encyklikou „Vehementer“ z 11. února 1906 zákon rozlukový znovu slavnostně ztratil. Shluky věřících zabraňují vládním orgánům k provedení inventáře určeným přístup do kostelů a odpor byl namnoze ještě hlučnější, než při zavírání škol duchovních roku 1902, zejména v Bretoňsku a horských krajích, Sa-

Vnitřní vývoj
francouzský.

Demokracie
a síla starých
tradic.

Rozluka církve
a státu.

Boj o kostelní
inventáře.

vojska a Auvergně. Bylo třeba užiti vojska a ve Flandrech zastřelen dokonce jeden z demonstrantů.

V politickém zápasu z toho ve sněmovně vzniklém padla v březnu 1906 vláda Rouvierova a byla, jak jsme se toho již nahoře dotkli, vystřídána kabinetem Sarrienovým. Kabinet ten znamenal tóninu poněkud mírnější, než byla vláda předcházející. Opíraje se o širší koncentraci republikánskou měl ve svém středu i progresisty nepřející přílišnému zjitření církevních věcí, jako byli Barthou, Poincaré a Leygues. Členem jeho byl ovšem i Briand, který proto vystoupil ze strany socialistické, a silným mužem vlády stal se jakožto ministr vnitra George Clemenceau, stárnoucí „tygr“, který tu v 65 roce svého věku po prvé zasedl na ministerském křesle a ihned ukázal, že dovede také vládnouti, nikoliv jen vlády porážeti.

Hlavně jeho nařízením, poskytujícím kultovým spolkům lhůtu dvou let k podání žádostí o kostely a spokojujícím se s prostými protokoly na místě inventářů tam, kde z věci hrozily výtržnosti, bylo děkovati aspoň částečné uklidnění. V říjnu 1906 ostatně, po volbách, jež přinesly skupinám pravice zlou porážku, Clemenceau stanul sám v čele kabinetu, zase poněkud více doleva posunutého, a zachoval potom déle dvou let otěže vlády ve svých rukou. Vládě jeho význačného rysu dodala skutečnost, že ministrem války v ní se stal Picquart, na generála povýšený obhájce Dreyfusův, který nyní dovršil dílo své úplnou reintegrací bývalého odsouzence a jeho povýšením na majora k velikému pohoršení konservativních kruhů. Kruhy ty poděsil nový kabinet ovšem také obsáhlým programem, slibujícím účinnou demokratisaci v rozličných oborech, na příklad ohlášením vydatné progresivní daně z příjmů, jejímž apoštolem se stal nový ministr financí Caillaux. Proto krajní živly pravice domnívaly se, že jedinou spásou vlasti ohrožené rozkladem společenským a nezodpovědnou demagogií jest smělý návrat k myšlence monarchické, kterou hlučně hlásala skupina mladých publicistů nedávno založené „Action française“ pod vedením Ch. Maurrása a Leóna Daudeta, spojujíc ji s „integrálním“ nacionalismem.

Pouliční agitace její pomocí t. zv. králových kamelotů nepůsobila však vážného dojmu a záhy bylo zřejmo, že ani vláda Clemenceauova se nemíní s praktickými důsledky svého zásadního radikalismu příliš ukvapiti. Církevní věci působily jí ovšem stále vážné obtíže, když papež znovu s důrazem zakázal tvoření kultových spolků, a vládě nezbylo než vyhostiti z Pa-

říže v prosinci 1906 násilím i zatímního správce papežské nunciatury a zabaviti její registraturu. Vskutku však nový ministr školství, obratný Briand, hledal všemožně řešení smírné, jež by zabránilo pohoršlivému zastavení kultu katolického v zemi. Když se nepodařilo nahraditi spolky kultové, zákonem rozlukovým vyžadované, smlouvami mezi biskupy a prefekty, dovolil, aby klerus mohl zachovati kostely, farní domy a paláce biskupské se seminárními budovami zatímně bez náležitého titulu právního místním nájmem od obcí. Jmění církevní bylo při tom ovšem většinou zabráno státem a obcemi, nebo se ho užilo k dobročinným účelům, ale hladina života prudce rozvířená rozlukou uklidňovala se přes to přese všecko rychleji, než bylo milo žvlům krajně konservativním, pranýřujícím radikální tábor ve veřejném mínění trpce také výtkou, že jeho hlavní starostí bylo, zvýšiti rychle diety poslanecké.

Povážlivějším stávalo se věření otázek sociálních. Vláda v programu svém ohlásila sice horlivou snahu po zavedení osmihodinné doby pracovní a jiných řádů na ochranu dělníků, jež mělo v život uvéstí nové ministerstvo práce a péče sociální, svěřené výmluvnému socialistovi Vivianimu. Ale uskutečnění slibů nebylo snadné a v dělnictvu vzrůstal neklid také bouřlivým kvasem jeho organisací. Již v dubnu 1905 podařilo se sice na unifikčním sjezdu v Paříži vytvořiti z rozličných církví a církeviček socialistických, z nichž se jen některé znaly k pravověří marxistickému, jednotnou stranu „Parti socialiste“, jež se označovala výslovně za francouzskou sekci dělnické internacionály a jejímž zástupcem v životě politickém měla býti poslanecká skupina socialistická v komoře. Ale zůstali tu jednak poslanci-dissidenti, z nich mužové významní, jako Millerand, Briand, Viviani, kteří raději se rozešli s hlavním táborem strany, než by byli zásadně popřeli možnost v politickém životě s demokratickými stranami občanskými pokrokovou vládu vytvářeti. A také v táboře socialistů sjednocených trvala rozrůzněnost několika křídel a tendencí základních, při rozličných otázkách na společných sjezdech strany druhdy úporně se ozývající.

Rozdíly ty projevovaly se však ještě účinněji na jiném jevišti dělnického hnutí, totiž ve sdruženích odborových a jejich hlavní ústředně „Confédération générale du travail“, zkráceně C. G. T. V ústředně té, která, jsouc od roku 1902 reorganisována ve dvou sekcích, vedle občasných schůzí delegátů burs práce i národních federací odborných syndikátů měla stálý orgán vrcholný v „Bureau confédéral“, zápasily navzájem rovněž protikladně

Vláda Sarrienova (březen-říjen 1906).

Clemenceau v čele vlády.

Picquart a Dreyfus.

Action française.

Briand a věci církevní.

Otázky dělnické.

Unifikace stran socialistických.

C. G. T.

Vnitřní rozpory. tendence. Jest tu proud, který chce podle vzoru anglických „Trade Unionů“ nebo německých „Gewerkschaftů“ získávat dělnictvu postupné výhody spíše klidným a soustavným tlakem než bouřlivými nárazy a jemuž na příklad stávky jsou spíše nutným zlem, než vítanými zjevy.

Radikální
syndikalism.

Naproti tomu stojí křídlo radikálního boje třídního stůj co stůj, které chce proletariát vésti k vítězství ryze revoluční, nikoliv klidnou cestou. Jemu nepřítelem není jen kapitál, nýbrž zároveň i stát, buržoasní společnost podpírající se svým pojmem vlasti a demokracie. Dělnictvo má podle toho bojovat jak za cíle blízké, jako jest osmihodinový den pracovní a starobní zajištění, tak i za cíle vzdálenější, jako jest společenství výrobních prostředků, se stejnou rozhodností a všemi prostředky, legálními i nelegálními. Vedle stávky tedy sabotáží i násilnými demonstracemi a důslednou setbou třídní nenávisti, která nevidí pravého vůdce proletariátu v tučném obročníku dělnických pokladen, nýbrž ve vzrušených bouřlivácích, vychovávajících lid k zápasu rozhodnému a neuspávajících jej drobečkovými úspěchy.

George Sorel.

Proroci této „přímé akce“ syndikatistické, jež měla vyústiti ve velikých bitvách generální stávky, stáli vůči státu namnoze vůbec v postoji odmítavém, téměř anarchistickém. Podle učení jejich hlavního theoretika, inženýra-filosofa George Sorela, stát historický, zbudovaný na třídním násilí, měl ustoupiti vůbec útvarům zcela jiné struktury, vyrůstajícím přirozeně z hospodářského rozvrstvení národa a jeho spravedlivé přestavby. Přísně revoluční, nikoliv kompromisní metody jeví se mu zejména ve Francii nutné proto, že zde při velikém množství drobného rolnictva a řemeslnictva třídně organisovaný proletariát neměl tak velikých vyhlídek na úspěch lístkem hlasovacím, jako v jiných zemích, nemaje tak silné posice číselné a neprokazuje ani valné schopnosti, vytvořiti si nutné fondy k pravidelnému obléhání kapitalistické pevnosti. Neboť roku 1905 na příklad mělo 66 hlavních syndikátů národních dohromady sotva půl milionu členů, jejich příspěvky nedosahovaly půldruha milionu franků, tedy peněz zcela nepatrný u srovnání s generální komisí odborových spolků německých, jejíž rozpočet činil 60 milionů marek.

Slabost dělnické
organisace.

Antimilitarism.

Francouzský dělník jeví vůbec od jaktěživa více sklonu k tomu, aby šel s nadšením na barikádu, než aby platil pravidelné příspěvky a věřil v železný postup dějinného vývoje podle marxistického evangelia. Na tyto jeho sklony apelují tedy syndikalističtí radikálové, dávajíce agitaci své zároveň výrazný přízvuk protivojenský. Vojsko vedené důstojníky zbytečně

tvrdými vůči prostému vojínovi a znechucenými pokrokovým lidem hříchy procesu Dreyfusova stává se jako hlavní opora lživé fráze vlastenecké předmětem jejich prudkých útoků. V nich vynikl zejména G. Hervé, bývalý lyceální profesor, jenž protivlasteneckým letákem „Jejich vlast“ a časopisy „Pioupiou“ a „Guerre sociale“ zahájil nejostřejší toninu antimilitaristickou.

G. Hervé

Tento hervéism a revoluční hesla „přímé akce“ syndikalistické nabyly silou své romantické útočnosti znenáhla v C. G. T. převahy, ač vskutku za nimi stála menšina organisovaného dělnictva, podobně jako tomu bylo na souvěké Rusi s bolševictvím. A tím zesilovaly se zároveň i stranické zápasy v kruhu poslanců, socialism francouzský ve sněmovně zastupujících. Proti krajní levici hervéistů, stojí tu pravice vedená Guesdem, odsuzující jak hlasitý antipatriotism a antimilitarism, tak svévolné stávky, jen k zjitření lidu určené. Jednotu strany snaží se pak zachraňovati skupina středu, v čele s Vaillantem a Jaurèsem, výmluvným vydavatelem důležitého listu „L'Humanité“, která zamítá výstřelky hervéismu podobně jako Jules Guesde, jde však dále nežli on v ochotě, neodmítnouti buržoasní vládu podporu, kde jde o předlohy zájmu lidovému prospěšné, jako bylo třeba starobní pojištění neschopných práce, progresivní daň příjmová nebo zestátnění železnic. V celku byla politická reprezentace strany socialistické v komoře a senátu umírněnější než skupina, jež nabyla převahy v předsednictvu C. G. T., a jednotnost hnutí rivalitou tou podstatně trpěla; na kongresech strany docházelo k prudkým srážkám o taktiku i hlavní směrnice žádoucího vývoje.

Guesde a
Jaurès.

Rok 1906 přinesl v souvislosti se sociální otázkou Francii mnoho pohnutých dnů. Z části byly to vlny neklidu, vzbuzené v celé Evropě zvukem revolučních nepokojů, jež byly v Rusku na sklonku roku 1905 vyvrcholily, z části místní příčiny. Tak na jaře zachvátila veliká stávka, jež se začala v Courrières (Pas-de-Calais) všecek uhelný revír severofrancouzský a měla krvavě bouřlivý průběh; v zápětí potom čekala celá země s obavou ohlášené veliké demonstrace syndikalistické v Paříži k prvnímu květnu, které však vojenská i policejní pohotovost v zárodku utlumila. Následující měsíce přinášely na rozličných místech stávky namnoze svévolně vyvolané a značné obavy pojily se především ke snaze, zanésti bez ohledu na zákonné zákazy radikální hnutí syndikalistické do rozličných kategorií zřízenců veřejných a naplniti je protistátně revolučním duchem.

Vlna stávková.

Syndikáty ve veřejných službách.

Šlo tu o učitele i o službu poštovní a dopravní, jejíž hrozící desorganisační vášnivými hesly třídního boje byla celému tělesu hospodářskému ovšem velmi nebezpečná. Zvláště povážlivá byla však snaha hervéistů, vnášeti rozklad do vojska tím, že v statisících výtiscích se šíří do kasáren dráždivá brožura antimilitaristická „Příručka vojáková“ a v organisacích nazvaných „Groš vojákův“ vlastenectví činí terčem potupných útoků jako pouhá zbraň bohatých k ohlupování a trvalému ujařmení lidu. Rozvinutí rudého praporu internacionály proti trikolore stupňuje se zejména roku 1907 v mnohých průmyslových stávkách a zašlehuje i na venkov jihofrancouzský při bouřích nespokojených vinařů, stížených krisí nadvýroby, jež vedly v červnu až k zjevné nedisciplinovanosti a revoltě některých oddílů vojenských.

Bouře vinařské.

Ráznost Clemenceauova.

Proti těmto povážlivým zjevům a proudům neváhal však zejména Clemenceau nejprve jako ministr vnitra, pak jako předseda vlády osvědčiti velmi pevnou ruku. Starý rozbojník, jenž před tím tolikráte vynikl jako mistr jitrivého slova, prohlašoval, že, kde jde o vlast a základy řádu společenského, stojí na druhé straně barikády. Užil, kde toho třeba bylo, bez rozpaků moci vojenské proti stávkujícím a k ochraně veřejné služby před rozvratem, nedbaje ostrých slov, která proto ze socialistických lavic na jeho hlavu dopadala. Zejména s Jaurèsem sváděl v komoře břitké boje řečnické, které ovšem namnoze i na pole zahraniční politiky zasahaly. Neboť socialističtí předáci napadali ostře zvláště postup vlády v Marokku, vyličující jej jako zjištnou léčku kapitalistického imperialismu a finančních korsárů, jež zavléká Francii do nebezpečných dobrodružstev. Útoky ty uváděly pak vládu opětovně do trapné tísně, když šlo o schválení úvěrů na lodní akci v Tangeru nebo na útok proti Udždě, a způsobily, že na podzim 1907 generál Liautey z marockého pohraničí byl odvolán a postup v Casablance obmezen na obranu těsného okruhu městského.

Jaurès a Marokko.

V Berlíně vítali ovšem s uspokojením tyto zjevy. Vilém II., který zejména v listech svých cářů Mikuláši II. mluvil s přezíravým posměchem o „drvoštěpu“ Fallièresovi, presidentu republiky francouzské, byl utvrzován v přesvědčení, že jakobinská rota, která republiku tu ovládla, do zhouby ji žene; a tím rostla i jeho naděje, že nahnílý a rozvrácený stát konečně přece bude hledati spásy pod ochranou jeho monarchického věhlasu, zejména když Německo při každé vhodné i nevhodné příležitosti mu svou ozbrojenou převahu připomene anebo v zámořských zájmech

Naděje Viléma II.

drobné nesnáze způsobí. Než naděje ty byly založeny na dokonalém nepochopení francouzské povahy a značném přecenění významu třídních rozporů a bouřlivých episod, jež provázely vývoj republiky, pohnutý a stále rozechvělý, ale při tom nezdolným krokem k zdravé demokratisaci se beroucí.

Jest asi nepochybné, že při správném užití vývoje toho Německo mohlo dosáhnouti podstatného sblížení s republikou. V prvních letech nového století, když proces Dreyfusův přivedl vůdčí kruhy pokrokové v prudký, konečně však vítězný souboj s konservativními proudy v důstojnictvu a když v zápětí potom i zápas s Římem kruhům těm dal příležitost, ukázati, že se republika stále určitěji přiklání k hlediskům laické demokracie, tu ozýval se ne jeden hlas dosvědčující, že myšlenka revanše a nepřekonatelné přehrady vůči Německu slábne. Nebyl to jen Jaurès, který opětovně ve své „Petite République“ vytýkal, že Francie nemá práva, z nálady té a trpkých vzpomínek na bolestný rok 1870 činiti trvalý princip svého bytí a jím zneklidňovati lidstvo. Také mnozí z mužů kolísajících na pomezí socialismu a občanské demokracie, jako Briand, Viviani, Sembat, Caillaux, projevují podobné přesvědčení o přežívání se hesla revanše nebo aspoň jeho odročení sine die; z kruhů literárních slyšíme hesla, jako kacířský výrok Rémy de Gourmontův, že by za Alsasko-Lotrinsko neobětoval ani malík, nebo vývody bratří Pavla a Viktora Margueritte o možnosti přátelství s Německem, kdyby uloupeným provinciím dalo náležitou samosprávu, tak aby tam mohla jiskra národní duše francouzské zářiti bez jakýchkoliv revindikací politických.

Možnost sblížení republiky s Německem.

Pacifické nálady ve Francii.

Pacifismus a účinnost všelidských hledisek, nepříznivých prudkému nacionalismu, nabývaly tedy valně přívrženců ve vůdčí společnosti francouzské, ale málo obratná politika Berlína zejména v otázce marocké dusila soustavně náběhy ty a obracela je v opak. Kdysi činil si Bismarck zásadou, odvracet si mysl francouzskou od „rány vogézké“ do zámoří podporou osadní politiky Julesa Ferryho; nyní tarasilo Německo republice drsně žádoucí úspěch v Marokku a vidělo vrchol státnického umění, když jí opětovnými hrozbami válečnými podle slov Bülowových „pevně bralo na kantárek“. Sebevědomí francouzské se tomu ovšem mocně vzpíralo a rostoucí účinnosti v něm nabývaly hlasy, jež hledaly spásu vlasti jen v pevném zachování národní tradice a její odvčké odolnosti válečné.

Nevhodnost postupu německého.

Konservativní tábor, ohrožený příbojem demokratismu a proticírkev-

M. Barrès
a hnutí
vlastenecké.

ního ducha, nalézal účinné spojence v zneklidněných vlastencích, jako byl Maurice Barrès, kteří protestují důrazně proti zhoubné výchově mladé generace k mdlému světoobčanství, jež odhazuje všecek poklad národní hrdosti a odvěkých dějinných příkazů. Pacifický humanism, zakotvený v revolučním evangeliu Rousseauově i v osvícenské skepsi Renanově, jeví se jim spojencem nebezpečí číhajícího za Rýnem na úplný rozvrat osvědčených řádů společenských ve Francii, který vydá dříve nebo později republiku úplně do německých rukou. Každá „studená sprcha“ z Berlína dodávala hlasům těm účinnosti a zvyšovala snahu, opřít se vší silou proti nesnesitelné myšlence, že Francie má být zajatcem německé převahy na pevnině a jaksi zástavou její v zápase mezi Berlínem a Anglií.

Clemenceau
a Anglie.

Výrazným zosobněním tohoto vzepření se proti cizímu diktátu stal se pak zejména Clemenceau. Stejně jako dovedl ve vnitřní politice obrátiti ostří svého prudkého ducha od demokratických výbojů k zachování nutné autority státní, podobně činil i v zahraniční politice. Vystoupil sice roku 1905 káravě proti Delcasséovi, když se mu zdálo, že státník ten poněkud ukvapeně s možností války si zahrává, stejně rozhodně odmítal však myšlenku, že by republika měla mír snad vykupovati pod tlakem německým odstupem od srdečného přátelství s Anglií. Přátelství to jevílo se mu naopak nejlepší zárukou již v době fašodské, kdy ve Francii pro srážky v africké politice vše bylo rozpěněno proti britské rozpínavosti. Již tehdy platil mnohým za Anglomana, který jest ochoten učiniti republiku pouhým prokonsulátem britské moci. A jako zodpovědný státník roku 1906 v čelo vlády postavený zachoval přesvědčení, že jediné pevné a sebevědomé přimknutí se k velikému imperiu a anglosaskému světu vůbec, v němž stejně jako ve Francii myšlenka demokratická byla nezdolně na postupu, zajistí vlastní jeho osud důstojný svobodného národa.

Jules Cambon
v Berlíně.

Nechtěl nikterak dráždit velikou vojenskou monarchii za Rýnem k nové osudné srážce a heslo revanše ani jemu nejevilo se životním cílem, viděl však jasně, že malomyslná ústupnost by byla národním zločinem. A horlivým zástupcem téhož citění byl i nový velvyslanec na jaře 1907 do Berlína jmenovaný, Jules Cambon, bratr francouzského velvyslance v Londýně, známého svým horlivým přičiněním o vznik dohody britsko-francouzské.

Tak dosahovala málo obratná politika berlínská, nepochopujíc nikterak nové základny ducha francouzského, pravého opaku svých snah; tiskla

Francii, kterou chtěla odpoutati od srdečné dohody s Londýnem, jen ještě více do náručí britského. Proto stával se zároveň její vlastní poměr k Anglii tím důležitějším a takřka klíčem k dalšímu postupu světové politiky.

* * *

Vzájemný poměr mezi Anglií a Německem po překonání algeciraského napětí byl dosti složitý. Správně to vystihl Eduard VII. Král v polovici srpna 1906 navštívil Viléma II. v zámku Friedrichshofu u Kronbergu v Taunu a při té příležitosti prohodil vůči německým státníkům výrazně, že mezi jeho zemí a říší německou prý „není v pravdě sporu, nýbrž že tu jest pouze soupeřství“. Opravdu nevidíme, že by v té chvíli se byla vztyčovala v poměru obou velmocí určitá sporná otázka značného dosahu, žádající naléhavého řešení. Jedině snad o svízelném problému bagdadské dráhy a jejich vztahů k britským zájmům v Mesopotamii i perském pohraničí bylo lze v tom směru mluvit, než i tu šlo spíše o spor vleklý, nikoliv zápas palčivě akutní, takže byla naděje, že se jeho urovnání asi jistě podaří, jakmile zmizí důležitější zjev obecného rázu, totiž hluboká nedůvěra vzájemná o základních směrnicích a nebezpečných tajných úmyslech vlád obou říší, která jak v Anglii, tak v Německu naplňovala ovzduší od několika let.

Eduard VII. ve
Friedrichshofu.

Soupeřství
britsko-
německé.

A také v tomto ohledu dály se rozličné pokusy o účinné sblížení a přátelské styky. V květnu navštívili četní zástupci německého tisku okázale Anglii a byli tu srdečně přijati nejen osvědčenými hlasateli britsko-německého přátelství, jako byl lord Avebury, nýbrž i londýnským lordmajorem a členy vlády, z nichž význačně si vedl ve věci té zejména ministr války Haldane, dobrý znalec německého prostředí, který byl kdysi studoval v Göttingách a jehož sestra překládala Hegla. Také návštěva čelných zástupců německých municipalit v Anglii měla tehdy přívětivý průběh a chystaly se v zápětí podobné zájezdy britské do Německa. Rovněž zmíněná již návštěva Eduarda VII. ve Friedrichshofu byla příznakem zlepšení styků osobních mezi králem a císařem.

Snahy o jeho
zmírnění.

Vedle četných hlasů, vítajících tyto kroky jako slibný příznak k zažehnání nevlídné nálady vzájemné, neutichly ovšem na té, ani na oné straně v tisku projevy opačné, jevící dále nedůvěru a napětí mezi německým a britským prostředím. V Anglii byl v tom zvláště důsledný Alfred Harms-

Hlasy nedůvěry.

Lord Northcliff. worth, od roku 1905 za lorda Northcliffa povýšený, vydavatel „Daily Mail“ a jiných velmi rozšířených, lidových časopisů, kdežto v Německu pokračovala v nenávislném štvání proti „zrádnému a závistivému Albionu“ zejména strana všenněmecká na svých sjezdech, ve svých listech a příležitostných projevech, jako byla brožura „England in deutscher Beleuchtung“ a podobné spisky, v nichž se dokazovalo, že jedině Anglie stojí v cestě dokonalému rozvíjení světové moci německé.

F. Paulsen. Naproti tomu bylo ovšem možno postaviti i v Německu statečné projevy mužů, jako byl vynikající paedagog a humanista Friedrich Paulsen, který důrazně káral fantastické plány všenněmeckých výbojů jako nebezpečí pro klidný vývoj lidstva a ukazoval, jak ve světě i pro Anglii i pro Německo jest dosti místa. Případně charakterisoval vývoj věcí kancléř Bülow v řeči v říšském sněmu 14. listopadu 1906 slovy, že především jest třeba klidu a trpčlivosti. Tlakoměr stoupl prý sice z oblasti větru a deště na proměnlivo, pro dosažení krásné pohody že jest však třeba, aby ta i ona strana se vyhнула zbytečnému dráždění.

Bülow o poměru k Anglii. S tím spojil kancléř ovšem výstražný projev na adresu anglické vlády, jímž narážel na tehdejší její snahu o sblížení s Ruskem a varoval před pokusem diplomatického stísnění Německa hrozivým kruhem aliančním. Než o podnětu těchto jeho obav a jejich oprávněnosti promluvíme až později; zde stačí, vytkneme-li, že osten podezření se obracel více proti osobě Eduarda VII. a kruhu jeho důvěrných rádců, než proti liberální vládě anglické. O té byli v Německu spíše ochotni věřiti, že její rozhodné volební vítězství nad hesly Chamberlainovými znamená aspoň částečný odstup od tuhých hledisek imperialistických, s nimiž opravdu nebylo snadno smířiti chvatný rozběh Německa v světovém hospodářství i v světové politice.

Liberální vláda a hesla imperialistická. Dokladem toho, jak opravdu v rukou liberální většiny polevila snaha po všemožném utužení říšské jednoty britské pod pevným vedením vlády londýnské, byl chvat, s nímž roku 1906 byla Transvaalu a v zápětí také někdejší republika Oranžské přiznána úplná samospráva, ač bylo zřejmo, že tím v území nedávno s tak značnými obětmi dobytém k politické moci opět přijde život boerský. A když konservativní imperialisté v horní sněmovně ústy lorda Milnera proti tomu důrazně námitky činili, byli většinou sněmovny dolní zakřiknuti tak drsnou kritikou rozpínavé politiky předchozí vlády, že sám Eduard VII. se tím cítil dotčen. A rovněž rostl nepochybně počet hlasů vytykajících, že v zájmu zdravé politiky národní

není správně z pouhé obavy před vzrostlou soutěží Německa na světových trzích dávatí sílu moci státní příliš do služeb hospodářské politiky a zvyšovati tím napětí mezi německým a britským prostředím.

Velmi příznivá konjunktura, která v celém průmyslu světovém nastala po ukončení války rusko-japonské, podporovala rovněž tyto proudy. Obava, aby přílišnou převahou vojenskou Německa na pevnině žádoucí rovnováha nebyla porušena, vedla ovšem vládu Campbell-Bannermanovu k tomu, že i po uspokojivém zakončení konference algeciraské nehodlala nikterak odstupovati od srdečné dohody s Francií a pokračovala v přípravných stycích generálního štábu britského s francouzskou generalitou, v lednu 1906 navázaných. Při nich ukázalo se pak záhy, že vojenská pohotovost anglická, vytvořená hlavně k ochraně osadních zájmů, stěží by byla schopna případného včasného zasažení na pevnině sborem jen poněkud větším, aniž při tom utrpěla bezpečnost britského souostroví samého proti přepadům zvenčí nebo vnitřním nepokojům. Na nedostatek ten ukazoval důrazně již od roku 1903 zejména slavný voják lord Roberts, který, jsa hlučně podporován tiskem Harmsworthovým, rozvířil v zápětí dokonce horlivou agitaci pro to, aby Anglie podle vzoru pevninných států přešla k soustavě obecné povinnosti branné, užívaje právě strašidla možné invase hrozného německého stroje válečného do Anglie k vyburcování veřejného mínění v tomto směru.

Liberální vláda ovšem nechtěla aniž mohla jíti touto cestou, rozhodla se však řešiti problém přece aspoň částečně. Ministr války Haldane pracoval o podstatném zdokonalení nového, říšského štábu generálního, jenž měl zajišťovati jednotnost zásad organizace branné a vojenského výcviku jak v zemi mateřské, tak i v svéprávných dominiích. Nadto hodlal provésti úplnou reorganizaci domobranných sil dobrovolných tím, že rozličné skupiny hrabské „yeomandy“ a „militia“, jež pod ochotnickým vedením naprosto nedávaly zámku odborné účinnosti pro případ nutné mobilisace, měly ustoupiti novému zařízení jednotně vedené „teritoriální armády“. Armáda ta, v počtu 300 tisíc mužů, zůstávala sice sborem dobrovolníků občasným cvičením podrobených, tvořila však přece jen spolehlivější zálohu stálé hotovosti činné, na 185 tisíc žoldněřů stanovené a nově seskupené v pevných formách divisních, pro válku dokonale vystrojených.

O těchto změnách branného řádu radil se tedy zvláštní komitét s lordem Esherem v čele a Haldane měl na podzim 1906 příležitost, studovati na

Dohoda s Francií.

Nedostatky britského vojenství.

Haldanovy opravy.

Haldane
v Německu.

místě i německé vojenství. Byl totiž Vilémem II. pozván k velikým manévřům a císař dal mu ochotně dovolení, aby mohl hledati v generálním štábu berlínském poučení, jež mu bylo žádoucí. S výše své odborné dokonalosti a síly vojácký císař hleděl na anglické branné reformy spíše s útrpným úsměvem, než s obavou před zesílením možného soupeře. Mnohem vážnějším jevil se vzájemný poměr obou říší ve výzbroji námořní.

Sily námořní.

Kdysi čelila anglická zásada, aby loďstvo britské bylo silnější loďstev dvou předních mocí na moři plně vyzbrojených, především Rusku a Francii. To změnilo se podstatně, když válka rusko-japonská císařské loďstvo zničila a zároveň Francie, s Anglií se přátelící, nejevila snahu, svou námořní moc příliš rychle stupňovati. Rostoucí výzbrojí námořní Spojených států i Japonska zvýšil se sice podstatně význam Tichého oceánu jako případného bojiště o rovnováhu ve světové politice, ale tu byla naděje, že buď ta nebo ona moc bude v možné srážce v dobrém poměru k Anglii. Proto zůstávalo hlavním soupeřem, k němuž se obracely zraky Velké Británie s rostoucí pozorností, Německo se svým loďním zákonem z roku 1900, který měl v několika málo letech říši Viléma II. dáti neobyčejně silnou výzbroj bitevních lodí prvního řádu. Proti němu provedl tedy v průběhu roku 1905 sir John Fisher, první námořní lord admirality a rozhodující strateg britský, význačné opatření tím, že spojil dotavadní Atlantské a Kanálové loďstvo v novou silnější jednotku válečnou „North Sea fleet“, trvale v Severním moři poblíž německých břehů kotvicí.

Sir John Fisher.

Tvrdý voják ten viděl hlavní nebezpečí pro bezpečnost Anglie ve skutečnosti, že německý císař jakožto vladař o válce a míru ve své říši absolutně rozhodující může dáti náhlý rozkaz k překvapujícímu útoku na souseda bez jakéhokoliv ohledu na jiné činitele ústavní, kdežto v Anglii režim parlamentní vyžadoval předchozí dohody mnoha osob, závislých na náladě vládnoucí většiny. Proto trval neúprosně na zachování značné převahy číselné britského loďstva nad německým a na jeho dokonalé pohotovosti, zvláště když poznal, že nemá valné naděje u rozhodujících činitelů londýnských jeho smělá a brutální myšlenka, zdrtiti náhlým útokem à la Nelson německé loďstvo dříve, než výstavba jeho bude dokončena.

Lodní
pohotovost
proti Německu

Při tom stála však již konservativní vláda Balfourova velmi o to, aby mohla zmenšiti aspoň poněkud tíživý rozpočet námořní. Opravdu přistoupila britská admirality roku 1905 na to, že byl snížen z 36.9 na 33.26 milionů liber, hledala však náhradu v technické novotě, totiž ve vytvoře-

ní nového typu lodí válečné účinnosti podstatně zvýšené. V říjnu 1905 počalo se se stavbou první lodí takové nosnosti 17.900 tun, o hladkých stěnách pancéřové síly 11 palců a s nebyvalou rychlostí 21 uzlů, vyzbrojené 10 děly o 12 palcích a 26 rychlopalnými kusy menšího kalibru.

Nový leviathan nazvaný „Nebojsa“ (Dreadnought) mohl býti spuštěn na vodu již v únoru 1906 a v nejbližších měsících potom úplně vyzbrojen, zatím co admirality žádala, aby se ihned začalo se stavbou čtyř jiných lodí téhož typu „Dreadnought“. Byl zosobněním všech zkušeností, jež námořní taktika získala ve válce rusko-japonské, a v Londýně doufali pevně, že ostatní moci evropské sotva budou s to, aby také tuto vymoženost britskou rychle napodobily. Zejména o Německu tak soudili, domnívajíce se, že tamní loděnice nejsou připraveny na stavbu podobných kolosů a že jim nadto zabráni i ohled na nedostatečnou šířku průplavu kielského, moře Baltské se Severním spojujícího. Než záhy došlo k trpkému zklamání.

První
dreadnought.

Hlavní podněcovatel německého námořního závodění s Anglií, admirál Tirpitz, nezastavil se před zmíněnými překážkami. V kruzích odborných naráželo sice jeho úsilí o stavbu lodí největšího typu na vážnou kritiku; zejména viceadmirál Galster dokazoval ve spisu „Welche Seerüstung braucht Deutschland?“ přesvědčivě, oč lepší by bylo zdokonaliti pobřežní opevnění a rozmnožiti počet torpedovek i menších křižníků. Vilém II. byl však Tirpitzem získán úplně pro myšlenku, že Německo stane se rovnocenným soupeřem Britů ve světové politice jen, bude-li na širém moři vládnouti loďstvem bitevních kolosů, s nímž by se Anglie pouze v krajní nutnosti a ne bez vážného rizika mohla měřiti. Jinak že přirozená útočnost mužů, jako byl sir Fisher, jsou podporována obchodní žárlivostí britskou na rychlé pokroky německé na světových trzích, přivede Angličany přece dříve nebo později k zhoubnému úderu. Právě nyní zesiloval však podle tvrzení Tirpitzova zjevný odpor liberální strany anglické proti imperialistickým heslům naději, že Německo se svým zbrojením, užije-li dobře vhodné chvíle, projde bez úrazu touto „zonou nebezpečí“, než zase návrat konservativců k vládě v Anglii pacifickou náladu zvrátí.

Tirpitzovo úsilí.

Zásada risika
a zona nebezpečí.

Názor ten zvítězil a ještě před sklonkem roku 1905 dostal říšský sněm v Berlíně novou předlohu, žádající nejen stavby šesti velikých křižníků loďním zákonem z roku 1900 škrtnutých, nýbrž zároveň zvětšení bitevních lodí zákonem tím povolených na typus „dreadnoughtů“; a také kielský průplav měl býti náležitě rozšířen. Německý „Flottenverein“ rozvinul pro poža-

Lodní novella
z 19. května
1906.

davky ty úsilovnou propagandu, a ježto z větších stran v říšském sněmu žádná proti nim se nepostavila, stala se novella ta 19. května 1906 opravdu zákonem.

Pro Anglii bylo to velmi těžkým zklamáním, neboť domnělá výhoda, plynoucí ze stavby dreadnoughtů, obracela se vskutku v opak tím, že právě v této, bitevně patrně rozhodující kategorii předběh Anglie před ostatními mocnostmi byl mnohem menší, než v jiných typech dreadnoughtem předhoněných, a dotavadní vláda britská na mořích tkvěla právě v předběhu takovém a rozhodující převaze válečné tonáže. Urychlenou stavbou dreadnoughtů mohlo tedy Německo Anglii dohoniti právě v nejdůležitějším bodu soutěže a britským odborníkům stala se zároveň zjevnou i velká výhoda, kterou německé admiraltě dával do ruky lodní zákon, který na řadu let do budoucnosti zajistil nejen rychlé tempo ve stavbě hlavních lodí, nýbrž prozrazoval německého ducha soustavné promyšlenosti i tím, že stanovil účelné složení budoucích eskader, spojujících v organický celek skupiny velikých i drobných jednotek.

Chtěla-li Anglie zachovati dotavadní bezpečnost svého velmocenského postavení, byla nucena napnouti síly své k mnohem větším nákladům výzbrojným, než původně zamýšlela, a věc byla právě nové vládě liberální velmi proti mysli. Neboť hodlala upevniti své postavení v národě zmenšením a nikoliv stupňováním daňových požadavků a hodlala nadto provésti v brzkou sociální reformy velmi nákladné, jako bylo nemocenské a starobní pojištění dělnictva vydatnou pomocí státní. Proto snížila rozpočet námořní na rok 1906 o nových několik milionů liber a vymohla na admiraltě, že místo čtyř dalších dreadnoughtů pouze tři byly v loděnicích objednány a také chystané tři nové torpedovky a čtyři ponorky škrtnuty.

Jediným východiskem z tohoto trapného postavení byla tedy naděje, že se snad podaří pohnouti i Německo k tomu, aby zmírnilo ohlášené tempo svých námořních staveb, a tím vstoupila do vzájemného poměru obou mocí nová, velmi významná složka, jež měla jejich vztahy v následujících letech výrazně určovati. Nejprve pokusila se o věc tu vláda Campbell-Bannermanova ovšem v širším, obecném rámci, totiž ve spojení s myšlenkou nové konference mírové, která by požadavek zmírněné výzbroje válečné učinila předmětem mezinárodních porad podobného rázu, jaké již roku 1899 v Haagu se byly konaly.

* *
*

Již na podzim 1904 vědělo se v kruzích diplomatických, že president Spojených států Roosevelt hodlá dáti podnět k nové mírové poradě, vyhovuje nátlaku amerických pacifistů, jemuž váhy dodala také nedávná schůzka meziparlamentní unie na světové výstavě v Saint Louis. Opravdu předložil věc tu úvaze mocností jeho státní sekretář Hay cirkulářem z 21. října 1904. Dvůr petrohradský dosáhl však odkladu porad až do skončení války rusko-japonské, pak ujal se v dohodě s Washingtonem sám iniciativy a rozeslal 26. září 1905 pozvání k nové mezinárodní konferenci.

Při následujících jednáních diplomatických narazil ovšem podnět, aby hlavním předmětem schůze byla zároveň také otázka závazných soudů rozhodčích, jež by zmenšovaly nebezpečí války, na zásadní odpor zejména v Berlíně a konečný program předběžný, s nímž Rusko vystoupilo cirkulární notou z 6. dubna 1906, byl dosti skromný. Především mělo se jednati o „zlepšení“ konvencí z roku 1899 o nezávazném řízení rozhodčím, pak o jasnějším vytyčení některých zvyků a řádů při vedení války a jejím vyprovádění, o právech neutrálnů a jiných podrobných otázkách, jako byla otázka kontrabandu ve válce námořní, na niž měla býti rozšířena ženevská konvence z roku 1864, bombardování přístavů a řada podobných věcí.

Rusko navrhovalo zároveň červenec 1906 za termín schůze, proti tomu namítaly však Spojené státy, že na dobu tu jest již svolán panamerický kongres do Rio de Janeiro, a dosáhly odročení konference na červen 1907. Zatím však zmocnila se věci veřejná diskuse, zejména když liberální člen anglické dolní sněmovny Vivian v květnu 1906 navrhl, aby také zmírnění tíživého zbrojení na suchu i na moři do programu chystané schůze bylo pojato. Vláda anglická uchopila se toho jako vítaného podnětu k řešení nesnáze, do níž ji uváděly lodní závody s Německem, a Campbell-Bannerman vyslovil se jasně v tom smyslu na schůzi meziparlamentní unie, konané v Londýně 23.—25. června, kde se vůbec o odzbrojení živě jednalo.

Šlo o to, jak se k námětu postaví Německo, a tu bylo záhy zjevné, že Vilém II. jej odmítá se vši rozhodností. Netajil se s tím zejména při návštěvě, kterou mu učinil Eduard VII. v srpnu 1906 ve Friedrichshofu. Také anglický král, jenž byl méně optimistický než jeho liberální kabinet, vyjádřil tehdy své pochybnosti o ceně chystané konference a zápletkách, jež by z ní mohly vzejíti; jeho poznámky byly však úplně zastíněny rozhodností, s níž Vilém II. prohlásil, že Německo odmítne zásadně svou účast, kdyby otázka odzbrojení v jakémkoliv způsobu na konferenci se měla vynořiti,

Potřeba nové konference mírové.

Ruská nota z 6. dubna 1906.

Anglické podněty odzbrojné.

Odmítavý postoj Viléma II.

Anglické zklamání.

Finanční důsledky.

Snaha o zmírnění zbrojení na moři.

„da ich sowohl wie mein Volk es niemals dulden würden, uns von Fremden irgendwelche Vorschriften über unsere militärischen und maritimen Verhältnisse machen zu lassen.“ Zejména pak v otázce námořního zbrojení vytkl Vilém II. vůči anglickému králi a jeho průvodcům „wiederholt und nachdrücklich“, že Německo musí setrvati na plno při stavebním programu lodním zákonem a nedávnou novellou k němu stanoveném.

To bylo řízné preventivní odmítnutí jakýchkoliv pokusů londýnské vlády o dohodu k zmírnění námořního závodění, okořeněné nadto poznámkou císařovou, že prý jest velmi pochybné, bude-li Anglie trvale s to, aby zachovala svůj „standard dvou mocí“. A s podobnou rozhodností vyslovil se Vilém II. v zápětí potom i vůči důvěrnému podnětu presidenta Roosevelta, když prezident německému vyslanci v září 1906 nadhodil myšlenku, že by Spojené státy, Německo a Francie měly konferenci navrhnouti zákaz další stavby dreadnoughtů a ohraničení nosnosti bitevních lodí na 15 tisíc tun. Odpověď německého císaře z 15 října zněla prostě: „Jeder Staat baut das, was ihm passt! Geht keinen Anderen was an!“, a diplomacie berlínská měla nevděčný úkol, drsné odmítnutí přioděti poněkud laskavější formou.

Císař byl úplně ve vleku Tirpitzově, který na počátku roku 1907 dovedl se vyhnouti i podnětu z Anglie důvěrně zmíněnému, aby osobní schůzkou s šéfem britské admirality Fisherem přece vyzkoušel možnost dohody o svízelné otázce, která více než cokoliv jiného těžký stín mezi Anglií a Německo vrhala, jak to správně rozpoznal tehdy německý přidělenec námořní v Londýně Coerper slovy: „Das ist der Kernpunkt des mangelhaften Verhältnisses der beiden Nationen zu einander! Alle anderen, häufig angeführten Gründe — Konkurrenz im Handel, Industrie und Schifffahrt, Parteinahme im Transvaalkriege und so weiter — sind nebensächlicher Art.“ Anglický poplatník nesl se zjevnou nechutí stupňované břemeno námořní výzbroje a upevňoval se zároveň s rostoucím neklidem v přesvědčení, že horečný chvat, kterým Německo ve věci té si vede, nemůže míti pouze obranné cíle, nýbrž že v jeho pozadí stojí záluďný plán náhlého útoku na britské ostrovy, jenž by vyrval z rukou anglického národa Neptunův trojzubec a zničil jeho blahobyť.

Proto vláda londýnská i po důrazném odmítnutí Berlína nemínila upustiti od myšlenky, v Haagu otázku zmírnění zbrojení námořního k poradě přivést, a Grey naznačil vůči německému vyslanci 8. února 1907 zcela

Německé veto
proti
odzbrojovacímu
podnětům.

Jádro britsko-
německého
soupeřství.

zřetelně, že nepodaří-li se to vinou Berlína, anglická vláda nebude s to, aby to jasně v parlamentu nevytkla. A ještě důrazněji vyslovil se předseda vlády Campbell-Bannerman v článku „Haagská konference a obmezení zbrojení“, vytištěném na počátku března v revui „The Nation“. V něm ohlašoval, že britská vláda nehodlá přijíti do Haagu s prázdnými rukama, ježto míní také v tomto roce nejen dodržeti stavební program snížený ze čtyř dreadnoughtů na tři, nýbrž že by se spokojila se dvěma, kdyby se zdařila mezinárodní dohoda v tomto směru a kdyby velmoci byly nadto ochotny, upustiti od jakéhokoliv utajování a zakrývání svých stavebních programů lodních pro budoucnost. Ježto pak bylo nepochybné, že anglické přání nalezne souhlas ve Washingtonu a u jiných, zejména drobnějších mocí, byli i v Německu nuceni s otázkou dále se obírat.

Ovšem nikoliv ve smyslu, že by upouštěli od svého zásadního odporu, nýbrž se zřetelem k tomu, aby Německo nezůstalo na chystané konferenci ve svém odmítavém postoji osamoceno a tím na sebe uvalilo stín zásadní útočnosti. Složitou kampaní diplomatickou hledí tedy kancléř Bülow získati pro názor svůj nejen Vídeň, což nebylo nesnadné, nýbrž také Petrohrad, kde věc byla těžší.

Ozbrojovací myšlenka sama vládě císařské nebyla sice tehdy nikterak vítaná, neboť po ztrátách let 1904—1905 bylo třeba ruskou armádu i ruské loďstvo znova budovati a každé obecné obmezení v tom směru mohlo býti jen břemenem. Proto nový ruský ministr věcí zahraničních v podstatě souhlasil s Německem a v důvěrné chvíli označoval konferenci vůbec za „sen židů, socialistů a hysterických žen“. Z ohledu na Washington a Anglii, s níž právě vedl rozhodné jednání o úpravu sporů asijských, nechtěl však souhlas svůj s německým postupem vyjádřiti otevřeně, a podobně bylo i v Itálii a Francii, kde vlády byly nuceny míti zřetel k hlasu veřejného mínění, lepší záruky míru vřele vítajícího. Rozumná úvaha měla tudíž i zodpovědné politiky berlínské vésti k poznání, že není s prospěchem německé věci opakovati nevděčnou, odmítavou úlohu, jakou již na první konferenci haagské byli sehráli, tím spíše, že od roku 1899 postavení Německa ve světové politice spíše zesláblo než zesílilo a již nedávná konference algerická mu připomněla trapně malý počet jeho přátel. Vilém II. byl však tak opojen představou o plnosti své moci, že jakýkoliv ústupek ve směru tom měl za svatokrádež, a hledisko to zesíloval i odborný referent zahraničního úřadu tajný rada Kriege svým strohým dogmatismem státovědeckým.

Prohlášení
Campbell-
Bannermanovo.

Německé obavy
z osamocení.

Opatrný postup
Ruska.

Německá
umíněnost.

Německo-
rakouský nátlak
na cáře.

Německá diplomacie šla tak daleko, že její zástupce v Petrohradu, sv. pan Schön, spolu s rakouským vyslancem hrabětem Berchtoldem v osobních audiencích 14. a 16. března 1907 činili na samého cáře nátlak, který Izvolskij označil za nemilé poručníkování. Tím vymohli, že také Rusko, ovšem ve formě poněkud zmírněné, již v dubnu dalo najevo, že nemíní se účastniti v Haagu případného jednání o zmenšení zbrojení. Německu nehrozilo tedy ve věci té osamocení úplně a rozhodnost jeho projevů jen ještě rostla. Tak útočil v říšském sněmu vůdce německých národních liberálů Bassermann prudce na domnělé pokrytectví Anglie, která prý sama neúnavně zbrojíc před světem na beránka míru si hraje, a kancléř Bülow, ač hladší formou, ve své řeči 30. dubna učinil rovněž význačnou narážku v tomto směru. Připomínaje, že kdysi, roku 1874, Anglie činila výslovně podmínkou své účasti na konferenci do Bruselu k úpravě mezinárodního práva svolané, aby se tam nejednalo o námořním právu kořistném, vytýkal, že Německo nyní nejde tak daleko. Pouze nemíní se účastniti v Haagu diskusse ne-li povážlivé, tedy podle jeho přesvědčení aspoň nepraktické, přenechávajíc věc tu mocnostem optimističtějším a zachovávajíc volnost, dodatečně přezkoušeti dosažené výsledky.

Vláda anglická neupustila ovšem ani pak od úmyslu, návrh na zmírnění zbrojení na konferenci přednésti, naznačila však výrazně, že jí postup německý znemožňuje stavební program velikých lodí zmenšiti tak, jak by si byla přála. Tím vším byly naděje pacifistické, jež se k Haagu obracely, již napřed velmi zkaleny.

* *
*

Počátek haagské
konference
(15. června
1907).

Konference sešla se 15. června a byla obeslána 44 státy, tedy větším počtem než schůze roku 1899. Předsedal ruský vyslanec v Paříži Nelidov a konference měla slavnostní dny, na příklad 30. července, kdy byl položen základní kámen k paláci míru, stavěnému z peněz věnovaných americkým miliardářem Carnegiem. Pozornost širší veřejnosti ochabla však rychle při dlouhém trvání konference — skončila se až 18. října — a při značné odbornosti jednání, jež se konalo většinou odděleně ve čtyřech hlavních komisích.

Přídech největší sensačnosti měla rozprava o obmezení zbrojení. Za-

hájl ji 17. srpna anglický zástupce sir Eduard Frey, který nebyl diplomat, nýbrž vynikající odborník právní, výkladem o tom, jak povážlivě vzrostly náklady na zbrojení od roku 1899 a jak by bylo třeba, čeliti tomuto neblahému zjevu. Po tom, co předcházelo, nemínila však ani Anglie, ani státy, jež s ní v této věci šly, jako Unie, Francie a Španělsko, stupňovati svůj podnět k opravdovému zápasu o program konference. Frey spokojil se s návrhem resoluce, jež opakovala platonické přání (voeu) nápravy již roku 1899 vyslovené a žádala, aby veškeré moci palčivou otázkou pilně studovaly. Ale i toto krotké přání podmínilo předchozí diplomatické rozpravy důvěrné rázu dosti svízelného; neboť němečtí zástupci protivili se zejména tomu, aby jménem konference otázka zbrojení se označila za „naléhavější než kdy jindy“, a dosáhli zmírnění výrazu, stejně jako vůdce německé delegace, cařihradský vyslanec baron Marschall z Biebersteinu, neopomenul poznamenati, že tvrzení anglického navrhovatele, jakoby obecná branná povinnost nutila miliony mladých lidí k „pracím neplodným a nevděčným“, opravdu uráží hluboce „die deutsche Volksanschauung“.

Naproti tomu pro navrženou resoluci vyslovil se nejen zvučnými slovy francouzský zástupce Leon Bourgeois, nýbrž také americký prezident Roosevelt a král španělský doporučili ji zvláštními dopisy za souhlasu všech pacifických společností světa, a psal-li Marschall do Berlína o jejím konečném přijetí uštěpačně, že to byl pouhý pohřeb první třídy, měl sice pravdu, zároveň měli však pravdu i ti, kdož tvrdili, že Německo jako okázalý advokát militarismu utrpělo novou významnou porážku v očích všech mužů rozumných, kteří úplně nezoufají nad lepší úpravou věcí lidských. Neboť byl přece podstatný rozdíl mezi přiznáním, že okamžitě ve věci té nelze dosáhnouti vážného úspěchu, jež bylo společné většině zúčastněných mocí, a okázalým velebením vojáckého ducha jako užitečného principu národní výchovy.

A zásadně odmítavý postoj Německa osvědčil se i v jiných otázkách, hledících k lepší úpravě řízení rozhodčího. Řešení vážných sporů řízením tím osvědčilo se v letech nedávno minulých několikrát zcela zjevně, na příklad roku 1903 v otázce venezuelské nebo roku následujícího při srážce ruského loďstva s anglickými čluny na Doggerské výspě. Šlo jen o to, aby závaznost jeho pro určité případy se stala obecnou, a zejména se strany Spojených států usilovalo se o to soustavně. Již roku 1904 uzavřel státní sekretář Unie Hay s Anglií, Francií, Německem a některými jinými státy

Rozprava
výzbrojná.

Vyslanec
Marschall
a jeho výroky.

Mravní porážka
Německa.

Závaznost
rozhodčích
soudů.

řadu smluv, jimiž se zavazovaly, že budou řešiti rozhodčím soudem veškeré spory hledící k věcem právním a výkladu platných smluv, pokud se nedotýkají „životních zájmů, nezávislosti a cti státu“. Senát Spojených států postavil ovšem proti uznání arbitrážních smluv těch dodatečně některé podmínky, které zmařily jejich ratifikaci. Nyní přišla otázka ta na přetřes v Haagu a po delším jednání byl se strany Portugalska vysloven návrh, aby podobné jednotlivé smlouvy o závaznosti rozhodčího řízení v určitých případech nahradila obecná světová smlouva arbitrážní haagskou konferencí přijatá.

Spojené státy, Anglie, Švédsko a Srbsko podporovaly návrh ten, kdežto hlavní odpor proti němu hlásil se opět se strany Německa a Rakousko-Uherska. Výsledek konečného hlasování byl, že pro zásadu světové smlouvy arbitrážní se vyslovilo 32 států, Itálie, Japonsko a Lucembursko vzdaly se hlasování, a proti vyslovily se mimo Berlína a Vídně jen Belgie a Švýcarsko z obavy o výsadu své neutrality a pak balkánské moci Turecka, Bulharsko, Řecko, Rumunsko i Černá Hora. Podle zásady jednacího řádu konference, že při rozhodování o obecných konvencích plná jednohlasnost jest žádoucí, padl tím návrh k velikému rozhořčení kruhů pacifických, které ovšem vinu nepřičítaly drobným státům neutrálním nebo balkánským, nýbrž opět především Berlínu a jeho satelitům ve Vídni a Cařihradě.

Jakousi, ovšem nedostatečnou náplastí na ránu tu bylo pak jednohlasné přijetí deklarace, jež uznávala hledisko závazné arbitráže za žádoucí, zejména pokud jde o výklad a užívání mezinárodních smluv, a tvrdila, že ačkoliv ve věci té konference nemohla dospěti k určité dohodě, rozdílů mínění o tom projevené prý nepřekročily hranice rozvahy pouze právníckého rázu, kdežto zároveň dlouhá společná práce v Haagu značně sblížila zúčastněné moci a vytvořila „velmi důrazné vědomí společných zájmů lidstva.“ To byla ovšem pouhá slova a obecné zklamání zvýšil nadto i nezdar současného jednání o vytvoření trvalého mezinárodního soudu odborného v Haagu.

Soudní dvůr rozhodčí, zřízený podle dohody z roku 1899, ve skutečnosti nebyl než rozsáhlým seznamem jmen, z nichž svěřící se strany mohly vybrati si případné soudce; jejich úkolem pak bylo spor urovnati, a to třebaš kompromisem, přihlížejícím druhdy spíše k praktickým možnostem případu než k určitým normám zásadním. Sestavení soudu takového vyžádalo vždy delšího jednání, a proto vychází zejména se strany Spojených

států a Anglie návrh, aby vedle této, spíše politické instituce v Haagu vznikl stálý soud mezinárodní, vytvořený asi z 15 odborníků, kteří by byli vždy pohotově a vynášeli nálezy své v určitých otázkách nikoliv v duchu pouhého kompromisu, nýbrž podle přesných norem práva mezinárodního s náležitým ohledem na rozličné soustavy právní, jejichž unifikace ve věcech mezinárodních tím mohla býti podstatně urychlena.

Ježto se tento podnět nesetkal s odporem ani Německa, ani Rakouska, zdálo se, že dojde k cíli a byl již vypracován zásadní statut pro nový „Cour de justice arbitrale“; ale tu věc narazila na jinou obtíž, totiž na obavu některých drobnějších států, že by se v obmezeném sboru odborných soudců jejich příslušníkům nedostalo místa a tím jim hrozila majorisace se strany silnějších mocí. Proto byla také tato otázka konečně odsunuta resolučí stanovící, že o ní bude dále jednáno diplomatickou cestou.

Tímto nezdarem hlavních bodů, které konferenci poutaly k základním heslům pacifickým, ztratilo jednání v Haagu, jak baron Marschall s uspokojením vytkl, opravdu význačný ráz schůze mírové a scvrklo se na odbornou schůzku diplomatů k řešení některých sporných otázek mezinárodního řádu. V ohledu tom pak dospělo se ovšem aspoň k některým výsledkům, shrnutým na konec v třinácti konvencích. Tak na příklad se zřetelem na t. zv. doktrinu Dragovu.

Se strany některých států jihoamerických vyslovovalo se již od drahných let přesvědčení, že evropským mocnostem nemá býti dovoleno vymáhati dlužné pohledávky svých příslušníků u vlády té oné republiky zámožské užitím válečných prostředků. Při podobné srážce Anglie a Německa s Venezuelou roku 1903 formuloval argentinský ministr Drago názor ten zcela určitě a jednalo se o něm horlivě i na panamerické konferenci v Rio de Janeiro roku 1906. V Haagu zasadily se o to Spojené státy a hledisko bylo opravdu obecně uznáno, ovšem s podmínkou, že dlužník uzná ve sporné věci rozhodčí soud a jemu se podrobí. A podobně dospělo se k dohodě v celé řadě jiných sporných bodů vztahů mezinárodních, jako bylo formální vypovídání války, práva neutrálnů a nedotknutelnost jejich území, jakož i zajištění jejich pobřežní plavby, rybolovu a poštovního spojení za války, užívání soukromých lodí k válečnému kořistnictví, ustanovení o bombardování neopevňených měst, užívání nezakotvených min a platnost ženevské konvence o raněných i v námořní válce a jiné.

Největší svízele působilo kořistné právo na moři za války a spojená s tím

Světová smlouva arbitrážní.

Nezdar arbitrážního podnětu.

Planá deklarace.

Stálý „Cour de justice arbitrale.“

Obavy menších států.

Výsledky konference.

Doktrina Dragova.

Kořistné právo a kontraband.

otázka válečného kontrabandu. Proti zásadnímu odstranění práva toho heslem úplné volnosti moře za války stála ovšem především Anglie a hlavní boj sváděl se o německý nárok na zřízení stálého mezinárodního soudu kořistného. V tom došlo k dohodě, stanovící, že soud takový má se zřídit, z jehož 15 soudců by osm jmenovaly velmoci, kdežto ostatní by se brali ze států drobnějších v určitém turnu. Řád soudu toho měla pak vypracovati zvláštní konference, příštího roku Anglií svolaná.

To byl tedy rovněž úspěch určitý, který ovšem, jak budoucnost ukázala, byl stejně málo platný, jako současný zákaz vrhání pum s letadel, na konferenci smluvený. Neboť zákaz ten nebyl většinou mocí nikdy ratifikován, a také konference, jež měla upravit kořistné právo, měla podobný osud. Sešla se sice v prosinci 1908 v Londýně za účasti desíti vůdčích států námořních a vypracovala ve dvou měsících obšírnou deklaraci, upravující nově právo kořistné, otázky blokády námořní a kontrabandu, změny vlajky a jiné sporné body námořní praxe válečné. Deklarace byla pak přijata dolní sněmovnou anglickou, v komoře lordů však ztroskotala roku 1909 a liberální vládě nepodařilo se učiniti ji závazným zákonem, takže pro světovou válku nenabyla účinnosti.

Celkový výsledek dlouhé konference mírové, skončené 18. října, byl tedy velmi chudý a zklamání v obecném mínění bylo mnohem účinnější, než po konferenci z roku 1899, ježto právě v údobí ležícím mezi oběma schůzemi přízrak hrozící války v Evropě se stal neobyčejně tíživým. Před tím zbrojilo se sice stále a hovořilo občasně i o možnosti nových srážek válečných, nevěřilo se však dosti v možnost tu a teprve řecko-turecká válka roku 1897 i válka španělsko-americká roku následujícího otřásly poněkud tímto pocitem bezpečnosti. Jejich rychlá lokalisace a krátké trvání odňaly však připomínce náležitou účinnost. Teprve dlouhý zápas boerský a hrozné rozvinutí všech nových úspěchů vražedné techniky v nekonečných bitvách rusko-japonských ukázaly pravou tvář moderní války ve chvíli, kdy zároveň konflikt marocký přiosťřil vzájemný poměr Francie a Německa tak, že v nejbližší chvíli také Evropa se mohla státi obecným bojištěm.

V této zdusnělé atmosféře rostoucích obav o dobrodiní míru v samém srdci západní vzdělanosti mohl zejména sebe menší ústupek ve výzbrojním závodění i v otázce arbitráže přinésti cenné ulehčení a zvýšiti vůli k dalšímu ozdravnému úsilí. A podle obecného přesvědčení rozhodný

krok ve věci příslušel především Německu, ježto na jeho půdě vyrostla od dob napoleonských dračí setba obecné povinnosti branné, jeho důsledným úsilím byla učiněna osudným paladiem moderních států vůbec a jeho přičiněním se nyní překotně stupňovalo i na moři závodění výzbrojné.

Proto německá delegace, odjíždějící z Haagu „unbeachtet und ungegrüsst ausser von einigen Türken“, měla sice dojem, že obstála vzorně v úkolu vůdčími činiteli berlínskými jí uloženém, ponurý stín neblahých předtuch provázel však její stopy mnohem výrazněji než stopy jiných delegací, zejména braly-li se v úvahu i hlasy, s nimiž německou účast na konferenci glossoval tisk všenecký. Neboť předáci jeho, jako Arnošt hrabě Reventlow v brožuře „Weltfrieden oder Weltkrieg“ nebo A. Hasse v článku „Zukunft des deutschen Volkstums“, zazlívali vládě berlínské, že konference vůbec se účastnila a neprohlásila otevřeně hledisko, podle něhož válku nelze vůbec za zlo považovati, nýbrž za nutný a zdravý zjev, bez něhož v lidstvu není nových úspěchů.

Londýnská
deklarace z roku
1909.

Konec jednání
v Haagu
(18. října 1907).

Vina Německa
na neúspěchu.

Všenecké
hlasy o Haagu.

III.

POČÁTKY TROJDOHODY.

Sblížení
rusko-anglické.

V době, kdy v Haagu druhá konference mírová svět diplomatický zabavovala, došlo k události pro vzájemné vztahy velmocí nad jiné důležité, totiž k sblížení Anglie s Ruskem na základě smluvního zmírnění jejich starých soupeřstev na půdě asijské. Věc připravovala se ovšem od delší doby nejen rozličnými hlasy publicistickými, nýbrž také v rozhodujícím ovzduší státnickém. Již v roce 1903, když bylo jistým, že dotavadní spory britsko-francouzské překlene jejich všestranné vyrovnání, nadhodil anglický ministr věcí zahraničních Lansdowne ruskému vyslanci Benckendorffovi, že by podobné bylo možno i mezi Ruskem a říší britskou, kdyby obě velmoci se dohodly o úplné zdrženlivosti v Tibetu, v Persii si přiznaly určité oblasti vlivu a kdyby zároveň byly uklidněny britské obavy se zřetelem k Afganistánu.

První podněty
r. 1903.

Válka rusko-japonská, jež vypukla v zápětí, zatarasila sice cestu k skutečnému jednání o podnětu tom, ale nezdušila ho úplně. Jako ve Francii byl i tu především král Eduard VII., který rovnal cestu odborným diplomatům. Při návštěvě dvora kodaňského, který britské i ruské dynastii byl půdou příbuzenského doteku, měl 14. dubna 1904 dlouhý rozhovor s tamním ruským vyslancem Izvolským. Vytýkáje, že Rusko by mělo své asijské plány účelně vymeziti, opakoval podněty Lansdownovy a rozhovořil se obšírně vůbec o možnosti vzájemného sblížení. Vyslanec užil toho ovšem zároveň k dotazu ve věci, jež se jemu již tehdy jevila důležitou složkou budoucí politiky ruské, totiž v otázce případného zrušení závory úžin cařihradských pro ruské loďstvo. V tom Eduard VII. vedl si velmi zdrženlivě; přiznal sice, že závora ta opravdu není snad „věčná a naprostá“, ale neměl za to, že by veřejné mínění anglické s ní se ihned smířilo. Zatím trval na vhodnosti brzkého vyrovnání asijských sporů a prohlédl i zprávu, kterou o rozhovoru Izvolskij podával svému šefovi, ministru Lamsdorffovi.

Eduard VII.
a Izvolskij
v Kodani 1904.

Dočasné
překážky.

Urputnost boje na dálném západě přehlušila ovšem zatím úplně i tento náběh a srážka na Doggerské mělčině zjitřila naopak v zápětí vzájemný poměr mezi Londýnem a Petrohradem velmi vážně. Sotva však na podzim roku 1905 mír Portsmouthský byl uzavřen, vracel se Eduard VII. k věci zpět. Zval tehdy hraběte Witte z Ameriky se vracejícího k zastávce do Lon-

dýně, hodlaje na něho působiti podobně jako na Izvolského tím více, ježto mu šlo velmi o to, aby předivo rusko-německé tajné aliance, v Björkö Vilémem II. navázané, bylo co nejrychleji přetrháno.

To se opravdu, jak víme, podařilo, a myšlenka rusko-britského sblížení počala v následující době v rozličných směrech kořínky zapouštěti. Na konferenci algeciraské stály obě velmoci v táboře francouzském proti Německu a horlivými přímluvčimi jejich přátelského smíru se stali zejména i nový vyslanec britský v Petrohradě, sir Arthur Nicolson, i zahraniční redaktor „Timesů“, sir Donald Mackenzie Wallace, jehož spisy o Rusku byly učinily persona grata u cářského dvora. Význačné bylo dále, že při veliké půjčce, kterou k záchraně ruských financí v dubnu 1906 v Paříži Witte sjednal, také britský kapitál — po prvé od krymské války — se účastnil, a bystrým pozorovatelům neušla ani skutečnost, že se tehdy ruská diplomacie nikterak nestavěla na stranu Anglii nepříznivou ani v jejím hrozivém sporu s Tureckem.

Diplomatické
sblížení.

Spor ten byl ovšem pouhou chvilkovou epizodou, kterou způsobila neurčitost turecko-egyptských hranic na poloostrovu Sinajském. Hranice ta šla totiž na základě dohody z roku 1892 od Rafehu k pobřežnímu bodu moře Rudého, ležícímu tři míle na západ od turecké pevnosti Akaba. Sultán podněcovaný, jak se tvrdilo, německými vlivy žádal však nyní podstatného posunutí této hranice směrem k západu a naléhal zároveň i na vydání ostrůvku Tiranu, jediného dobrého přístavu v zálivu Akabském. Jeho vojsko obsadilo nadto ihned některé tvrzký v oblasti sinajské.

Spor sinajský.

V Londýně, kde s nedůvěrou pozorovali již projekt stavby nové železnice z Damašku do „svatého“ Hedžázu jako povážlivý příznak možného rozpětí německého v oblasti hlavního spojení Anglie s Indií, nemínili nikterak snést turecký výpad ani z ohledu na poměry egyptské. V Egyptě rostl totiž povážlivě národní odpor proti anglickému poručení, jsa živěn namnoze i pansislamskou propagandou z Cařihradu, a působil tu značné napětí, jak to o něco později — v červnu 1906 — dodatečně ukázala i drobná revolta vesnického obyvatelstva v Denšavai proti anglickým důstojníkům, kteří podráždili chudé fellahy svévolným střelením jejich holubů. Jakákoliv ústupnost vůči Turecku mohla v náladě té značně otfásti vážnosti britské moci v Egyptě a proto rozvinula vláda londýnská veškerou ráznost.

Národní hnutí
v Egyptě.

Žádajíc okamžitého couvnutí tureckých posádek na poloostrově Sinajském

za původní čáru hraniční zesílila nejen lodní pohotovost v zálivu Akab-ském, nýbrž posunula i v moři Středozevní své loďstvo význačně smě-rem k východu a 3. května předložila sultánovi devítidenní ultimatum. Zdálo se již, že dojde k otevřenému nepřátelství, v poslední chvíli však Abdul Hamid ustoupil přece a bylo veřejným tajemstvím, že učinil tak namnoze na nátlak ruského vyslance, který nikterak nepodněcoval turec-kého sebevědomí, nýbrž radil důtklivě k smírnému vyrovnání incidentu.

A právě v této chvíli — 5. května 1906 — došlo v Petrohradě k význačné změně v řízení věcí zahraničních. Ministr Lamsdorff, státník obezřelý, ale velmi malé pružnosti a původnosti, odstupuje a na jeho místo přichází též Izvolskij, který kdysi v Kodani byl jevil značné pochopení pro myšlenky Eduarda VII. S ním dostává se do popředí světové politiky nová, velmi výrazná osobnost.

Původem svým z drobné šlechty ruské měl Alexander Petrovič Izvolskij nejeden rys prudkého povýšence, jenž žíznivě prahne po dvorském lesku a chce zároveň zapsati své jméno trvale do dějin. Neúnavný pracovník vládl obratně slovem a měl značné vzdělání, ovšem s příděchem okázalého snobismu. Poincaré, jemuž bylo souzeno stýkati se s ním po léta velmi důvěrně, charakterisoval jej takto: „Přes svůj vzhled spíše typu tatarského než evropského měl Izvolskij veškeren pohyblivý půvab jemně vzdělaného Slovana. Nebyl z ponurých diplomatů, kteří mlčením chrání tajemství svých myšlenek; skrýval je raději v mocném přívalu slov. Velmi osobní a spíše ješitný než ušlechtilé ctižádostivý, užíval přece svých vynikajících sil duševních především ve službách své vlasti.“

Opravdu chystal se Izvolskij od počátku k tomu, aby říši cářské, z nedávné porážky a krvavé revoluce se zotavující, dal novou politiku zahranič-ní, jež by nevázla trpně ve vleku událostí, nýbrž přinášela svěží, významné výhledy. Především byl dokonale přesvědčen o tom, že říše cářská nesmí, jako činila do nedávna, hledati úspěchy na dálném východě asijském, nýbrž spíše v oblasti evropské. V ohledu tom byly ideje jeho výrazem kyvadla, které v dějinách ruských opět se projevovalo tak, že po prudkém výkyvu na východ následoval stejně prudký pohyb zpětný k západu. Již v hovoru s Eduardem VII. roku 1904 naznačil, že úspěch, který by měl opět povznést ruské sebevědomí, třeba hledati v oblasti moře Černého. Zároveň pomýšlel však od počátku, jak později uvidíme, také na souběžný úspěch v oblasti moře Baltského. Dosáhnouti jich pak minil především

taktikou dosti složitou a pružnou, která by Rusko nepřipoutala obecnými traktáty smluvními k určitým, pevným směrnicím ve vzájemných soupeř-stvech ostatních velmocí, nýbrž ponechávala mu možnost, dosahovati žá-doucích úspěchů vlastních obratným užitím rozličných kombinací.

Zachování aliance s Francií, dědictví z doby Alexandra III., bylo ovšem i jemu základnou pevnou, od níž nemínil ustupovati, ježto byla nejlepší zárukou před případným osamocením, nemajíc při tom nikterak ráz zá-vazku příliš tíživého. Jinak však byl pro počátky jeho působení význačný spor cizích diplomatů v Petrohradě o to, zda jest nový ministr, který kdysi byl studoval v Edinbourghu, spíše germanofil či angloman. Jisto bylo, že podobně jako jeho předchůdce Izvolskij nechtěl za nic dáti ruskou politi-ku do vleku německého hesla pevninného spolku proti Anglii obráceného, jak jej Vilém II. v Björkö byl načrtl. A rovněž odmítal zásadně myšlenku, s níž se Lamsdorff v posledních měsících byl obíral, totiž aby aspoň proti nebezpečí revoluce, jež Ruskem právě tak osudně bylo otráslo, jakási soli-darita konservativních mocí byla smluvena, která by ovšem pouze k to-muto cíli byla závaznou.

O tom vyslovil se Izvolskij otevřeně, že neschvaluje nikterak hesel zavánějících svatou aliancí neblahé paměti, jež by Rusko učinila nástrojem přežití ideje a obmezila jeho volnost v hájení určitých vlastních zájmů. To jej tedy odvádělo od Berlína i Vídně, ale při tom nevzdával se nikterak myšlenky, v určitých otázkách, ruskému zájmu důležitých, s nimi se do-hodovati a po případě i účinně sblížit. Totéž mělo však platiti i vůči Anglii.

Stará představa, že mezi velrybou a medvědem pouze trpké soupeř-ství jest možné a nikoliv rozumná dohoda o určitých otázkách, bylo Izvol-skému stejně cizí jako zpuchřelá hesla sv. aliance, a zejména myšlenka, aby odklon Ruska od věci dálného východu byl provázen účelným vyrovná-ním jeho jiných sporů asijských s Anglií, jevila se mu od počátku velmi zdravým podnětem. Proto bylo přirozeno, že v Londýně záhy postihli tento význam osobní změny petrohradské a že britská diplomacie se chystala užiti jí náležitě. Neboť také britské hledisko bylo, že cílem žádoucího sblížení s Ruskem není závazná aliance všeobecného rázu s určitým útoč-ným zahrocením, nýbrž především vyrovnání některých sporných otázek, jímž by britský tyl v Asii byl zajištěn a ruce v jiném směru uvolněny.

Nicolson v Petrohradě i Grey v Londýně spolu s podsekretářem zahra-

Její pružná
základna.

Lamsdorffova
„sv. aliance“.

Izvolskij
a Anglie.

A. P. Izvolskij.

Jeho osobnost.

Nová politika
ruská.

ničního úřadu sirem Hardingem, kdysi velvyslancem v Petrohradě a osobním důvěrníkem Eduarda VII., vstoupili tudíž s Izvolským i Benckendorffem v živou výměnu názorů, která dosti rychle a slibně pokračovala. V zápětí se však ukázalo, že naráží na těžkou překážku, která zdržela déle roku zdárný výsledek jednání a byla zároveň pro zahraniční politiku cařskou vůbec neobyčejným zatížením. Byl to neklidný vývoj vnitřních poměrů v Rusku, jehož jest třeba, abychom i na tomto místě poněkud obšírněji se dotkli.

* *
*

Volby do dumy.

Jaro roku 1906 bylo na Rusi vzrušeno především volbami do říšské dumy, které se začaly z cařského rozkazu v druhé polovici března na základě velmi složitého způsobu nepřímé volby. Proto trvalo v některých guberniích mnoho neděl, než volenci rozličných skupin obyvatelstva poslance určili. Bylo mezi nimi mnoho zástupců mužictva, naplněných jedině touhou po obsáhlém a pokud možno bezplatném přidělu panské půdy rolnictvu, kdežto v městech a v kuriích šlechtických značný úspěch měli stoupenci pokrokového směru kadětského. Dělnictvo průmyslové bylo mezi zvolenými chuději zastoupeno, ježto ve straně sociálně-demokratické, nedávnou porážkou revolučních náběhů otřesené, trval spor mezi bolševiky, vyhláujícími v duchu Leninových hesel zásadní bojkot volbám i jakékoliv součinnosti s buržoasním táborem demokratickým, a stoupenci Plechanovými, kteří neodmítali úplně styku s pokrokovými živly jiných stran.

Lenin
a Plechanov.

P. Miljukov.

V celku bylo však zjevno, že úsilí vlády ve volební praxi ještě málo zkušené o podporu živlů umírněných ztroskotalo, vykazujíc jen skrovné úspěchy, jako bylo zabránění volby kadětského předáka Pavla Miljukova. Proto vládla obava, že дума svolaná k 10. květnu projeví rychle snahu, státí se ústavodárným shromážděním, které by dokonale okleštilo samodržavnou moc panovníkovu a zavedlo v Rusku způsob vlády parlamentní západního příštíhu.

K tomu však v rozhodujících kruzích dvorských nebylo naprosto ochoty. Potlačení prosincové revoluce dodalo jim nové odvahy k hájení režimu, který veškeru skutečnou moc v životě veřejném ponechával činovníctvu závislému na cáři a jeho důvěrnících. Nepřístupnost řádů v pravdě konstitučních pro Rusko dokazovala se ve „sférách“ těch nejen zásadními úva-

Reakční úsilí.

hami o dějinném poslání cářství a pravoslaví, v němž tkví pro gosudara mravní závazek, zachovati nástupcům svým neztenčený odkaz moci z rukou božích přijaté. Ukazovalo se také na to, že vlna teroristické propagandy podvrtné v mnohých guberniích ještě není nikterak zdolána, nýbrž novými a novými útoky na zástupce státu se prozrazuje, a každý další ústupek autority vládní že v poměrech těch přilévá oleje do ohně. Ohled na cářské slovo a také na západní věřitele nedovoluje prý sice úplné ustoupení od pokusu, vládnouti se zvolenou dumou, ale provedení jeho jest třeba svěřiti spolehlivějšímu muži, než byl hrabě Witte, proti němuž, jakožto původci říjnového manifestu, se stále zřejměji projevovala nechuť dvora.

Útoky
na hr. Witte.

Tvrdilo se, že ctižádostivý muž jest schopen toho, aby dohodou s kaděty a získáním mužictva obsáhlými přiděly půdy učinil cáře pouhou loutkou ve svých rukou a zbavil jej opory, kterou mu dává věrný tábor šlechtický. Opravdu jakmile hrabě získáním veliké půjčky v Paříži zajistil státnímu hospodářství žádoucí záruku, byl 5. května 1906 propuštěn s celým svým kabinetem a předsednictví nové vlády dostal jeho starý soupeř, Ivan Goremykin, jemuž po boku stanuli jako ministr vnitra rázný gubernator saratovský Petr Stolypin, jako ministr financí Kokovcov a jako ministr spravedlnosti pružný šplhavec, profesor Ivan Ščeglovitov; o jmenování Izvolského při této příležitosti ministrem věcí zahraničních zmínili jsme se již nahoře. Tato nová vláda silné ruky publikovala pak hned nazítří svého jmenování 6. května napřed již připravený soubor základních zákonů státních, který měl sloužiti za pevnou hráz jakýmkoliv ústavodárným nebo vůbec radikálním náběhům volené dumy.

Ministerstvo
Goremykinovo
(5. května 1906).

Soubor ten stanovil především, že iniciativa k jakékoliv změně základních řádů ve státě přísluší pouze cáři samému, jehož „samodržavné moci“ byla vyhrazena úplně oblast veškeré správy civilní i vojenské. Slovo konstituce se v základním statutu tom vůbec nevyskytovalo a moc zákonodárná neměla býti jen věcí panovníka a volené dumy, nýbrž platný podíl na ní byl zajištěn i říšské radě, která se tak stávala horní sněmovnou zcela zvláštního složení. Polovici její měli činiti zástupcové vyšších vrstev, volení na 9 let tak, aby 78 z nich zastupovalo zemstva a šlechtu, 6 vyšší duchovenstvo, 18 vědu, průmysl a obchod. Druhá polovice říšského sovětu sestávala pak z hodnostářů cářem jmenovaných, nikoliv však na doživotí, jako v panské sněmovně vídeňské, nýbrž vždy jen na rok do vůle cářovy.

Soubor základních
zákonů.

Říšský sovět.

Bylo přirozeno, že takový sbor, jenž měl s dumou o činnost zákono-

Záruky
císařského
samodržaví.

dárnou se dělit, byl jí náležitým závažím a brzdou, kdykoliv by se chtěla rozběhnouti poněkud směleji na dráze k skutečnému životu parlamentnímu. Druhou účinnou zárukou před pokusy takovými jevil se pak císařské moci úkaz o státním hospodářství, vydaný již 21. března, který stanovil o valné většině rozpočtových položek, že jsou nedotknutelné, a zůstavoval jen u méně význačných potřeb státní správy dumě volnou ruku, jejich finanční pojištění provést. Podle vzoru rakouského § 14 neopomenuli pak skladatelé základního zákona ruského vložit do díla svého jako § 87 ustanovení, jež dovolovalo vládě „za vyjimečných poměrů“ z vlastní moci vydávati nařízení s platností řádných zákonů, jež pak dodatečně ovšem měla býtí dumou schválena. A rovněž mohla vláda bez předchozího svolení zástupců národa činiti vyjimečně „neodkladná“ vydání.

Otevření dumy
(10. května
1906).

Vše to byla tedy opatření, jež neslibovala příliš volný rozvoj ústavního života v říši císařské a stála v zásadním rozporu se sklony a nadějemi valné většiny inteligence ruské. Přes to zavládlo v kruhu tom radostné vzrušení, když 10. května cíř přijal shromážděné členy dumy v slavnostním slyšení v Zimním paláci se slovy „Vy jste nejlepší mužové Ruska“ a když pak poslanci pluli za hlučného jáсотu davů po Něvě k Tauridskému paláci, kdysi Potěmkinem vystavěnému, aby tam zahájili své práce pod předsednictvím věhlasného státovědce moskevské university Muromceva. Slavnostní otevření dumy zůstalo však opravdu jediným jasným dnem jejího bytí; všechny ostatní byly plny bouřlivých srážek s vládou, které ukazovaly záhy, že součinnost voleného zastupitelstva národního s kabinetem Goremjkinovým, zosobňujícím sílu tradice byrokratické, bude stěží možná.

Její poměr
k vládě.

Vina, lze-li vůbec vinou zvátí nutný výsledek dějinného vývoje říše císařské, byla na té i oné straně. V dumě měly zdrcující většinu strany žádající dokonalé změny dotavadních poměrů správních i sociálních; mezi 448 poslanci bylo 179 stoupenců hesel kadětských, 107 „trudoviků“, zástupců dělných vrstev městských se silným zašlehem socialistickým, 105 sedláků, naplněných zájmem o ráznou reformu agrární. Také skupiny autonomistů národních z Ukrajiny, Polska a Lotyšska stály spíše při levici, kdežto tábor reformistů umírněných, t. zv. oktjabristů, počítal jen 13 hlasů a rovněž nepatrný byl počet zástupců vpravdě konservativních.

Strany v dumě.

Zvučným projevem tohoto poměru sil byla hned adresa, navržená kaděty a naprostou většinou přijatá se svými požadavky parlamentního ministerstva, obecné amnestie politických vězňů, provedení slíbených svobod

Srážka adresní.

občanských, odstranění trestu smrti, rychlé reformy agrární. Cíř odmítl přijmouti ji osobně z rukou poslanecké deputace a vláda tlumočila 26. května jeho suše zamítavou odpověď, založenou hlavně na tvrzení, že дума překročila svou příslušnost, ježto podle základních zákonů nemá práva iniciativy ve věcech podstatu ústavy měnících. Na to vyslovila většina dumy vládě okázale nedůvěru a žádala jejího odstoupení, ovšem bez úspěchu, neboť dvůr nebyl nikterak ochoten přistoupiti na hledisko, že by vláda těšící se důvěře cířově mohla jiným činitelem býtí otrěsena.

Agrární
reforma.

Konflikt stupňoval se řečnickým zápasem o agrární reformu. Kaděti, podporovaní zástupci selskými, vystoupili s obšírným návrhem, vypracovaným M. Herzensteinem, profesorem moskevské akademie zemědělské, jehož podstatou bylo vyvlastnění šlechtických velkostatků za náhradu 6 miliard, parcelace půdy té i státních domén a jejich přikázání mužictvu v dědičný nájem. Vláda naproti tomu otálela okázale s předložením vlastních návrhů ve věci té a přezírala příval vyčítavých interpelací proti platnému režimu. Na návrh odstranění trestu smrti, v zdivočelých poměrech říše jistě nevčasný, odpovídá jen novými popravami revolučních banditů, odmítajíc zároveň žádost dumy, aby její komisi byli předvedeni viníci protižidovských bouří, zejména velikého pogromu 14. června v Bjalostoku spáchaného. Ve vládnoucím tisku naopak jsou židovští členové dumy, jako Herzenstein, jízlivě napadáni, zatím co dvůr vyznamenává okázale předáky konservativního hnutí a stahuje spolehlivé oddíly vojenské do Petrohradu, kde zároveň zpozdilý náběh k vojenskému puči v preobrazenském pluku byl přísně potrestán.

Boj dumy
s vládou.

Za kulisami jednalo se ovšem o vstup do vlády některých zástupců kadětského tábora, jehož hlavním vůdcem zůstává Miljukov, byť nebyl členem dumy. Ale jeho žádost, aby vstup ten provázelo zaručení aspoň některých složek pokrokového programu, narazila na úplné odmítnutí a bylo zjevno, že dvoru jde jen o to, aby se vrazil klín mezi skupinu kadětskou a trudoviky i sedláky. Proto se jednání rozbilo, a když vláda 3. července konečně vystoupila se svým, velmi zdrženlivým návrhem agrární reformy, většina nejen jej odmítla zásadně, nýbrž snažila se učiniti národ soudcem ve věci té mezi dumou a vládou veřejným svoláním, 17. července v prvním čtení přijatým.

Marné pokusy
o dohodu.

To byl ovšem krok nerozvážný, který usnadnil dvoru provedení úmyslu již delší dobu připravovaného, totiž rozpuštění sněmovny. K zápasu, který

Stolypin v čele vlády.

z toho mohl vzniknouti, nejevil se ovšem starý Goremykin pravým mužem; postoupil tudíž předsednictví vlády srdnatému Stolypinovi, jenž se chápe rozhodně vesla. Miljukov pokusil se sice v poslední chvíli ještě o zadržení úderu jednáním o kompromis, ale radikální většina komory nejevila k tomu dosti prozíravosti, jsouc nadto napadána v týle Leninem i jeho stoupenci, kteří v zahraničním tisku bičovali domnělé „zrady“ a „polovičatosti“ buržoasní demokracie ruské.

Rozpuštění dумы (21. července 1906).

Ostatně zdá se však, že ani u dvora nebylo upřímné vůle k nutným ústupkům; 21. července podepsal Mikuláš II. rozpuštění dумы, Tauridský palác byl vojskem zavřen a cářský manifest odůvodnil vše neschopností dумы k tvořivé práci a nezákonností jejího svolání k národu. Duma neměla tím ovšem zaniknouti, nýbrž nové volby měly ji obnoviti, ale nikoliv ihned, nýbrž teprve k velmi dalekému termínu 5. března 1907.

Viborgské svolání.

Šlo o to, spokojí-li se s tím většina dумы, či pokusí-li se o vzdor, jako učinil roku 1849 říšský parlament ve Frankfurtě. Opravdu značná část kadětů a trudoviků odebrala se na finskou půdu do Viborgu, aby odtud probudila lid ruský k odporu. Gubernator nedovolil však, aby kusý sněm jakoukoliv činnost rozvinul, a výsledek bylo jen svolání z 23. července, podepsané 168 poslanci, kterým se vyzývalo obyvatelstvo říše k trpnému odporu, neplacení daní a nestavění branců. Než náběh selhal. Vnímavost mas lidových byla několikaletým napětím příliš otupena; došlo jen k obvyklým místním nepokojům a stávkám v průmyslových střediscích bez pronikavého účinku tím spíše, ježto Lenin v brožurce „Rozpuštění dумы a úkoly proletariátu“ vítal ztroskotání kadětských ilusí jako úspěch revoluce dělnické na její cestě za integrálním převratem společenským, který prý demokratické kompromisy mohou jen zdržeti, nikoliv připravit.

Jeho neúspěch.

Pokusy sociálních revolucionářů o vojenské vzpoury v Poltavě, Sveaborgu, Kronštatě a Oděse byly rovněž hladce zdolány a k delšímu odporu došlo jen na Kavkaze, v Polsku a Lotyšsku, kde k ústavním otázkám se družil národní odpor proti porušování. Strana konservativní napjala veškeru sílu, aby porážku dумы učinila vítězstvím zjevné reakce, a byly příznaky, že věc se jí daří, když na příklad poslanec Herzenstein 31. července ve Finsku byl úkladně zastřelen a jeho vrahům se v zápětí dostalo amnestie. Vskutku však zodpovědný šéf vlády nechtěl jíti touto cestou.

Reakční úsilí.

Snahy Stolypinovy.

Petr Arkaděvič Stolypin byl muž z tvrdého dřeva, jenž necouval před drsným násilím, věděl však, že pouhý návrat k vyžilým řádům samodržaví

bez tvůrčích myšlenek nepostačí. Chtěl hledati střední cestu mezi revolucí a reakcí, ale dílo jeho bylo značně stíženo tím, že ani umírnění konstitucionalisté, jako byl Gučkov, Heyden, Šipov, kníže Lvov, pod tíhou kadětských anathemat si netroufali bez okázalých záruk do jeho vlády vstoupiti, zatím co sociální revolucionáři pokračovali dále v zoufalých útocích teroristických; 25. srpna bylo při pumovém atentátu na villu předsedy vlády zabito 30 osob, den potom byl zavražděn v Moskvě generál Mian, banditské expropriatorství v městech neutuchalo a na venkově každý týden přinášel nové požáry dvorů poměštických i projevy pusté pugačovštiny. Cár skrýval se v Petěrhofu nebo na své jachtě a dusná nálada v říši budila stále obavy.

Dozvuky revolučního teroru.

Opřen jsa o pravomoc, kterou mu poskytoval § 87 základního zákona, rozvinul Stolypin účinný boj s revolucí pomocí polních soudů vojenských, jimiž utužil stav mimořádné ochrany, trvajících v mnoha guberniích již od několika let. Soudy ty poslaly po stručném řízení do dubna 1907 na půl čtvrtá tisíce osob, většinou ovšem banditských zdivočilců, na popraviště a ztuzily účinně páteř všem zástupcům vládní moci, takže uklidnění se znenáhla dostavovalo, ač ovšem ještě po měsíce docházelo znova a znova k vzrušujícím atentátům proti čelným hodnostářům, uchystaným většinou stranou sociálně-revolucionářskou, která v prosinci 1906 na sjezdu svém v Luzernu výslovně schválila tuto činnost svých „přelétavých oddílů bojových“.

Polní soudy vojenské.

Stolypin viděl však hlavního nepřítele ještě více v ideologii kadětské, rozběhlé za ideálem krajní demokracie, sklánějící se nízkou před každou pokrokovou i socialistickou frází, bez náležité úvahy o tom, co zmatený a zaostalý stav země vůbec dovoluje; snažil se proto nenáviděnou stranu zlomiti především odsouzením všech 168 podpisovatelů viborgského svolání k tříměsíční vazbě a trvalé ztrátě volitelnosti. Zároveň hledal pak nové opory pro stát v svérázném řešení agrární otázky. Byl přesvědčen, že ohromná říše, spočívající především na zemědělské práci, upevní tuto svou základnu jedině, vypěstuje-li ve venkově lepší pochopení pro posvátnost zákonitého vlastnictví a opře-li další vývoj ruské dědiny na výběru mužictva, v rodné půdě pevně zakotveném.

Stolypinův boj proti kadětům.

Uznáváje nutnost podstatného rozšíření skoupých přídělů půdy vesnické v mnohých končinách dal cářem již 12. srpna 1906 prohlásiti, že rozprodána bude veškerá orná půda apanážní rozsahu asi dvou milionů desjatín,

Snahy o zdatné selství.

a několik dní potom prohlášeno totéž i o státních doménách. Prostředkem selské banky měly být s pomocí státní a s 20% slevou na trhové ceně parcelovány i velkostatky, které soukromníci, zastrašení vesnickými bouřemi, na trh houfně vrhali. Ještě účinnější prostředek žádoucího pokroku hledal Stolypin však v rychlém zrušení mirové obščiny, v níž konservativci doby Alexandra III. naopak viděli paladium pravé tradice národní a kterou úkazy z roku 1893 uměle se snažily udržovati.

Obščina se svým občasným novým dělením půdy mezi všechny příslušníky vesnického miru, i ty, kdož za průmyslem do měst byli putovali, nedávala opravdu vzniknouti sebevědomému selství, o dědičný a pokoleními zvelebovaný statek opřenému. Byla semeništem rolnického proletariátu, nedbale hospodářického na svých dočasných údělech a upírajícího žádostivý zrak jen na sousední pole poměščícká. Stolypin doporučoval již jako guvernér saratovský roku 1904 zrušení zřízení toho, stejně jako měl za účelnou pomoc k vypěstování pravého sedláka podle západních vzorů reformu vesnických soudců s odstraněním tělesných trestů a zrušením obmezeného přijímání vesnických synků na vyšší školy. Jako ministerský předseda ujal se rázně díla v tomto směru. Vládním nařízením z 22. listopadu 1906 stanovil závazné zrušení miru a přikázání půdy v trvalé vlastnictví jejím držitelům tam, kde se po 24 let nekonalo žádné nové dělení, nebo kde aspoň 1/5 obyvatelstva zažádá o zrušení obščiny; a i tam, kde předpokladů těch nebylo, umožňoval nový řád jednotlivcům za určitých podmínek vystoupení z agrárního společenstva a získání trvalého přídělů půdy.

Při tom věc neměla zůstat na papíru, jako tolik jiných ukazů cářských. Legii geometrů vysílají Stolypin i odborně schopný ministr zemědělství Krivošejn v následující době na ruský venkov, aby v tisíci obcí hlásali toto praktické evangelium osobního vlastnictví a zároveň podle možností podporovali scelování selských živností.

Se strany opozičního tábora, kadětů a jiných levých stran, uváděla se ovšem reforma v jejich očích příliš krotká v posměch jako nicotná náplast na zející ránu Ruska, a ozývaly se nadto výtky, že Stolypin svým úsilím o vytváření selské aristokracie množí jen tábor vydědenců. Rázný ministr šel však dále svou cestou, odpovídaje, že jest svrchovaný čas, aby na Rusi se pečovalo také o zdravé údy společnosti, nikoliv jen o chorou chamrad, a příkop mezi ním a většinou inteligence prohluboval se beznadějně. Bylo tu mnoho, co připomínalo prudký zápas Bismarckův se svobodomyšlnou

většinou pruského sněmu na počátku let šedesátých, a naděje na zlepšení věci té nepřinesly ani volby do druhé dумы, konané v únoru 1907. Neboť dopadly tak, že nová komora zasloužila sice názvu „duma hněvu lidu“, opravdu mohla však sotva býti nástrojem kladné práce ve státu.

Úsilí vlády podařilo se ovšem počet kadětů zmenšiti takřka na polovici a zvětšiti poněkud tábor oktjabristů, progresistů i stoupenců vyslovené práce, proti tomu vzrostl však blok dělnických stran, trudoviků, sociálních demokratů i sociálních revolucionářů na 212 hlasů a zároveň bylo v druhé dumě ještě povážlivěji než v první cítiti rostoucí důraz národních otázek. Nositeli jejich jeví se především 46 zástupců polského „Kola“, 40 členů ukrajinské „Gromady“, skupina mohamedánská s 32 poslanci zejména z Pokavkazí a Turkistánu, jakož i drobnější kroužky autonomistů z pobaltských zemí.

Jejich cíle nebyly si ovšem zcela shodné. Tak v táboře ukrajinském vedle nejmírněnějších, kteří kladli přední váhu na zajištění svobodného vývoje maloruského nářečí, stojí rozhodní stoupenci federalisace říše cářské podle skupin jazykových s programem národní samosprávy ukrajinské, jak jej tehdy vypracoval historik M. Hruševskij; a jsou tu i členové tajné kijevské „ukrajinské partije revoluční“, jejichž heslem jest již zcela samostatný stát jihoruský a kteří přijímají velezrádné podněty namnoze z rakouského Lvova. Vedle nich hlásilo se však i běloruské nářečí ke svým právům s myšlenkou zvláštního národního území v čele s Vilnem, v němž by pro běloruské uniáty ve školách latinka byla přípustna. Mezi Poláky vedl zejména R. Dmowski skupinu ochotnou jednati s vládou na základě přiznání rozsáhlé samosprávy někdejšímu království polskému, ale byli tu i stoupenci ostřejší toniny revoluční, a zároveň z oblasti litevské a běloruské 12 polských poslanců připomíná výrazně tamní palčivé poměry národnostní.

Myšlenka, že by se říše cářská v duchu národní spravedlnosti měla změniti na federaci o 16 nebo i více různojazyčných útvarech, byla v prostředí tom vyslovována jako cosi skutečnosti zcela blízkého a zejména z kruhu zástupců východních jazyků připomínána trpká skutečnost, že imperium, podobné v tom někdejší říši římské a podobně jako ona vybojované hlavně mocí meče, hlaholí 107 rozličnými nářečnými, z nichž Velkorusům přísluší jen 43% všeho obyvatelstva. Právě proti tomuto rozkladnému proudu stavěl však Petr Stolypin drsné sebevědomí národní v pravdě římského

Rušení mirové obščiny.

Nařízení z 22. listopadu 1906.

Krivošejn.

Volby do druhé dумы (únor 1907).

Zástupci neruských národů.

Otázka ukrajinská, běloruská a polská.

Federalisační hesla.

Odpor Stolypinův.

příděchu. Rusové vybudovali tuto velikou říši, jejich jazyk jest mostem kultury pro toliké plémě a má právo, aby v ní vládl a hájil její celistvosti podobně jako angličtina ve velikém a rovněž mnohojazyčném imperiu britském.

Zahájení dumy
(19. března
1907).

Vše to působilo, že od chvíle, kdy 19. března 1907 zahajuje dumu jí předložil dlouhou řadu vládních návrhů, s její většinou se střetl v nesmiřitelném zápase, jenž ukazoval, že ruské prostředí opravdu není ještě zralé pro normální řady parlamentní. Levice útočí na vládu vášnivě pro její tvrdou ruku a vydatné užívání šibenice ve službě státní bezpečnosti, bouří venkov proti vládní reformě agrární, obviňuje ministry z pořádání pogromů a špehounského provokátérství. Národní skupiny vystupují hlučně se svými odstředivými směrnicemi a zároveň oleje do ohně přilévá i šlechticko-byrokratická pravice dráždivým vystupováním. Sbor volených zástupců říše stával se tak věrným zrcadlem vášnivého kvasu, který Ruskem zmítal, a Stolypin nabyl záhy pevného přesvědčení, že touto cestou nedosáhne žádoucího uklidnění.

Boj s vládou.

Nutnost nového oktroje, který by především změnil úplně volební řád dumy, zdála se mu příkazem chvíle a dobrou příležitostí k tomu poskytla neprozřetelnost krajní levice. Někteří členové frakce sociálně-demokratické dali se totiž svěsti provokatery k chystání spiknutí proti životu cářovu a při jednání o jejich vydání jakož i při poradách o zásadních opatřeních proti zločinnému teroru vůdcové kaděťští marně se snažili přesvědčiti levici o tom, že jedině vhodnými ústupky vládě lze dumu zachrániti před novou pohromou. Sněm byl 16. června rozpuštěn cářským úkazem, jenž vytýkal neschopnost i druhé dumy k řádné práci v zájmu státním a stanovil, že дума nová, jež se měla v listopadu sejíti, musí duchem svým býti ruskou, tak, aby zástupcům jiných národů jejich přílišný počet nedával možnost pronášeti rozhodné slovo i o zcela ruských věcech.

Rozpuštění
dumy
(16. června
1907).

Proto byl cářem oktrojován proti slibu říjnového manifestu nový volební řád, zmenšující počet poslanců o 88 a přinášející důležité přesuny v jejich sociálním i národním složení. Především byl v gubernských shromážděních, jež měla členy třetí dumy určovati, počet volenců pro stav šlechtických velkostatkářů jakožto „pravých zástupců potřeb a přání národa“ zvýšen z 32⁰/₀ na 51⁰/₀, kdežto sedláci, kteří agrárním radikalismem svým byli zklamali důvěru dvora, byli srazeni z dotavadních 43⁰/₀ na pouhých 22⁰/₀. Volba zástupců dělnictva byla v zcela nepatrném počtu umožněna

Oktroj nového
řádu volebního.

jen v šesti průmyslových okresech říše a ostatně v kurii měšťanské bylo zámožné skupině zajištěno nadměrné zastoupení.

Tím vším se oddemokratisovalo voličstvo sociálně, národně pak hledána změna silným zmenšením počtu poslanců z krajů polských, pobaltských a z Pokavkazí a jiných končin, kde ruský živel byl v menšině, takže podle nového řádu volebního účinnost hlasu Poláka, Gruzince nebo příslušníka některé moslemské národnosti vážila jedva desetinu hlasu ruského. Turkistán a většinou neruských oblastí asijských bylo volební právo vůbec odňato, kdežto naopak souhrnu ruských zřízenců z pohraničních gubernií jiného jazyka bylo vyhrazeno právo, voliti 6 zástupců k zesílení ruského rázu komory. Tak zajišťoval si Stolypin novou dumu, která jako protiklad „dumy hněvu lidového“ byla zvána „dumou lokajskou“ a od níž vládě nebylo třeba obávati se tuhého vzdoru, zejména když měla nadto v říšské radě komoru druhou zcela nepochybné oddanosti.

Stlačení neruských národností.

Státní převrat byl proto konservativním svazem ruského národa uvítán s jásotem a okázalou snahou, vládní heslo nepochybné ruskosti říše účinně podepřítí hlučnou agitací, zatím co vláda sama ostře vystupovala proti stranám opozičním, a to nejen z tábora krajní levice. Stolypin prohlásil i stranu kadětskou za nezákonnou a zakázal její veřejné schůze v Petrohradě. Jeho politika silné ruky a národně uvědomělého odporu proti kosmopolitické základně ruského radikalismu nabývala stále určitější výraznosti a naděje těch, kdož si byli od vnitřního vývoje v Rusku slibovali více než skrovný pseudokonstitucionalism zastíněný rozhodující mocí dvorského a úřednického stroje, byly dokonale zklamány také apatií, s jakou věc přijala většina ruského lidu.

Zákaz strany
kadětské.

* *
*

Pohnuté události, jež provázely krátký život první i druhé dumy ruské, byly také v ostatní Evropě se živým zájmem pozorovány a veřejné mínění vidělo je tu ovšem namnoze jen brýlemi pokrokových stran ruských, jež měly na západě většinou přízeň tisku na své straně. Zásadní obtíže, na něž v Rusku naráželo zavedení volnějších řádů života veřejného, byly tu přezírány a postup vlády cářské doznával v liberálním a demokratickém prostředí románském i germánském odsudku mnohem příkřejšího, než v pravdě zasluhoval.

Dojem v Evropě.

Campbell-Bannerman a duma.

Zejména dělo se tak v Anglii a věc nemohla ovšem působiti příznivě ani na postup diplomatického jednání, stavějícího nový most přátelských styků mezi starými soupeři, britským imperiem a velikou říší cářskou. Zdálot se druhdy, že ani nejvyšší činitelé vládní v Anglii nedovedou se zdržeti, aby kárávě nezasáhali do napiatých poměrů ruských. Tak konala se právě ve dnech rozpuštění první dумы 23. července 1906 v Londýně schůze Meziparlamentní unie za přítomnosti některých ruských poslanců, a ministerský předseda Campbell-Bannerman učinil okázalou narážku na jejich osudné postavení v kruhu ostatních zákonodárců ve své uvítací řeči slovy „Duma zemřela, ať žije duma“. Chtěl prý tím sice jen naznačiti, že slib cářův, opakovaný i v rozpouštěcím úkazu, zaručuje potrvání ústavních řádů v Rusku, v dvorských kruzích petrohradských způsobilo však extempore to zlou krev jako všetečné zasahání do ruských poměrů.

„Kravata Stolypinova“.

Nesnáze ty rostly pak v následující době ještě více, když tisk anglický rozhořčeně píše o vražedné „kravatě Stolypinově“, rdousící životy nevinných i počátky svobody v Rusku. Pro podrážděnost veřejného mínění anglického bylo třeba odřici chystanou návštěvu britského loďstva v Kronštate a zároveň měl Grey značné obtíže s umlčením hlasů ve sněmovně žádajících, aby parlament londýnský, jako nejstarší sněmovna světa, posílil postavení sněmovny nejmladší vysláním okázalého poselstva do Ruska k návštěvě dумы.

Přes to přese všechno jednání o přátelskou dohodu obou velmocí aspoň v některých otázkách světové politiky nezaniklo nikterak v tomto málo příznivém ovzduší a pokračovalo v důvěrném závětrí dále. Ovšem v rámci dosti těsně vytčeném, kterýžto překročiti angličtí státníci zatím nemínili, nalézajíce právě ve vnitřních poměrech ruských vhodnou omluvu své zdrženlivosti. Šlo jim především o to, aby mimo hru zůstaly ožehavé věci turecké a zvláště pak otázka úžin. Izvolskij, jemuž naopak, jak jsme již nahoře se toho byli dotkli, právě na ní záleželo, snažil se ovšem také tuto starou bolest ruskou do souboru projednávaných bodů uvést a vyslanec Benckendorff dovozoval Greyovi, že by bylo lze naléztí snadno žádoucí kompromis, kdyby třeba ruskému loďstvu válečnému bylo zásadně dovoleno projížděti Bosporem i Dardanellami, kdežto lodím ostatních mocí by byl dán vstup jen do moře Marmarského, nikoliv však do moře Černého. Tak mohly kotvice před Cařihradem zaručovati bezpečnost hlavního města tureckého, kdežto Rusku by přes to zůstávalo moře Černé bezpečným útlukem, neohroženým námořní převahou jiných mocí.

Otázka úžinná.

Ale Grey uhýbal se jakémukoliv závaznému rozhovoru o otázce té opětovným tvrzením, že pokud v Rusku trvá „vláda pogromů a vojenských soudů“, v parlamentu anglickém by bylo asi marno hledati souhlas k sblížení s říší cářskou v otázce tak zatížené dlouholetou řevnivostí obou velmocí. Snad není prý daleko doba, kdy to možno bude, zatím však že jest radno zůstatí jen při otázkách vzdálenějších a upravití rusko-britské vztahy, zejména pokud jde o Tibet, Afganistán a Persii. Při tom zůstalo a již v květnu 1907 mohly „Times“ přinéstí zprávu, že v zmíněných otázkách opravdu dohody bylo dosaženo. Zpráva byla ovšem předčasná, neboť konečné úmluvě stavěla se v cestu ještě nejedna nesnáz, zvláště také skutečnost, že přátelská dohoda obou velmocí o složitém souboru asijských otázek podmiňovala zároveň i bezpečnou úpravu poměru říše cářské k anglickému spojenci, Japonsku.

Greyovy vytáčky.

Asijské vztahy.

Poměr rusko-japonský.

V ohledu tom smlouva portsmouthská ukončila sice válečný stav, ale trvala otázka, osvědčí-li Rusko v dalším vývoji věcí na dálném východě tak upřímnou zdrženlivost, aby mír v dobré sousedství dosavadních soupeřů se mohl proměnití. Neboť vedle rozličných otázek technických, jako byla úprava rybolovu ve vodách sachalinských a provoz dopravní na drahách mandžuských, mírem mezi obě moci rozdělených, bylo zjevno, že Japonsko rozvine veškeré úsilí, aby výhody vítězstvím získané co nejvíce rozšířilo obratnou politikou místní.

Korea.

Donutilo především císaře korejského k tomu, že v listopadu 1905 podepsal úmluvu, kladoucí veškerou skutečnou moc v jeho říši do rukou japonského residenta, kterým se stal markýz Ito. S Čínou uzavřeli pak Japonci 22. prosince 1905 smlouvu, kterou říše středu nejen schválila výsledky míru portsmouthského a potvrdila převedení ruských práv k poloostrovu Liaotunskému a jižní části dráhy v Mandžusku na Japonsko, nýbrž přiznala mu i koncesi k stavbě nové dráhy od korejských hranic z Antungu do Mukdenu. Japonci slibovali při tom sice, že budou šetřiti územní integrity říše čínské a dbáti její svrchovannosti v Mandžusku, zejména také, pokud jde o opatření k volnému rozvoji obchodu mezinárodního v kraji tom. Zachovali však na ochranu dráhy v zemi a zejména i v Mukdenu silné posádky a vymínili si, že odvolají je teprve, až podobně učiní Rusko v severní oblasti a až Čína sama bude s to, aby zaručovala bezpečnou ochranu života a jmění cizinců v kraji nedávnou válkou zneklidněném.

Čína a Japonsko.

Mandžuská otázka.

Tato pružná ustanovení byla pohodlnou zástěnou pro zřejmou snahu

ostrovni říše, jižní Mandžusko, podobně jako Koreu, učiniti oblastí své hospodářské převahy a snad i budoucího panství, a z kruhů obchodnictva jiných mocí v Mandžusku činného ozývaly se na to záhy trpké nářky, které měly hlasitou ozvěnu zejména ve Spojených státech amerických. Bylať Unie nejen od drahých let předním zastáncem zásady „otevřených dveří“ v celém okrsku říše čínské, nýbrž její poměr k Japonsku zhoršoval se takřka denně i z jiných příčin.

Námořní vítězství Japonců nad Ruskem, které jejich prestiž ve světě asijském tak mocně povzneslo, budilo v Americe obavy, aby říše mikádova, zbavená tísnivé protiváhy ruské, nesáhla v zápětí i po souostroví Filipinském a nestrhla na sebe vůbec nadvládu v oblasti Tichého oceánu dříve, než Spojené státy dokončením průplavu Panamského budou s to, aby tomu náležitou pohyblivostí veškerého loďstva svého čelily. Mluvilo se v Americe mnoho o tom, jak si Japonsko tajně prý chystá základnu útočnou kdesi na pobřeží mexickém a jak jeho špehové se rozlézají po celém západním pobřeží Unie. Podrážděnou náladu tu stupňovala pak opatření, jimiž se místní vláda v Kalifornii snažila brániti přílivu japonských přistěhovalců, zejména když vykazala děti jejich ze škol bělošských do škol pro opovrhované barevné obyvatelstvo určených.

V Japonsku veřejné mínění, jehož sebevědomí bylo vyhranou válkou velmi vzrostlo, pěnilo se divoce proti tomu a tokijská vláda tvrdila, že postupem tím byla nepochybná práva smluvní porušena. A podobné ohnisko sporu vzniklo v zápětí i tím, že Japoncům usazeným na souostroví Havajském, državě Spojených států, přístup do ostatních oblastí Unie zásadně byl zakázán. Jevila se tu možnost brzké srážky obou mladých mocí, v nichž v té i oné válečné úspěchy nedávných let byly mocně zvířily imperialistického ducha smělého rozletu do dálky, a jen rozvaze presidenta Roosevelta a vůdčích státníků v Tokiu bylo děkovati, že obava byla přece zažehnána. President, ač jen s největší obtíží mohl zachovati převahu ústřední moci spolkové nad bouřlivým odporem kalifornské samosprávy, dosáhl toho, že nový zákon z roku 1907 upravující přistěhovalectví do Unie vyřizoval věc obecně bez dráždivého hrotu proti Japoncům a že také ve školské otázce se nalezl kompromis, jejich národnímu sebevědomí snesitelný. Naproti tomu zavázala se vláda tokijská t. zv. gentlemenskou úmluvou, prostým to slibem učiněným bez obvyklých formalit mezinárodních, ale přes to zcela určitým, že nebude dávatí povolení k odchodu

do Spojených států prostým dělníkům, nýbrž jen obmezenému počtu studentů nebo občanů zámožnějších, jimiž by nepohodlná armáda pracovního proletariátu v Americe nebyla nikterak rozmnožována.

Tím byla hrozící srážka sice zažehnána, ale nikoliv vzájemná nedůvěra a nechuť obou mocí, jejichž vzrostlou silou Tichý oceán se stal teprve novým, významným jevištěm světové politiky, a Japonsku bylo počítati s tím, že na každém svém dalším kroku za rozšířením moci na pevnině asijské narazí na zásadní odpor Unie. Proto bylo pochopitelné, že politika vlády tokijské spěla k tomu, aby si zajistila pro budoucnost aspoň dobrý poměr k těm mocnostem evropským, které ve východní Asii měly značné zájmy, a britský spojenec podporoval ji při tom tím spíše, ježto si sliboval od zmenšení třecích ploch v Asii vůbec ulehčení svého postavení i v evropské politice.

Tak uzavřelo Japonsko 10. června 1907 s Francií smlouvu, v níž, ovšem s výslovným vytknutím nedotknutelnosti Číny a rovnoprávností všech národů v obchodních stycích s ní, obě mocnosti si zaručovaly své državy na asijském východě a vzájemnou ochranu svých zvláštních zájmů v čínských oblastech s nimi hraničících. Šlo o to, bude-li možno podobný dobrý poměr navázati i k Rusku a nebude-li tamní vláda spíše ochotna, spláceti svou nedávnou porážku vítěznému soupeři soustavnou nevládností a využitím všech nesnází, na něž japonské rozpětí v Korei i Mandžusku mohlo naraziti. V Petrohradě nechybělo přivrženců politiky takové, v Izvolském vítězil však názor opáčný.

Stejně jako roku 1903, když ruská politika se chystala hlavní váhu svých nadějí položiti na dálný východ, bylo její snahou krajní zdrženlivostí v otázkách balkánských a jiných v Evropě získati bezpečně krytý týl, podobně jest nyní vůdčí státník ruský rozhodnut, kompas svůj obrátiti a uvolniti si ústupností vůči Japonsku ruce k dílu v bližších oblastech. Dokladem toho byla nejprve smlouva z 13. června 1907 upravující řádný železniční provoz v Mandžusku mezi krajní stanicí ruskou Kuangčengtse a stanicí Čangčun, pod japonskou správou postavenou; 28. července následovala smlouva o úpravě rybolovu ve vodách mezi Sachalinem a Kamčatkou a 30. července podepsána konečně i všeobecná smlouva přátelská, kterou říše cářská a Japonsko si slibovaly vzájemnou pomoc „všemi mírovými prostředky“ k zachování svých držav a ochraně práv z mírové smlouvy plynoucích. Věc byla pak tím významnější, ježto Japonsko právě tehdy,

Spojené státy a Japonsko.

Kalifornie.

Havaj.

Rooseveltova snaha o smír.

Gentlemen agreement z r. 1907.

Napětí v Tichém oceánu.

Smlouva japonsko-francouzská z 10. června 1907.

Izvolskij a dálný východ.

Smlouvy rusko-japonské z r. 1907.

zřejmě s tichým souhlasem Ruska, učinilo další krok k úplnému ovládnutí Korey.

Tamní vládce pokusil se totiž o jakýsi odpor proti tvrdému poručení japonského residenta tím, že vyslal zvláštní stížné poselstvo k mezinárodní konferenci mírové v Haagu. Byl však v zápětí prostě sesazen a jeho nedospělý syn, jako bezmocná loutka na trůn posazený, uzavřel 23. července s Japonskem smlouvu, která znamenala výslovné uznání všemocného protektorátu. Japonská generalita, která vytýkala markýzi Itovi příliš měkkou ruku, utužila v poloostrovní říši vládu vítězného meče a neskrývala se nikterak s přípravami k brzkému vtělení kraje do přímého panství japonského. Že se pak se strany Petrohradu žádná ochota nejevila k protestu proti tomuto postupu, bylo zřejmým dokladem zásadní snahy, nezatěžovati ruskou politiku vážnými úkoly na východě asijském. A úmysl ten řídil ruku Izvolského také při jednání s Anglií o věcech asijských, jež v zápětí potom rovněž k přátelské dohodě dospělo. Jednání to soustředilo se především na trojí problém: tibetský, afganský a perský a bylo proto dosti složité.

Viděli jsme (sv. IV. 232), jak Anglie výpravou Younghusbandovou do Lhasy a smlouvou, kterou tam 7. září 1904 zástupcové uprchlého dalajlamy podepsali, užila zabavení Ruska ve válce s Japonskem k zajištění svých zájmů v Tibetu. Nechtěla sice nikterak přičleniti tuto drsnou a chudou vysočinu k své indické državě; i zástava pohraničního údolí řeky Šambi v zmíněné smlouvě stanovená byla jen dočasnou zárukou za splacení válečné pokuty 2¹/₂ milionu rupií a londýnská vláda netrvala ani na tom, aby její zástupce měl volný přístup do říše dalajlamovy. Šlo jí jen o to, aby Tibet zůstal trvale širokou, neprostupnou hrází mezi Indií a oblastí ruské moci, do níž by také zástupcům cárovým a hospodářskému vlivu ruskému vstup byl zásadně znemožněn. Proto po delším jednání s vládou pekínskou uznala práva vrchní vlády čínské nad Tibetem smlouvou z 27. dubna 1906, kterou Čína vzala na sebe povinnost zaplatiti válečnou pokutu tibetskou a mohla své posádky v zemi rozsaditi, slibujíc, že nedopustí, aby kterákoliv jiná moc do tamních poměrů zasáhala.

Vůči Afgansku zájem politiky anglické naproti tomu byl mnohem méně zdrženlivý. Tam šlo zřejmě o to, aby byl pojištěn vliv, který si britská moc v neklidném prostředí bojových horalů, fanatických stoupenců islámu, tolikerými krvavými náběhy snažila zjednat, a Afganistán ve smyslu Curzonovy nauky zůstal spolehlivou citadelou veliké pevnosti indické. V tom

ohledu snažil se anglický vyslanec Louis Dane nového afganského emira Habíballáha smlouvou z 21. března 1905 připoutati pevně do kruhu angloindické klientely a zabrániti zejména tomu, aby snad stavbou dráhy z Kabulu k severu vedené hlavní město afganské nebylo otevřeno tlaku ruského sousedství. Emir byl naopak přiveden k tomu, aby na jaře 1907 okázale navštívil místokrále indického a osvědčil svou závislost na britské moci i přijetím peněžitých darů.

Mnohem složitější než otázka tibetská a afganská byl však poměr obou evropských velmocí o převahu na pevnině asijské závodících v Persii. Také tu měla pohroma nešťastné války s Japonskem velmi nepříznivé účinky pro rozpětí ruských snah; plány železničních staveb z Pokavkazi a oblasti zakaspické k Teheranu bylo nutno odsunouti, kdežto naopak Anglie mohla tím účinněji pomýšleti na hospodářské pronikání do nitra říše z oblasti perského zálivu. Základem jeho byla tu především koncese, kterou roku 1903 „Anglo-Persian Oil Company“ získala k dolování na naftu v údolí Karunském, zároveň hlásil se však v době té také třetí soutěžník, totiž Německo se svým kapitálem i vlivem diplomatickým.

Východiskem svého pronikání do Persie berlínská vláda snažila se učiniti asijské Turecko s chystanou drahou bagdadskou. Její vyslanec v Teheranu, sv. pán Hartmann von Richthofen, nabývá roku 1906 pro skupinu německých bank předběžné koncese na stavbu dráhy z Teheranu do Chaničinu, kde měla pak navázati na trať bagdadskou; a také jinak prozrazoval se čilý zájem německého kapitálu o perské trhy a státní půjčky, takže se mohl státi nemilým soupeřem jak ruskému, tak britskému postupu. Než poměry byly znesnadněny také vnitřními zmatky perskými.

Proti vládě šaha Muzaffer-Eddina, churavého nevědomce, který nákladnými výlety do Evropy a nerozumným hospodářstvím dvorským zemi hrozně vyssával a do spárů mezinárodní lichvy zavlékal, hlásil se obecný odpor, zvýšený také pronikáním ústavních hesel evropských do země, která dotud byla zachovala obvyklé řády východní despotie. V zaostalém kraji, kde vedle řídkých měst zcela středověkého rázu veliké končiny byly osídleny primitivními zemědělci nebo kočovnými kmeny divokých pastýřů, hesla ta nemohla sice naléztí správné půdy; byla tu však zejména v mladším pokolení šířena s hlučnou vášnivostí a spojována jednak s přirozeným odporem proti dvorskému daňovému útisku, jednak s výbuchy národní nevraživosti proti kořistnému vlivu cizinců, kteří

Emir Habíballáh.

Persie.

Německé snahy o koncese.

Vnitřní zmatky.

Ústavní hnutí.

opravdu drancovali namnoze státní pokladnici perskou způsobem zjevně šejdířským, jako činila na příklad anglická společnost, tabákového monopolu se zmocnivší.

Některí zástupci britští snažili se ovšem vítr ten chytati do svých plachet a nikoliv bez jejich pomoci donutily bouřlivé demonstrace v Teheranu šaha roku 1906, že udělil zemi ústavu podle západních vzorů. V říjnu otevřen byl trůnní řečí, slibující všemožné reformy státní správy, perský parlament, zvaný význačně „domem spravedlnosti“ (medžlis), a podobně jako v souvěké dumě ruské radikalism demokratických a nacionalistických hesel vyběhl se tu v prostředí na klidný život ústavní málo připraveném ve vášnivých přívalech výmluvnosti. Šah zemřel v zápětí potom, ale jeho syn a nástupce Mohamed Ali byl rovněž rozmařilec, který nedovedl v rozvratu veřejných poměrů nalézt správnou cestu k zachování panovnické moci. Hledal proti přívalu parlamentní oposice namnoze oporu v pomoci některých ruských důstojníků, kteří mu vytvářeli z domorodého mužstva kozácký sbor dvorské stráže, a vznikalo tak nebezpečí, že britsko-ruské soupeřství v oblasti perské vším tím se ještě zostří a německý zájem jako tertius gaudens z toho sklídí hojný užitek. Jedině brzká a určitá dohoda o rozdělení vlivu, jakou již roku 1903 Lansdowne ruskému zástupci nabízel, mohla tomu zabrániti a Izvolskij to pochopil.

Již v únoru 1907 hájil v korunní radě hledisko, že pro Rusko nelze již počítati s nadějí na získání převahy v celé Persii, nýbrž že lépe bude smluviti se tu s Anglií o určité vymezenou oblast, stejně jako i ve věcech afganských a tibetských dohoda podobná bude prospěšnější než pokračování ve vleklém soupeřství, které nyní, kdy také Německo do světové politiky v Asii význačně zasahá, jest nebezpečnějším než v dobách minulých, kdy Rusko a Anglie tu byly opravdu jedinými vážnými soutěžníky. Sjednání podrobných podmínek dohody takové zabavilo ovšem i po zásadním vymezení jejich směrnic diplomacii obou mocností po dlouhé měsíce, ale 31. srpna 1907 mohli konečně velvyslanec Nicolson a Izvolskij v Petrohradě podepsati smlouvu, která podobně jako britsko-francouzská smlouva z roku 1904 řešila kompromisem veškeren soubor sporných otázek asijských, poutajících dotud zájem britský a ruský na dlouhé čáře od východních hranic tureckých až k vzdálené Číně.

Smlouva měla především následující body. O Persii stanovila závazek obou velmocí, nesahati na územní celistvost její ani na státní nezávislost

a podporovati klidný vývoj hospodářský říše na základě rovných práv všech národů, které v Persii hledají pole pro své obchodní a průmyslové styky. K obmezení vzájemné soutěže slibovala však Anglie při tom, že se nebude domáhati žádných politických nebo hospodářských výsad v určité stanovené oblasti severoperské, na niž Rusko především zřetel svůj obrátilo; a podobný závazek přijímala zase říše císařská se zřetelem k určité oblasti jižní, vyhrazené anglickým snahám. Při tom ponechán byl ve střední Persii široký pás, obě tyto oblasti od sebe oddělující, jako kraj soutěži té i oné strany otevřený a stanovilo se zároveň, že výhody před podepsáním smlouvy tou onou stranou kdekoliv v Persii získané mají zůstatí v platnosti; tak anglické koncese naftové, ač ležely v kraji pro budoucnost ruskému vlivu vyhrazeném.

Tato ruská oblast byla podstatně větší a obsahovala zvláště důležitá města Teheran, Isfahan i Jezd, kdežto oblast anglická byla užší a měla jen podružná města, jako Biržan a Kerman; poskytovala však Indii dostatečný kryt strategický tím, že oddalovala Rusy od celé západní hranice afganské i beludžistánské se závazkem, že se zejména vzdají plánu, indickému pohraničí se přiblížiti chystaným železničním a telegrafním spojením v kraji seistanském. Zvláštní práva, jež si Anglie přisuzovala v oblasti Perského zálivu, nebyla ve smlouvě sice výslovně zaručena, ježto ruská diplomacie se nechtěla dotýkati při tom zároveň i choulostivých otázek turecké říše, záliv na západě lemující. Práva ta byla nadto tak záhadně pružná, že nebylo s výhodou, přesným pojetím do smlouvy samé je určité vymezovati. Ruští zástupci však přiznali během jednání výslovně trvání „zvláštních zájmů Velké Britanie v zálivu Perském“ a Grey kvitoval to průvodní notou z 29. srpna spolu se smlouvou uveřejněnou, v níž vytýkal, že snahou Anglie jest, v zálivu zachovati status quo a nevylučovati odtud nikterak řádného obchodu ostatních mocí.

Druhým bodem dohody byl Afganistán. O něm prohlásila Anglie, že nemá úmyslu zabrati nebo obsaditi nižádnou část jeho území, aniž hodlá emira, vládce ve vnitřních věcech zcela nezávislého, ponoukati k jednání Rusku nepříznivému. Císařská vláda naproti tomu uznala, že Afgansko leží mimo kruh jejího zájmu i vlivu, a slíbila, že politické styky s ním bude míti jen prostřednictvím anglickým; proto nepošle žádných zástupců svých do Kabulu. Dohoda ta měla ovšem k zajištění své platnosti zapotřebí dodatečného souhlasu afganského emira a zůstala po delší dobu velmi po-

Ústava z roku 1906.

Soupeřství anglo-ruské.

Smlouva z 31. srpna 1907.

Kompromis o Persii.

Rozdělení Persie na tři oblasti.

Perský záliv.

Průvodní nota z 29. srpna.

Afganistán.

Námítka
emírovy.

chybným prvkem celkové smlouvy, ježto se Habíballáh dlouho zpečoval, podpísem svým uznati stav, který jeho říši opravdu podřizoval anglickému protektorátu. Než námítka jeho byly pro podstatu věci stejně podružné a neúčinné, jako hlasité projevy nespokojenosti perských národovců v teheránském mědžlisu nad tím, že cizinci dělí jejich vlast, Peršanů samých se netázajíce.

Tibet.

Se zřetelem na Tibet smlouva z 31. srpna potvrdila svrchovanost Číny nad krajem tím a stanovila, že jak Anglie, tak Rusko budou své vztahy k němu jen prostřednictvím pekingského zahraničního úřadu upravovati. Zásada ta neměla však znemožňovati ani náboženské styky ruských nebo indických budhistů s tibetskou hierarchií, ani návštěvy anglických obchodních zástupců v několika tibetských pohraničních městech tržních. Jakékoliv získání koncesí na dráhy, telegrafy a doly v Tibetu bylo však stejně zakázáno, jako přijímání v zástavu tamních zdrojů veřejného příjmu; proto měla Anglie do jara 1908 vykliditi údolí Šambi a obě velmoci slíbily si navzájem, že po tři léta nedovolí ani vědeckým výpravám pronikat na tibetskou půdu.

Posudky
smlouvy.

Taková byla podstata smlouvy, jež po mnohoměsíčním, složitém jednání byla 31. srpna 1907 podepsána a 23. září ratifikována. Na té i oné straně dostalo se jí ovšem nevlídné kritiky. V Rusku značná část těch, kdož se zájmem sledovali podrobnosti zahraniční politiky, nedovedla se smířiti s myšlenkou, že by traktát nebyl jen zálužnou léčkou „perfidního Albionu“, jež zpečetila ústup ruský v Asii na celé čáře. Naproti tomu v anglickém parlamentu kritisovali lord Curzon a jiní zejména nerovnost anglického a cářského podílu v Persii, dovolávajíce se nadto skutečnosti, že indický místokrál Minto a vrchní velitel angloindické armády Kitchener jen nevolky přistoupili k závazku, v Afgansku se zdržovati jakékoliv snahy Rusku nepřiznivě.

Bylo však význačné, že kritika ta, naplněná duchem pevně zakořeněné nedůvěry vůči asijské politice Ruska, ani v řadách unionistické oposice nenalezla valného ohlasu. Většina politiků britských vítala naopak počín liberální vlády, který podobně jako před tím srdečná dohoda s Francií zmenšoval podstatně počet otázek, z nichž zámořské politice britské se zřetelem na Rusko mohly vážné spory vzniknouti a činil tím vzájemné styky obou velmocí vůbec vlídnějšími, než jakými se ještě nedávno, za války rusko-japonské, byly jevily. Neboť plynula z toho přirozeně naděje,

Souhlas
liberální Anglie.

že uvolněním tím podstatně vzroste schopnost Anglie, v jiných otázkách světové politiky s tím větší vahou vystupovati. Šlo však zároveň i o to, jak čin obratného a nepochybně tvůrčího úsilí diplomatického bude přijat jinými velmocemi zejména, Německem.

* *
*

V Berlíně pozorovali s pochopitelnou nedůvěrou a zklamáním od prvních náznaků jednání, jež zvracelo v niveč tvrzení, baronem Holsteinem do únavy opakované, že mezi „velrybou“ a „medvědem“ trvalé soupeřství přírodními zákony jest zaručeno. A nedovedli tu zároveň věc pochopiti jinak než jako dábelický plán krále Eduarda VII. směřující k tomu, aby nepohodlné Německo bylo zevšad tenaty nepřátelských dohod obklíčeno a rdouseno. Již 19. září 1906 napsal o tom Vilém II. rozhorlená slova: „Krásné vyhlídky! Můžeme v budoucnosti počítati s aliancí rusko-francouzskou, srdečnou dohodou francouzsko-anglickou i s dohodou anglicko-ruskou a nadto jako s přívěškem v druhém šiku protivníků se Španělskem, Itálií a Portugalskem!“

Podrážděnost ta, způsobená především zprávami o důvěrném smlouvání se mezi Londýnem a Petrohradem, přenesla se pak i na širší německou veřejnost řečí kancléře Bülowa v říšském sněmu 14. listopadu. Dotkli jsme se již nahoře toho, jak v řeči té kancléř vytykal, že náležitou trpělivostí snad se podaří vyjasniti oblohu styků německo-anglických, proměnlivým počasím zamlženou. Připouštěl rovněž, že Německo může s klidem sněsti srdečnou dohodu francouzsko-anglickou stejně, jako se smířilo s trváním spolku rusko-francouzského, aniž při tom byly vyloučeny jeho dobré vztahy i k Anglii i k Rusku. „Politika však“ pravil dále, „jež by se chystala k obkroužení Německa kruhem mocností, který by je osamotil a ochromil, byla by pro evropský mír velmi povážlivá. Neboť vytváření takového kruhu neobejde se bez citelného tlaku, který naopak vzbuzuje zase protitlak, a z protiv těch může konečně vzejítí výbuch.“

Bylo nepochybné, že varovný projev ten byl podnícen především zprávami o důvěrném jednání diplomatickém mezi Londýnem a Petrohradem, o jehož skutečném rázu a dosahu v Berlíně ovšem měli zatím jen velmi neurčité zprávy. Bülow sám neopomenul sice později opětovně zmírňovati

Dojem v Berlíně.

Podrážděnost
Viléma II.

Projev Bülowův
ze 14. listopadu
1906.

„Einkreisung
Deutschlands“.

ponurý ráz svého varovného proroctví, účinné slovo „Einkreisung Deutschlands“ bylo jím však do německých myslí vrženo a zakotvilo tu s úporností, vůči které podnes nejvážnější kritika jest bezmocná. K politickým motivům přistupovaly pak v úvahách německých i obavy hospodářské, aby vzájemnými dohodami velmocí západních i Ruska nebyla Německu uzavřena důležitá odbytiště mimoevropská.

Anglický král Eduard VII. stal se mínění tomu jakýmsi vtěleným zloduchem, tučnou příšerou apokalyptickou, zosobňující veškeru závistivou nepřítel stárnoucího Albionu proti svěžím rozběhům Německa; jeho úlisná ruka spřádá kolem říše Bismarckem vytvořené a Vilémem II. do širého světa platně uvedené síť zjevných i tajných dohod, které jí mají dříve nebo později dech zadržnouti. A bylo věru nesnadno ubrániti se v Německu představě té, když byla jako věc nepochybná hlásána s vrcholku prostředí dvorského a to druhdy samým císařem. Tak nazval Vilém II. 18. března 1907 na schůzi řádové za přítomnosti tří set osob, konaje cercle, svého anglického strýce hlasitě ďáblem, který všecek svět proti Německu buntuje. Jeho náladu podráždil tehdy patrně nejen opětovný zájezd Eduarda VII. do Paříže na cestě do Biaritze učiněný, nýbrž i soudobé nadšené uvítání ruské eskadry v Portsmouthu a vlídné přijetí jejich důstojníků v Londýně, které ukázalo, že náladový odpor anglického prostředí proti cářské despotii přece není nepřekonatelný.

Než nejen povážlivé sblížování rusko-anglické, také jiné podněty britské diplomacie a krále Eduarda VII. dráždily tehdy německého císaře k podezřívavým projevům. Tak zneklidnily jej na jaře 1907 v ohledu tom věci španělské. Král Alfonso XIII., který roku předchozího pojal za choť Emu, princeznu Battenberskou, dceru nejmladší sestry Eduarda VII., stál velmi o to, aby anglický král poctil jej návštěvou na španělské půdě. Ze strachu před útoky anarchistů, kteří byli i svatbu královu v Madridu učinili krvavou slavností, nebylo k tomu zvoleno hlavní město španělské, nýbrž přístav Cartagena, kde 8. dubna Eduard VII. byl s velikou pompou přivítán. A podezření, že nejde tu jen o dvorský projev příbuzenské zdvořilosti, nýbrž o pokus připoutání Španělska k přátelské dohodě britsko-francouzské, bylo v Berlíně utuženo zprávami o tom, že Anglie poskytne španělské vládě nutný peníz k obnovení válečného loďstva, a skutečností, že brzy potom, 16. května, Anglie i Francie uzavřely výměnou diplomatických not se Španělskem dohodu o zachování a ochraně územního statu quo

Eduard VII.
v německých
představách.

Španělsko
a Anglie.

Schůze
v Cartageně
8. dubna 1907.

v moři Středozemním, která měla sice výrazně obranný a pacifický ráz, byla však zároveň dokladem vzrůstající důvěry mezi Francií a jejím pyrenejským sousedem a zároveň okázalým gestem, jímž se Španělsko navždy vzdávalo znovunabytí Gibraltaru.

Krátce před tím, 18. dubna, navštívil však Eduard VII. i italský dvůr a účastnil se honosné přehlídky loďstva vlášského v Gaëtě, kteroužto věc někteří řečníci v říšském sněmu berlínském glossovali tak trpkými nájezdy na pochybnou věrnost Itálie k trojspolku a obklíčovací politiku anglického krále, že Bülow se cítil nucen hasiti rozčilení jejich hladkými frázemi, které však u mnohých posluchačů působily spíše jako přilévání oleje do ohně.

Zvláště výmluvným tlumočnickem těchto výpadů proti domnělým úkladům, jež anglický král spřádá k osamocení a ohrožení Německa, byl belgický vyslanec v Berlíně, baron Greindl, který v depeších svých neúnavně opakoval tyto pověsti a líčil, jakým nebezpečím míru evropskému, „obklíčovací stroj“ Eduarda VII. se může stát ve spojení s podněcováním protiněmecké nálady v Anglii částí britského tisku.

Než i z větších dálek přicházely podněty k upevnění těchto představ. Když v červnu a červenci 1907 došlo k podepsání přátelských smluv Japonska s Francií i Ruskem, o nichž jsme se nahoře již zmínili, viděli v pozadí věci té v Berlíně rovněž především hladkou ruku britské diplomacie, která také na dalším východu vytváří dohodu velmocí, jež může sloužiti jejím zájmům při případném dělení Číny a zároveň osamocuje Německo i v této oblasti. Dojem věci byl tak pronikavý, že berlínská diplomacie se pokoušela důvěrným jednáním s Washingtonem a Pekingem naléztí náležitou protiváhu, doufajíc, že zejména vzrostlá nechuť mezi Japonskem a Spojenými státy jí v tom bude platnou podporou. Neboť v Kalifornii vypukly opět bouře, které v Japonsku budily nové rozhořčení, stejně jako tam působila zlou krev zpráva, že veliké loďstvo Spojených států se chystá na příští rok k okázalé projížďce v Tichém oceánu. Než president Roosevelt neměl pohotovost Unie před dokončením Panamského průplavů za tak bezpečnou, aby se nebyl vyhýbal všemu, co mohlo urychlit vypuknutí zápasu o převahu v oceánu tom, a německé námluvy uvízly proto v samých začátcích.

Do tohoto ovzduší zklamaných nadějí nedůvěrou k diplomatické čilosti britského panovníka přesyceného vpadla tedy konečná zpráva o podepsání

Dohoda
o Středozemním
moři 16. května
1907.

Gaëta.

Dálný východ.

Zdrženlivos
Rooseveltova
k německým
podnětům.

rusko-anglické dohody z 31. srpna 1907, a to právě ve chvíli, kdy také na mírové konferenci v Haagu němečtí zástupci měli dojem, že nepříznivé postavení, do něhož je uváděly rozličné návrhy pro ně naprosto nepřijatelné, jest rovněž z největší části anglickým dílem a úspěchem velikého obkličovacího manévru protiněmeckého.

Jde o to, mělo-li toto pojmání věcí, v Německu s rostoucí určitostí hlášené, spolehlivou základnu a je-li možno zejména osobní dílo diplomatické krále Eduarda VII. tak vykládati, že by v něm podstatným rysem byly útočné hroty proti Německu a vůle, náležitému vývoji jeho moci ve světě v cestu položití strmé překážky. Tu lze říci, že nestranné badání opravdu nenalézá dokladů, jimiž by bylo možno německý názor podepřítí. Především neměla osobní politika krále takové váhy, jaké jí názor ten přikládal. Eduard VII. dbal sice žárlivě toho, aby praerogativa koruny byla nedotčena a netajil se druhdy ani s tím, že v některých věcech postup jednotlivých ministrů mu není ve všem po chuti. Dával rovněž do služeb zahraniční politiky s netajenou zálibou prostředky dynastické, jež mu jako „strýci Evropy“ u rozličných dvorů byly po ruce, i svoji značnou obratnost osobní a schopnost získati si přátelství. Dbal však při tom pečlivě ústavních mezí své moci a nehledal zejména v zahraniční politice jiných cílů, než s jakými se shodovala liberální vláda Campbell-Bannermanova.

A cíle ty nebyly ani útočné, aniž směřovaly k tomu, sevřítí Německo pevným kruhem aliancí, jenž by mu bral dech ve světových poměrech. Neboť sama podstata aliancí takových přinášela s sebou závaznost, jaké politická tradice britská, zejména pokud šlo o tábor liberální, zásadně se vyhýbala. Ani Eduard VII., ani Grey a ostatní státníci, kdož od roku 1906 měli hlavní vliv na britskou politiku zahraniční, nesnažiti se vytvořiti proti Německu podobný šik útočný, jaký Vilém II. v Björkö proti Anglii vytvořiti pomýšlel. Ale, jsouce si dobře vědomi hrozivého vzrůstu německé moci vojenské na suchu i na moři a zároveň všech možností, které síla ta v náladové ruce Viléma II. s sebou přinášela, dbali toho, aby Anglie nebyla nucena v kritické chvíli osamocena jim čeliti, zůstávajíc při tom zabavena na rozličných koncích světa tíživým soupeřstvím s jinými mocnostmi.

Proto britští státníci od chvíle, co jasně poznali, že Německo odmítá jakékoliv sblížení s Anglií, které by mu neponechávalo zároveň volnou ruku k získání rozhodné převahy na pevnině, snažili se všemožně vyrovnati po dobrem rozličné sporné otázky zakalující poměr říše britské k jiným velmo-

cím, a uvolniti si tak ruce k případnému ochránění rovnováhy v evropské i světové politice, kdyby Německem byla ohrožena. To bylo hlavní podstatou a vzpruhou dohod uzavřených britskou diplomacií od roku 1904 a za cílem tím bralo se i neúnavné úsilí Eduarda VII. v jeho čilých vztazích osobních k rozličným dvorům i vládnoucím osobám. Výsledek, jak se jevil roku 1907, znamenal pro Německo ovšem, že mu zřejmě unikalo ono „arbitrium mundi“, které několik let před tím lichotníci dvorští Vilémovi II. přisuzovali a jež bylo vůdčí hvězdou diplomatického přediva Holsteina. Nebyl to však žádný dábelský stroj útočný, tlačící lidstvo neúprosne k osudné srážce; neboť jednak neupouštěla britská politika nikterak zásadně od hlediska, že také ve vztazích k Německu může naléztí základnu klidné dohody, zejména kdyby se podařilo v otázce námořní výzbroje dospěti k uspokojujícímu řešení, a nadto byly články diplomatické osnovy, zaručující domnělé „obkroužení“ Německa, dosud velmi tenké a z části i pochybné odolnosti tím spíše, ježto podstatou jejich nebyla nikterak obecná smlouva alianční, nýbrž jen dohody o určitých otázkách, jinak volnost zúčastněných velmocí valně neobmezující.

Dohoda s Francií osvědčila sice svou pevnost v krizi roku 1905 i v Algeirasu, ale způsobil to především příliš násilný a okázalý způsob, jakým ji Berlín chtěl přervati, a mnohem pochybnější byla ještě zásadní odolnost nového článku, který dohoda o věcech asijských v srpnu 1907 mezi Ruskem a Anglií byla vytvořila. To byla zřejmě jen vratká lávka přes hluboké propasti položená, jejíž nosnost pro těžká břemena mohla se jeviti tím pochybnější, ježto ruská diplomacie sama ujišťovala v Berlíně, že pro účel ten nikterak nebyla budována.

Izvolksij vytýkal to již roku 1906 opětovně a zejména 15. května 1907 vyjádřil se výslovně vůči německému zástupci v Petrohradě, že „Rusko nevstoupí v žádnou politickou koalici nebo kombinaci, jež by v sebe menší míře jakýkoliv zjevný nebo tajný hrot vůči Německu měla nebo ho nabýti mohla.“ A ujištění to dal i Mikuláš II. osobně Vilémovi II., navštíviv jej krátce před podepsáním asijské dohody s Anglií ve dnech 3.—6. srpna ve Swinemünde v průvodu Izvolského se zjevným úmyslem, ukázati světu, že vztahy říše cářské k Německu nejsou nikterak zkaleny.

Vskutku vše, co víme o základních směrnicích ruské politiky řízené Izvolským v této chvíli, dosvědčuje, že ujištění ta nebyla pouhou zástěrkou jiných plánů. Dotkli jsme se již toho, že Izvolksij vstupoval v jednání

Snižené
vyhlídky
německé.

Vratký ráz
rojdohody.

Schůze
ve Swinemünde
(srpen 1907).

Plány
Izvolského.

Osobní dílo
Eduarda VII.

Jeho ústavní
hledisko.

Cíle anglické
politiky.

s Japonskem i Anglií o vyřízení asijských sporů se snahou, uvolniti ruské politice cestu k určitým úspěchům v Evropě, k jejichž dosažení mu neměl přispěti jen zlepšený poměr k britské politice, nýbrž zároveň také dobrá vůle s Německem. Zejména šlo tu o úspěch v otázce alandské v rámci nové úpravy mezinárodních smluv o Baltském moři.

Otázka
alandská.

Základnou jejich byla jednak smlouva z doby krymské války 21. listopadu 1855, kterou Francie a Anglie zaručovaly územní integritu Švédska a Norska, osobní unii spojených, a článek míru Pařížského z 30. března 1856 zakazující Rusku opevňování ostrovů Alandských v zálivu Finském, kde za války krymské pevnost Bomar Sund anglickým loďstvem byla zničena. Zrušení státoprávního svazku mezi Švédskem a Norvéžskem roku 1905 dalo podnět k jednání o tom, čím má býti nahrazena záruka, která dotud pro ně jako jednotný celek platila. Norvéžsko odmítlo sice podnět, aby bylo neutralisováno po vzoru belgického, projevilo však ochotu k tomu, aby jeho územní nedotknutelnost byla zaručena nejen Francií a Anglií, nýbrž i Německem a Ruskem na závazek, že žádné moci nebude dovoleno některou část území norského obsaditi nebo jinak v ní oporu hledati.

Smlouva
o norvéžské
integritě
(2. listopadu
1907).

Smlouvou z 2. listopadu 1907 byla věc ta zajištěna. Švédskému sebevědomí nejevila se však taková zvláštní smlouva ochranná žádoucí; bylo by raději nalezlo bezpečnost v širším rámci mezinárodního traktátu hledícího vůbec k moři Baltskému, a příležitosti té ujal se Izvolskij s nadějí, že se mu podaří vymaniti Rusko ze závazku alandského podobně, jako to učinil již roku 1870 Gorčakov v otázce obmezení loďstva na moři Černém. Vida, že věc naráží na obtíže nejen u Švédska, nýbrž i u Anglie, hledal opory u Německa. Při schůzce panovníků ve Swinemünde v srpnu 1907 jednal o tom horlivě s Bülowem a nesetkal se se zásadním odporem; 29. října došlo dokonce v Petrohradě k podepsání tajného protokolu německo-ruského, kterým obě moci se zavazovaly k ochraně územního statu quo v pobřežní oblasti moře Baltského a Německo slibovalo svůj souhlas k případnému zrušení ruského závazku v otázce alandské. Také Dánsku a Švédsku měla býti dána příležitost, přistoupiti k této garanční smlouvě, nikoli však jiným mocnostem, jejichž državy na moři baltském neležely.

To bylo zřejmě namířeno proti Anglii a jaksi německou odpovědí na smlouvu o oblasti moře Středozemního v předchozím květnu přičiněním krále Eduarda VII. mezi Francií, Španělskem a Anglií uzavřenou. Skutečnost, že ruská politika takto s Německem hledala důvěrnou součinnost,

Volnost ruské
diplomacie.

mohla Berlínu zároveň býti dokladem, že její nedávná dohoda s Anglií o věcech asijských nikterak nepoutá císařskou moc k britským zájmům obecně a že tedy není viditelným štítem, za nímž by se skrýval hrot proti Německu namířený.

Dosvědčovala to ostatně i důsledná obezřelost, s jakou se britsko-ruská dohoda o věcech perských vyhýbala jakémukoliv doteku tureckého pomězi, jen aby tu nenarazila přímo na německé zájmy a nedala podnět k opakování marocké zápletky na východě. To se opravdu podařilo. V Německu byli sice všichni, kdož měli zájem na rozvoji hospodářských styků s Persií velmi zklamáni a tvrdili, že německá soutěž jest z říše šahovy Ruskem a Anglií stejně vytlačována jako Francií z Marokka, ale ani Vilém II., ani Bülow nehodlali v perské otázce zatím opakovati postup, který v Algecirasu byl tak neslavně skončil, a zejména kancléř snažil se dosáhnouti toho, aby i tisk německý v posuzování věcí zdrženlivě si vedl.

Německo
a Persie.

Pochopil, že by příliš hlasité revindikace mohly jen ještě více utužiti svazky mezi Londýnem a Petrohradem navazované a tím pověsti o „obkroužení“ Německa pravdě mnohem více přiblížiti, než se to dosud zejména z ruského postupu dalo očekávati. Než i vůči Anglii zdálo se na podzim roku 1907, že vrchol nedůvěřivosti německé jest překonán a napětí z toho vznikající poněkud povoluje. Mírová konference v Haagu spěla k svému konci bez podstatných úspěchů sice, ale přece aspoň bez okázalých srážek; anglický tisk vedl si vůči Německu s klidnější zdrženlivostí než před tím a za příznivé znamení bylo bráno, že kapská kolonie umožnila osadní správě německé v Jihozápadní Africe zakročiti z kapského území vojensky proti vzbouřenému náčelníku Hottentotů Morengovi. A zřejmá obleva hlásila se i v osobním styku obou dvorů, londýnského a berlínského.

Obleva v anglo-
německém
napětí.

* * *

V polovici srpna 1907 zastavil se Eduard VII., projížděje Německem na cestě k obvyklému léčení do Lázní Mariánských, u Viléma II. ve Wilhelms-höhe u Casselu a průběh návštěvy byl příznivý zejména tím, že tu byl umluven delší pobyt německého císaře v Anglii na podzim téhož roku. Vilém II., který po řadu let kraj své matky byl míjel, chystal se k nové návštěvě s jakýmsi napětím a nedůvěrou. Tak zvěděv v říjnu, že vrchní ve-

Dvorské styky.

litel armády anglické sir John French do Petrohradu zavítal, přijal zprávu tu s prudkým výbuchem hněvu a podezření. „Politika obkroužení“, psal tehdy „pokračuje dále klidným sice, ale nezadržitelným chodem přes mé pozvání do Windsoru, které jest pouhým úskokem a sypaním písku do očí hlupákům obou národů“. Přes to přese všecko měl jeho pobyt v Anglii průběh velmi příznivý a potrval poměrně dlouho. Neboť od 11.—18. listopadu 1907 byl císař, provázený kancléřem i státním tajemníkem věcí zahraničních a ministrem války, hostem královského dvora, zdržel se však potom ještě skoro tři neděle v Highcliffe Castle na ostrově Wightu jako host bohatého soukromníka, plukovníka Stuarta Wortleaye.

Vilém II.
ve Windsoru
(listopad 1907).

Anglické listy v čele s „Times“ vítaly jej vlídně jako panovníka vzácných vlastností, i v Anglii obdivovaných, kdežto císař sám na banketu v londýnském Guildhallu se rozřečnil nadšeně o tom, jak prý jeho národ i národ anglický spojuje germánská krev, vody silnější. Než také při rozhovorech jeho i jeho průvodců s členy vlády britské vyskytly se motivy, které budily naději, že návštěva přinese dobré následky pro vzájemné vztahy obou říší.

Příznivý průběh
návštěvy.

O otázce základního významu, námořním zbrojení, nebylo tu sice jednáno; nedávný nezdar podnětu anglického na konferenci v Haagu zrazoval od toho. Než v otázce hledící k moři Baltskému naznačil císař, co smluvil právě s Ruskem, a souhlasil s tím, aby podobné jednání, v němž by vedle Německa a Anglie i Švédsko, Holandsko a Dánsko byly účastny, také pro moře Severní se zahájilo. Britská vláda uvítala to, žádajíc ovšem, aby zároveň Francie byla k věci přibrána a tak vznikla základna, na níž — ovšem po podrobném jednání diplomatickém, které se po měsíce protáhlo — vznikly dvě smlouvy souběžné, 23. dubna 1908 podepsané, k záruce a ochraně územního statu quo v moři Baltském i Severním. Naděje Ruska, že při té příležitosti setřese závazek alandský, se ovšem nesplnila a praktický dosah smluv nebyl vůbec valný. Byly spíše jen zásadním projevem vůle zúčastněných mocí k trvalému zachování míru a sotva s to, aby snesly náraz opravdu příkrý, jakmile by jinými vážnými spory v evropské politice byl rozpoután.

Smlouvy o Baltu
a moři Severním
(23. dubna 1908).

Významnější byla výměna názorů o dráze bagdadské. Dotkli jsme se v předchozím svazku toho, jak roku 1903 ztroskotalo jednání o účasti anglického kapitálu na její stavbě. Podle statutu schváleného tehdy tureckou vládou byla nová společnost pověřena vybudováním trati z Konie přes Bagdad k Perskému zálivu vytvořena tak, že 40% kapitálu opatřila „Deutsche

Dráha
bagdadská.

Bank“, 10% společnost anatolských drah rovněž v německých rukou se nalézající, 30% banka ottomanská se skupinou francouzských peněžníků a zbytek 20% s nímž se před tím počítalo na Anglii, se sešel z Rakouska, Švýcar a Itálie. Kapitál takto sebraný nestačil však naprosto na veliké dílo bez podstatného kilometrického příspěvku tureckého státu, který k tomu účelu měl vydati zvláštní obligace. Zúročení jejich mělo býti podloženo zvýšením tureckých cel dovozních z 8% na 11%, ale k tomu bylo třeba souhlasu Anglie a Ruska, kteréžto obě moci se zdráhaly souhlas ten vysloviti, nalézajíce ve svém vetu vítanou překážku proti nepohodlnému hospodářskému vývoji německému v asijském Turecku i proti jiným důsledkům, jež mohly ze stavby veliké trati vyplynouti pro otázku blízkého východu.

Otázka stavebních
nákladů.

Po dlouhém jednání Anglie povolila sice roku 1906 žádané zvýšení, ale s výhradou, že tři čtvrtiny výnosu jeho měly jíti na správní reformy v Makedonii a pouze zbytek byl uvolněn pro jiné účely turecké správy finanční. Následkem toho byla společnost s to, aby vystavěla do roku 1906 jen 200 kilometrů dráhy mezi Konii a Bugurlu. Následující úsek až k Tel Helifu přes 800 km dlouhý šel však Taurem a byl nesmírně nákladný, kdežto další pokračování odtud na Bagdad šlo zase rovinou a bylo levnější. Neměl-li podnik uváznouti, bylo nutno překonati anglický odpor dokonaleji a vymoci v Londýně souhlas k dalšímu uvolnění celních důchodů tureckých.

Obtíže taurského
úseku.

S anglické strany kupily se však námitky také proti směru dráhy. Žádalo se její přiblížení k pobřeží, dokonalá internationalisace její správy nebo aspoň přenechání mesopotamského úseku anglickému kapitálu. Z Londýna byla také Francie ponoukána k zvyšování svých požadavků ve věci té zejména s ohledem na poměr dráhy bagdadské k jiným tratím, které měly od pobřeží do sousedního nitrozemí tureckého pronikat i na nichž měla Francie přímý zájem. Ostatně byly také kotisaci akcií společnosti bagdadské dráhy na burse pařížské činěny obtíže. Rovněž Rusko trvalo na svých námitkách proti směru dráhy. Žádalo v Cařihradě pro sebe kompensace v oblasti arménské a naznačovalo zároveň v Berlíně, že by bylo povolnějším jen, kdyby Německo se vzdalo jakéhokoliv vymáhání koncesí v Persii, ve sféře severní, již se cářská vláda snažila zajistiti pro sebe. Tím vším stávala se dráha bagdadská, význačný podnik německého snažení, politicko-hospodářským problémem neobyčejné složitosti, při jehož řešení úhelný kámen tkvěl v Londýně.

Odpor Anglie,
Francie a Ruska.

Za svého pobytu ve Windsoru v listopadu 1907, snažil se tedy Vilém II.

Haldanovy
námitky.

ztéci tuto tvrz přímým útokem a dorážel zejména na ministra války Haldana. Když pak ministr mnil, že bezpečí anglického panství v Indii by nutně vyžadovalo toho, aby při vyústění dráhy v Perském zálivu Anglie měla bezpečná vrata ve svých rukou, tvrdil císař, že o to lze se snadno shodnouti, a přiměl zástupce anglické vlády, aby ihned zasedli s jeho odbornými průvodci k poradnímu stolu a vyslovili přesněji své podmínky.

Podnět
k bagdadské
konferenci.

Při tom se ukázalo ovšem, že se angličtí státníci nehodlají s Německem dohodnouti o samotě, nýbrž, že žádají, aby také Francie a Rusko k jednání byly přibrány, a smluvilo se opravdu, že taková bagdadská konference à quatre v brzké době v Berlíně se sejde. Než příznivý náběh ten, který mohl k vyjasnění vzájemného poměru velmocí v turecké otázce vůbec platně přispěti a osobním úspěchem Viléma II. se jevil, neměl trvalých důsledků. Kancléř Bülow postavil se dodatečně proti věci s tvrzením, že při konferenci takové Německo by stálo osamoceně proti šiku tří mocností, a s porad sešlo vůbec. Pro stavbu dráhy byly v následujícím roce uvolněny sice nejnutnější obnosy tím, že správa státního dluhu ottomanského jí postoupila některé své přebytky, ale valných pokroků tak ovšem dosaženo nebylo a chvilkový dojem, že rozumná dohoda ve vleklém sporu se stane mostem praktického sblížení anglicko-německého, ustoupil opaku, což bylo tím povážlivějším, ježto v zápětí také dráždivá otázka námořního zbrojení zesílenou měrou vstoupila do popředí.

Její nezdár.

* *
*

Další novella
k lodnímu
zákonu.

Právě za pobytu Viléma II. v Anglii schválila spolková rada německá nový dodatek k lodnímu zákonu, jenž měl býti říšskému sněmu předložen. Zkracoval služební dobu řadových lodí z 25 na 20 let, urychluje tak podstatně potřebu nových staveb na výměnu lodí doživších; stanovil proto, že v letech 1908—11 mají se ročně stavěti čtyři, v letech 1912—17 dva nové dreadnoughty. Nových 6 větších a 17 menších křižáků doplňovalo tento program.

Agitace „Flottenvereinu“.

V Anglii, kde zpráva o tom v prosinci se rozšířila, vzbudila věc v novinách neklid tím více, ježto se ukázalo, že ani toto zvýšené zbrojení nepostačuje nárokům „Flottenvereinu“, který v čele s generálem Keimem rozvinul pro další zrychlení stavebního tempa tak prudkou propagandu, až v Bavořích proti tomu reptali a princ Rupprecht se vzdal předsednictví

tamní odbočky spolku. Tu nalézaly v Anglii snadno víru pověsti, že německý lodní zákon jest pouhou zástěrkou staveb ve skutečnosti mnohem rozsáhlejších a kvapnějších, jimiž Německo hodlá vyrvati co nejdříve Neptunův trojzubec z britské ruky. Dobrý dojem návštěvy Viléma II. vyvanul rychle, zejména když ministr Haldane veřejně naznačil, že při ohromném vzrůstu obyvatelstva a blahobytu jeho v Německu a Spojených státech sotva bude Anglii lze zachovati v lodstvu standard dvou nejsilnějších mocí a jím opíratí národní bezpečnost, nýbrž že bude radno také zesílením pozemního vojenství ji zaručiti.

Neklid v Anglii.

Zkrátka vyznívala z toho skutečnost, že ani liberální vláda není daleka úvah o možnosti obecné branné povinnosti v Anglii, a nevládná vyhlídka ta živila ovšem v nekritickém prostředí velkoměstském nejhrůznější pověsti o tajuplném nebezpečí německém. Brzy se říkalo, že Londýn se hemží tisíci německých špehů a že v nepřístupných úkrytech tu německý válečný štáb uložil na šedesát tisíc pušek, s nimiž v pravé chvíli své stvůry vyzbrojí k zrádnému povstání. Nová zbraň ponorek poutala k sobě stejně veliké oči strachu, jako počínající se zdokonalená vzduchoplavba. Od července roku 1900, kdy hrabě Zeppelin vykonal nad Bodamským jezerem svůj první let a byl Vilémem II. za to nazván největším Němcem nového století, konala vojenská správa německá s těmito řiditelnými kolosy neúnavně pokusy a v Anglii bájilo se o tom, jak v noci zalétají až nad britské břehy a tajně tu rekognoskují.

Poplašné pověsti.

Zeppelinů.

Výhody ostrovní polohy anglické jeví se těmito pokroky technickými vážně ohroženy a spolu i klid, s nímž britský občan kdysi hleděl na veliký válečný stroj německý jako na věc, jež jeho samého nikdy dotknouti se nemůže. Liberální vláda snažila se přes to přese všecko zachovati směrnicí, jež by jí umožnila rozpočet na válečné loďstvo ne-li zmenšiti, tedy aspoň nezvyšovati, a lord Fisher, za námořní pohotovost země zodpovědný, byl nucen stavební program svůj tomu přizpůsobiti. Byl však konservativní oposící v čele s admirálem Beresfordem pro to v komoře hlučně napadán a také říšská liga námořní žádala zvláštního šetření o stavu námořní obrany ohrožené vlasti tak hlasitě, že mužové obecně uznaného věhlasu, jako byl lord Esher, cítili se nuceni v únoru 1908 bráti před výtkami těmi admirality v ochranu.

Výtky
admirality.

Esher při tom prohodil, že by pád lorda Fishera, způsobený extremisty námořního zbrojení, vyvolal jen jáсот a uspokojení všech Němců s císařem

v čele, a poznámka ta, ve vřavě novinářské polemiky prohozená, měla následky zcela zvláštní. Pohnulati Viléma II. samého ke kroku v mezinárodních stycích zcela neobvyklému. Císař napsal totiž 17. února členu vlády, prvnímu civilnímu lordu admirality Tweedmouthovi, obšírný dopis, v němž bral v ochranu německou lodní novellu a ukazoval, jak nesmyslné jest, když Anglie v zesílení německého loďstva vidí své ohrožení. Němci nemají prý nižádných tajných plánů proti nikomu a staví válečné lodí jen proto, že potřeba rychle rostoucího obchodu zámořského tak káže. Neboť každý má stavěti úměrně ke svým skutečným potřebám a nikoliv podle toho, co druhý činí. Císař odmítal zároveň názor, jako by jemu a Němcům lord Fisher byl zvláště trnem v oku, a označoval věčné ohánění se německým nebezpečím za věc nejen nedůstojnou, nýbrž i směšnou při pětinásobné námořní převaze anglické.

Tento káravý dopis panovníka ministrowi cizí říše způsobil ovšem adresátovi i ostatním vládním činitelům v Anglii přirozené rozpaky. Eduard VII., jemuž císař o listu svém současně dal stručnou zprávu, vyslovil lakonicky, ale zřetelně své podivení nad „novým způsobem“ mezinárodního styku, který jeho synovec byl zvolil, a připomenul jen ještě, že neví, jak by mohl zabrániti anglickému tisku, aby neuváděl domácí zvýšené zbrojení námořní v příčinnou souvislost s urychleným stavebním tempem německým. Lord Tweedmouth pak odpověděl po poradě s Greyem 20. února císaři zdvořile, ale jen všeobecně; dopustil se však při tom chyby, že přiložil k odpovědi náčrt zprávy, kterou chtěl o lodních stavbách pro nejbližší údobí sněmovně předložiti, jako doklad, že v ní není nic, co by mohlo veřejné mínění anglické proti Německu drážditi, a že také stavební plány anglické nikoho neohrožují.

Pokus Viléma II. konati touto cestou vliv na postup londýnské vlády a tamní rozhodující kruhy minul se tedy jakýmkoliv účinkem, měl však nemilou dohru. Nezůstal utajen a 6. března napsal o něm vojenský zpravodaj „Timesů“, plukovník Repington, vzrušující článek s názvem „Pod kterým králem?“ Pověstí věc zveličující, jakoby Vilém II. byl hrozivým tlakem vymáhal snížení anglického rozpočtu námořního a zároveň chtěl Fisherovi způsobiti osud Delcasséův, uváděly vládu v nemilé postavení, kdežto Vilém II. byl přesvědčen, že o prozrazení jeho listu veřejnosti se přičinil sám strýc Eduard ve své důsledné snaze, kaliti vodu mezi Německem a Anglií jakýmkolivěk prostředky.

Nálada zvříšená císařovým nedostatkem správného taktu stupňovala se v podrážděnost zcela mimořádnou a vybíjela u prudkých povah podivnými nápady. Tak přiznává se lord Fisher ve svých pamětech, že tehdy důvěrně nadhodil znova samému králi, neměla-li by se Anglie přece jen zbaviti nesnází, jež vznikaly z přijetí německé lodní novelly říšským sněmem 27. března, prostě náhlým útokem na loďstvo německé, jenž by je zničil tak neočekávaně, jako kdysi útok Nelsonův zničil loďstvo dánské v přístavu kodaňském. Podnět byl však pouhý nedosti rozvážený nápad nakvašeného vojáka, který králem nebyl zodpovědné vládě ani předložen a o němž se v rozhodujících kruzích britských jistě neuvažovalo tak podrobně, jako se v Německu opětovně uvažovalo o podnětech šéfů generálního štábu Waldersea a Schlieffena o náhlém, preventivním útoku na Francii, jenž by zdrtil naráz její vojenskou pohotovost.

Ve vnitřních poměrech anglických nastala ostatně právě tehdy velmi důležitá změna. Ministerstvo Campbell-Bannermanovo rozvíjelo od počátku velmi horlivou činnost, aby dokázalo, že pokroková hesla, která naplňovala jeho volební program, nebyla pouhým planým slibem. Zákonodárny stroj byl udržován stále v pilném chodu přívalem vládních předloh, jež hluboko zasáhaly do života společenského. Mnohé z nich padly ovšem, sotva opustily dolní sněmovnu, za obět komoře lordů, která, zůstávajíc v ohromné většině konservativní, brzdila soustavně novotářské náběhy liberálního kabinetu.

Tak zamítla opětovně a přes sprostředkující pokusy okolí králova nové zákony školské, nepříznivé školství konfesnímu; činila rovněž nepřekonatelné obtíže novým zákonům o výčepnictví, vyžadovaným směrem abstinentním, a rozličným jiným předlohám. Ve věcech zákonodárství sociálního netroufali si však lordi z ohledu na dělnické hlasy vésti odpor tak daleko, a v tomto směru podařilo se vládě Campbell-Bannermanově opravdu provésti mnoho nového. Tak zvýšeny dělníkům podstatně zákonitě náhrady za úraz a upraveny zákonem pracovní poměry lodníků v soukromé plavbě i minimální mzdy v domácí průmyslu, přijata ustanovení o školských lékařích a kuchyních pro chudé děti, upraveno nově ustanovení o práci žen a mládeže, odborové spolky dělnické zbaveny ručení za škody vzniklé z násilných stávek a dovolen i jejich boj proti stávkokazectví t. zv. hlídkami, pokud se nestupňoval v násilnosti.

Vláda zasahala účinně smířící rukou do sporů mezi majiteli drah a organi-

Vilém II. a lord
Tweedmouth
(únor 1908).

Poznámky
Eduarda VII.

Odpověď
Tweedmouthova.

Novinářská
sensace.

Fisherovo
„nelsonování“.

Vnitřní poměry
anglické.

Oposice horní
sněmovny.

Sociální reformy.

Demokratický
fiskalizm.

sacemi jejich zaměstnanců, dala do služeb sociálních otázek zlepšenou statistiku úřední a pokoušela se o rozmnožení počtu drobných zemědělců agrární reformou s právem nuceného výkupu půdy k ní potřebné. Demokratické sklony její projevovaly se i v oboru daňovém zavedením citelné suprataxy na důchody plynoucí pouze z kapitálu a nevydělané činnou prací, stejně jako zvýšením dědičné daně z největších majetků, při čemž byla finančním úřadům nadto umožněna i kontrola příznání prohlídkou obchodních knih.

Konservativní
kritika.

Bylo přirozeno, že konservativní kruhy vyšší společnosti vyhlašovaly vládu liberální za vládu vleklé revoluce, která, podléhající úplně svému radikálnímu a dělnickému křídlu, podkopává samu základnu společnosti národní, nezabezpečující při tom dostatečně ani ochrany, ani budoucího vývoje říše britské. Dotkli jsme se již výčitek krajních kruhů maritimních pro snahu zmenšiti námořní rozpočet, a podobně neuspokojila Haldanova reforma domobrany, v červenci 1907 uzákoněná, apoštolů branné povinnosti.

Indie a Jižní
Afrika.

Výroky z vládních kruhů o tom, že Anglie jest zámožnými državami saturována, dráždily horlivé imperialisty stejně jako pokusy státního sekretáře pro Indii, starého přítele Gladstonova a jeho životopisce Johna Morleye, nehasiti rostoucí indické hnutí národní nezávislosti strohým násilím, nýbrž spíše ústupky a zejména větší liberalitou v připouštění domorodců k vyšším místům správním i do poradních sborů zákonodárných. Za povážlivou byla vykládána i snaha, vytvořiti ihned po udělení samosprávy poraženému Transvaalu i někdejší republice Oranžské ze všech jihoafrických údelů britských federativní celek, ježto v něm holandský živel mohl snadno majorisovati živel britský, a málo uspokojivými jevíly se i výsledky páté osadní konference, která v dubnu 1907 v Londýně zasedala.

Říšská konfe-
rence 1907.

Byl jí a podobným schůzím pozdějším zásadně přiznán titul „říšské“ konference řízené nikoliv již ministrem osad, nýbrž ministerským předsedou, a horliví unionisté viděli v tom spíše ústup před sebevědomím svobodných dominií než úspěch pravého cítění říšské jednoty. Někdejší veliký nepřítel Anglie, generál Botha, který tu zastupoval Transvaal, přijímal sice s uspokojením čestné měšťanství Londýna a osvědčil v zápětí svou loyaltitu návrhem daru velikého démantu Eduardu VII. dominiemi jihoafrickými, ale ani v otázce trvalého výboru říšského a v zajištění hospodářské soudržnosti celní preferencí, ani ve věcech říšské obrany a jejího utužení podstatnými obětmi na suchu i moři nebylo docíleno na říšské konferenci

valných výsledků, začož imperialistické kruhy vládu vinily z přílišné vlažnosti ve službách národní a říšské myšlenky, ač vskutku neprávem, zejména pokud šlo o některé její členy, jako byl Grey, Haldane a Asquith.

Na začátku dubna 1908 roznemohl se dosavadní ministerský předseda Campbell-Bannerman tak těžce, že byl nucen odstoupiti; zemřel pak opravdu ještě téhož měsíce. Nastupcem jeho stal se Asquith, věc to rovněž významná pro hlubokou změnu, kterou Anglie prožívala. Neboť po prvé vstoupil v čelo vlády Jeho britského Veličenstva advokát, muž, který svým oxfordským vzděláním a sňatkem se zámožnou dědičkou sice stanul poblíž vznešené společnosti, ale přece se jevil pouhým parvenuem v kruzích, které před tím zpravidla dodávaly trůnu premiery.

Asquith v čele
vlády
(duben 1908).

Obratný právník, který s klidnou rozvahou dovedl oceňovati dary občanského blahobytu, neměl Asquith v podstatě své nic převratného, rozuměl však dobře nutnostem dne. Ve svém kabinetu, kde Grey i Haldane zachovali dosavadní obory, byl by rád na přední místo finančního ministra posunul klidného Mac Kennu, narazil však na citlivost Lloyd Georgeovu, který, maje jako ministr obchodu značné úspěchy administrativní a jsa zároveň hlavním průbojníkem díla sociálně-reformního, nyní se důrazně hlásil o správu pokladu. Asquith pochopil, že tak opravdu zajistí nejlépe nové vládě oporu v širokých vrstvách, a bojovný Walesan, syn chudého učitele Georgea a vychovanec ševce-písmáka Lloyda, postoupil opět o stupeň výše na strmé dráze svých úspěchů.

Lloyd George
ministrem
financí.

Jeho smělé projekty sociální daly nové vládě význačné zbarvení „konstruktivního radikalismu“. K návrhu zákona o osmihodinové práci v dolech a novému ráznému náběhu na obmezení výčepnictví přistupuje 7. května 1908 veliká předloha o dělnickém pojištění nemocenském a starobním, která zajišťovala především všem osobám starším 70 let, jež nemají příjmu 31 liber ročních a nepoživají chudinského zaopatření, týdenní podporu pěti šilinků. Anglie doháněla tak rázným krokem bismarckovské Německo, a způsob, který k tomu Lloyd George volil, byl monumentální jednoduchostí. Žádal však od státu dosti značných příspěvků a zatěžoval jimi hned příští rozpočet podstatně, když se vládě opravdu podařilo konservativní odpor proti předloze zdolati a platnost pojištění od 1. ledna 1909 zákonem zajistiti.

Konstruktivní
radikalism.

Vyhověti zároveň finančním nárokům tak rozhodné politiky sociální i případným velikým novým požadavkům vojenské i námořní správy nebylo lehké a snaha vyhnouti se novým daním působila, že vláda anglická

Dělnické
pojištění.

přes nezdarů roku předchozího se znova vracela k myšlence, nebylo-li by přece možno tak či onak přimět Německo k tomu, aby tempo svého námořního zbrojení zmírnilo a tím i Anglii umožnilo úlevu v chystaných nákladných stavbách.

Hledala k tomu rozličné cesty. Intimním důvěrníkem Eduarda VII. byl bankéř sir Eduard Cassel, původem z židovské rodiny z Kolína nad Rýnem, který velikým bohatstvím, získaným zámořskými podniky, a královým přátelstvím nalezl v Londýně významné postavení. Cassel stýkal se s Ballinem, všemocným ředitelem hamburského Hapagu, a přiměl jej v červnu 1908 k tomu, aby u dvora berlínského vážně upozornil na možnost, že by Anglie a její přátelé mohli jednou Německu důrazně položit otázku, kdy chce vlastně zastavit zesilování své výzbroje. Zároveň však Grey i Lloyd George i Hardinge přednášeli hraběti Metternichovi, německému vyslanci, opětovně s krajní zdvořilostí a bez příděchů vyhrůžky své úvahy o tom, že by veškeren poměr mezi Anglií a Německem mohl býti uveden do vlídných kolejí, kdyby byla přátelsky řešena otázka ta, jež jediná vrhá stín mezi obě moci.

Metternich pochopoval plně vážnost věci a ve svých zprávách snažil se přesvědčiti Berlín o tom, jak velikou cenu by měla dohoda s Anglií právě v přítomné situaci, kdy Anglie podle jeho mínění žádných útočných ani úskočných plánů proti Německu nechová, aniž míní poutati volnost svého jednání závaznými aliancemi s Francií nebo Ruskem, ale v případě války na pevnině by sotva snesla klidně povážlivou pohromu Francie a přílišný vzrůst německé převahy bez vážného zakročení. Jedině zmenšením obav anglických před příliš rychle rostoucí silou německé výzbroje bylo by snad možno zabrániti tomu, aby znenáhla sbližování se Londýna s Paříží a Petrohradem na této obranné základně se nestalo ještě povážlivějším, a Metternich neměl proto za rozumné, a limine odmítati jakékoliv rozhovory o palčivé otázce.

V Berlíně však narážel nejen na nepochopení, nýbrž na skutečné výbuchy podrážděnosti. Vilém II. a jeho okolí byli právě tehdy velmi nepříjemně dotčeni okázalou návštěvou, kterou ve dnech 9. a 10. června 1908 Eduard VII. učinil v Revalu cáři ruskému a o níž ještě později podrobněji se zmíníme v souvislosti s jinými otázkami. U berlínského dvora přijímala se s úsměškem tvrzení, že tu jde pouze o projev závazné zdvořilosti, který anglický král byl od svého nastoupení z rozličných příčin odkládal a jenž neměl žádného

hrotu proti Německu. V okolnosti, že krále doprovázel nejen státní podtajemník Hardinge, nýbrž i admirál Fisher a generál French, tušili potvrzení domněnky, že revalská schůze jest novou smyčkou, kterou „dábelský“ Eduard VII. kolem Německa chce zadrhnouti, jeho diplomatické obkroužení dovršuje, a nejen publicistika německá osvětlovala hlasitě toto nebezpečí, nýbrž sám Vilém II. v širokém kruhu důstojnickém na cvičišti v Döberitz u Berlína mluvil hlasitě o veliké koalici, jež prý chce Německo zaskočiti. „Jen ať přijdou“, pravil prý císař tehdy, „naleznou nás připraveny“ a připojil, že Německo nebylo nikdy tak silné, jako když bylo se všech stran ohroženo. Několik dní potom při slavnostní regatě v Hamburku, když za zvuků „Wacht am Rhein“ bouřlivé nadšení se rozpoutalo, císař neušetřil si rovněž v děkovném proslovu svém narážky, že prý dobře rozumí, proč právě v této chvíli projev národní vůle k obraně vlasti byl tak bouřlivý.

V této podrážděné náladě, ač byla opravdu značnou měrou bezdůvodná, stavěl se Vilém II. ještě prudčeji než kdy jindy proti jakékoliv ústupnosti vůči anglickým podnětům v otázce námořního zbrojení. Odpověď na výstražný hlas Casselův tlumočený Ballinem byl diplomatický cirkulář Bülowův z 25. června, v němž se doslovně pravilo, že „o dohodách, jež by směřovaly k obmezení naší zbrojné moci, nelze za žádných okolností hovořiti. Mocnost, jež by nás k takové dohodě chtěla vyzývati, nechť je si vědoma toho, že podobné vyzvání znamená válku s námi.“ A podobně prohlašoval Vilém II. pouhou myšlenku, že by Anglie chtěla nabízet přátelství své za cenu zmenšení německého zbrojení na moři, za „bezmeznou nestoudnost, která obsahuje těžkou urážku německého národa a jeho císaře“. Hrabě Metternich ztratil jeho důvěru úplně jen proto, že ve smyslu tom anglickým státníkům na jejich podněty ihned neodpověděl.

Bülow sice nešel tak daleko. Odmítaje rázně myšlenku nátlaku, souhlasil aspoň z části s londýnským vyslancem, že by nebylo třeba hned durditi se a stavěti se uraženým vůči úvahám, jako bylo tvrzení Lloyda George, že by snad ve vzájemném poměru sil obou mocí rovnice 3 : 2 mohla posloužiti, nebo že by aspoň škrtnutí jednoho chystaného dreadnoughtu na té i oné straně žádoucí úlevu poskytlo. Vliv kancléřův byl však bezmocný vedle vlivu Tirpitzova, jenž císaře v otázce lodních staveb úplně ovládal, učiniv vytvoření moci, která by Anglii obavy nejvážnější naháněla, fetišem jeho osobní ješitnosti bez ohledu na politické důsledky věci.

Důsledky ty dovedl admirál ostatně obratnou dialektikou rozličně zakrývat, hlavně tvrzením, že Anglii nejde tolik o loďstvo německé, nýbrž o hospodářské úspěchy říše hohenzollerské, které by zlomila se závistivou záští, kdyby se neobávala vojenské síly Berlína. A proto jen ve zvyšování síly té a nikoliv v brzdění jejího vývoje jest prý spása. Císař věřil to a zakázal svému vyslanci briskně a zásadně, aby další „expektorace“ o žádoucí dohodě s Anglií do Berlína posílal.

Než ani toto drsné odmítnutí, které nezůstalo v Londýně aspoň ve své podstatě nikterak tajemstvím, neodvrátilo vládu Asquithovu od nových a nových pokusů na cestě, jež mohla pro klidnější vývoj světové politiky míti význam preveliký. V srpnu 1908 chystal se Eduard VII. opět do Mariánských lázní a bylo smloueno, že se setká znova, ovšem jen letmo, s Vilémem II. ve Friedrichshofu u Kronbergu. Proto zásobila jej vláda zvláštním memorandem o lodní otázce, jež mělo králi býti pomůckou při hovoru s císařem. Bystrý Eduard VII. vystihl ovšem rychle, že nálada synovcova k tomu není příznivá, a vyhnul se při schůzce, jež se konala 11. srpna, hovoru o ožehavém předmětu vůbec. Jeho průvodce sir Hardinge neměl však zdrženlivosti té a vysloužil si za to opravdu tak drsnou a odmítavou odpověď císařovu, že Vilém II. ještě po letech vzpomínal s nevkusným potěšením, jak anglický diplomat se rděl v rozpacích pod přívalem jeho hrubých slov, z nichž trčela takořka válečná pohružka.

Eduard VII. ovšem úplně nečinným v té věci zůstatí nemínil, chtěl však zasaditi páku svou jinde. Jako v předchozích letech, zastavil se také tentokráte, přicházeje na rakouskou půdu, 12. srpna v Ischlu u císaře Františka Josefa I., aby mu zároveň vyslovil své přání k diamantovému jubileu panovníckému. V důvěrném rozhovoru předložil staříckému vládci podnět, nemohl-li by svým slovem a vlivem v Berlíně vytvořiti příznivější náladu pro rozumné rozhovory o zamezení dalších výzbrojních závodů námořních.

Podnět nebyl jistě ničím, co by ohrožovalo spojenecké svazky rakousko-německé. František Josef I. naň však nepřistoupil, byv snad na možnost věci již napřed z Berlína připraven, a odmítnutí své vyslovil, jak se zdá, způsobem, který náladu schůzky nikterak neohřál. Více však se nestalo nic a schůzka neměla naprosto rázu, který se jí později přičítal. Šířiloť se jak v kruzích diplomatických, tak v publicistice a historické literatuře tvrzení, že Eduard VII. užil návštěvy své k tomu, aby přiměl Františka Josefa I. k uvolnění trojspolku a odtrhl jeho monarchii od těsného

svazku s Německem. Z dvorských kruhů vídeňských zaznívaly pak dokonce pověsti, že nebyl to první jeho pokus toho druhu, že tak činil již při svých návštěvách v letech 1905 a 1907 a roku 1908 teprve konečným náběhem o neúspěšnosti úsilí svého se přesvědčil. Sám Vilém II. potvrdil později domnělou správnost pověstí těch ve svých poválečných tabulkách dějepisných slovy „Sein erneuter Versuch, Österreich dem Bündnis mit Deutschland abwendig zu machen, wird von Kaiser Franz Josef scharf abgelehnt“. A přece věc byla pouhý výmysl, pro který nejen že není nižádného dokladu spolehlivého, nýbrž který vyvrací výslovně současná zpráva, kterou podal rakouský ministr věcí zahraničních Aehrenthal svému vyslanci v Berlíně.

V ní ministr vytýká naopak, že jak král Eduard VII. vůči císaři, tak sir Hardinge vůči němu samému vyslovili názor, že zachování pevného spolku Rakouska s Německem jest oporou míru v Evropě a shodné se zájmem Anglie. O několik měsíců později učinil podobný projev i ministr Grey, a to nejen ve sněmovně, nýbrž i v důvěrném rozhovoru s ruským vyslancem, vytýkaje, že mír evropský by mohl býti ohrožen dvojím: jednak přílišnou převahou moci německé na pevnině, jednak však také tím, kdyby tu Německo bylo úplně osamoceno. A názor ten byl zcela samozřejmý u anglického státníka, jemuž příkazem staré tradice se jevilo zachování rovnováhy moci na pevnině, zaručené soutěží trojspolku a alliance rusko-francouzské.

V Německu ovšem zrak vůdčích kruhů byl vůči Anglii a jejímu králi nedůvěrou tak zkalen a představa „obkličovací“ diplomacie Eduarda VII. stala se tu podle pozdějšího výroku Greyova takovou „sebeotravou“, že sváděla k víře v pověsti sebe méně zaručené. Ve Vídni postihli to a byli dosti nesvědomití, že zvyšovali cenu svého spojení v očích Berlína i na úkor pravdy, a v tomto lživém ovzduší zkalila se, jak se zdá, také vzpomínka starého Františka Josefa I. na skutečný rozhovor, který měl v Ischlu s anglickým králem, vůči němuž sám, jak ještě uvidíme, v otázce bosenské se nezachoval nikterak s přátelskou otevřeností.

Anglický král odjížděl tedy z Ischlu do Mariánských lázní bez žádoucího úspěchu v otázce lodního zbrojení, se strany vlády anglické stal se však i potom ještě další pokus o navázání dohody ve věci té. Ministr Lloyd George zajel v srpnu do Berlína pod záminkou, že tam chce studovati sociální pojištění německé jako vzor pro veliké dílo toho druhu, které

Odmítnutí
anglických
podnětů.

Návštěva ve
Friedrichshofu.

Vilém II. a sir
Hardinge.

Eduard VII.
v Ischlu
(12. srpna 1908).

Pověsti o jeho
srážce s Františ-
kem Josefem I.

Jejich
nesprávnost.

Anglie
a trojspolek.

Lloyd George
v Berlíně.

v Anglii mělo jeho přičiněním v život vstoupiti. Opravdu spojoval návštěvu s pokusem o navázání rozhovorů o lodní otázce a uveřejnil zároveň ve vídeňské „Neue Freie Presse“ pozoruhodnou úvahu, dokazující, že dohoda britsko-německá v tomto směru by byla nejsilnější zárukou míru v Evropě.

Ale nepodařilo se mu vejíti v osobní styk ani s Vilémem II., ani s kancléřem Bülowem, který dlel v Norderney. Kancléř, který dostal zatím obšírný výklad hraběte Metternicha o náladě v Londýně, uznával ovšem, že zásadní odmítání rozhovorů s anglickou vládou jest chybou, a snažil se listem z 26. srpna i Viléma II. o tom přesvědčiti. A podobně činil také italský ministr věcí zahraničních Tittoni, jenž vůči anglickému podnětu nebyl tak zdrženlivý jako František Josef I. a neviděl nikterak porušení spojenecké věrnosti v tom, když Berlín vytykal nebezpečí plynoucí z rostoucích obav anglických před německým zbrojením na moři. Věc tříštila se však o všemocný vliv Tirpitzův na císaře, který s frivolní vyzývavostí hudl dále svou a tvrdil: „Angličané musí chtě nechtě zvyknouti našemu loďstvu a my musíme jen čas od času ujišťovati je, že není proti nim namířeno. Lodní zákon musí býti do posledního puntíku dodržen, ať jim to jest vhod čili nic. Chtějí-li válku, ať ji počnou. My se jí nebojíme.”

Umíněnost ta byla zajisté více než nerozumná zejména při náladě liberální vlády londýnské, která z ohledu na veřejné mínění anglické, stále ještě pobouřené Stolypinovým režimem v Rusku, opravdu jen dosti nerada dala souhlas k schůzi revalské a rozumné dohodě s Německem by byla dala přednost před sblíživáním se s Ruskem.

Lloyd George vrátil se z Německa trpce zklamán. Ocenil tu dobře ohromný rozvoj národní síly v průmyslu i ruchu obchodním, postřehl však zároveň vzrůst všenněmeckého velikášství a soustavné pěstování živelné nenávisti k Anglii, jakož i nebezpečí z toho plynoucí. Ač zásadní pacifista, který chtěl finanční sílu své země obracet mnohem více k demokratickým reformám než pohřbívati ji v chladném železe dreadnoughtů, pochopil stejně jako před ním Grey, Haldane a Asquith, že by nemohl zodpovídati před budoucností své vlasti, kdyby připustil, aby její námořní moc byla cizí soutěží otržena. Odhodlal se tedy k nemilé povinnosti, připravit pro příští rok rozpočet, který ve věci té přinášel značné oběti, s trpkým pocitem, že příkop mezi Anglií a Německem nezadržitelně se prohlubuje a evropská obloha tím zle zachnuje.

A podobně nevládným úvahám odával se zároveň i Eduard VII. v Ma-

riánských lázních, kde měl opětovnou příležitost k důležitým rozhovorům s ministerským předsedou francouzským Clemenceauem i s ruským ministrem Izvolským, v blízkých Karlových Varech se léčícím. Zejména Clemenceau netajil se před ním s vážnými obavami o budoucnost své vlasti pro případ, že by rostoucí soupeřství námořní mezi Anglií a Německem vedlo k veliké srážce v Evropě. Nešťval naprosto Anglii do tohoto dobrodružství, vytykáje naopak, že by Francii bylo především nésti jeho břímě ve smyslu pověstné Holsteinovy „Geiseltheorie”. Snažil se však krále přesvědčiti o tom, že Francii před hroživou pohromou neochrání nikterak prostá převaha britská na moři, nýbrž jen, dovede-li Anglie také na pevnině moc svou hoditi proti imperialismu německému na vážky, jako učinil Wellington kdysi u Waterloo proti imperialismu Napoleonovu.

Francouzský státník opakoval tu namnoze vývody, které již na jaře téhož roku u příležitosti návštěvy presidenta Fallièresa v Anglii uveřejnil André Tardieu v pozoruhodném článku v „Tempsu”, kde se ukazovalo, že Francie se stane obětí vojenské přípravy německé, nepostaví-li jí v případě nebezpečí Anglie po bok armádu opravdovou, nikoliv jen drobnou skupinku několika brigád. K tomu však by bylo nutno, aby Anglie včas vybudovala lépe své pozemní vojenství, než se stalo nedávno přijatou Haldanovou reformou zeměbrancekou, tak aby v případě potřeby aspoň čtvrt milionu britských vojáků bylo k výpravě na pevninu pohotově. A tak soudil i Clemenceau, jsa ve svých chmurných úvahách upevněn zejména skutečností, že vzájemný poměr Německa a Francie opět se povážlivě kalil a nevládně utvářel. Podnětem k tomu byla zase otázka marocká.

* * *

Dotkli jsme se již nahoře toho, že ani po konferenci algeciraské soupeřství mezi Německem a Francií na půdě říše šerifské neutuchlo. S německé strany byl odsuzován každý krok, který francouzská „pénétration pacifique” v Marokku vpřed činila, a němečtí zástupci i agenti snažili se podle možnosti křížiti její cesty svým vlivem v zemi. Věc rozjitřil pak i spor o marocký trůn. Proti sultánu Abdul Azizovi prohlásil se v srpnu 1907 v Marrakeši za nápadníka trůnu jeho bratr Mulaj Hafid, vině jej z přílišné ústupnosti proti Francouzům a z ohrožování náboženských tradic islámu. Fana-

Eduard VII.
a Clemenceau
v Mar. Lázních.

Francouzské
obavy.

Německé pikle
v Marokku.

Jeho neúspěch.

Umíněnost
Viléma II.

Další anglické
zbrojení na
moři.

tičtí ulemové zajistili mu rychlý úspěch v jižní části říše a již v září byl Abdul Aziz nucen vyklidit Fez a uchýlit se do Rabatu pod ochranu francouzských zbraní.

Povstání
Mulaje Hafida.

Francouzská vláda užila této jeho tísně; poskytla mu úvěr, ale vymohla na něm novou dohodu o úpravě věcí v alžírském pohraničí, o přístavní policii i organizaci vojenských sborů, t. zv. mehal, pod dozorem francouzských instruktorů. Německo naproti tomu podporovalo svými agenty Mulaje Hafida, ovšem spíše pokoutně než okázale, takže, když v říjnu vyslal do Evropy své zástupce, v Berlíně jich úředně nepřijali. Viděli však s potěšením, že celé Marokko, pokud nesáhaly francouzské zbraně, pro Hafida se prohlásilo s takovým fanatismem, že Francie se cítila nucena v březnu 1908 své přístavní stráž v Rabatu a Casablance asi o 4000 mužů zesílit. A ježto tyto oddíly namnoze až na sto kilometrů do nitrozemí byly posouvány, vznikl dojem, že jejich úkolem jest, Mulaji Hafidovi cestu na Fez zatarasiti.

Jaurès a Delcassé
proti marocké
politice.

Nedálo se tak ovšem bez značných nesnází. Ve sněmovně francouzské útočili na vládu proto rozliční členové oposice, také Delcassé tak činil, a zejména ostré byly výpady se strany Jaurèsovy, jenž jako nejúčinnější mluvčí sociálních demokratů tepal vášnivě kabinet Clemenceauův, protože prý zavléká zemi do nebezpečného dobrodružství v Africe ve službě několika finančních spekulantů a lovců marockých koncesí, zatím co doma vystupuje s drsnou rukou a po případě i vojskem proti stávkám utištěného dělnictva, jako se stalo právě 2. června při krvavé stávce ve Villeneuve Saint-Georges.

Německé výtky.

Vláda za této nálady netroufala si žádati na sněmovně pro postup v Marokku úvěry, jež by postačovaly, a mohla Abdul Azize jen zdrženlivě podporovati. Než i to dávalo Berlínu příležitost k nevlídným připomínkám o mezích, jimiž smlouva algeciraská francouzský postup v Marokku poutala. Vilém II. a Bülow nešli sice v podpoře Mulaje Hafida tak daleko, jak toho žádali všenněmečtí nadšenci pro důrazné zajištění německého vlivu v šerifské říši; tlačili však opětovně na odvolání francouzského vojska z Casablancy a otázka marocká stala se opět palčivou zejména, když 7. června 1908 Mulaj Hafid slavnostně vjel do Fezu a jeho bratr se jevil takřka již jen králem ve vyhnanství.

Porážka
Abdula Azize
(srpen 1908).

Abdul Aziz pokusil se sice ještě jednou vyrovnati své štěstí útokem na jižní část země, mehaly jeho byly však 19. srpna u Kelaa na hlavu poraženy, a tu vzdávali se i ve Francii naděje na jeho zachování při vládě. Hafid

byl uznán i obyvatelstvem většiny měst přístavních a Německo dalo 31. srpna podnět k tomu, aby byl signatárními mocnostmi algeciraskými za sultána přijat. Vyslalo samo již před tím do Fezu konsula Vassela, což ve Francii ovšem bylo vykládáno jako snaha, nového panovníka zajistiti úplně německému vlivu.

Uznání
Mulaje Hafida.

Vláda francouzská nestavěla se již zásadně proti jeho uznání, žádala však, aby Mulaj Hafid dal nejdříve záruku, že dodrží závazky svého bratra, a to nejen ty, jež mu ukládala smlouva algeciraská, nýbrž i závazky vůči francouzským věřitelům. Spolu se Španělskem shrnula vláda francouzská tyto požadavky v notě ze 14. září a dosáhla po některém jednání diplomatickém, že i Berlín dal svolení k tomu, aby nota byla ve Fezu předložena.

Spor o sběhy
v Casablance
(září 1908).

Ale v téže chvíli jednání bylo zatíženo trapnou událostí v Casablance. Tamní konsulát německý byl 25. září přistižen při pokusu, zjednati šesti sběhům z cizinecké legie francouzské, jimž byl opatřil civilní šaty, příležitost k útěku na německou loď pod ochranou nesprávných pasů a za intervence konsulárních zřízenců. Ze sběhů tři byli Němci, jeden Rakušan, Rus a Švýcar. Francouzská přístavní policie zabránila však jejich odjezdu a užila při tom násilí vůči konsulárnímu tajemníkovi a jeho sluhovi.

Z toho vznikl vážný spor. Na straně francouzské vytýkalo se, že konsulát nezákonným pokusem svým ohrozil disciplínu v cizinecké legii, ujímaje se i sběhů, kteří nebyli Němci; volalo se tedy po odvolání konsulově. S německé strany žádalo se naproti tomu zadostiučinění za vztáhnutí ruky na osobu chráněnou právem mezinárodním a vydání sběhů na svobodu. Německá publicistika, která snášela všechny hrůzy na vyličení strastí cizích legionářů v africké službě francouzské, psala bouřlivěji než kdy jindy a pozornosti obecné neušlo, že také korunní princ německý užil příležitosti k tomu, aby se zaleskl projevy jadrného vlastenectví v očích veřejnosti.

Pobouření
v Německu.

Byl to věru povážlivý incident právě ve chvíli, kdy otázka uznání Mulaje Hafida a odvolání francouzského vojska z Casablancy nebyla ještě vyřízena, a na začátku října 1908 byla obava, že Marokko se stane podobně jako roku 1905 ve světové politice jiskrou, která vznítí veliký výbuch. Ve chvíli té byl však zájem kabinetů evropských i veřejného mínění náhle stočen v jiný směr jinou závažnou otázkou mezinárodního práva, totiž aneksí Bosny a Hercegoviny.

Kritická nálada.

VOLEBNÍ REFORMA V HABSBUŘSKÉ MONARCHII.

Uvidíme v dalším vylíčení událostí, jak osudnou změnou pro vývoj věci evropských v posledních letech předválečných bylo, že tehdy monarchie habsburská hlomozně přisedla k stolu velmocenské politiky, u něhož si byla dotud vedla mnohem zdrženlivěji, spíše jako divák jen, než jako činný podílník. Osvětlení případně, pokud věc ta souvisela s vývojem vnitřních poměrů mocnářství, není však snadné. Historik naráží tu na kaleidoskopickou změť otázek národních, hospodářsko-sociálních i osobních, jejichž náležité vyčerpání sam o osobě by knihu vydalo a které věru není lehkou uhnísti v plastický obraz celkový. A přece nelze se tomu zcela vyhnouti. Musíme se především vrátiti poněkud zpět, do roku 1905. První den roku toho vítal ve Vídni novou vládu. Arnošt Körber dohospodařil. Přes chvilkové úspěchy a laciná kouzla reformních hesel nedovedl říši dáti žádoucího uklidnění; čeští poslanci, které vědomě klamal, sáhli proti němu znova k osvědčené zbraní obstrukce, a Němci, kteří ve věcech školských žádali nejen prstu, nýbrž hned celé ruky, dali vládě rovněž uváznouti na úskalí těžkých otázek finančních, způsobených zejména neočekávaně velikým investičním programem pro vojsko a námořnictvo. Körber ztratil všechny kotvy v rozpěněných vlnách sněmovny, jejíž stranické poměry třídními zájmy se stávaly stále složitější, a koráb jeho držel se nad vodou jen zakrytým absolutismem § 14. Přílišná shovívavost k protikatolické agitaci všenněmeckého tisku odňala mu i důvěru dvora a 30. prosince 1904 byl nucen podati demisi.

Nástupcem jeho stal se baron Gautsch z Frankenthurnu, který již jednou, po pádu Badeniho, byl pověřen úkolem, hledati kompromisní východ ze slepé uličky. Zosobňoval starší rakouskou tradici byrokratickou, jež se neoháněla tolik hesly časového pokroku jako Körber, a neměl v politických stranách tvrdých nepřátel. Do jeho kabinetu, výrazně úřednického, přešel také Antonín Randa, jenž byl na přání císařovo bez dohody s českým poselstvem již v říjnu 1904 vstoupil jako ministr krajan do předchozí vlády. Česká oposice, která vítala pád Körbrův jako svůj úspěch, jevila ochotu k jednání, a zejména za stranu mladočeskou prohlásil Kramář, že hodlá bez nepřátelského zaujetí vyčkati skutků nové vlády. Radikální, demokraticky a státoprávně zbarvené proudy, které v českém prostředí nabývaly stále

více půdy, toho ovšem neschvalovaly, ale obstrukce česká opravdu přestala, když Gautsch ve vládním prohlášení uznal spor českoněmecký za nejvážnější problém říšský a naznačil, že vláda, vítajíc možnost sblížení zástupců obou národů na půdě parlamentní, „vyhrazuje si také se své strany učiniti samostatné rozhodnutí“. Zároveň položil Gautsch váhu na obnovení činnosti sněmu českého „jakožto zákonitého fóra pro jednání mezi oběma národy a pro upravení jejich styků.“ Opravdu podařilo se na sněmu tom aspoň na čas odsunouti německou obstrukci zatímní dohodou o nepolitickém pořádku denním, a předseda vlády snažil se uklidniti Čechy slibem předlohy zákona o jazykové otázce, jež by požadavku české řeči ve vnitřním úřadování aspoň poněkud vyhověla. Ohlásil zároveň i přípravné kroky k zřízení dvou nových universit na Moravě.

Byly to ovšem pouhé sliby a stoupenci rázné oposice na české straně vytýkali, že v praktickém řešení otázek, jako bylo zřízení českého ústavu učitelského ve Slezsku, nebo při jmenování nových členů panské sněmovny také Gautschova vláda si hledí více německé než české přízně; a také důvěrné českoněmecké porady vyrovnávací o změně volebního řádu do sněmu a národnostních kuriích v něm nebyly vládou příliš horlivě podporovány. Ale v parlamentu vídeňském vláda nalézala cestu uvolnění k věcnému jednání tím spíše, ježto třídní zájmy soutěžily účinně se zájmy národními. Tak stáli stejně čeští jako němečtí agráři o úspěšné obhájení zemědělských požadavků v novém celním tarifu, jenž byl na denním pořádku, a také rozvíjejícímu se průmyslu českému byl vládější poměr k vládě vítaným. Ještě více zatlačil však národní otázky do pozadí dvojí, navzájem těsně spjatý problém, totiž boj dynastie s říšským sněmem v Uhrách a heslo obecného práva volebního.

Dotkli jsme se již v předchozím svazku (p. 199) toho, jak se v Uhrách boj oposice s vládou o společnou armádu zhoršil vydáním císařského rozkazu v Chlopech 16. září 1903. Vláda, v jejíž čele stál hrabě Khuen-Héderváry, byla nucena obnoviti svou žádost za propuštěnou a po dlouhém jednání o vytvoření vlády nové ujal se moci v listopadu Štěpán Tisza. Známé jméno stanulo tak opět v popředí dějin uherských, krylo však novou postavu prudké výraznosti. Syn starého Kolomana Tiszy, muž ještě poměrně mladý, který teprve nedávno překročil čtyřicítku, byl pravým opakem svého průzného otce. Nikoliv kouzelník politický, který listivou obratností a cynickým těžením ze slabosti lidské dovede obházetí překážky, nýbrž atlet, který

Změna rakouské politiky.

Pád Körbrův (30. prosince 1904).

Vláda Gautschova.

Její poměr k Čechům.

Sliby Gautschovy.

Uvolnění parlamentu.

Uherská krize.

Štěpán Tisza v čele vlády (listopad 1903).

je láme útokem. Vše na něm bylo tvrdé a strohé; pevný kalvin, který věřil s náboženským příděchem ve svou predestinaci k vedení národa, nabyt značného vzdělání studii v Heidelberce a Berlíně. Vysoká kostnatá postava a veliké brýle dávaly mu vzezření spíše učitele než typický vzhled maďarského šlechtice. Přes to byl jím každým coulem a s plnou vášnivostí duše, jejíž struny pouze národní motivy dovedly rozehráti. Vrcholky všelidského cítění mu byly ničím u srovnání s vlasteneckou povinností, za níž se dovedl v souboji bít se stejnou vzteklostí, jako dovedl neúnavně tančit při zvuku národního čardáše, takže vlastní otec v něm viděl druhdy nebezpečného blouznivce. Jediným cílem životním jevil se mu zabezpečení vlády maďarského jazyka a maďarské bytosti v neporušitelném rámci koruny sv. Štěpána, démonickou houževnatost víry té provázelo však bystré pochopení pro vratkost sociální i etnické základny maďarského ideálu národního.

Tisza byl přesvědčen, že ani pohyblivý živel městské inteligence, silně promísený židovstvím a němečtvím, ani drobné rolnictvo a masa zemědělských robotníků, velmi zaostalá ve svém vzdělání, nejsou dostatečnou zárukou trvalého ovládnutí jinojazyčných kmenů, které i podle úřední statistiky v rámci celého státu měly většinu a v samých Uhrách tvořily více než 49% všeho obyvatelstva. Pevnou základnou umělé stavby jevila se mu šlechta, zejména drobná gentry, v jejíž ruku tkvělo přes 30% půdy národní a která pod rouškou západního režimu parlamentního ovládala s feudální samozřejmostí správu státní i komitátní, dávala národní kultuře rytířské rysy a získávala jí tím přitažlivý lesk i v cizině tím spíše, ježto lesk ten měl krásný přídech někdejšího mučednictví za vlast a svobodu z dob Kossuthových. Osamostatnit stát a národní kulturu od jakéhokoliv zasahání cizího a zejména od dvorských vlivů vídeňských, bylo také Tiszovi ideálem, jemuž sloužil, kdekoli věc byla možná bez zjevné škody; zároveň byl si však vědom toho, že šlechtická základna umělé stavby, vydaná přirozeným nárazům stoupajícího příboje demokracie a rostoucího sebevědomí nemaďarských národností, stěžejší snese nadto ještě zatížení trvalým bojem s dynastií. I na ní chtěl sice vymoci, co vymoci se dalo, pochopoval však, že císaře a jeho okolí nesmí hnáti do krajní nespokojenosti. Dualistický kompromis s panovníkem uzavřený roku 1867 jevil se mu proto spolehlivější zárukou národního rozvoje než radikálně státoprávní sny o pouhé unii personální provázené citovým zaujetím proti jménu habsburskému, a v duchu tom byl ochoten čeliti s chladnou tváří jakémukoli zrádcování a útoku vlastenecké fráze.

Vládu nepřijal z rukou panovníkových ovšem bez cenných ústupků. František Josef I. přistoupil dříve na určitý souhrn maďarských požadavků ve věcech armádních vypracovaný devítičlenným výborem většiny sněmovní. Podle něho zachována byla sice důsledně jednotnost velící řeči německé ve všech i nejmenších svazech společné armády, ale jinak dostalo se Maďarům mnohých výhod v otázce vojenských odznaků, v převážném přikazování maďarských důstojníků k uherským plukům, v užívání maďarštiny v soudním řízení vojenském, podstatně zveřejněném, ve vojenských útvech výchovných i při styku uherských pluků s uherskými úřady civilními. Bylo to věru drahé výkupné pouhé zásady obecné jednotného jazyka velícího, které mnozí odborníci v Rakousku shledávali nadměrným tím spíše, ježto Tisza neváhal ve sněmovně prohlásiti, že i samo právo panovníkovo, stanoviti velící řeč v armádě, jest pouhým výronem syrchanosti národní a podléhá ústavnímu vlivu volených zástupců národa uherského.

Ustupuje z důvodu opportunity prakticky před výslovným projevem vůle panovníkovy, neopouštěl tak v ničem staré základny státoprávní dialektiky uherské a popíral důsledně zejména, že by vyrovnání z roku 1867 bylo smlouvou bilaterální, v níž i Cislajtanie měla slovo. Proto odmítl s opovržlivým gestem mínění vyslovené Körbrem ve vídeňském parlamentu na obranu jednotné branné moci monarchie jako pouhý „dilettantský projev distingovaného cizince“, jenž nemá pro Uhry pražádné váhy.

Přes tyto rozhodné zisky Tiszou při nastoupení vlády zajištěné a cenné ústupky další, jako bylo zřízení honvédského dělostřelectva a zaručení ne-li velící, tedy aspoň služební řeči maďarské ve všech plucích, kde jest nejméně 20% Maďarů, setrvalo radikální křídlo strany neodvislosti vedené Kossuthem a Ugronem při obstrukční taktice proti nové vládě a strhovalo i jiné státníky k horlivým závodům o národní přízeň. Tak založil roku 1904 někdejší ministerský předseda Bánffy novou stranu opoziční „na podporu národního smýšlení“ s hlučným požadavkem úplné odluky celní; desercí vůdčích hlav, jako byl Széll a Julius Andrássy, drolil se tábor vládní strany liberální i jinak očividně. Oposice vystoupila proti císaři také v otázce zvýšení civilní listiny s příkrými výtkami a v boji proti obstrukci předseda sněmovny Albert Apponyi vlády nejen nepodporoval, nýbrž vpadal jí do zad, a složiv okázale předsednictví, spojil se otevřeně s Kossuthem, když se Tisza v listopadu 1904 pokusil překvapujícím usnesením většiny zavést dvojí sezení

Ústupky císařovy.

Ústavní sebevědomí Tiszovo.

Neústupnost oposice.

Její vzrůst a obstrukční boj.

denní, jež mělo mu umožniti jak včasné odhlasování rozpočtu, tak zásadní změnu jednacního řádu na zamezení obstrukce.

Zesílená oposice prohlašujíc jednání to za nezákonné rozpoutala v zemi vášnivé vzrušení a při prvé schůzi svolané podle nového pořádku 13. prosince 1904 zahнала nejen nově zavedenou stráž parlamentní, nýbrž demolovala i předsednickou tribunu v „posvátných prostorách“ sněmovny, nedlouho před tím v nové, nádherné budově na dunajském břehu umístěné. Tisza, ač bez povoleného rozpočtu vstupoval do roku 1905 ve stavu t. zv. ex lex, vymohl na panovníku 4. ledna 1905 rozpuštění sněmovny a konání nových voleb. Ježto však při nich nerozvinul ve prospěch své strany obvyklého nátlaku, zvítězila spojená oposice tak dokonale, že mohla postavit 231 mandátů proti táboru vládní strany liberální, na 159 hlasů scvrklému.

Tisza byl poražen, ba zdálo se, že jeho politická kariéra jest navždy skončena, a také panovník byl ochoten k rozličným novým ústupkům, jako bylo odsunutí velikých investic vojenských a rozmnožení počtu rekrutů. Oposice stupňovala však své požadavky; trvajíc na maďarské řeči velcí přijala v květnu 1905 adresu, již žádala dokonalé nezávislosti celní pro uherský státní celek. Touhu po nepochybném rozchoďu s Cislajtanií a Vídní, šířenou ve vlasteneckém prostředí, vyjadřovaly význačně oslavy Jiřího Washingtona, osvoboditele vlasti od závislosti na Anglii, nebo hlasité sympatie, jež provázely současnou odstavku Norska od Švédska. Než právě tato analogie působila mocně ve Vídni. Sám František Josef I. vyslovil vůči staré císařovně Eugenii, vdově Napoleona III., při její návštěvě v Ischlu obavy, aby nejen pro Maďary, nýbrž i pro jiné národy jeho říše norvěžský příklad nepůsobil nakažlivě, a projevil větší ráznost; 18. června jmenoval v Uhrách neparlamentní vládu svých důvěrníků v čele s někdejší ministrem honvédů generálem Gézou baronem Fejérvárym.

Vláda neměla ovšem většiny; sněmovna přijala ji i císařský reskript s nádvankami a vyslovila Fejérvárymu nedůvěru. V komitátech docházelo všude k mnohomluvným protestům proti neústavnímu režimu a v zemi se rozpoutala agitace proti placení daní i odvodům označovaná otevřeně jako „národní odboj“. Do hláholu toho vlétla však v červenci vzrušující zpráva. Ministr vnitra Josef Kristóffy ohlásil totiž, že vláda zlomí odpor velikým činem, tím že ořese obecným rozšířením volebního práva dotavadní vládou magnátů, gentry a městské plutokracie nad bezprávnou masou národa a zřízením nové „pokrokové“ strany, opřené o lid, rozřeší bolestný rozpor

mezi dynastií a národem uherským ve smyslu rozumného federalismu v duchu dávných idejí hraběte Széchenyiho, velikého vlastence doby předbřeznové.

To byl úder, jehož se Tisza vždy nejvíce obával a který způsobil ovšem i v řadách oposice zděšení tím prudčí, ježto v městské inteligenci demokratický přízvuk projevů Kristóffyho nalezl aspoň částečný ohlas a zejména vznikající strana socialistická, jež měla ve sněmovně ovšem jen dva zástupce, s nadšením jej šířila. A činili tak horlivě i vůdčí kruhy utištěných národností maďarských, jejichž poslanci ve sněmovně v křiklavém odporu s národnostní statistikou dosahovali sotva počtu desíti dík hrozným nespřavedlivostem platného práva volebního, obmezeného jen na 5¹/₂ % obyvatelstva. Neboť i jim slibovalo rozšíření volebního řádu značné zisky, třebaž je chtěl Kristóffy vázati znalostí čtení a psaní v maďarštině.

Rozvinul se tudíž o heslo volební reformy tuhý zápas a také v korunní radě konané ve Vídni 10. září vyslovilo se tolik hlasů proti němu, že Fejérváry podal demisi a jeho protivníci jásalí již nad vítězstvím. Jásot byl však jen krátký. Kruhy dvorské a vojenské, jimž hesla maďarské oposice se jevila zhoubou monarchie, v čele s nástupcem trůnu Františkem Ferdinandem, působily na císaře tak účinně, že 23. září vůdčím sněmovní většiny uherské v pětiminutové audienci přečetl suše jakési ultimatum koruny. Na něm pak setrval i v dalších jednáních, jež jeho jménem vedl zahraniční ministr hrabě Goluchowski, a začátkem října pověřil vládou opět Fejérváryho s Kristóffym. Na veřejné schůzi v Pešti rozvinul tehdy starý generál Fejérváry program plný sociální reformy a Damoklův meč obecného práva volebního snížil se ještě hlouběji než před tím nad hlavy maďarské oligarchie. Ale v těchž dnech rozhlaholila se také Vídeň mocně podobnými hesly.

Požadavek obecného, rovného a tajného práva hlasovacího byl v zemích předlitavských již po drahná leta význačnou zbraní agitační stran socialistických; nalezl však ohlas i u občanských stran nespokojených z národních důvodů s umělou geometrií kurialního parlamentu. Již v říjnu 1904 tekla na brněnských ulicích krev při velikých demonstracích dělnictva za volební reformu a akce Kristóffyho v Uhrách dodala hnutí tomu i v rakouských zemích nové potravu. Vedení sociálně-demokratické ve Vídni, v jehož čele stál temperamentní Viktor Adler, vydalo výslovný povel k rozvíření důrazné agitace s heslem: „Heraus mit dem allgemeinen, gleichen und directen Wahlrechte“ a když se 26. září 1905 opět sešla sněmovna vídeň-

Bouře ve sněmovně.

Nové volby (leden 1905).

Porážka Tiszova.

Vláda G. Fejérváryho.

J. Kristóffy.

Volební reforma.

Nemaďarské národnosti.

Pětiminutová audience (23. září 1905).

Heslo všeob. volebního práva v Předlitavsku.

Socialistická agitace.

ská, přivítalo vládu šest naléhavých návrhů ve věci té. Neboť nejen socialistické strany, také Český klub, Slovinci, Rusíni a část Poláků žádali, aby věc byla ihned dána na pořad jednání.

Gautschův odpor.

Ministerský předseda Gautsch, který již před tím byl zrazoval v korunní radě od volební reformy v Uhrách, prohlásil ovšem jménem vlády, že bez předchozí konečné úpravy vzájemného poměru rozličných národností říše o volební reformě jednati nehodlá, ježto by zásada rovnosti hlasovací zmenšila některým národům zastoupení, jaké jim přísluší podle jejich kulturního a dějinného významu. To bylo zřejmé odmítnutí reformy s motivací zejména pro slovanské národy povážlivou a slabou útěchou zdála se pro ně skutečnost, že při hlasování o pilnosti návrhů reformních značná většina pro ni hlasovala; neboť nebyla to většina dvoutřetinová, nutná k dosažení cíle, a sněmovna se v zápětí potom odročila.

Ruské memento a vídeňské demonstrace.

Ale hnutí pro volební reformu tím neustalo. Podporou mu byly zejména zprávy o vývoji věci v Uhrách, kde Kristóffy mimo nadání zachoval vrch, a také věci ruské působily mocně na veřejné mínění v Rakousku. Byly to právě dny, kdy veliké stávky a obecný rozruch v říši císařské ústavní otázku přivedly do vrcholné krise, jež konečně vypsela v říjnový manifest Mikuláše II., slibující dumu opřenu o široké právo volební. Zprávy o věci té dodaly odvahy valnému sjezdu strany sociálně-demokratické, ve Vídni právě tehdy shromážděnému; 31. října dochází k hlučným demonstracím dělnictva na vídeňské Ringstrasse, 2. listopadu demonstrace se stupňují srážkami s policií a nové, rozsáhlejší chystají se na neděli 5. listopadu.

Obrat vládní (4. listopadu 1905).

V tu chvíli nastal však překvapující obrat; 4. listopadu, v předvečer obávaných projevů, „Wiener Abendpost“ přinesla zprávu, že vláda jest ochotna k volební reformě přistoupiti, a den potom potvrdilo změnu i pasivní chování policie vůči ohromnému průvodu dělnictva před parlamentem. Císař rozhodl ve prospěch volební reformy. Obava před bouřemi v sídelním městě a před zašlehnutím revoluční vlny z Ruska do monarchie měla při tom nepochybně podíl, zároveň však i vývoj věci v Uhrách a naděje, že rozšíření volebního práva v Předlitavsku přivede do parlamentu vídeňského živly více dbalé třídních než národních zájmů a tak pomůže překonati vleklou krizi jazykovou, v níž říše tonula od tolika let.

Gautschovo prohlášení (28. listopadu 1905).

Den 28. listopadu, kdy vídeňský parlament znova byl otevřen, přinesl ve všech hlavních střediscích říše okázalé projevy dělnické a zejména ve Vídni samé vlnily se znova statisícové davy v ukázněném šiku před sně-

movnou. Ač shromáždění takové bylo zřejmě protizákonné, přijal předseda sněmovny jeho deputaci, a dojem kapitulace vládní byl dovršen, když baron Gautsch ohlásil, že nejdéle do února přijde s předlohou všeobecného, rovného práva volebního bez censu a kurií. Vytkl ovšem zároveň, že rozdělení mandátů má míti zřetel k národním, kulturním i hospodářským poměrům říše a že dojde zároveň i k reformě panské sněmovny i k účelné úpravě řádu jednacího.

Zdálo se, že veliká vlna demokracie nezadržitelně se rozlévá Evropou, když docházely v zápětí další zprávy o bouřlivém vývoji věci v Rusku i o porážce konservativní vlády v Anglii, a v Uhrách rovněž byla naděje, že soumrak feudálního režimu jest nedaleký. Zejména sociální demokracie v zemích rakouských upevňovala se tudíž v přesvědčení, že přichází doba, kdy její zásadní hlediska zvítězí a zároveň přinesou rozřešení těžké záhady, jak by bylo lze ve velikém státu, jako bylo Rakousko, spojití úkoly správní i hospodářské jednoty s náležitou ochranou zájmů národních.

Od několika let již hlásali její publicisté, jako byl Karel Renner (pseud. Rudolf Springer), hledisko, že teritoriální rozdělení říše má býti přebudováno se zřetelem k hospodářské účelnosti, a zároveň kulturní život rozličných národů že má býti v plné volnosti zaručen vytvořením osobních svazů jazykových, povýšených na právní jednotky. Zdálo se nadto, že zdárným náběhem k řešení takovému jest vyrovnání českoněmecké uzákoněné na moravském sněmu v listopadu 1905, které novým rozdělením mandátů a připojením obecné třídy voličské k starším kuriím dávalo konečně většinu na sněmu do rukou českých, zaručovalo však zároveň německou menšinu i s její drobnou diasporou v městech moravských seskupením všeho voličstva do dvou závazných katastrů národních spolu se zvláštními řády školskými a ochranou před majorisací na sněmu ve věcech národních.

K rozšíření zásad těch ze „vzorné země moravské“ na jiné země korunní jevila se ovšem ještě dlouhá cesta a obecný zájem obrátil se zatím spíše k obecné reformě práva volebního v říši, když baron Gautsch 23. února 1906 opravdu předstoupil před sněmovnu s obsáhlou předlohou, která zásadně sice přinášela rovné právo volební, ale s takovým rozdělením volebních obvodů pro 455 mandátů, že chránila výsadní postavení německé velmi účinně. Vyměřovalat průměrně jeden mandát pro 44 tisíc Němců, 60 tisíc Čechů, 108 tisíc Rusínů. Proto již ve všeobecné debatě ohlásily se proti ní

Vlna demokratická v Evropě.

K. Renner (R. Springer).

Moravské vyrovnání.

Předloha volební reformy (únor 1906).

námítky takřka všech stran, hlavní bitva rozvinula se však teprve od sklonku března v 49 členném výboru, jemuž předloha byla přikázána.

Tu napially zejména konservativní skupiny veškeru sílu, aby reformu pochovaly hromaděním rozličných námitek a zejména vyslovením obavy, že střední vrstvy národa budou nyní v zákonodárství úplně odplaveny přívalem dělnictva a nevzdělané masy. Spory o přikázání počtu mandátů jednotlivým národům množily obtíže ty nemálo a odpůrcové reformy doufali již, že hrozící nebezpečí bude přece odvráceno, když v dubnu Gautsch před nesnáze klesal a podal demisi. Naděje ty zesilovala pak nejen skutečnost, že zároveň v Rusku porážkou revoluce císařské samodržaví opět se jevílo zachráněno, nýbrž i náhlý obrát věcí v Uhrách přinesl veliké překvapení.

Tam vyvrcholila krize veřejného života, když i liberální strana v čele s Tiszou se ostře postavila proti vládě Fejérváryho, která marně se snažila získati pro sebe větší počet stoupenců v inteligenci založením pokrokové strany a ligy pro všeobecné volební právo. Odboj v komitátech vzrůstal, noví župané vládou jmenovaní nemohli zaujmouti svá místa a někteří byli i ztýráni; „vůdcovská komise“ opoziční většiny vede si jako opravdová vláda a strhuje pod svůj vliv takřka celé národní prostředí. Fejérváry a Kristóffy naléhali naproti tomu u císaře na rázné kroky. Pouliční kolportáž listů v Pešti zastavena, do renitentních komitátů vysílání vládní komisaři a plná moc k mimořádným opatřením byla panovníkem svěřena královskému komisaři, jímž byl jmenován Alexander Nyiri. Ten zaslal předsedovi sněmovny Justhovi 19. února 1906 královský patent sněmovnu rozpouštějící, a když Justh ho nepřijal, nýbrž svolal sněmovnu na 21. února, vyslal královský komisař plukovníka Julia Fabriciusa s oddílem vojáků rumunského původu do zasedací síně, který tam rozpouštěcí list přečetl a sněmovnu svými vojáky vyklidil.

Šlo nyní o to, bude-li ve Vídni odvaha k dalším krokům ve smyslu návrhů Kristóffyho, aby nové volební právo korunou bylo oktrojováno a proti odbojné šlechtě rozpoután příboj demokracie i nemaďarských národností. František Josef I. stanul opět na důležitém rozcestí svého života a jako tolikráte neosvědčil pravé pevnosti. Působily naň ovšem rozličné vlivy. Liberální strana s Tiszou v čele nasadila všechny páky svého dvorského vlivu, opoziční strany důvěrně naznačovaly rovněž ochotu ke kompromisu, někteří členové vlády Fejérváryho z ní prchali; zároveň byla však Vídeň postrašena vývojem věcí v zemích jihoslovanských.

Dotkneme se jich podrobněji v jiné souvislosti; zde stačí, když připomeneme, že v charvatském prostředí jak v zemích koruny uherské, tak v Dalmacii a Istrii, kde jméno císařovo mívalo kdysi tolik upřímných stoupenců, od roku 1905 odklon od někdejší důvěry k Vídni zřejmě rostl a půdy nabývala nová idea, vzájemným sblížením se rozvaděných bratří Charvatů a Srbů a zároveň dohodou s uherskou opozicí vybojovati srbo-chorvatskému živlu v monarchii lepší postavení, než měl dotud. V pozadí hnutí toho stála ovšem národní idea jihoslovanská, v jádře svém ohrožující nadprávi maďarské v zemích království charvatského i v srbské vojvodině a Bosně, ale uherská opozice vážila více bližší nebezpečí z Vídně hrozící a cenila každou zbraň, jež tam mohla poplach způsobiti. František Kossuth vypravil se i do Bělehradu, jehož styky se staly právě tehdy s Vídni napiaté, hlásaje společenství zájmu svobody uherské i jihoslovanské v duchu domnělých někdejších idejí svého otce. Jako symbol společného zápasu proti Vídni byla tu zkřížena maďarská šavle srbským handžarem a ve Vídni rozpaky tím opravdu vzrostly tak, že lstivá diplomacie maďarská konečně přece zvítězila.

Přes hlasy těch, kdož v čele s arcivévodou Františkem Ferdinandem žádali důsledného pokoření maďarského odboje, projevil císař ochotu nejen odpustiti uherské opozici za cenu několika vratkých slibů její hříchy, nýbrž dal do jejích rukou plnou moc vládní. Jako roku 1871 ministerstvo Hohenwarthovo, padá 7. dubna vláda Fejérváryho a na její místo nastupuje souřčenství dotavadních odbojníků v čele s Kossuthem, Apponyim a Andrássym za předsednictví ramenářského Švába, Alexandra Wekerle.

Obrát měl při tom ovšem zdání vítězství císařova a porážky jeho odpůrců tím, že koalice většiny nastupujíc ve vládě byla nucena podepsati pakt o osmi bodech, kterým slibovala, že zavede zákonitý pořádek do správy státní, odhlasuje rozpočet a povolí brance, vzdá se svých požadavků v otázce velící řeči a stáhnutí vlády Tiszovy i Fejérváryho pro domnělé nezákonnosti, udrží dotavadní stav v hospodářském vyrovnání s Předlitavskem. Do dvou let měla pak opatřiti zvýšené požadavky vojenské správy a provésti volební reformu na „široké základně demokratické“, ale ovšem „bez úhony státní myšlenky maďarské“.

Tříletý ústavní boj končil se tedy zdánlivě úplným upuštěním maďarské opozice od hesel hláсанých s takovou prudkostí a naprostou kapitulací před dvorem, jenž v heslu volební reformy nadto zachovával v rukou svých důležitou zástavu pro budoucnost; ale vskutku vše bylo jen zdání. Opravdo-

Konservativní odpor a demise Gautschova.

Vrchol krise v Uhrách.

Král, komisař Nyiri.

Vyklizení sněmovny (21. února 1906.)

Sblížení maďarské opozice se srbocharvatskou koalicí.

Obavy z toho ve Vídni.

Demise Fejérváryho (7. dubna 1906).

Císařské podmínky koaliční vlády Wekerlově.

Její pochybná spolehlivost.

vá moc přišla do rukou většiny parlamentní, která nemínila naprosto slibů svých vážně dodržeti a odstřívší v nových volbách úplně od moci jak Tiszovy liberály, věrné vyrovnání z roku 1867, tak demokraty vedené Kristóffym, ukázala růžky svých pravých snah hned v květnu tím, že trvala na tom, aby říšský tarif celní v Uhrách byl přijat v stejném znění jako v Předlitavsku, ale formálně jako samostatný tarif uherský přes zásadní odpor vlády vídeňské.

Tento neočekávaný obrat v Uhrách činil pochybným, nebude-li také v Předlitavsku pád vlády Gautschovy provázeti podobné upuštění od hesla volební reformy. Než u dvora zvítězilo přece mínění, že věc již příliš pokročila a že se v provedení volební reformy v Předlitavsku zachová účinná zbraň proti nové vládě peštské. Po krátkém intermezzu vlády terstského místodržitele Konrada prince Hohenlohe byl 28. května 1906 úkolem tím pověřen dotavadní odborový přednosta v ministerstvu zemědělství Max Vladimír baron Beck.

Tento syn někdejšího českého národovce, ředitele státní tiskárny vídeňské, byl sice v politice homo novus, přinášel však k dílu značné vědění odborné i schopnost rozeného diplomata. Svému kabinetu snažil se dáti především přístřih více parlamentní než úřednický, a ač neučinil českým požadavkům nijakých závazných ústupků, přiměl aspoň mladočeskou frakci, že svolila k tomu, aby do vlády vstoupili dva z jejich členů, Dr. Josef Fořt jako ministr obchodu a Dr. Bedřich Pacák jako ministr krajan. Byli ve vládě ostatně náležitě vyváženi nejen německým ministrem krajanem libereckým národním Pradem, nýbrž podobně horlivými stranníky německými, ministrem školství Marchetem a ministrem železnic Derschattou.

Překážky, jež se všeobecnému právu hlasovacímu v parlamentním výboru kladly v cestu, byly ovšem stále značné. Poláci, kteří se obávali přílivu Rusínů, spojovali věc s požadavkem zvýšení samosprávy haličské, Němci činili totéž s požadavkem krajského zřízení v Čechách, šlechta mluvila o nutnosti plurálního práva pro zámožné; jednalo se nadto o potřebě, vyvážití proti sobě poslanecký blok slovanský a germánsko-románský, a všichni, kdož provedení reformy si nepřáli, doufali pevně, že nedojde k dohodě o geometrii mandátové a podílu jednotlivých národů přes horlivé smlouvání rozličných možností a stupnic. Zejména zápas o počet mandátů v jazykové oblasti české byl tuhý; s německé strany byl krajní odpor proti tomu, aby český hlas vážil stejně jako německý a tím počet českých zástupců v říšské radě mocně vzrostl, kdežto na české straně byl přirozený odpor

proti tomu, aby falešná geometrie volební doby Schmerlingovy novou nespravedlností byla nahrazena, a to nikoliv již oktrojem, nýbrž za souhlasu českých zástupců.

Zejména z kruhů menších, radikálních stran českých zaznívaly ostré protesty proti jakýmkoliv ústupkům, za něž se naopak přimlouvali stoupeni tábora socialistického a sociálně reformního. Než i zástupci strany mladočeské a agrární nechtěli podstoupiti výtku, že především pro odpor Čechů veliké dílo před samým přístavem ztroskotalo. Působily na ně obavy jednak před porokem nedostatečné pokrokovosti, jednak před hromadnými stávkami, které vedení socialistické ohlašovalo. Proto přistoupili konečně přece na řešení kompromisní, české rovnoprávnosti nevalně příznivé, prostředkované baronem Beckem, který, maje v císaři dostatečnou oporu, stupňoval své úsilí až k výrokům, že kdo by nyní mařil volební reformu, otrásá samým osudem říše. Výsledek úsilí toho byl, že 1. prosince 1906 sněmovna, ovšem za značných absencí, 194 hlasy reformu přijala; jen 63 poslanců hlasovalo proti, z toho 24 Čechů.

Nastala pak ovšem ještě jedna fáze boje, v panské sněmovně, a také tu bylo třeba značného nátlaku shora, než zákon prošel, byv doplněn článkem, jenž stanovil maximální počet členů panské sněmovny na 170, obmezujíc tak panovníkovi možnost, jmenováním přílišného počtu doživotních členů členy dědičné majorisovati. Konečně 26. ledna 1907 nový řád volební dostal císařskou sankci. Každý muž překročivší 24 let věku a nejméně rok v tomtéž místě osedlý nabýval aktivního práva volebního. Budoucí sněmovna měla míti 516 členů volených v městských nebo venkovských okrscích; veškeré ostatní kurie zmizely. Při tom počítalo se, že zástupců slovanských jazyků bude zvoleno o dva více než Němců, Vlachů a Rumunů dohromady; zapomnělo se při tom ovšem na živel židovský v Haliči, který při nejbližších volbách prosadil čtyři poslance zionistické a jimi zvýšil opravdu neslovanský blok na 260 proti 256 Slovanům. Významu skutečného čísla ta však nikdy nenabyla. Důležitější byla skutečnost, že jeden poslanec podle nového řádu přišel průměrně na 39 tisíc Němců, 51 tisíc Poláků, 55 tisíc Čechů, 102 tisíce Rusínů. Pro kraje českého jazyka přinášela ovšem volební reforma i při této nerovnosti jakousi výhodu; místo dotavadních 87 poslanců mohly vyslati 108 zástupců do sněmovny, než tím, že zároveň celkový počet mandátů v říši byl zvětšen, nepřišla výhoda ta k úplné platnosti.

* * *

Vláda Beckova
(28. května 1906).

Účast Čechů.

Boj o volební
geometrii.

České ústupky.

Rozhodnutí ve
sněmovně
(1. prosince
1906).

Sankce volebního
zákona
(26. ledna 1907).

Jeho národnostní
předpoklady.

Optimistické
výhledy.

Provedení díla tak velikého dosahu, jako byla volební reforma seřizená vlastní silou parlamentu, bylo v cizině obecně přijato za znamení mnohem větší odolnosti a životnosti předlitavské monarchie, než jaká se jí na nejedné straně dotud byla přisuzovala, a také doma mnozí očekávali dobré od změny té pro další vývoj mocnářství. K optimistům takovým náleželo v Čechách zejména vedení strany mladočeské, která tušila sice, že zobecnění volebního práva na ní jakožto straně inteligence a středních vrstev vyžádá bolestných obětí, doufala však zároveň, že je vyváží zisk celonárodní a ozdravení politického prostředí v monarchii. Strana provedla proto v březnu 1907 vlastní reorganisaci přibráním četných pracovníků ducha do svého vůdčího ústředí a postavila v čelo svého programu heslo t. zv. pozitivní politiky. Podstatou jeho bylo rozhodnutí, neustoupiti sice zásadně od hlediska státoprávního a od požadavku důkladné revize říšské ústavy ve smyslu plné rovnoprávnosti českého živlu s německým, cesta k tomu měla se však hledati nikoliv v zásadním opozičnictví, nýbrž „v náležité míře moci politické, to jest váhy v parlamentu a silného vlivu ve vládě i ve všech na vládě závislých institucích“. Poslanec Kramář formuloval pozitivní politiku nadto jako „postup, který se neváže žádným principiálním usnesením o taktice“, nýbrž snaží se „dobývati jedné posice za druhou“.

Positivní politika
mladočeská.

Hospodářské
zřetele.

Poselstvo české ve Vídni mělo sice dále bojovati proti centralisaci, vy-
máhati však zároveň plánovitěji než dotud i pronikání českých lidí do ústřed-
ní správy, i zvýšení podílu českého na státních dodávkách a vůbec na všem,
čím moderní stát do hospodářského a kulturního života zasahá. Zájem roz-
kvétajícího průmyslu i bankovníctví českého měl býti tak co nejúčinněji
podepřen taktikou, jež znamenala pravý opak zásadní abstinence opoziční
a prozrazovala ochotu, sblížit se se státem, jen když v jeho rámci českému a
slovanskému živlu cesta k postavení lepšímu než dosud bude náležitě otevře-
na. Pobytem císařovým v Praze ve dnech 15.—29. dubna, nejdelším za
vlády Františka Josefa I., měl býti tento obrat rovněž podepřen, pro volby
do říšské rady pak, vypsané na 19. a 23. května, uzavřela mladočeská strana
význačnou dohodu i s táborem staročeským.

Volby do říšské
rady v květnu
1907.

Zásadní rozpory
českého
prostředí.

Tábor ten byl sice pouhou troskou někdejší mocné strany, bez značného
šiku voličského, měl však ještě několik žurnálů a určitý vliv ve světě kapi-
tálu i v zastupitelstvech čelných měst. Sblížení s tímto světem konserva-
tivní tradice odpudilo ovšem naopak od reorganisované strany mladočeské
stranu realistů vedených Masarykem, která jinak souhlasila se zásadou poli-

tiky pozitivní a doporučovala drobnou práci střízlivě usměrněnou a nespou-
tanou tuhou ideologií historického práva. Zcela opačná byla v ohledu tom
nálada mladších skupin radikálních, totiž národních socialistů vedených
Klofáčem, radikálních pokrokovců a radikálních státoprávníků, tedy vesměs
stran, které vyrostly z prudkého varu pokrokového hnutí let devadesátých
a nesly znak doby, v níž proti střízlivému pozitivismu zase počínala hlavu
zdvíhati romantická víra v zázračné rozlety a katastrofální přesuny moci.

Znamenala-li pozitivní politika návrat k austriacismu Palackého z r. 1848,
stály proti ní tyto radikální skupiny v postoji podobném, jako kdysi kon-
spirátoři českého kroužku Bakuninova. Nevěřili v Rakousko jako útvar
nutně trvalý, v němž by český člověk mohl kdy plně se vyžítí; zůstávalo
jim žalářem českého národa i českého státu, který podle proroctví Mazzi-
niho dříve nebo později bude rozbit. Proti Kramářovi, který viděl spásu před
německou záplavou především v Rakousku od Německa k slovanským směr-
nicím odkloněným, tvrdil již roku 1902 na sněmu českém radikální pokro-
kář A. Kalina, že zárukou pro klid Evropy bude jen „neutralizovaný samo-
statný český stát, který by byl přehradou pangermanismu“. Pro červnové
volby utvořily tedy tyto tři radikální strany společenstvo státoprávní demo-
kracie, potírající samu podstatu pozitivní politiky, která ostatně i v mlado-
českém prostředí a jeho hlavním orgánu, „Národních Listech“, nalézala
mnoho odpůrců.

Státoprávní
radikalism.

A. Kalina.

Volby přinesly v zemích českých ovšem rozhodné vítězství stranám tříd-
ního zájmu; agrárníci s 28 a sociální demokraté s 24 mandáty stáli v čele,
tábor mlado- a staročeský získal 23, tábor státoprávní demokracie jen 9 míst.
Překvapením byl úspěch nové strany katolické se 17 poslanci, proti nimž
zůstala v menšině i lidová strana Stránského na Moravě se čtyřmi mandáty,
i česká strana pokroková, z níž jen Masaryk a Drtina byli zvoleni. V celku
bylo zřejmo, že obecné právo hlasovací ještě stupňovalo roztržštěnost české-
ho poselstva na říšské radě, kde jeho občanští členové v počtu 83 se zatím
seskupili jen ve volné sdružení Svazu českých stran, který podal sice spo-
lečné ohrazení státoprávní, odsuzující zároveň nespravedlnosti volební re-
formy, v celku však nebyl valně účinným pojítkem rozličných klubů českých.

Výsledky voleb.

Zvýšená roztržštěnost stranická byla vůbec význačna pro novou sněmovnu,
v níž se počítalo na 27 klubů a frakcí. Z nich počtem nejsilnější byl tábor
spojených německých klerikálů a křesťanských socialistů čítající 94 mužů,
po něm spojení sociální demokraté rozličných národů v počtu 87; polské

Nová sněmovna.

Kolo bylo odštěpením se polské strany lidové ztenčeno na 55 hlasů, kdežto osmdesátihlavý svaz národních stran německých byl útvarem stejně pochybné soudržnosti, jako svaz českých stran.

V prostředí tak složitém a nesourodém, v němž, jak záhy se ukázalo, příkrost národních protív se nikterak nezmenšila, ale rozpory třídní, hospodářské i náboženské podstatně vzrostly a kde také průměr vzdělanosti poslanců značně poklesl, nebylo věru snadno naléztí sjízdnou dráhu pro vládní vůz, zatížený nadto rostoucími požadavky vojenské správy. Baron Beck dovedl to s obratností nadprůměrnou a podařilo se mu za vlády delší dvou let zaznamenati nejeden kladný úspěch. Bylo jím zejména hospodářské a finanční vyrovnání s Uhry na deset let uzavřené, které na dobu tu monarchii zjednávalo v tomto ohledu klid, aniž zvětšovalo hospodářské odcizení obou sdružených států. Státoprávní citlivosti Maďarů byl učiněn sice ústupek, že se nemluvilo o spolku celním a obchodním, nýbrž pouze o smlouvě; a rovněž vyhovělo se jejich požadavku, aby obchodní smlouvy s cizinou nepodpisovali jen ministři společní, nýbrž i ministr rakouský a uherský. Obě strany popřály si větší volnosti než dotud i v otázce daní spotřebních a železničních sazeb, ale Předlitavsko zajistilo si při tom některé výhody, zejména ve věci příspěvku na státní dluh a zvýšením uherské kvoty na 36⁴/₁₀.

Jiným úspěchem vlády Beckovy bylo zestátnění důležitých tratí železničních, úprava pensí soukromých úředníků a dosažení rovnováhy ve financích státních, takže vláda předkládala nejen rozpočet bez schodku, nýbrž s chlubou mohla prohlásiti, že uzávěrka státní za rok 1906 přinesla přebytek 146 millionů. Proti těmto kladným položkám stály však na účtu vlády Beckovy položky jiné, méně honosné. Souhlas politických stran nebo jednotlivých skupin poslaneckých k vládním předlohám vykupován byl namnoze smlouváním a ústupky, státní autoritu v jádru porušujícími. Hlučná obstrukce předchozích let byla zažehnána, ale parlament stal se podle slov kompetentního pozorovatele tržištěm (luogo di traffico), kde Beck pomocí svého obratného presidiálního šéfa Dra Siegharta kupoval „státní nutnosti“ za „nutnosti lidové“, sloužící druhy spíše popularitě nebo zájmům jednotlivých frakcí a poslanců, než opravdovým zájmům celku.

Přílišné ústupky agrárnímu táboru budily nářky na zdražování životních potřeb. Poslanci navykli si osobními intervencemi více než kdy před tím zasáhati do administrativy a porušovati ji tak, že o slibované sanaci života veřejného všeobecným právem volebním věru sotva bylo lze mluvit.

Vládnutí stalo se namnoze krkolomným provazolezectvím a vláda sama byla nejednou nucena k dosažení svého cíle užívati v poslední chvíli naléhavých návrhů stran. Právě demokracie však v tom všem nebylo, nýbrž kolotavá hra sil ve sněmovně dotýkala se jen povrchu věcí; podstata moci rozhodující v monarchii zůstává v rukou panovníka a jeho okolí, takže František Josef I., sám přiznal to otevřeně vůči šéfu gen. štábu Conradovi slovy: „Glauben sie mir, die Monarchie lässt sich konstitutionell nicht regieren.“

Při tom nenastalo ani v národních otázkách uklidnění, spíše zauzlovaly se ještě více. Zejména otázka česká. Vláda nedovedla oprávněné požadavky českého poselstva řešiti řádným postupem, takže záhy narážela nejen na hlasitý odpor radikálního tábora českého, nýbrž budila rostoucí nespokojenost v našem národním prostředí vůbec. Již na podzim 1907 zdálo se, že celé poselství české přejde do tuhé opozice. Beck srovnal věc tehdy ovšem na chvíli tím, že 9. listopadu provedl rekonstrukci svého kabinetu. Zesílil v něm vstupem německých klerikálů Gessmanna a Ebenhocha podstatně vliv křesťanských socialistů; zároveň byla základna pozitivní politiky mladočeské rozšířena vytvořením „Národního klubu českého“ v parlamentě, do něhož vstoupili vedle mladočechů i agráři a česká strana katolická. Jako zástupci jeho na místě Fořtově a Pacákové vstoupili tehdy do vlády František Fiedler jako ministr obchodu a Karel Prášek jako ministr krajan. Ve státní správě jejich přičiněním byly sice dosaženy některé úspěchy rychlejším zčešťováním místního aparátu úřednického a vzrůstem sebevědomí českých lidí v státní správě; v agendě poštovní byly učiněny i některé ústupky ve směru české vnitřní řeči úřední, ale byly to ústupky vratké, provedené pouze via facti a nezakotvené zákonem.

Favorisování Němců pražským místodržitelem hrabětem Coudenhovem nepřestávalo a důležitý požadavek reformy volebního práva do českého sněmu vázl stejně beznadějně jako otázka sanace financí zemských; sněm živořil pod tlakem německé neústupnosti, nové volby do něho provedené roku 1908 ukázaly jen prudkou rozháranost stranickou českého prostředí a skutečnost, že za pozitivní politikou nestojí nikterak většina inteligence národní. Vzrůst prudkého nacionalismu v prostředí českých Němců, těžících důrazně z výhod svého „Besitzstandu“ a rozšiřujících bez ohledu na státní potřeby jeho nároky, jevil se i drsným bojem proti českým menšinám, který zejména v Duchcově, Kašperských Horách, Ervěnicích, Prachaticích vedl ke křiklavým projevům a byl soustavně řízen nově založenou národní radou

Vyrovnání s Uhry.

Příznivé finance státní.

Parlamentní tržiště.

Stíny vládní praxe.

Spory v Čechách.

Rekonstrukce vlády Beckovy (listopad 1907).

Český sněm.

Menšinové otázky.

německou v čele s Dr. Tittou v Třebenicích. V Chebu a jinde počali němečtí soudcové v odporu s dosavadním řádem a duchem zákonů základních odmítati česká podání a ministr spravedlnosti Klein podporoval jejich revoltu jen ještě přeskakováním českých soudců v postupu mladšími soudci německými.

Na českém sněmu němečtí nacionálové odpovídají na české výtky zpěvem „Wacht am Rhein“ a důrazným dožadováním se národnostního rozdělení země, takže vláda na podzim 1908 sněm odročila v náladě krajního napětí. A rovněž i na Moravě došlo na sněmu k obstrukci lidové strany Dr. Stránského, jež znemožnila řádné vyřízení rozpočtu. Česká otázka zůstávala tak nejsvízelnějším bodem ve vnitřním životě monarchie, vedle ní přiostržovaly se však i jiné spory národní beznadějně. Tak zůstávala nevyřízena otázka vlašské university a poměry v jižním Tyrolsku vytvářely se rozpínavostí německého sebevědomí stejně neuspokojivě, jako v jiných zemích alpských zápasem slovinského živlu s německým; v Lublani došlo tehdy k projevům, do nichž i vojsko zasáhlo. V Haliči hlásil se k slovu mocně život rusínský, jemuž obecné právo volební dalo podnět k většímu sebevědomí a v němž zároveň zrála německá setba radikálního ukrajinství, proti sousednímu Rusku namířená. Boj Poláků s Rusíny vzplanul zejména o universitu Lvovskou; došlo tam ke krvavým výtržnostem, k hladovkám zatčených studentů ukrajinských a v dubnu 1908 zavraždil dokonce ukrajinský student Sičjinski haličského místodržitele hraběte Potockého. V německém prostředí zostřoval se zápas klerikálů s liberálními stranami a propukal rovněž ostře zejména na universitách, jako při případě profesora Wahrmonda, disciplinovaného pro příliš řízné projevy proti katolické církvi.

Veškeré zjevy ty dosvědčovaly, že naděje na ozdravení monarchie a její úspěšný vývoj volební reformou vzbuzené jsou plané a že naopak pravdu měli, když tvrdili, že postupující demokratisace života veřejného, provázená zesílením třídních zájmů hospodářských, neumenšuje národních vášní, nýbrž je stupňuje spíše a odívá je v hrubší formy. To, co se případným slovem nazvalo „Habsburgerdämmerung“, stmívání se v říši habsburské, trvalo dále a nebylo zažehnáno žádným jitrním jasem.

Než také v Uhrách vyvíjely se věci neladně. Koalice, která od dubna 1906 vlády se ujala, pomýšlela jen na to, jak by se mohla vymknouti ze závazků, které vůči panovníkovi na sebe vzala. Wekerle staví nové a nové překážky v cestu vojenským požadavkům Vídně, Andrassy napíná veškeren um svůj, aby vymyslel volební reformu, jež by neotrásla ani třídním, ani národním

nadprávím maďarské oligarchie. Pochybnou loyaltitu vládnoucí kasty vůči dynastii prozrazovaly události, jako bylo slavnostní odhalení pamětní desky v protestantském kostele v Debrecíně, připomínající sesazení Habsburků, roku 1849 tam provedené. Rovněž stigmatizovala přes všechny sliby panovníkovi učiněné sněmovna Fejérváryho a jeho pomocníky jako zrádce národa, a pravá tvář koaličního režimu jevila se zejména v stupňování krutosti vůči národnímu hnutí nemaďarských kmenů.

Již 2. června 1906 přiznal Wekerle ve sněmovně otevřeně, že národnostního zákona z roku 1868 jeho vláda dodržovati nemíní, zejména pokud jde o užívání nemaďarských řečí v soudnictví. Pětadvacetičlenná skupina nemaďarských poslanců v říšském sněmu vyšla z voleb roku 1905 a vedená Slovákem Milanem Hodžou, Srbem Michalem Politem-Desančičem a Rumunem Alexandrem Vajdou poznala rychle svou dokonalou bezprávnost v maďarském prostředí zákonodárném. Slovenští předáci, jako Hlinka, Šrobár, Hodža, Petrovič a jiní putují do vězení pro domnělé podněcování lidu proti státní ideji uherské, se zájmem maďarisačním těsně spojené; horlivá působnost „Femky“ stlačila již do roku 1905 počet škol slovenského jazyka z dvou tisíc na 241, rok 1907 přináší pak školské zákony Apponyiho, které dokonce závodí se souvěkým hakatismem pruským v důsledné snaze, hmotnou převahou a pod lstivou rouškou péče o učitelstvo rozdrtití důsledně jakoukoliv oporu, kterou by slovenský jazyk v národním školství mohl nalézati. A když se konečně proti zběsilosti té ozvaly nejen rozhořčené projevy Kramářovy a Masarykovy v rakouské sněmovně, nýbrž i s výšin evropského citění zazněl káravý hlas slavného norvěžského spisovatele Björnsona, odpovídá mu v „Neue Freie Presse“ hrabě Apponyi sebevědomě, že „s pozdviženým čelem“ jest ochoten před celým světem hájiti věc svého národa jako věc kultury proti slovanské nekultuře; 27. říjen 1907 přináší pak krveprolití v Černové s 12 mrtvými a tolikéž těžce raněnými jako výmluvný projev kultury té a zároveň jako důkaz pokorných služeb episkopátu uherského národní myšlenky maďarské. Z péra Seton-Watsonova (Scotus Viator) dostalo se právě tehdy Evropě prvního obsažného poučení o pravých národnostních a společenských poměrech uherských, a byl to obraz, který odhaloval nejedno mene-tekelné pro budoucnost východní polovice habsburské monarchie. K tomu všemu přistupovala pak otázka jihoslovenská, která se monarchii od počátku 20. století stávala novým palčivým problémem tak veliké závažnosti, že o něm jest nutno z míry obšírně pojednati.

Italské a slovinské spory.

Halič.

Nevlídne výhledy.

Vláda koalice v Uhrách.

Boj proti nemaďarským národům.

Zákony Apponyiovy.

Björnson.

Černová.

Scotus Viator.

OTÁZKA JIHOSLOVANSKÁ.

Stav srbsko-charvatského národa.

Na počátku 20. století nebylo v Evropě národa, jehož veřejný život by byl tak nepříznivě vytvořen, jako život jazykového společenstva charvatsko-srbského. V počtu asi 9·2 milionu duší sídlil lid ten v bloku úplně souvislém od břehů Adrie až za Dolní Drávu a Dunaj, tříštil se však v politickém ohledu zcela neorganicky na několik podivných střepin, pravý protiklad ideálu národního státu, pro který svou jednoduší jazykovou kraj ten se zdál předurčen. Na čtyři sta tisíc Srbů vázlo ještě v jařmu schátralého panství tureckého, splývající v Makedonii nezřetelně s živlem bulharským a jsouce zároveň ve Starém Srbsku vydání drsné rozpínavosti arnautských sousedů. Na Černé Hoře nabylo jich na tři sta tisíc chudičků domov v miniaturním státečku patriarchálního přístřihu, zastíněném tísnivou převahou sousední monarchie habsburské, která byla berlínskou smlouvou dokonce pověřena dozorem nad černohorským pobřežím. V samostatném království srbském žilo 2·6 milionů obyvatel, většinou svobodných zemědělců s poměrně málo vyvinutou kulturou městskou, ale s rušným životem politickým, soustředěným v Bělehradě. Daleko větší polovina národa srbského a charvatského, na 5·9 milionů duší, podléhala naproti tomu panství Habsburků, netvořila tu však nikterak celku jednotného, nýbrž byla roztržena na několik kusů, od sebe vysokými baštami státoprávními i správními přesně oddělených a při tom větší nebo menší měrou vydaných panování cizí ruky.

Jihoslované v habsburském mocnářství.

Poměry dalmatské.

Dalmácie a Přímoří byly ze zemí na říšské radě vídeňské zastoupených zajisté nejzanedbanější; za vlády Korbroy staly se sice některé náběhy k tomu, aby státní péče byla jejich zájmů poněkud dbalejší, ale nestačilo to nikterak k překonání tísně hospodářské, jež hnala značnou část obyvatelstva do zámořského vystěhovalství. Od bosenského a charvatského zázemí bylo nadto skalnaté pobřeží dalmatské skoro úplně odříznuto nedostatkem železničního spojení, jemuž se uherská vláda se soustavnou tuhostí bránila, v městech měl pak vlašský živel, podporovaný kulturně ze sousedního království, odvěkou převahu nad slovanským a snažil se i ve sněmích zemských uhájiti větší míru vlivu, než mu podle počtu jeho příslušela. Proto bylo přirozeno, že v charvatském obyvatelstvu mělo aspoň příležitostný ohlas volání po státoprávním spojení Dalmácie a Přímoří s Charvatskem v trojjediném

království, jež by usnadnilo přirozené splývání se zázemím; pravoslavná menšina srbská stála však v odporu proti tomu a drobný boj obou skupin naplňoval neutěšeně veřejný život zapomínaného koutu monarchie. Než i v koruně sv. Štěpána, v níž početnější část živlu srbského a charvatského byla pojata, poměry byly zcela podivně upraveny.

Široký klín, kterým Zalitavsko pronikalo k Jadranu, ústil v Rjece, těsně přičleněné k vlastním Uhrám jako „corpus separatum regni“ a úplně ovládané maďarským režimem. Týž režim odstranil i zvláštní postavení někdejší Srbské vojvodiny v jižních Uhrách a tísnil, jak jen mohl, také církevní samosprávu srbskou, opřenou o pravoslavný patriarchát v Karlovcích. Naproti tomu v království charvatském snažili se vládci budapešští svůj rozhodující vliv opřít o živel srbský, organisovaný v t. zv. radikální straně, čelící příkře národním snahám charvatským. Dotkli jsme se již v předchozích svazcích (III. 175, IV. 200) opětovně toho, jak v Záhřebě po dlouhá leta všemocný bán hrabě Khuen Hederváry dusil přirozený vývoj národní a a zkracoval v zájmu maďarského panování království charvatskému práva plynoucí z vyrovnání r. 1868 obratným dmýcháním do bratrovražděného zápasu Srbů s Charvaty, pevně jsa opřen o t. zv. národní stranu unionistických „mameluků“, jimž úplatky a násilnické volby získávaly pevnou většinu v záhřebském saboru. Zatím co ve vlastních Uhrách charvatské školy byly až na 14 bídně živořících ústavů zrušeny, šířil t. zv. Juliánský spolek v Charvatsku horlivě maďarské školství.

Proti síle vládního stroje bánem ovládaného zůstávala vlastenecká oposice charvatská tím spíše bezmocnou, ježto se tříštila do několika táborů, navzájem se prudce potírajících a opětovně štěpících v směsici drobných stran a strániček. Tak zápasily navzájem o převahu pod praporem historického práva trojjediného království a hledající budoucnost národní v ideji Velkého Charvatska proti pravoslavnému srbsství více nebo méně příkře zahrocené jak stoupenci „ryzí strany práva“, vedení Dr. Josefem Frankem, tak skupina t. zv. nezávislých i skupina Dr. Mile Starčeviče, každá se svým časopisem a stranickou organizací. Spíše na základě práva přirozeného než na historických nárocích a se zášlehem pokrokově-demokratickým chtěla budoucnost národní budovati „napredna stranka“ v čele s Dr. Lorkovičem a deníkem „Pokretem“, zatím co Stjepán Radić vytváří radikálně-třídní stranu selskou a v průmyslových obvodech i socialistická hesla počínají projevovali svou působnost.

Rjeka.

Vojvodina.

Charvatsko.

Stranická roztržitost v Charvatsku.

Záhřebské
bouře r. 1903.

V tomto zmateném varu stranicí projevovala se zjevně rostoucí síla národního cítění a trpké nespokojenosti s koruptním a maďarisačním režimem vládním, ale skutečnou bezmocnost opoziční nálady ukázaly přesvědčivě právě hlučné a krvavé demonstrace v březnu 1903 v Záhřebě uchystané proti maďarským nápisům na budovách železničních drah, které se pak rozšířily i do kraje a nabyly rázu takřka revolučního. Po týdny byla jimi země udržována v odbojném varu a napětí, aniž však tím kladných úspěchů bylo dosaženo. Neboť hrabě Khuen potlačil hnutí konečně náhlými soudy vojenskými a nelítostnými procesy politickými. A podobně nevládný obraz, ovšem zcela jiných rysů, ukazoval se oku nestranného pozorovatele v nejmladší jihoslovanské državě habsburského mocnářství, Bosně a Hercegovině.

Bosna
a Hercegovina.

Kdežto v království chorvatském trvalo aspoň jakési zdání ústavních řádů, vládl v obou zemích, přičleněných k monarchii okupací roku 1878, ryzí absolutism, ovšem zcela zvláštního rázu. Správu vedl velící generál v Sarajevě s civilním adlatem podle směrnic, jichž se mu dostávalo od společného ministra říšských financí, jehož resortu obsazené země byly podřízeny. Sněmu nebo jiného zákonodárného sboru voleného tu vůbec nebylo, za to mohly do věcí bosenských, zejména se zřetelem k finančním investicím, zasáhati i říšská rada vídeňská i říšský sněm uherský prostřednictvím svých delegací, jimž říšský ministr financí účty skládal. Dodatečná kontrola těchto obou sborů, namnoze ve vlivu svém se navzájem vyvažujících a rychlé vyřízení nutných opatření zdržujících, byla však málo účinná a nestála valně v cestě vskutku prokonsulské moci bosenské vlády, zejména když v jejím čele trval muž tak obratný, jako byl říšský ministr financí Benjamin Kallay.

Složitost správy
okupační.

Maďarský šlechtic ten, znamenitý znalec poměrů balkánských, snažil se vývoj země jeho péči svěřených svést do řečiště, jež by bylo především vládě uherské zárukou, že veliký přírůstek jihoslovanského obyvatelstva, který monarchii okupace vynesla, nižádným způsobem nezesílí postavení slovan-ského živlu v říši. Umělá politika železniční a tuhý dozor policejní, zostřený horlivým špiclovstvím, stavěly vysokou hráz mezi Bosnu s Hercegovinou a sousední kraje. Obyvatelstvo, vesměs jazyka srbo-chorvatského, mělo slouiti jen Bosňáký a vytvořiti jaksi zvláštní národnost, jejíž jazyk se označuje v úředních aktech prostě jakožto jazyk „zemský“, ježto označení „Srb“ bylo proskribováno tak, že Kallay v Bosně zakázal šíření i své vlastní knihy o dějinách srbských. Při tom vláda jeho podle osvědčených vzorů dbala pilně toho, aby nezmizely přehrady, které náboženství vztýčilo mezi pravo-

Protisrbský
směr.

slavnou většinou obyvatelstva (45%) a menšinami katolickou (23%) i moslemskou (32%).

Tato poslední těšila se zvláštní přízni vládní jako spolehlivý, panský živel, a laskavý ohled na zaostalou a kulturně neplodnou společnost moslemských begů způsoboval, že žádoucí vymanění kmetů ze závislosti na nich vhodnou reformou agrární bylo nekonečně oddalováno. Třicet let po okupaci ze 101 tisíce rodin kmetských teprve stěží pětina byla právními vlastníky své půdy, a také berní systém byl zaostalý, s plodinovým desátkem a jinými zbytky tureckého panství. Ještě roku 1909 charakterisoval horlivý obhájce rakouského panství v Bosně, šéf generálního štábu Conrad, režim ten slovy „In den 30 Jahren ist relativ wenig geschehen . . . vieles, das nur auf äusseren Schein hinauslief.“ Správa bosenská přičinila se sice o zjednání bezpečnosti v zemi, o výstavbu strategických silnic a úpravu důležitějších měst, jejichž zastupitelstva však většinou byla jmenována úřady, nikoliv volena. Úřednictvo, z velké části cizího původu, nesblížilo se dosti s obyvatelstvem, nýbrž žilo tu jako v kolonii; lesy a jiná přírodní bohatství byla vykořisťována cizím kapitálem, při čemž namnoze uherským firmám připadal lví podíl. Síť drah většinou jen úzkokolejných byla zřejmě nedostatečná pro rozvoj země a zvláště zaostalým jevílo se školství; na 5388 osad šlo jen 366 škol národních, takže pouze 14% dětí navštěvovalo ještě roku 1905 vyučování. Školství střední obmezovalo se na 3 gymnasia a jednu reálku v době, kdy v sousedním Srbsku bylo již 1270 škol národních, 20 gymnasií, 4 pedagogia, 4 školy odborné, 3 dívčí lycea a universita.

Agrární otázka.

Zaostalost
školství.

Srovnání to bylo stejně působivé jako srovnání úplné vázanosti veřejného života v Bosně s živým ruchem politickým sousedního království. Většina obyvatelstva bosenského byla ovšem příliš zaostalá, aby měla výrazné vědomí stavu toho, ale opoziční sklony počaly se v něm probouzeti zejména, když byla utužena vojenská povinnost a bosenské prapory pod velením důstojníků, většinou cizinců, byly zcela proti právním zásadám, na nichž okupace spočívala, umístňovány i mimo hranice zemské v monarchii. Zejména pak rušivé zasahování státní správy do autonomie pravoslavné církve a její snaha naplniti duhovenstvo svými stvůrami, jakož i zjevná podpora katolictví, způsobily, že v Sarajevě, Mostaru a jinde dochází k projevům odporu a od roku 1896 obracejí se nespokojenci opětovně se stížnými poselstvy do Vídně. Obracejí se s nimi i na patriarchát cařihradský a ani moslemská hierarchie nebyla spokojena se zasahováním státních orgánů do

Hnutí opoziční.

správy náboženských vakufů. Ožívají tak vzpomínky, že Bosna i Hercegovina byly proti své vůli přičleněny k habsburské monarchii a že naopak již roku 1876 povstalci bosenští proklamovali spojení své vlasti se sousedním Srbskem. Opravdu s hlediska dějinného vývoje evropského okupace obou území byla nepřirozeným anachronismem v době, kdy právě idea národního státu byla slavila svá veliká vítězství a kdy bylo zjevno, že domnělý úspěch ten přinesl habsburské říši jen nové zatížení v jejím zásadním konfliktu s národní myšlenkou.

Její styk se Srbskem.

Z Bělehradu pak nespokojenost Bosenců dostávala přirozenou posilu i tehdy, když vláda posledních Obrenovićů jinak s Vídní dobré styky hledala a v závislosti na ní vázla. Byloť vždy dosti vlastenců v Srbsku, kterým zabránil Bosny i Hercegoviny „švábským“ panstvím Vídně a Pešti bylo národní pohromou a kterým příkazem cti se jevilo pěstování pospolitosti a plemenitého cítění aspoň na kulturním poli ve všech krajích, kde zaznívala srbská řeč.

Hesla velkosrbská.

V Srbsku nebyly nikdy úplně zapomenuty smělé plány let šedesátých, kdy za knížete Michala po prvé bylo Milovanem Jankovićem vysloveno heslo, že Srbsko se stane „balkánským Piemontem“ a kdy v duchu mazziniovské romantiky se snilo o brzkém velikém jihoslovanském císařství. Skutečný vývoj odvál tyto sny i sny „Spojené omladiny srbské“, až do Uher zašlehující; ozbrojená pěst Vídně pronikla drsně i do sandžaku novopazarského mezi zklamané Srbsko a osamocenou Černou Horu, dovedla si dočasně také držitele moci v Bělehradě ohočiti, ale snu o budoucím velikém Srbsku nedovedla vyhubiti, stejně jako nedovedl všecek tlak maďarský zdolati charvatské sny o velikém, trojjediném království. Zejména mladá universita bělehradská podporuje snahy ty, které prozrazovala na příklad národopisná mapa všeho srbského světa vydaná 1892 nebo publikace M. Niketiče „Srpski svet u reči i slici“ (ve slově a obraze). V Bělehradě vychází list „Velika Srbija“ a společné cítění srbské pěstují i „Srbobran“ v Záhřebě, „Srpski Hlas“ v Zadru a, pokud to censura dovoluje, také „Srpska Riječ“ v Sarajevu.

Jejich literární propaganda.

M. Spalajković a jeho spis o Bosně.

Pro vývoj věcí v Bosně zvláštní význam měl pak spis, který vyšel po francouzsku roku 1899 s názvem „La Bosnie et l'Herzégovine“. Autor jeho byl absolvent diplomatické školy v Paříži Miroslav Spalajković, pozdější vynikající státník srbský, jehož k bosenskému prostředí připoutala i okolnost, že se stal zetěm vůdce bosenských Srbů, Gligorje Jeftanoviće. Kniha

snaží se obrátiti pozornost evropského západu k věcem bosenským, ukazuje, jak nedokonale zde habsburská monarchie vykonala kulturní mandát Evropou jí svěřený, a žádá signatární moci kongresu berlínského, aby nedopustily úplného pohlcení obou čistě srbských zemí v „Dantově pekle národů“, kterým říše habsburská jest proti všem příkazům novodobého vývoje. Neboť Spalajković snažil se dokázati, že zásada národního státu jest vůdčí zásadou novodobého státního práva vůbec a že by bylo vrcholem nespravedlivosti, kdyby Habsburkové měli v národní oblasti srbské řeči nalézt trvalou náhradu za to, co jim právem v Itálii bylo odňato. Nezapomíná při tom zejména Francii napovědět, že Rakousko na Balkánu jest opravdu jen předvojem výbojného pangermanismu, a dokazuje, že okupační mandát nebyl naprosto míněn jako základna trvalého řádu, nýbrž jen jako dočasné opatření, a že podle práva mezinárodního vlastním suverénem Bosny i Hercegoviny stále ještě zůstává Turecko.

Účinný spis ten, odměněný cenou pařížské právnické fakulty, který vyšel skoro v téže chvíli, kdy u nás Kramář snažil se rovněž burcovati západní Evropu k pochopení nebezpečných služeb, které politika rakouská koná na blízkém východě tlaku pangermánskému, nebyl však jediným zjevem toho druhu. Současně Charles Loiseau v brožuře „Le Balcan Slave“ snažil se dokazovati, že jen náležitě vzrostlé Srbsko může býti přehradou proti německému imperialismu na blízkém východě. Než také v samém Berlíně vydal 1901 Božidar Nikašinović spisek „Bosnien und Herzegovina unter der Verwaltung der öst.-ung. Monarchie“, vytýkající rovněž stinné stránky Kallayovy správy a bylo zřejmo, že snaha režimu toho, okupované země zachovati úplně v závětrí národního proudění jihoslovanského, jest marná.

Ch. Loiseau.

Proudění to, prolínající neodolatelně zemskými hranicemi a státoprávními baštami, které činily z jednotlivých správních úseků srbocharvatského národního území podivnou skupinu nevládných komor a komůrek zdánlivě vodotěsných, neobmezovalo se však pouze na protikladné ideály Velikého Srbska a Velikého Charvatska, s jejich rozličnou, přirozenoprávní i historickou argumentací a odvčným nábožensko-kulturním rozporem Říma a Byzance. Hlásí se tu s důrazností stále větší i třetí idea širší pospolitosti, jež by byla s to, aby družnou páskou obepiala všecko plémě jihoslovanské, přibité jako Prometheus na tvrdé skály své vlasti hřeby cizího panování a odsouzené tím k strádání většímu, než kterýkoliv jiný národ evropský.

Idea národního sjednocení jihoslovanského.

Strossmayer
a cyrillo-metho-
dějství.

Také tato idea nebyla ovšem nová. Již illyrism Gayův byl jí dotčen stejně, jako ušlechtilé snahy djakovského biskupa Strossmayera († 1905), zosobněné především v jihoslovanské akademii v Záhřebě. Tam zejména učený Franjo Rački pracoval neúnavně, zatím co také u Slovinců myšlenky bratrské solidarity všech jižních Slovanů propagovali časopis „Slovanski svet“ a stoupenec křesťanského socialismu Dr. Janez Krek. Ovšem nálady ty šly namnoze příliš do šíře, objímající vedle srbocharvatského prostředí jak Slovince, tak Bulhary; v jejich pozadí stály nadto církevní problémy, zejména cyrillo-metodějská unie mezi Římem a východem, usnadněná povolením slovanské liturgie v katolických chrámech, a politický dosah hnutí byl proto dosti nepatrný. V devadesátých letech působí však v podobném směru i hnutí sokolské, jako to dosvědčovalo roku 1897 bratrské přijetí sokolstva charvatského v Bělehradě, a zejména pokrokové vlivy, jež si z Prahy odnášelo studentstvo charvatské na sklonku devadesátých let, byly účinným mostem k novému pochopování jihoslovanské budoucnosti, založené na překonání starých sporů mezi Charvaty a Srby a jejich vzájemném sblížení na podkladě společného jazyka a společných cílů národních. Působivost vlivů těch byla tím větší, ježto mohla navázati na hesla, které skupina mladých studentů záhřebských, v čele se Svetozarem Pribičevićem přímé styky s Bělehradem hledající, vyslovila již 1895 v almanachu „Narodna Misao“. Vytýkala zejména, že cílem vývoje nesmí býti jen „sloga“ (dohoda) Srbů a Charvatů, nýbrž úplná jednota národní jihoslovanská. Hlediskům těm dostalo se pak v Praze v pokrokovém prostředí svěží průbojnosti, zejména když v letech 1897–1898 dobyla tribuny v listech „Hrvatska Misao“ a „Novo Doba“. Pojem jednotného národa jihoslovanského byl tu podepřen ideologií českého realismu, jež odmítala přečeňování charvatského práva historického, nahrazujíc je důrazem na přirozené právo národní a příkazem drobné práce kulturní, při čemž hrot byl zároveň obrácen proti církevní nesaňšenlivosti, jež udržovala soupeřství mezi Srby a Charvaty.

Hlediska ta zaznívala pak rovněž mezi jihoslovanskými studenty ve Vídni, sdruženými ve spolku „Zora“, hlásila se však znenáhla také v domácím světě politickém. Tak působí v směru sblížení srbsko-charvatského ve Splitu od roku 1902 Dr. Josef Smodlaka, zakládaje tu „demokratickou stranu pokrokovou“, a nalézá opravdu pochopení v místním prostředí i u Srbů, jako byl Dr. Kovačević a splitský starosta Ante Trumbić. Rovněž Frano Supilo, který vydával v Sušaku u Rjeki „Novi List“, stává se hlasatelem myšlenky

„Narodna Misao“
a vlivy pražské.

A. Trumbić
a F. Supilo.

jihoslovanské, které pak zejména události roku 1903 počaly raziti cestu k širší působnosti.

Roku toho, jak ještě níže vytkneme, vystřídala v Srbsku dynastie Karađorđevićů dynastií Obrenovićů a věc byla provázena takovou změnou vnitřních poměrů v království, že tím byl hluboce a nikoliv nepříznivě dotčen všecek poměr jeho k ostatním větvím srbocharvatského národa. Téhož roku zemřel ministr Kallay a jeho nástupcem stal se v ministerstvu říšských financí Štěpán baron Burián de Rájecz, což přineslo i ve správě Bosny a Hercegoviny významné změny. V Záhřebě došlo na jaře k oněm velikým demonstracím, o nichž jsme se již nahoře zmínili a které, nabyvši prudkosti takřka revoluční, zanechaly i po svém potlačení o myslích nezahladitelnou stopu. Tehdy, v červnu 1903, opustil Záhřeb hrabě Khuen Héderváry, stav se ministerským předsedou v Uhrách, a na jeho místě byl v úřad bánský uveden hrabě Todor Pejačević. Dotavadní směr vládní sice zůstal tím nedotčen a bánská vláda snažila se dále politickými procesy potlačovati volání opozičních stran charvatských po dodržení vyrovnání z roku 1868 zejména ve směru finanční samosprávy, po rozšíření volebního práva i svobody tiskové a spolčovací, zaručení práv občanských a nezávislosti soudů, odstranění křiklavé korupce politické. Do věcí charvatských zasáhl však v zápětí mocně boj maďarské opozice s vládou Tiszovou, kterýžto byl, jak víme, v podstatě své bojem s Vídni a dynastií.

V dobách někdejších mívala dynastie habsburská v charvatském prostředí mnoho oddaných přívrženců, kteří pohlíželi k ní s důvěrou, že historická práva trojjediného království naleznou u císaře přece ochrany proti maďarskému útisku. Léta mýjela však, aniž důvěra byla odměněna, a v celém národě charvatském působilo těžkým zklamáním zvláště, když roku 1903 dvůr vídeňský odmítl přijmouti deputaci dalmatských poslanců, která chtěla předložiti Františku Josefu I. stížný spis o útiscích svých rodáků pod vládou Khuenovou v Záhřebě. Tehdy přičiněním Supilovým a Trumbićovým počíná se připravovati v Dalmácii odklon Charvatů od Vídne spojený s názorem, že Srbové a Charvati mají vůbec pochovati své staré spory a přiložiti společně ruku k zajištění zájmů svého národa, jehož jednotu dotud jen zbytečná rivalita církevní a lest nepřátel ve dvě trhaly.

Hnutí nalezlo živý ohlas v Charvatsku jak u strany pokrokovců, která po bouřích roku 1903 se byla jako „hrvatska napredna stranka“ v čele s Jovanem Lorkovićem a s časopisem „Pokret“ pevněji ustavila, tak i u tamní

Význam roku
1903.

T. Pejačević.

Odklon Charvatů
od Vídne.

J. Lorković
a Sv. Pribičević.

t. zv. nezávislé strany srbské, v jejímž čele stanul žurnalista Svetozar Pribičević, vydavatel listu „Novi Srbobran“, a zvláštního rysu dostalo se věci od roku 1905 navázáním styků s uherskou opozicí, jež právě tehdy vstupovala v rozhodný zápas s vládou Fejérváryho.

Vzniká tu názor, že společné tažení maďarské i srbocharvatské proti centralismu vídeňské „kamarily“ přinese té i oně straně prospěch, ježto cestou tou bude nejspíše možno dosáhnouti především spojení Dalmácie s Charvatskem a nové, pro všecek jihoslovanský živel příznivější úpravy poměrů v rozšířených zemích koruny sv. Štěpána. Při národnostním fanatismu maďarské strany neodvislosti byla tato naděje sice velmi pochybná, ale charvatská opozice doufala, že pomocí její aspoň porazí režim bána Pejačeviče, a také maďarským odbojníkům byl nový spojenec velmi vítanou posilou. František Kossuth mluví nadšeně o „bratrském dělení“ úspěchů, které proti Vídni budou dobyty, a před sklonkem roku 1905 věc vyzrála v projevy velmi pozoruhodné.

V Dubrovníku došlo 24. srpna ke schůzi četných poslanců z Charvatska i Dalmácie a Istrie. Na ní vyslovil se sice Dr. Frank jménem „čisté strany práva“ ostře jak proti sbratření se Srby, tak proti spojenectví s budapešťskou opozicí. Zůstal však v menšině a opustil schůzi, kdežto většina sešla se znova 3. října v Rjece v počtu 40 osob. Uvítal je pozdravný telegram Kossuthův a došlo tu 4. října k odhlasování resoluce, Trumbičem navržené. V ní se vytýkala zásada, že každý národ má právo sebeurčení a vlády nad svým osudem; proto jsou charvatští poslanci ochotni podporovati tuto snahu národa maďarského proti Vídni, ovšem za náležité úpravy jejich vlastních požadavků, počítajíc v to inkorporaci Dalmácie a rozličné svobodomyšlné reformy. V zápětí potom došlo v Zadru k schůzi 26 srbských poslanců, kteří 17. října schválili rjeckou resoluci za podmínky, že Charvati uznají rovnoprávnost srbského národa s charvatským. Hledisku tomu dostalo se slavnostního výrazu i na zemském sněmu dalmatském v Zadru, kde jménem charvatského a srbského klubu dubrovnický starosta Pero Čingrija prohlásil, že „Charvati a Srbové jsou jeden národ a jedni naproti druhým rovnoprávní“.

Bylo to významné priznání se k novému pochopení národních úkolů i cílů, jež na mnohé působilo jako slibné prohlášení dospělosti mladého národa, který si počíná plně uvědomovati, jak především jeho vnitřní rozbroje jsou vlastní příčinou bídy lidu jihoslovanského a cizího panování nad ním. Do-

vršením akce bylo pak uzavření koalice charvatsko-srbské v Záhřebě 12. prosince 1905, kterým si společný postup slíbily strana pokroková s Lorkovičem v čele, Tuškanova strana práva, sociální demokraté a obě strany srbské, radikální i nezávislá. Frankovi „čistí pravaši“ a Radićova strana selská zůstaly mimo kruh ten stejně jako vládní unionisté. Oposiční strany uherské vítaly koalici jako vlastní úspěch; zvláštní výbor, v němž vedle Kossutha, Apponyiho, Bánffyho a Andrásyho byl i klerikální hrabě Zichy a Geza Polónyi, vyjednával s ní o společném postupu a vytkli jsme se již nahoře, jak obavy vzbuzené těmito událostmi ve Vídni přispěly podstatně k tomu, že v dubnu 1906 František Josef I. dal padnouti Fejérvárymu a svěřil v Uhrách moc do rukou oposiční koalice maďarské.

Tím jevila se však také charvatsko-srbská koalice v Záhřebě vítězem a dosáhla opravdu ve volbách do záhřebského saboru, konaných 3.—5. května 1906, úspěchu takového, že nabyla většiny a odtiskla od moci jak zdecimované maďarony unionistické, tak Frankovy pravaše. Bán Pejačevič mohl jen proto zachovati svůj úřad, že s ní uzavřel dohodu, a zdálo se opravdu, že pro království charvatské nastává nová doba národního pokroku. Než obtíže dostavily se záhy a měrou vrchovatou. Frankovci v saboru stupňovali odpor svůj až k obstrukci a většina koalice nebyla tak veliká, aby je mohla rychle zdolati. V lůně koalice samé byly rozličné rozpory, na příklad o postavení, které by bylo pro Bosnu a Hercegovinu v rámci budoucí úpravy vymáhati. Z rozsáhlého programu svého koalice zatím provedla tedy jen zákon o nezávislosti soudců a roku 1907 narazila na nepřekonatelnou překážku maďarské věrolomnosti.

Viděli jsme, jak vláda Wekerlova vůči Slovákům a Rumunům stupňovala veškeré možnosti maďarisačního úsilí; přes všechny sliby učiněné záhřebské koalici nedovedla si odepřít, aby totéž úsilí nevyvinula i proti Srbům a Charvatům. V květnu 1907 navrhl Kossuth jako ministr obchodu a dopravy novou pragmatiku železniční, která platnost jazyka maďarského rozšiřovala i na Charvatsko zcela proti duchu vyrovnání z roku 1868. Charvati bránili se uzákonění pragmatiky v říšském sněmu budapešťském tuze; jejich čtyřicetčlenná delegace sáhla dlouhými přednáškami v charvatštině až k obstrukci, která rozběsnila maďarské prostředí a opravdu na celý měsíc zastavila dělnost sněmu. Konečně byla však znásilněna zvláštním zákonem zmocňovacím, jenž umožnil Kossuthovi zavést pragmatiku cestou nařízení, a Charvati opustili s protestem sněm říšský. Zatím 25. června bán Pejačevič

Styky s uherskou opozicí.

Rjecká resoluce (4. října 1905).

Schůze v Zadru (17. října 1905).

Koalice srbsko-charvatská (12. prosince 1905).

Vítězné volby v březnu 1906.

Nesnáze koalice.

Spor o železniční pragmatiku (květen 1907).

Charvatská obstrukce v Pešti.

A. Rákodczay.

byl nucen odstoupiti a vláda jmenovala na jeho místo presidenta odvolací stolice Dr. Alexandra Rákodczaye, Mađara srdcem i smýšlením. Koaliční většina saboru protestovala proti tomu provoláním k národu a zdvižením obžaloby proti novému bánovi. Vláda Wekerlova rozpustila tedy sabor, jmenovala však zároveň 6. ledna 1908 nově bánem osobnost ještě ráznější, barona Pavla Raucha, syna někdejšího bána, jenž prosadil vyrovnání roku 1868, muže neblahé paměti.

P. Rauch bánem
(leden 1908).

Velké demonstrace uvítaly jeho příchod, kdežto bán naopak od počátku stigmatisoval koalici srbo-charvatskou, vládci budapeštskými kdysi tak vřele uvítanou, za hnutí vlastizrádné a protidynastické. V nových volbách sněmovních, konaných 28. února 1908, přes veškeren nátlak úředního stroje a při počtu voličů nepřesahujícím valně 50 tisíc nepodařilo se Rauchovi však ani jediného kandidáta prosaditi; z 88 mandátů připadlo koalici 56, Frankovcům 24, zbytek Radićovi a jiným drobným frakcím. Než ani po tomto nezdaru vláda uherská Raucha neodvolala, vytýkajíc okázale, že jí a nikoliv saboru bán jest zodpověden. Sabor byl hned po sejítí se královským reskriptem odročen, dříve než se vůbec konstituoval, a v Charvatsku zahájen režim nepokrytého absolutismu a drsné zvůle, proti němuž koalice mohla pouze novým provoláním k národu odpor zdvihnouti. Její někdejší líbánky s vládou Wekerlovou, která měla kdysi plná ústa svobody a pokroku, skončily se tak novým pošlapáním veškeré ústavnosti v Charvatsku a neslýchanými persekucemi.

Absolutistický
režim
v Charvatsku.

Rauch mstil se na kde kom. Tak sesadil profesora university záhřebské Manojloviće, proto že jako člen koalice podepsal její manifest, sesadil i profesora Šurmina, že nezakročil proti studentským demonstracím. Studentstvo charvatské protestuje proti tomu hromadným odchodem do ciziny, zejména do Prahy, Vídně a Štýrského Hradce, kde se všude jen ještě více zesiluje jeho opoziční nálada a upevňuje sklon k boji za národní nezávislost a zcelení jihoslovanského živlu ve smyslu nových idejí přizozeného práva a sebeurčení. Ideje ty činil bán ovšem naopak hlavním motivem svých obvinění koalice srbo-charvatské z velezrádných pletek, při čemž mu kradosti Budapešti i Vídně s ošklivou horlivostí sekundoval Dr. Frank ve svém listu „Hrvatsko Pravo“, vytýkaje, že stoupenci koalice ve službách Bělehradu a velkosrbských plánů podkopávají základnu monarchie jak v Charvatsku, tak v Bosně.

Štvání Frankovo.

Neboť také v okupovaných zemích v letech těch opoziční ruch byl mocně vzrostl a zejména sebevědomí pravoslavné většiny srbské počalo se tu hla-

sité projevovati. Věc usnadnila skutečnost, že Kallayův nástupce, baron Burián, měl za vhodné úzdu tuhému režimu aspoň poněkud uvolňovati. Roku 1905 organizačním statutem z 13. srpna přiznal srbské církvi pravoslavné v Bosně a Hercegovině zase částečnou samosprávu, působící i ve školství církevním. Úmyslem jeho bylo, přibrati obyvatelstvo k součinnosti s veřejnou správou a vychovati je k ní postupně zřizováním obecních a okresních zastupitelstev. Provedení úmyslu se však provleklo a zatím opoziční hlasy, zdvihané zejména pravoslavným prostředím srbským, rostly, nalézající oporu v dočasném úspěchu srbsko-charvatské koalice v sousedním Záhřebu, kde někteří z předáků koalice, zejména Supilo, věcem bosenským věnovali v projevech svých v saboru značnou pozornost a povzbuzovali volání tamní oposice po změně okupačního režimu.

Buriánovy
ústupky v Bosně.

Podobně rostoucí pozornost obracela se k věcem bosenským však také v sousedním Srbsku, které, jak později se toho dotkneme, tehdy s monarchií habsburskou se octlo v příkrém rozporu hospodářsko-politickém. V Bělehradu i v Niši konaly se v letech 1906 a 1907 dokonce veřejné schůze, v nichž se kritisovala zaostalost bosenské správy, zejména v ohledu zadržování reformy agrární; ujařmenému kmetu bosenskému ukazována volnost zemědělce v srbském království jako zvláště působivý rozdíl poměrů. Tvrzení, že mandát okupační jest jen dočasný a že sultán zůstává skutečným suverénem Bosny a Hercegoviny, působilo zejména na moslemy bosenské.

Zájem Bělehradu
na Bosně.

Baron Burián snažil se proto hnutí uklidňovati tím, že na počátku 1907 opravdu přikročil k zařízením zatímní městské samosprávy v Sarajevu, Mostaru a 95 jiných srbských osadách, ale hnutí nedalo se již zastaviti tak levnými splátkami. V květnu 1907 sestavili předáci srbské oposice v t. zv. sarajevské resoluci souhrn svých požadavků ústavních práv. Zemská vláda stihala sice původce její peněžními pokutami, ale Burián byl přesvědčen, že pouhá represe nepostačí, že jest spíše třeba živelnému proudu dáti legální řečiště. Dovolil tedy, že ve dnech 9—14. listopadu 1907 v Sarajevě se smělo sejíti 71 zástupců srbské oposice z rozličných okresů ve schůzi, o níž se mluvilo jako o „bosenské skupštině“. Byla to opravdu soukromá, vládou jen trpěná schůzka, která se měla podle Buriánova příkazu vyvarovati veškeré politické propagandy, jevila se v ní však opravdu od počátku nálada jakéhosi ústavodárného shromáždění podobně jako dvě leta před tím v Rusku v sjezdech sojuzů. Ozývá se i tu hlasitě názor, že každý národ má právo sebeurčení a každá vláda má vycházeti z lidu.

Sarajevská
resoluce
(květen 1907).

Bosenská
„skupština“
(listopad 1907).

Požadavky
oposičn.

Bylo to tedy veliké mravní vítězství srbské oposice a pozdravné telegramy z Bělehradu ukazovaly, že i mimo zemi zjev budí pozornost. Resoluce schůze žádaly, aby zemská vláda byla zodpovědná sněmu volenému obecným právem volebním, aby úřady svěřeny byly jen domorodcům, srbsčina jen v zemských hranicích. I nutnost urychlení reformy agrární byla důrazně vyhlášována. Při tom samozvaná skupština vyslala některé své členy do Budapešti, aby získali pro požadavky bosenské tamní strany politické, a bylo zajímavé, že táž maďarská strana neodvislosti, která právě s drsnou zvůli Charvatsko ujařmovala, přičiněním některých svých vůdců, jako byl zejména hrabě Batthyany, s bosenskou oposicí srbskou přátelské styky navazovala, jen aby vrazila klín mezi Záhřeb a Sarajevo a zároveň proti vídeňskému dvoru nabývala v okupovaných zemích půdy.

Rostoucí neklid.

Tím ovšem odvaha oposičníků stoupala. V Sarajevu městská rada chce rakouským a uherským příslušníkům odejmouti volební právo jakožto příslušníkům cizího státu, v listech místních píše se již o „švábských upírech“, a ne neprávem dopisovatel „Neue Freie Presse“ srovnával náladu země s náladou v Benátkách roku 1859. Baron Burián v poradách, které na sklonku roku 1907 o věcech těch se konaly, trval přes to přese všecko na názoru, že hnutí oposiční nelze prostě jen potlačovati, nýbrž že opravdu jest třeba v ústupcích jíti dále a pomýšleti na zásadní novou úpravu zemského zřízení, která by touze obyvatelstva po větší součinnosti v životě veřejném aspoň poněkud hověla. Narážel však na odpor kruhů vojenských, snažících se civilního adlata při správě země úplně podřaditi říznému generálovi za souhlasu kruhů klerikálních, které žádaly, aby bosenská správa raději pevně se opřela o katolickou menšinu a ostří moci proti pravoslavným důsledně obrátila.

Burián
a kruhy vojenské.

Vytýkalo se zároveň, že by nutným předpokladem zavedení sebe obmezenější ústavnosti v obsazených zemích bylo jejich dokonalé odpoutání od státoprávního svazku s Tureckem provedením anekse. Myšlenka ta, proměnití mezinárodní mandát, na jehož základě monarchie v Bosně a Hercegovině vládla, v plně splynutí zemí těch s ostatními državami rodu habsburského, byla již v osmdesátých i devadesátých letech v rozhodujících kruzích vídeňských opětovně přetřásána a také v diplomatických smlouvách monarchie s Ruskem z doby té setkáváme se s články, věc za jistých podmínek připouštějícími. A ještě roku 1904 trousily se opět pověsti o tom, že anekse

Otázka anekse.

bude provedena, ježto Rakousko prý užije tak nejlépe slabosti Ruska, válkou japonskou zabaveného. Bylo však nepochybné, že prohlášení její mohlo způsobiti vážné zápletky mezinárodní i jinde, zejména v poměru k Itálii, a proto odsouval se krok ten znovu a znovu a s ním i nové řešení ústavního problému bosenského, ač bylo zjevno, že také tamní věci svým rostoucím varem stavějí říši habsburskou před velmi svízelné otázky, stejně jako současný vášnivý zápas vlády Rauchovy se srbsko-charvatskou koalicí v Záhřebě, zvýšená nespokojenost uherských Srbů s národnostním útlakem vlády Wekerlovy, roztrpčené stížnosti Dalmatinců a srážky Slovinců s německou rozpínavostí, jež působily, že jihoslovanští zástupci ve vídeňské říšské radě tábor oposiční zesilovali. A všecek tento neladný soubor problémů jihoslovanských stával se tím povážlivějším, ježto se zároveň monarchie octla v poměru zjevně nepřátelském k sousednímu království srbskému.

Mezinárodní
zřetele.

* *
*

Krvavé jitro 11. června 1903 stalo se dnem velikého obratu v dějinách srbských. S králem Alexandrem Obrenovićem padl způsob vlády, který nakupil proti sobě vrchovatou míru národní nespokojenosti a obecného opovržení. Vrtošijný král v zajetí dobrodružné podvodnice a jejích stvůr, ustavičné experimentování s ústavními řády a jejich náladové znásilňování, šíření korupce v skupštině i ve stroji úřednickém, finanční tíseň, jež často po měsíce zastavovala vyplácení platů úřednictvu a důstojníkům při povážlivém hromadění lichevných závazků země, bezmocnost na venek provázená nevážností ciziny, vše to byly viny, které ospravedlňovaly výbuch revolučního vzdoru. Surovost, jež provázela vraždu krále i jeho choti, budila ovšem zlé pohoršení v Evropě a padala jako tíživý stín na osobu nového panovníka, který jinak měl mnoho rysů příznivých.

Konec Obrenovićů (11. června 1903).

Petr Karadžević, blíže se právě šedesátce, byl odchovanec západní vzdělanosti — v mládí přeložil spis Johna Stuarta Milla „O svobodě“ — a jevil se skoro cizincem ve své vlasti, kterou opustil jako mladý hošík. Roku 1876 bojoval sice v Bosně proti Turkům v povstalecké četě s přijatým jménem vojvody Petra Mrkonjiće a zachoval pak s balkánským prostředím spojení také jako zeť černohorského vládce; jeho styk s cetyňským dvorem nebyl však nijak vřelý a Švýcarsko bylo mu od let vlastním domovem. Jeho

Král Petr.

vstup na trůn královský provázelo obnovení ústavy z roku 1889 s některými drobnými změnami, a tentokrát ostala již demokracie, opřená o soustavu vlády parlamentní, trvalou základnou veřejného života v Srbsku.

Parlamentní režim v Srbsku.

To neznamenalo ovšem nikterak jeho uklidnění; naopak, uvolnění politického ruchu a zdolání dvorské libovůle přineslo Srbsku zvýšený boj stran a skupin o moc ve státu pod vedením řemeslných politiků a namnoze i s úplnou nevybíravostí prostředků, jež prozrazovala přece jen východní ovzduší země. Vítězem jevila se při tom především strana radikální, za Obrenovićů tak často pronásledovaná. Mohla nyní strany někdejší pravice tisknouti do pozadí, ale roztrhla se sama již před tím ve dvojí křídlo, tak zvaných starších radikálů, v jejichž čele stáli Pašić, Protić a Paču, a radikálů mladších, t. zv. samostalců, vedených Ljubou Stojanovićem. Mezi oběma frakcemi rozvíjel se v následující době především zápas o vládu se střídavým úspěchem toho onoho křídla a s prudkostí, jež druhdy vrcholila i v hlučné obstrukci a dávala záhy hojnou příležitost k nářkům na to, že národ propadá příliš plané agitaci politické.

Rozkol strany radikální.

Otázka důstojníků-spiklenců.

Přes to přese všechno bylo to ovzduší zdravější než za Obrenovićů. Povážlivým zjevem bylo jen, že důstojníci spiklenci, kteří provedli převrat 11. června, snažili se zachovati ve vojsku i u dvora vliv a zůstati výraznou skupinou, která stále připomínala krvavý vstup nové dynastie na trůn. A právě to budilo odpor dvorů cizích.

Nejmenší měrou ovšem ve Vídni. Tam byli již napřed dosti dobře zpraveni o tom, co se v Bělehradě proti Alexandrovi chystá, neboť spiknutí zasáhlo také do kruhů srbské emigrace ve Vídni. Hned nazítří vraždy oficiosní „Fremdenblatt“ napsal, že jest jedno, kdo v Srbsku panuje, jen zůstane-li království v dobrém poměru k monarchii. Také František Josef I. odpověděl na zprávu nového krále Petra o jeho nastolení telegramem, jenž nebyl tak mrazivě chladný, jako telegram cářův. Jak rakouský, tak ruský ministr věcí zahraničních odsoudili ovšem ve svých příležitostných projevech zásadně dílo spiklenců, než učinili tak spíše jen platonicky a Rakousko bylo první mocí, jež vyslala k novému králi nového vyslance, barona Dumbu. Rázně vystoupila pouze Anglie, jež žádala odsouzení vůdčích sedmi důstojníků-královrahů a jejich odstranění ode dvora, jsouc v tom ovšem i ostatním sborem diplomatickým v Bělehradě podporována, a když pak král Petr tomu nemohl ihned vyhověti, odvolala Anglie svého vyslance z Bělehradu a po dobu delší půl třetího roku stála vůči nové dynastii na stanovisku zcela

Chování Vídně.

Anglický odpor.

odmítavém. Britský vyslanec objevil se v Bělehradě teprve zase v dubnu 1906, když vliv spiklenecké koterie oslábl a králi bylo možno její přední členy ze svého okolí odstraniti a dočasně pensionovati.

Tehdy nebyl však poměr Vídně k Bělehradu již tak shovívavý jako hned po převratu, neboť mezi monarchií a drobným královstvím nahromadily se zatím těžké spory. Věc byla přirozeným důsledkem skutečnosti, že s Karadorđevići k moci přišli stoupenci stran radikálních, se silnějším sebevědomím národním než mužové, kteří za Obrenovićů byli ochotni zjevnou závislost na Vídni snášeti. S vítězstvím demokratického režimu zesílila ostatně také nálada, která viděla v království „balkánský Piemont“ a činila vytvoření „velikého Srbska“ osvobozením všech členů srbského národa z cizího područí vlasteneckým heslem i úkolem, což mělo vůči habsburské monarchii ovšem význačné důsledky, zejména pokud šlo o Bosnu a Hercegovinu i o sandžak novopazarský a možné rozpětí rakouských zájmů směrem k Soluni. Také myšlenka vzájemnosti všech jižních Slovanů nalézala nyní v Bělehradě více ohlasu, zejména vytvořením spolku universitní omladiny a spisovatelů s názvem „Slovenski Jug“. Než hesla ta nebyla, jak víme, v podstatě své nic nového a důsledky jejich mohly býti monarchii habsburské na dlouhou dobu stejně neškodné, jako hlučná činnost vlášské nebo všenešmecké irredenty, kdyby jinak poměr mezi Vídni a Bělehradem se byl snesitelně vytvářel.

Velkosrbská nálada.

Slovenski Jug.

N. Pašić.

Za nového režimu v Srbsku postavou nad jiné vynikající stal se Nikola Pašić, starý vůdce strany radikální, kdysi revolucionář se socialistickým příděchem, Milanem Obrenovićem opětovně stíhaný a žalářovaný, který však dozrál znenáhla v státníka velikých rysů a zchytralosti, druhdy připomínající italského Cavoura. Vůči Vídni nebyl od počátku vlídně naladěný a dočasný pobyt vyslanecký v Rusku na sklonku devadesátých let utvrdil jej v přesvědčení, že Srbsku bude třeba v boji za národní cíle hledati oporu především v cářské moci. Naproti tomu pochopoval však dobře, že vhodná chvíle k tomu nastane teprve, až Rusko nebude tolik spoutáno a zeslabováno svými úkoly na dálném východě asijském. Proto vyjadřoval se zejména v bosenské otázce zdrženlivěji než jiní bouřliví vlastenci srbští. Když roku 1904 se šířily pověsti, že monarchie provede aneksi obsazených zemí, připomněl Pašić ve skupštině sice opětovně, že Balkán náleží po právu balkánským národům a o změně ustanovení berlínského kongresu že může rozhodnouti jen souhrn jeho signatářů; vytkl však zároveň, že při všem zájmu o soukmenovce Srbsko se nemůže do bosenských poměrů nikterak

Jeho cíle a domnělý program.

mísiti. Ovšem i to vzbudilo hlasitou nevoli vídeňského a peštského tisku, který s rozhořčením tvrdil, že vůbec neexistuje otázka bosenská a Srbsko že si má vytlouci z hlavy všechny plané sny v tomto ohledu.

Nelze dosud ani s plnou určitostí říci, jaké byly tehdy skutečné plány Pašićovy i jeho druhů v celém souboru národní politiky. Jejich soupeř, tajemník králův Živojin Balugčić, tvrdil později, že již roku 1904 Pašić králi předložil pamětní spis, v němž stanovil za žádoucí program srbského postupu na venek spojení s Černou Horou, dohodu s Bulharskem o rozdělení Makedonie a Starého Srbska spojenou se vzájemnou celní unií, hospodářské osamostatnění od Rakousko-Uherska a rozvíření národní propagandy v Bosně i ostatních jihoslovanských zemích monarchie, jež by diskreditovala habsburskou říši v očích Evropy. Lze mít sotva za to, že při těžkých nesnázích vnitřních, jež tehdy působila otázka důstojníků-spiklenců i vnitřní boj stran o moc, a které se stupňovaly tak, že se dokonce trousily pověsti o možné abdikaci panovníkově, král Petr by byl učinil opravdu směrnici svých snah tak troufalý útok na nejsilnějšího svého souseda. Zdá se naopak, že jeho i Pašićův zájem obracel se především k turecké oblasti, kam makedonská otázka zraky celé Evropy obracela a kde se zejména Rusko i Rakousko pokoušelo společně o provedení správních reforem k uklidnění pobouřeného kraje.

Aby snaha ta nevedla k trvalému upevnění tureckého panství na Balkáně, bylo naproti tomu společným zájmem i Srbů i Bulharů toužících po rozšíření svých hranic směrem k jihu. Srbské tlupy komitů vedených Jovanem Babunskim, Vojou Tankosićem a jinými národními hrdiny srážely se tu sice druhdy krvavě s tlupami bulharskými, ale mezi Bělehradem a Sofií rozpředla se přes to horlivá vyjednávání o účelné sblížení a společný postup. V Niši došlo 14. května 1904 k osobní schůzce krále Petra s knížetem Ferdinandem Bulharským, jež se opakovala v zápětí potom 18. června v Bělehradě, kdežto 30. října král Petr návštěvu tu v Sofii splatil. Také jeho slavná korunovace 21. září byla provázena projevy srbsko-bulharského sbratření na základě hesla obecné pospolitosti jihoslovanské.

Ve Vídni, kde právě tehdy se snažili upevněním dohody s Ruskem zabaveným na dálném východě zabezpečiti územní nedotknutelnost říše turecké v jejích balkánských državách, viděli velmi neradi tyto srbsko-bulharské námluvy a rozhořčení nad nimi proměnilo se v zápětí v prudkou zuřivost, když vyšlo na jevo, že Srbsko hledá v dohodě s Bulharskem také prostředek, jímž by aspoň poněkud uvolnilo svou hospodářskou závislost na monarchii.

Závislost ta měla opravdu příděch jakéhosi vasalství, neboť království, jež nemělo přímého přístupu k moři, vyváželo 90% svých plodin, zejména dobytka do Rakouska, přijímajíc odtud více než 60% importovaných tovarů. A také půjčkami byl Bělehrad značnou měrou připoután k peněžnímu trhu vídeňskému. Ale bylo pochopitelné, že vláda srbská dříve nebo později se vynasnaží jho to uvolniti, zejména, když němečtí vývozci svými konsuláty podporovaní s trhem srbským přímé styky navazovati se snažili a zároveň i francouzský kapitál o Srbsko zájem projevovali počal. Již na podzim 1904 zahájil Pašićův stoupenec, bystrý ministr financí Lazar Paču, jednání s Paříží a Berlínem o půjčku, a ve Vídni působila zejména nepříjemně zpráva, že její výnos má posloužiti především k nákupu železničního a dělostřeleckého materiálu v Německu a Francii. Rakouské železárny stejně jako Škodova zbrojovka cítily se ohroženy ve svém monopolu a rakouská diplomacie začala ostrou palbu proti Bělehradu.

Snažila se vynutiti především veřejné zkoušky děl a munice Škodovy, Kruppovy i Schneider-Creuzotovy a dovedla věc učiniti tak prudkým podnikem boje stran ve skupštině, že v květnu 1905 Pašić byl vystřídán kabinetem mladoradikálním v čele s Ljubou Stojanovićem, který se zdál vůči Vídni povolnějším a navázal jednání o půjčku v Bruselu, na níž měl však mít vídeňský kapitál lví podíl. Zároveň Vídeň s velkopanským gestem dokonale převahy nad drobným vasalem vyjednávala s Bělehradem o novou smlouvu obchodní, jež měla nahraditi smlouvu z roku 1892, k únoru 1906 vypovězenou, při čemž vliv rakouských i uherských agrárníků činil podstatné obtíže zajištění dalšího vývozu srbského dobytka, zejména vepřového, do monarchie. Vláda srbská jednala však současně od delší doby s Bulharskem důvěrně o celní unií, jež byla opravdu smluvena a měla vstoupiti rovněž v únoru 1906 v platnost.

Unie ta nebyla sice nikterak neslučitelná s rakouským vyjednáváním; vztahovala se jen na zboží domácího původu, nikoliv na styky s cizinou a měla i klausule o případných změnách podle potřeb jiných států. Ve Vídni však, když 28. prosince 1905, jak se zdá indiskrecí se strany bulharské, o dohodě zprávu dostali, přijali to jako urážku, která žádá okázalého pokání. S vyzývavou naléhavostí žádá rakouský vyslanec v Bělehradě, aby celní dohoda, kterou právě tehdy v Sofii sobranje schválilo, byla zrušena, a když i „austrofilský“ Stojanović z důvodů národního sebevědomí byl nucen odmítnouti požadavek, jenž závislost Srbska na monarchii přímo okáza-

Makedonské zájmy.

Sblížení s Bulharskem.

Hospodářská závislost na Rakousku.

Objednávka děl.

L. Stojanović a obchodní smlouva.

Celní unie s Bulharskem.

Vídeňský diktát a dovozní závora.

le vytýkal, zastavilo Rakousko-Uhersko 22. ledna 1906 pod záminkou zvěrolékařských opatření ještě před vypršením obchodní smlouvy dovozy dobytka ze Srbska na území monarchie.

„Vepřová válka“.

Ve Vídni věřili, že tíhou „vepřové“ války celní zdrtí Srbsko v krátkce a měli důrazný postup proti němu za tím včasnější, ježto právě tehdy vytvoření srbsko-charvatské koalice v Rjece, Zadru a Záhřebu posunulo jihoslovanskou otázku vůbec do nového, povážlivého světla a zároveň zájem bělehradských národovců o poměry bosenské stál v pozadí tak nepohodlných publikací, jako byla francouzská kniha, kterou André Barré vydal roku 1905 s vyzývavým úvodem, věnovaným přímo Františku Josefu I.

Království srbské stanulo na osudovém rozcestí. Všecek jeho blahobyť zdál se ohrožen zatarasením cest dosavadního vývozu a hrozila těžká krise hospodářská. Drobný stát ukázal se však velkým ve své odhodlanosti, uhájit plnou nezávislost proti silnějšímu sousedu, jsa opřen o mravní posilu, kterou mu dávala víra v sílu národní ideje. Společenský ústroj jeho, že půda nebyla v rukou velkostatkářů, nýbrž rozdělena na drobné podíly selské, dodával rovněž náležitě pružnosti k překonání těžkých chvílí a také pomoc ciziny se dostavila. Německo uzavřelo v únoru 1906 se Srbskem bez ohledu na svého spojence výhodnou smlouvu obchodní, jsouc ochotno svými tovary zatlačit rakouský průmysl, a francouzský kapitál umožnil vládě bělehradské, že mohla zřízením velikých jatek a chladíren vývoz masa šířit přes Varnu a Soluň do Egypta, Itálie a jiných krajů. Vídeň poznala, že nevolila správné cesty; projevila ochotu k novému jednání na základě celního provisoria, trvající při tom ovšem na srbských ústupcích v otázce objednávky děl a železničního materiálu. Slibovala v tom případě dokonce, že císař přijme krále Petra i s důstojníky-spiklenci ve Vídni. Než v Bělehradě 30. dubna 1906 vláda přešla opět do rukou Pašićových a jeho staroradikální strany, nevalně ochotné ke kompromisům. Pašić raději povolností v otázce důstojníků-spiklenců obnovil dobré styky s Anglií a odmítl rázně pokusy vídeňské diplomacie, působiti přímým, neústavním nátlakem na krále Petra. Celní válka rozvinula se v plné prudkosti a na podzim byla dodávka děl srbských opravdu zadána firmě Schneiderově v Creuzotu pomocí půjčky, kterou Paču v Paříži uzavřel. Rakouský dovoz do Srbska klesl za rok 1906 ze 60 na 36% s citelnou škodou pro průmysl monarchie, kdežto rakouští konsumenti nařikali nad tím, že podvázáním dovozu masa ze Srbska jsou ještě více než dotud vydáni na pospas zdražovacím snahám domácích agrárníků.

Srbská obrana.

Celní válka.

Vídeňská a peštská publicistika splácela ovšem drobnému království jeho vzdornou odhodlanost do sytosti nečistou kampaní utrhačných pomluv. Moře špíny vyléváno na krále Petra i nástupce trůnu prince Jiřího, který se ovšem svou náladovou nerozvážností stával snadným terčem rozličných pověstí. Psalo se o tom, jak prý v Srbsku zrají republikánské sklony a spiknutí proti králi, dětské choroby mladé demokracie vyličovány tak, jakoby v Srbsku jen korupce politická měla místo, vídeňský vtíp, který jindy sytil ducha svého posměšky českým „Venclům“, dostal novou hračku ve „všivých“ Srbech, zatím co novinářští agenti zahraničního úřadu, jako byl L. Mandl a jiní, navazovali styky s osobními protivníky Pašićovými, jen aby proti němu sehnali žádoucí materiál útočný a podkopali jeho postavení.

Vídeňská kampaň pomluv.

Pašić zůstal však u vesla přes to, že v skupštině narážel na tuhou, druhdy až obstrukci stupňovanou opozicí, a ukázal se státníkem nadprůměrné obratnosti. Neodmítal sice nových jednání; v průběhu roku 1907 byl dokonce sám ve Vídni návštěvou, a smlouvání o novou obchodní dohodu, která by ukončila celní válku, bylo na sklonku roku toho znovu zahájeno s nadějí na úspěch. Ale propast, která se mezi Bělehradem a monarchií otevřela, byla tak hluboká, že ani sebe důkladnější vyrovnání hospodářských sporů ji nemohlo úplně zakrýti. Srbsko, které pocítilo plnou tíhu nebezpečného sousedství spočívající na jeho státní nezávislosti, poznává, že jedinou účelnou obranou jest útok na nezdravou soustavu habsburského panování nad jihoslovanskými kmeny, vyvrcholivší právě tehdy Rauchovým absolutismem a Apponyiovými zákony školskými, o nichž se také v bělehradské skupštině s rozhořčením mluvilo, když proti nim uherští Srbové na schůzi ve Velikém Bečkereku trpce protestovali. Úloha balkánského „Piemontu“ zdála se pro království Karadorděvičů tím přirozenější, čím více se přičiňovala rakouská i uherská vláda o to, aby v zemích jihoslovanských, jejímu panství podléhajících, podobná nálada byla vypěstována, jakou režim Metternichův a Radeckého kdysi vypěstoval v Itálii.

Zásadní rozchod Srbska s Rakouskem.

FRANTIŠEK FERDINAND, CONRAD A. AEHRENTHAL.

A. Goluchowski. Muž, který řídil zahraniční politiku monarchie rakousko-uherské na předělu 19. a 20. věku, hrabě A. Goluchowski, byl v kruhu svých diplomatických spolupracovníků začasť přezírán jako pouhý velmož dvorský neveliké schopnosti a vůle k pronikavé práci státnické, jehož cílem bylo jen zachovati všemožně klid v zevních vztazích říše k ostatním velmocem a ušetřiti zestárlého císaře svízelných otázek. Vskutku byla jeho velmi zdrženlivá politika výsledkem správného, byť i poněkud pessimistického odhadu skutečných sil útvaru, který, jsa zatížen až k ponorné čáře přemírou vnitřních sporů, jen se sázkou svého bytí se mohl odvážovati smělych výletů na širé moře světové politiky. Viděli jsme sice, že v poměru k Srbsku ani Goluchowski se nevyvaroval zbytečně prudkých výpadů; tento dráždivý spor s drobným královstvím jevil se mu však jen podružnou přestřelkou místního dosahu, jež měla neklidného souseda udržeti v náležitě závislosti a zabrániti zároveň rozvíření větších otázek balkánských. V otázkách těch zůstávala mu vůdčím hlediskem snaha, zachovati na Balkáně územní status quo v dohodě s Ruskem i Itálií, spočívající na úmluvách z roku 1897. Zejména ochránění evropské državy turecké před úchvaty jejich sousedů, Bulharska, Řecka i Srbska, mělo se tak zabezpečiti, a proto věnoval Goluchowski mnoho péče zvláště opatrnému řešení palčivé otázky makedonské.

Makedonie. Müurzstegskou dohodou smluvenou v říjnu 1903 (IV. 207) vzalo Rusko a Rakousko do svých rukou péči o uklidnění rozbouřené oblasti vhodnými reformami nejen proto, aby zabránily hrozící válce mezi portou a Bulharskem, nýbrž také ze snahy o odsunutí povážlivých náběhů anglické politiky, která viděla správnější a vážnější řešení věci ve vytvoření nového, autonomního státečku makedonského. Anglie ustoupila opravdu aspoň zatím od svého podnětu, když Abdul Hamid zásadně projevil ochotu k provedení požadovaných správních reforem, šlo však o to, dostojí-li sultán skutkem svému závazku. Neboť bylo zřejmo, že se jinak dříve nebo později přihlásí opět důrazně i tlak balkánských sousedů, i ráznější návrhy anglické a řešení makedonské otázky se přesune z rukou ruské a rakouské diplomacie na těžkopádný stroj evropského koncertu signatářů kongresu berlínského.

Anglické podněty.

Tomu chtěl Goluchowski předejiti a proto rakouský vyslanec i vojenský přidělenec v Cařihradě neúnavně tlačili na sultána, aby bez odkladu umožnil zejména pacifikaci Makedonie i Starého Srbska zřízením nového četnictva pod vedením cizích důstojníků, dodaných všemi šesti velmocemi evropskými. Opravdu v lednu 1904 ujal se velení nad sborem tím italský generál Di Giorgio a 25 důstojníkům přiděleny jednotlivé okresy, což se při krajích osídlených Albánci ovšem neobešlo bez soupeřství vlašsko-rakouského. Než práce jejich nepokračovala dosti úspěšně a jen s velikým úsilím bylo na sklonku roku 1904 na sultánovi vynuceno zdvojnásobení cizích instruktorů.

Mezinárodní četnictvo.

Porta sabotovala skutečné provádění reformy správních a soudních řádů v Makedonii a neměla se ani k poskytnutí nutných úlev zbědovanému obyvatelstvu křesťanskému; generální guvernér Hilmi-paša nedostal dostatečných prostředků k tomu všemu a ani jeho pravomoc, ani pravomoc civilních poradců ruského a rakouského, kteří mu byli přiděleni, nebyla určité stanovena. Nejhorším zlem zůstaly pak komitské tlupy, které zneklidňovaly kraj a dávaly tureckým posádkám příležitost ke krvavým mstám. Jejich horlivost podněcoval zejména slib müurzstegského programu, že dojde k nové úpravě správních okresů podle jazykových poměrů. Neboť jak na bulharské, tak na řecké a srbské straně byl tím dán popud ke snaze, upravit včas tyto jazykové poměry vlastním zájmu co nejpříznivěji usilovnou agitací a po případě drsným terorem, což dávalo v kraji, kde kmeny byly velmi promíseny a národní příslušnost místních nářečí velmi pochybná, příležitost k vášnivým násilnostem. Tak spácháno bylo v první polovici roku 1905 jen v okolí Skoplje na 224 vražd a ani vzájemné bitvy zbojnických čet vlasteneckých nebyly vzácností.

Turecká sabotáž reforem.

Při tom zápasil generální guvernér s úplným nedostatkem peněz a druhdy neměl ani na výplatu nového četnictva, ač kraj byl dále zle vydírán nájemci desátek a jiných dávek. Otázka finanční reformy jevila se tudíž zvláště naléhavou, ale o dosahu jejím dlouho nebylo dohody ani mezi velmocemi. Anglie navrhovala, aby sultán především zmenšil podstatně počet vojska rozloženého v makedonských vilajetech, který dosahoval počtu 130 tisíc, a aby o nové úpravě vybírání i užití daní, rozšířené také na vilajet drinopolský, rozhodla zvláštní komise zástupců velmocí, generálnímu guvernérovi přidělená. Rusko a Rakousko nechtěli jíti tak daleko; chtěli, aby ve finanční reformě hlavní úkol připadl odbočkám ottomanské

Komitské boje.

Finanční reforma.

Společný krok
velmocí.

banky pod dozorem generálního guvernéra a ruského i rakouského přidě-
lence, kdežto Německu a Itálii i to se zdálo přílišným obmezením práv
sultánových. Konečně došlo k dohodě v ten smysl, že vedle ruského a ra-
kouského civilního agenta reformní správy má vzniknouti finanční komi-
se, v níž by také ostatní velmoci byly zastoupeny, a na tom základě podaly
velmoci sultánovi společně vyzvání 31. července 1905.

Lodní
demonstrace.

Abdul Hamid vzpíral se ovšem novým ústupkům; nepochopoval, že
věc jest opravdu životním zájmem samého Turecka, spoléhaje zejména na
podporu německé diplomacie, kdežto naopak v Anglii veřejné mínění
podněcované skupinou přátel Balkánu v čele s bratry Buxtony a jinými
stoupenci liberální tradice protiturecké naléhalo na vládu, aby rázně
učinila konec hrůzám krvavého hospodářství v Makedonii. Na nátlak
Anglie stupňovaly tudíž velmoci tlak svůj u sultána, jemuž 15. listopadu
1905 podaly ultimativní vyzvání a podepřely je v zápětí námořní demon-
strací, které se však Německo vyhnulo se záminkou, že nemá vhodné lodí
v tureckých vodách. Obsazení celnice a telegrafního úřadu na ostrově
Mitylene donutilo pak sultána v prosinci opravdu k povolnosti a zásad-
nímu souhlasu se zřízením žádané finanční komise, čímž podíl účasti
ostatních velmocí vedle Ruska a Rakouska na makedonské reformě byl
podstatně zvětšen a zejména Anglie, která, jak jsme se toho již nahoře
dotkli, na počátku roku 1906 také o otázky egyptsko-sinajského pohraničí
s Tureckem do prudkého konfliktu se byla dostala, sunula se ve věcech
těch stále neodbytněji do popředí.

Obtíže sanační.

Finanční sanace turecké říše měla býti tehdy vůbec podepřena také
zvýšením dovozních cel z 8 na 11 %. K tomu bylo třeba souhlasu velmocí
a Anglie byla k němu ochotna jen tehdy, když hlavní výnos zvýšení při-
padne účelům makedonské reformy, kdežto porta pod vlivem německým
chtěla ho užítí spíše k budování dráhy bagdadské. Tím vážla také tato
otázka a rovněž vleklý průběh měly posudky zástupců velmocí o tom,
jak by bylo lze novou úpravu soudních řádů v makedonských vilajetech
urychlit, zatím co v kraji krev tekla dále v četných potyčkách tureckého
vojska s komity a v Sofii, Bělehradě i Athénách zprvu rostly naděje, že
v nedlouhé době přece přijde vhodná příležitost k brannému zakročení
na prospěch týraných soukmenovců a vysvobození jejich z turecké po-
roby. Bylo tak zřejmo, že společná akce Ruska a Rakouska, jež tomu měla
zabrániti, s valným úspěchem se nepotkává.

Poměr rusko-
rakouský.

V rámci politiky světové bylo ovšem důležité, že při tom jejich vzájemná
souhra nebyla zatížena soupeřstvím, jaké se kdysi mezi Vídní a Petro-
hradem tak příkrým jevívalo, že ani ta, ani ona velmoc nejevila snahy,
rušiti ve vlastním zájmu status quo balkánského poloostrova. Naopak
15. října 1904 byla mezi oběma císařstvími uzavřena tajná smlouva, v níž
si zaručovaly přátelskou neutralitu, kdyby ta či ona byla bez vlastní viny
třetí mocí napadena, a to na dobu, pokud potrvá předchozí dohoda o vě-
cech balkánských. Rusko vítalo věc tu, ježto mu zabezpečovala tyl v těžkém
zápase na dálném vychodě, kdežto císař rakouský přiznával se, že hlavním
předmětem obav, před nimiž chtěl nabýti dohodou s Ruskem větší
bezpečnosti, jest mu povážlivý vývoj věcí v Itálii, kde protirakouská irred-
denta vzrůstala a nebylo jisto, dovede-li jí římská vláda udržeti v snesitel-
ných mezích. Při tom snažil se však Goluchowski i na tuto stranu mraky
rozptylovati osobní schůzkou s Tittonim v Opatii v dubnu 1904.

Smlouva
z 15. října 1904.

Tato „kvietistická“ politika jeho, jež činila Rakousko ve světové politi-
ce klidným, nenáročným koutkem, narážela však znenáhla na zřejmý od-
por aspoň u určitých skupin vyšší společnosti rakouské. Byla to zejména
generalita, která s netajenou radostí pozorovala neúspěchy ruských
zbraní v boji s Japonskem. Mohutný rozvoj cářské armády za Alexandra
III. a Mikuláše II. vzbuzoval před tím nemalou vážnost v jejím kruhu;
nyní vážnost ustupovala však pocitu, že by Rakousko mělo bez rozpaků
těžiti z ruské tísně. Zkušenosti předchozí války boerské a bojů na dálném
vychodě vedly vojenskou správu ve Vídni zároveň k tomu, že požadovala
nových značných úvěrů na zlepšení výzbroje; Danzerova „Armeezei-
tung“, hlavní orgán vojenských kruhů, počíná kypěti nebyvalým vzruše-
ním, a představa, že podunajská monarchie by měla vůbec ve světě
vystoupiti s větším sebevědomím a větší náročností než dosud, našla
oporu zvláště v některých kruzích vídeňského prostředí.

Důsledek ruských
porážek.

Vojenské
sebevědomí
rakouské.

V prostředí tom hlásily se sice již od delší doby vážné náběhy kritické
významných literátů, jako byl Hermann Bahr, Hugo vom Hoffmanns-
thal, Arthur Schnitzler, Karel Kraus, Petr Altenberg, jež tepaly případnou
satyrou rakušáckou zaostalost, plochý liberalism vídeňské publicistiky
i šosáckou trivialitu křesťansko-sociálních kruhů, žádající širších rozhledů
a svěžího pochopení cizího, také slovanského tvoření, než jaké bylo zvy-
kem ve světě Fajáků z okolí svatoštěpánského dómu. Ale mnohem půso-
bivější než zjemnělé hlasy ty byla jednak stará žurnalistická rutina „Neue

Vídeňské
ovzduší.

Freie Presse", jednak hlučná propaganda domněle ryzího Vídeňáctví a rakušanství, kterou dovedli šířiti druhové a žáci Karla Luegra, v čele s Gessmannem, prvním ministrem veřejných prací v ministerstvu Beckově, a s Dr. Weisskirchnerem, novým vídeňským starostou.

Rozšiřující základnu strany z Vídně také na agrární venkov zemí alpských šikovali řady své bodře proti židům i liberalismu, o němž tvrdili, že dohospodařil stejně, jako prý dohospodařila pozitivistická věda a moderní esthetství; než také maďarský separatism jevil se jim nepřitelem, proti němuž jest třeba podepřítí se všech sil společnou armádou a soudržností říšského celku. Ideálem jejich stává se „Veliké Rakousko", v němž by předbřeznový příděch těsného spojení trůnu a oltáře provázelo zatlačení národních sporů a nároků černožlutým legitimismem a případné vztyčení ozbrojené pěsti proti všem, kdož by „Kaiserstadt" na Dunaji neměli v dostatečné lásce a vážnosti. Proti vlášským irredentistům a uchvatitelům papežského státu zaznívá pochod Radeckého, proti pravoslavné „srbské holotě" pochod prince Eugena, vedle staré politiky od džbánu zasedá tak nová velkorakouská romantika, jejíž půvab ovšem značně kalilo okaté štrébrovství mnohých nadějných stoupenců hesla, že říše nabude pravé velmocenské hodnoty ve znamenání odhodlaného návratu do ovzduší Lva Thuna, Alexandra Bacha a Felixe Schwarzenberga.

Imperialistické cítění, které šlo celým světem, hlásilo se tak i na rakouské půdě, ale ovšem ve zkřiveném postoji, ježto tu základem jeho nemohlo býti jako v jiných říších upřímné stupňování nacionalismu, nýbrž jen vratká tradice dynastická. Než právě k této tradici připínalo se nové velkorakušáctví, hlásané vtíravě revuálními orgány, jako byla „Osterreichische Rundschau", tím horlivěji, ježto vedle vetché postavy letitého mocnáře, jehož možný brzký skon zejména za hranicemi byl spojován s povážlivými výhledy do budoucnosti monarchie, se počala znenáhlu vztyčovat do výše postava následníka trůnu, arcivévodou Františka Ferdinanda.

Tragický konec života ozářil později postavu tu působivým šerosvitem a pověstí, které se k arcivévodovi poutaly již za života a jež nemohly pak naléztí střízlivé opravy v jeho skutečných činech vladařských, rostly bujně do výše nepochybně větších, než byl pravý formát osobní tohoto Habsburka. Jistě však to nebyl všední a tuctový princ, nýbrž zjev svérázný, byť nikoliv veskrze půvabný. Naroděn 18. prosince 1864 jako syn arcivévodou Karla

Ludvíka a dcery „bombového" krále neapolského Ferdinanda II., stá se František Ferdinand čekatelem trůnu ošklivou smrtí svého bratrance Rudolfa. Vzdělání měl kusé, které valně neprohloubily ani rozjížděky do širého světa, ježto malá schopnost ovládnouti cizí jazyky a nedostatečná záliba v knihách zavíraly arcivévodovi hlubší proniknutí do vzdálenějších kultur. Vládl však dosti dobře perem a garnisoní služba vojenská opatřila mu některé praktické zkušenosti. Na citový vývoj jeho a životní názor působila pak nejmocněji plicní choroba v letech devadesátých. Překonal ji s pozoruhodným napětím vůle, zahořkl však zároveň prudce ve vší své bytosti pozorováním, jak neomaleně jej přezírala dvorská společnost ve chvíli, kdy se zdálo, že jest zasvěcen smrti a jeho mladší bratr Otto pravým dědicem trůnu. František Ferdinand naučil se tu pohrdati lidmi vůbec a nalézal v obecné nedůvěře k nim ospravedlnění vlastního drsného egoismu, jenž jihnul pouze v těsném kruhu rodinném.

Kruh ten vytvořil si na vzdory všem nerovným sňatkem s hraběnkou Žofíí Chotkovou, neznamenalo to však nikterak, že by byl zároveň překonal předsudky, které členům panujících rodů klade již do kolébky představa o jejich bytostné povznešenosti nad ostatním lidstvem. Svému bratrovi na příklad neodpustil nikdy nerovný sňatek a dynastické sebevědomí jeho bylo tím výraznější, čím více jej hnětlo, že ani choť, ani děti jeho, kterým se dostalo titulu „z Hohenbergu" podle švábského rodu, v dávných dobách s Habsburky spřízněného, nesměly býti plně účastny jeho rodových práv.

Rozpor ten stupňoval jen ještě arcivévodovu nedůtklivost a drsný poměr k ostatnímu světu. Za pobledlou, trochu odulou tváří jeho a za utkvěle vodnatýma očima seděla umíněná panovačnost rozeného autokrata, který jen neskadno snášel odpor a s nímž i nečetné osoby, jeho chvilkové důvěře se těšící, byly nuceny velmi opatrně si vésti, nechtěly-li druhdy vyvolati výbuchy nevěle tak prudké, že se suškalo i o ohrožené rovnováze duševní, ač patrně zcela neprávem. Byla to spíše jen živelná vůle k moci, jež se stravovala nekonečným čekatelstvím a obavou, že dojde příliš pozdě svého práva, podobně jako kdysi nešťastný císař Fridrich v Německu.

Muž, který poznal arcivévodu lépe než kdo jiný, šéf jeho vojenské kanceláře Brosch, nalézal u Františka Ferdinanda některé podobnosti s Vilémem II. Byl to týž neklid, jenž ho sváděl, že měnil stále sídlo svého pobytu a nerad vysedával při soustavné práci nad úředními akty, pravý

Hledisko strany křesťansko-sociální.

Velkorakouská hesla.

Dynastický ráz rakouského imperialismu.

František Ferdinand.

Jeho duševní vývoj.

Nerovný sňatek.

Osobní nálady.

Podobnost s Vilémem II.

opak Františka Josefa, žijícího v zajetí papírové agendy. Byla tu i podobná vášeň honební a náládovost v útočných výpadech na nejtěžší otázky, rovněž význačná důvěra k vojsku a zejména cenění řízného důstojníka nejen jakožto bezpečné opory trůnu a společnosti, nýbrž i jakožto všestranného nástroje státní správy, jehož zdravému rozumu a pevné ruce lze v rozhodné chvíli vždy více důvěřovati, než učeným odborníkům civilním.

Zásadní rozdíly.

Naproti tomu však přezíral arcivévoda zřejmě okázalost parád a divadelní pompy, která byla vlastním živlem Viléma II. Proti císařovu křečovitému zápasu o popularitu pomocí řečnických fanfár stavěl posupnou zamlklost, jež dovedla říci „oderint, dum metuant“; a také laciné pozlátko kulturní pokrokovosti mu bylo věcí cizí. Stejně jako se uzavíral rád do zeleného zajetí svých parků a loveckých revírů, v nichž si vytvářel s pomocí jmění estenského, zděděného po někdejším vévodovi modenském, jakousi nákladnou a ne vždy ryzím vkusem posvěcenou přírodní rezervaci pro svou zasmušilou pýchu, ohradil se duševně katolickou bigotérií proti všem nárazům novodobého kolotání duševního. Odtud čerpal umíněnou nedůvěru ke všemu, co nemělo pravé anebo aspoň zdánlivé patiny společlivé tradice a čpělo hříšnou pýchou ducha nebo všetečného odbornictví, nesklánějícího dosti ochotně hlavy své před konvencemi posvěcenými církví i legitimistickým cítěním. Tu tušil arcivévoda všude rozkladný vliv židovství nebo svobodného zednářstva, oděný v lesklé roucho lživého intelektualismu, jenž otravuje národy a odcizuje je poslušnosti jejich vládců, bohem stanovených.

Církevní názor svěťový.

Bylo zřejmo, že v osobě tohoto záhadného Habsburka působila opravdu táž vlna romantiky panovnícké, jež naplňovala vědomím božského posvěcení i vratké nitro Viléma II. i pobožnůstkářskou duši Mikuláše II. Byl to týž duch, jenž se rozhořčeně vzpínal proti důsledkům liberalistického a pozitivistického smýšlení v životě státním i kulturním, aniž si byl dosti vědom toho, že ukvapený odstup vládců od střízlivých kompromisů s proudem dějinného vývoje rozněcuje znova také na druhé straně barikády pohaslou víru v účinnost romantických hesel revolučních.

Nechyběly tedy v bytosti Františka Ferdinanda význačné rysy jeho generace, nad planý houf arcivévod rakouských vztyčovala se však jeho osobnost výrazně do výše a zdálo se jistým, že svou výbušnou energií rozvíří mocně prostředí monarchie, jakmile starý císař dohasne. Věřilo

se, že František Ferdinand do života monarchie se chystá zasáhnouti pádnou rukou a usměrniti jej zcela nově, po případě i změnití podstatně základnu, na níž se říše byla v posledních desíletích vyvíjela tak málo uspokojivým způsobem. Zejména po tragické smrti arcivévodově mluvilo i psalo se mnoho o těchto jeho domněle určitých plánech a o případném vlivu jejich na osudy podunajské monarchie. Bylo v tom však mnoho vratkých dohadů tím spíše, ježto nálady arcivévodovy a zásadní sklony sotva kdy vyzrály v úmysly zcela pevné a nebylo nadto nikterak zřejmo, pokud by jeho impulsivní náběhy měly opravdu dostatek tvořivé energie, schopné překonatí steré překážky, v cestu nakupené. Jisto je ovšem, že Františku Ferdinandovi po dlouhá leta vyplněná horečnou touhou po skutečné moci tanul před očima zcela jiný obraz říše, než s jakým se volky nevolky spokojoval starý císař, obraz, který podstatně určovala jednak prudká nenávisť proti domnělým silám rozkladným, jednak pevná víra v nezlomnou účinnost základních podpor dynastické budovy.

Domnělé plány arcivévodovy.

Nenáviděl především vládnoucí společnost maďarskou, která užívajíc nedosti loyálně výhod vyrovnání z roku 1867 opravdu na sebe strhovala rozhodující vliv v říši, zároveň ji však podkopávala svými útoky na společné vojsko i společný základ hospodářský. Vyrvati z jejich spárů armádu, v níž viděl nejdůležitější pilíř své vládcovské moci, a sraziti vyzývavou panovačností řemeslných politiků budapeštských, ohánějících se starým právem státním a při tom hluboce prosycených jedem židovských partýk, chtěl arcivévoda stůj co stůj a hněv jeho pěníl se divoce, když byl nucen nečinně přihlížeti k tomu, jak starý císař po chvilkovém vzplanutí odporu přece jen znovu a znovu paktoval s lstivým postupem oposiční koalice uherské a mnozí z jeho rádců jevíli ochotu, vykupovati mu klid novými a novými ústupky ve věcech vojenských i hospodářských. Tu uklouzla nástupníkovi nejednou podrážděná slova o tom, že Habsburkům jest prý třeba korunu uherskou v každé generaci znovu a znovu mečem dobývati, a jako ideál jevil se mu tvrdý režim Felixe Schwarzenberga a Bacha, zdolávající pevnou rukou odpor Maďarů a povznášející monarchii v očích Evropy jako veliký, jednotně ustrojený celek.

Poměr k Maďarům.

V celku tom mělo maďarskou rozpínavost na uzdě držeti jednak větší uvolnění národů ujařmených, jako byli zejména Rumuni a Slováci, zároveň však měl se stlačití přehodnocený význam korunovace svatoštěpánské i jinými symbolickými akty podobného rázu, jako byla korunovace

Přikré výroky.

Poměr k národním a státoprávním hlediskům.

v Praze a zejména nová korunovace říšská ve Vídni. Při tom však základem těchto myšlenek a projektů nebyl nikterak arcivévodův kladný poměr ani k novým hodnotám práva národnostního, ani ke starým hlediskům státoprávním. Mělo se jim oběma dostat jen poměrně skoupých ústupků, které zájem celku dynastického daleko převyšoval. Zájmu tomu nesměla především překážeti přílišná úcta k historicko-právním individualitám zemí korunních a v okolí arcivévodově diskutovalo se nejednou, zatím ovšem jen akademicky, o možném přebudování administrativním monarchie, jež by se drželo více jazykových skutečností, než útvarů dějiny posvěcených.

Publikace o ústavním přebudování říše.

Vracely se tu nejen úvahy, které již roku 1849 zaznívaly v Kroměříži, nýbrž také podněty, které souvěkými spisovateli rozličných táborů byly předkládány veřejnosti jako všemocný lék pro monarchii, churavou stupňovaným zápasem vzájemným jejích národů. Vedle brožur sociálního demokrata Karla Rennera „Die Krise des Dualismus“ (1904) a „Grundlagen und Entwicklungsziele der ö. u. Monarchie“ (1906) i spisku jeho souduha Otty Bauera „Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie“ (1906), stály tu projekty německého liberála Richarda Charmatze, uložené ve spisku „Der demokratisch-nationale Bundestaat Österreich“ (1904), brožura chorvatského vůdce sedláků Štěpána Radiće „Die slavische Politik in der Habsburgermonarchie“ (1906) a jiné podobné úvahy. Zvláště zdá se však, že v okolí Františka Ferdinanda působila kniha Rumuna Aurela Popovici „Die vereinigten Staaten von Grossösterreich“ (1906), budující lepší budoucnost monarchie na 15 „národně-politických individualitách“, v nichž měl utonouti neblahý dualismus, ale ovšem za cenu vytvoření tak podivných „individualit národních“, jako byly „Deutsch-Mähren“, „Szeklerland“ a podobné. Nehoráznosti ty shodovaly se opravdu aspoň s některými výroky arcivévodovými, podle nichž řešení rakouského problému mohlo prý podstatně ulehčiti důsledné rozbití historických balvanů na drobné valounky, jichž by se pak užilo k zhotovení pevného „betonu“ říšského celku pomocí tmelu silné administrace úřednické, pevné armády a parlamentu ústředního s velmi obmezeným počtem poslanců.

„Spojené státy rakouské“.

Popovici užil významného názvu „Spojených států rakouských“, který ukazoval za oceán, a také arcivévoda sám zajímal se opětovně o řešení rozporu mezi federativní mocí celku a úkony příkázanými jednotlivým úřadům spolkovým, jež se osvědčilo v Spojených státech amerických. Pro-

fesor J. H. Burgess z Columbia University mu o tom zvláště přednášel a byl krátce před smrtí arcivévodovou opět k němu pozván. Františka Ferdinanda lákala tu ovšem především nikoliv demokratická základna života Spojených států, nýbrž skutečnost, že jak světová moc Unie, tak osobní moc presidentova v ní nepředpojatému oku jevila se opravdu větší než mnohá stará moc dynastická. Neboť jeho vlastní představa žádoucí federalisticko-nacionální úpravy Rakousko-Uherska byla rovněž podmíněna předpokladem, že „cement“ byrokraticko-vojenské moci spojující drobné oblázky území v celek bude věcí hlavní, svéprávnost jednotlivých útvarů dílčích věcí podružnou. A zejména po stránce jazykové nedovedl si věc jinak představit než jako vládu německé řeči státní i armádní pro celek závaznou a ponechávající ostatním jazykům pouze obmezené pole úkonů kulturních a správních.

Americký vzor.

Každému, kdo znal pravou podstatu novodobého nacionalismu, bylo nepochybné, že řešení toho druhu mohlo snad dočasně uspokojiti kmeny stavem dosavadním úplně vyděděné, jako Slováci nebo Rumuny v Uhrách, nikoli však národní skupiny vyspělejší, kterým hudbou dávno překonané minulosti se jevil na příklad názor arcivévodův, že rakouský důstojník má i mimo službu mluvit převážně německy. Názor nepramenil ovšem nikterak z německého zaujetí národním, nýbrž spíše z představy, že vojsko sloužící pod černožlutým praporem a které čekaly pro slavnostní okamžiky zase tradiční bílé kabátce, má býti jakousi rozšířenou gardou dynastie a nikoliv výrazem národní skladby mocnářství.

Německá řeč státní.

Rozcházel se František Ferdinand s německým nacionalismem stejně jako s jinými výraznými projevy národního vědomí zejména také proto, že ve všenněmeckém hnutí viděl pokořující osten vasalství vůči Berlínu a zároveň heslo „los vom Rom“, urážející jeho katolické cítění. Podobně bylo ostatně i s Vlchy. V nich vidí arcivévoda zároveň irredentisty ohrožující celivost říše, i lupiče državy papežské, na jejichž národním státu proto nemůže spočinouti božské požehnání. Dokonce ani mínění, že by k upevnění námořní posice monarchie v Adrii bylo žádoucím znovudobytí Benátska, nebylo v intimním kruhu arcivévodově odmítáno jako nemožnost.

Odpor proti německým nacionálům.

Těsný vztah k Římu jevil se tu ostatně i v sympatiích k podpoře katolictví na újmu pravoslaví v Bosně i ve východní Haliči, jakož vůbec myšlenka, že by upevněné veliké Rakousko mělo býti státem význačně křesťanským a katolickým, nezapomínajícím úplně poslání rodu habsburského z doby protire-

Vztahy k Římu.

formační, nalézala ochotného souhlasu v družině důvěrníků arcivévodových, kde vedle několika zástupců historické šlechty z předních rodů říše v čele s švakrem arcivévodovým Albrechtem Virtemberským, význačné místo měli křesťansko-sociální novináři jako C. M. Danzer nebo Dr. Heinrich Funder, redaktor „Reichspostu“, nebo publicističtí předborníci velkorakouské myšlenky, Th. von Sosnosky a baron Leopold Chlumecky, syn známého moravského politika, jenž na sebe upozornil jako vydavatel černožluté „Österreichische Rundschau“ i protiitalským spisem o Dalmácii.

Ideálem kruhu toho byl tedy v podstatě návrat říše k směrnicím let padesátých, ovšem přizpůsobeným nové době zejména zdokonalenou technikou výzbroje na suchu i na moři a nutnými ústupky národním heslům rozličných kmenů monarchii obývajících; šlo však o to, vedla-li od ideálu toho schůdná cesta do přítomnosti, a v ohledu tom zdá se, že přetvoření zásadních hesel v praktické plány a přípravy nikdy nedosáhlo stavu konečného. Nejvíce vykonal ve směru tom zajisté major Alexander Brosch von Aarenau, postavený roku 1906 v čelo vojenské kanceláře arcivévodovy, muž který se stal na řadu let jeho pravou rukou a snad i vlivným inspirátorem.

Brosch pokusil se s pomocí znalců, jako byli profesori vídeňští Lammensch, Tetzner, Žolger a Turba, dosíci toho, aby náladové směrnice Františka Ferdinanda se vtělily v určité projekty, v nichž by se dosah věcí ujasnil a vytrřibil. Skládal již náčrtky pro trůní manifesty i jiná opatření nutná hned při vstupu na trůn, měl-li býti vstup ten provázen zároveň určitým náběhem k hlubokým změnám ústavním. Ale obtíže věcí jeví se tím větší, čím předmětněji se o ní uvažovalo, a rostoucí zkušenost nalévala zřejmě hojně vody do vína původních myšlenek arcivévodových, takže na místo přímých útoků na dualistickou ústavu z roku 1867 a dalekosáhlých oktrojů původně zamýšlených znenáhla se vsouvaly zdrženlivější úvahy o tom, jak by bylo možno korunovační přísahu v Uhrách při vstupu na trůn pouze poněkud odsunouti a získati tím čas k jednání o žádoucích změnách ústavních, k nimž podněty přinášeli také někteří uherští politikové vítězstvím koalice ze sedla vytlačení, zejména Kristóffy, nebo zástupcové nemadarských národností Alexander Vajda, Milan Hodža, Ivan Frank.

Vše to byly však pouze zásobní úvahy, vydané na pospas změnám bližší nebo vzdálenější budoucnosti; tvrdá skutečnost byla, že opravdová moc nástupce trůnu a dosah jeho vlivu na vývoj věcí veřejných dlouho zůstávaly poměrně nepatrné. Starý císař, nespokojený s jeho sňatkem, byl žárliv na svou

moc a nedovedl, aniž chtěl dělit se o ni s mužem tak zásadně odchylných sklonů, jenž proti jeho vladařské zkušenosti, zvyklé nejednou s málem opatrných kompromisů se smiřovati, kladl bouřlivý vír svých požadavků, hrozících těžkými otrěsy vetchému ústrojí dualistické monarchie.

Stará garda dvorských hodnostářů, jež v čele s nejvyšším hofmistrem knížetem Alfredem Montenuovo za přispění osobního lékaře panovníkova Dr. Kerzla se snažila všecek politický život v monarchii usměrňovati ohledy na zdraví císařovo a ušetřiti ho rozčilujících účinků jakýchkoliv velikých rozhodnutí, zesilovala pak ze všech sil tuto nechuť Františka Josefa I. k opatřením, jež by již za života císařova dávaly do rukou nástupcových možností vlivu na věci státní. Než také císařovo rodinné okolí, které s největším potěšením chystalo kde jaké pokoření manželce nástupcově, obdařené teprve r. 1909 titulem „Vysosti“, prohlubovalo ochotně propast mezi Schönbrunem a Belvederem, vídeňským sídlem arcivévodovým, kde František Ferdinand se sžíral po léta obavou, že mu vetchý stařec na trůně ještě na pokraji hrobu promarní svou nechuť k rázným činům nejcennější kusy dynastické moci, jež by jinak arcivévodova silná ruka dovedla nepochybně zachrániti.

Z toho vzniklo trvalé napětí vrcholící při velmi řídkém doteku osobním v hrozbách arcivévodových, že projeví otevřeně svůj rozpor s císařovým řežimem složením vojenských hodností, které ostatně dosti dlouho mu nedávaly valného podílu na skutečné moci. Neboť jeho postavení „zur Disposition des allerhöchsten Oberbefehls“ nemělo náležitě kompetence v rámci ostatních řádů vojenských. Ale přes to přese všecko podařilo se arcivévodovi právě toto vojenské postavení učiniti základnou vlivu, který znenáhla zapouštěl ve veřejném životě monarchie hlubší kořeny, než bylo pouhé nástupnické frondérství.

Rok 1906 byl ve věci té rozhodující. Tehdy získal František Ferdinand v majoru Broschovi muže, který dovedl jeho vojenskou kancelář učiniti rychle velmi důležitým střediskem všemožných informací a dílnou politickou, kam se sbíhaly steré nitky zejména z těch táborů, jimž řežim starého panovníka se jevil mdlým usínáním monarchie, opravdu schopné silnějšího života. Zároveň podařilo se však arcivévodovi tehdy ztělesniti svůj vliv v armádě i významnými změnami na vůdčích místech.

Předmětem jeho dávné kritiky byl zejména staříčkový šéf generálního štábu Beck, muž, jenž přežil své schopnosti a o němž arcivévodova tvrdil, že senilností svou a odporem proti novějším myšlenkám drží „usychající“

Důvěrníci arcivévodovi.

A. Brosch von Aarenau.

Přípravy pro vstup na trůn.

Poměr k starému císaři.

Belvedere a Schönbrunn.

Vojenská kancelář arcivévodova.

Pád Beckův.

armádu rakouskou v „babylonském zajetí“. Dokonalý nezdar manévru Beckem na podzim 1906 v Dalmácii řízených vedl konečně k jeho pádu a s ním šel i dosavadní ministr války baron Pittreich. Na jeho místo vlivem arcivévodovým byl v listopadu 1906 jmenován obratný generál Schönaich, ještě více však si počítal František Ferdinand za zásluhu jmenování generála Františka Conrada z Hötzenborfu šéfem generálního štábu. Byl přesvědčen, že tím staví vynikajícího odborníka své důvěry v čelo armády rakouské, který ji naplní novým životem. Opravdu postavil tím na rozhodné místo muže, jenž se stal nejen armádě, nýbrž i monarchii habsburské mužem osudu.

Conrad
z Hötzenborfu
šéfem gen. štábu.

Generál Conrad, proslulý v kruzích vojenských jako vynikající theoretik a učitel taktiky, sloužil od roku 1899 jako brigádní velitel v Terstu a od roku 1903 jako divisionář v Inšpruku. Tím sblížil se s jihem monarchie, poznal prostředí jihoslovanské a tlak italské irredenty. Vida v ní zvláště nebezpečné hnutí, snažil se zajistiti zejména obranu horského pohraničí proti Italii, o níž byl přesvědčen, že se přes všechny trojspolkové úmluvy dříve nebo později s Rakouskem válečně střetne. Arcivévoda pojal k němu z náhodných setkání při cvičeních silnou důvěru jako k schopnému organisátoru, jenž dovede vytrhnouti vojsko rakousko-uherské z pout přežitých šablon, naplniti je duchem nové výkonnosti a učiniti dobrým strojem válečným. S vědomím důležitého poslání šel tedy Conrad v listopadu 1906 do Vídně a armádě nastala opravdu doba velikých novot, opřených zejména o zkušenosti nedávné války rusko-japonské i o rozličné pokroky technické. Neboť nový šéf gen. štábu, o němž vynikající odborník německý, hrabě Waldersee ml., napsal, „že má jistě veliké myšlenky, které se však, bohužel, nejednou povznášejí nad pravou skutečnost“, čímž prý Conradovy koncepce nabývají druhdy příděchu fantasticko-dobrodružného, překypoval nedočkavostí a lámal překážky v cestě trčící často násilněji, než věci bylo zdrávo. Tak na příklad snahou, velikým manévrem dáti úplně válečný vzhled a ráz, což vedlo jen k nerozumnému uštvání mužstva i koní.

Jeho novoty.

Politické
směrnice
Conradovy.

Na tom však nebylo dosti. Conrad byl přesvědčen, že postavení šéfa generálního štábu jej zavazuje k tomu, aby zasahoval i do nejvyšších směrnic říšské politiky. Nepopíral, že národnostní boje v monarchii zastřely její výhled do budoucnosti těžkými mraky, jež mohou přinésti zlé údery, měl však za to, že nebezpečí nesmí se čeliti jen rozpačitými ústupky na tu či onu stranu a trpnou politikou odkladů. Rázná úprava vnitřních řádů provedená

především v zájmu celku a dynastické moci jevila se mu nutností a umožniti ji měl především zdařilý projev síly na venek. Pochopuje správně veliký význam otázky jihoslovanské, tvrdil, že otázka ta monarchii zahubí, nedovede-li ji ve svém vlastním rámci účelně rozřešiti. To bylo podle jeho mínění možno především v duchu myšlenky velkocharvatské se zlomením případného odporu srbského a vůbec s rozvinutím náležitě moci v západní oblasti balkánské. Těžké postavení, v němž právě vážlo Rusko, bylo k tomu zvláště příhodné, takže bylo možno užiti bez váhání a rozpaků vhodné chvíle, kdy zároveň vojenská převaha Německa nad Francií dovedla držeti na uzdě tohoto spojence ruského. Snad bylo pak možno veškeren srbocharvatský živel v monarchii sdružiti v účelný celek rovnoprávně postavený vedle rakouské i uherské polovice říšské, a pokud šlo o království srbské, proměnití je ve státček spjatý s monarchií trvalým poutem spolkovým podobně jako Bavorsko k říši německé. A úspěch ten měl pak býti napodobován i pokud šlo o Rumunsko, čímž by se i na jihovýchodní hranici říše nebezpečí irredenty úspěšně zdolalo.

Otázka
jihoslovanská.

Říše takto na Adrii upevněná a zbavená na jihu nejtěžších problémů národnostních mohla pokusiti se o volný vzlet za moře v imperialistické soutěži ostatních států a dosáhnouti nového lesku, v němž by pobledly rychle zbývající různice národnostní. Jisto bylo při tom ovšem, že řešení takové, i kdyby se zdařilo bez srážky s Ruskem, se neobejde bez srážky s Italií. Dotkneme se ještě toho, jak právě tehdy v Italii se národní citění prudce rozvíjelo s hrotem obráceným proti Rakousku, kde naopak vlašský živel byl mocně zviřen jak nešťastným řešením otázky universitní, tak rostoucím tlakem německého chauvinství na vlašskou menšinu jihotyrolskou. Byla to doba, kdy d'Annunzio dává svým dramatem „La Nave“ zvučné heslo „il mare nostro“ pro požadavek italské nadvlády v Adrii a zároveň v římském parlamentu se množí předlohy směřující k zdokonalení armády a lepšímu vybavení obrany alpských hranic. Roku 1905 mluvil sám předseda sněmovny italské Marcora o „nostro Trentino“, aniž byl vládou náležitě desavuoován, a v zápětí potom způsobila velký rozruch v Římě vydaná brožura B. Pelegriniho „Verso la guerra“, žádající za podmínku dalšího trvání trojspolku aspoň vydání Tridentu a zřeknutí se všech rakouských nároků na další postup na Balkáně. Zároveň v Algecirasu ukázala Italie dosti výrazně, jak pochybnou jest její věrnost trojspolková, a sám nový šéf generálního štábu v Německu Moltke vyslovoval vůči kancléři Bülowovi v důvěrné zprávě své

Italský
nationalism.

D'Annunzio
a Marcora.

názor, že s válečnou srážkou Rakouska s Itálií lze v kratší nebo delší době opravdu počítati.

Conrad byl přesvědčen, že zatím ještě říše rakousko-uherská má zjevnou vojenskou převahu nad Itálií, že však jest třeba pečovati velmi o to, aby jí v brzku neztratila. A to nejen lepším opevněním a obsazením furlansko-alpské hranice, nýbrž přímým úderem útočným. Nevíme, pokud o věci se dohodl s nástupcem trůnu; k císaři samému přikročil však zvláštním pamětním spisem 6. dubna 1907, v němž radil jednak, aby maďarský separatism a neochota budapeštské vlády k splnění slibů ve věcech vojenských byly důsledným vystoupením koruny zlomeny, a dále navrhoval v otázce vlašské „das Praevenire zu spielen und selbst den Konflikt mit Italien herbeizuführen, um vorerst hier die Entscheidung zu suchen, gestützt auf eine plötzliche und überraschend angeordnete Mobilisierung.“ Rusko prý jest svým vnitřním rozkladem války neschopno, Srbsko má rovněž „desolátní“ poměry vojenské, „Frankreich und England dürften sich kaum und sofort einmengen“ a Německo jest prý „durch seine momentane politische Isoliertheit wohl an die Freundschaft der Monarchie gewiesen“. Věc by prý vyžádala sice určitých příprav, ale na jaře 1908 měl Conrad za možné k útoku přikročiti s pevnou vyhlídkou na rychlý úspěch.

To byl návrh dosahu opravdu neobyčejného, zejména uvážíme-li, že byl učiněn právě ve chvíli, kdy se svět chystal na druhou konferenci mírovou v Haagu. Ve vysokých kruzích vojenských uvažovalo se sice také jinde o možnostech války; zejména v Berlíně za vrcholného napětí marockého v roce 1905, ale plán podobný, přepadnouti nenadálým útokem dosavadního spojence a rozpoutati tak ve středu Evropy válku, jejíž hrůzy nedávno na dálném východě v plné příšernosti své se byly ukázaly, byl ve své chladné určitosti zajisté cosi zcela nového. To byla myšlenka světovému míru zajisté mnohem povážlivější, než jakékoliv domnělé plány anglické „Einkreisungspolitik“ vůči Německu.

Jaké cíle územní s možným vítězstvím Conrad tehdy spojoval, není v jeho pamětním spise zcela jasně vysloveno; později přiznal je však vůči rakouskému vyslanci v Itálii otevřeně slovy: „Wir müssen das Festungsviereck in Italien wieder bekommen.“ Tedy návrat k dobám Radeckého a odčinění všeho, co národní myšlenka italská v 19. věku dosáhla! Císař odmítl sice tehdy na radu ministra věcí zahraničních zločinnou myšlenku generálovu, učinil to však sotva s takovou důrazností, jaké věc v pravdě zasloužila. Neboť

při manévrech v Korutanech v září téhož roku obnovil Conrad návrh svůj znovu a vracel se k němu i v pamětním spisu 1. prosince 1907 s odůvodněním, že „pouze agresivní politika s kladnými cíly může říši před záhubou zachrániti a dosáhnouti úspěchů. Kdo nemá odvahy k takové politice, musí se smířiti s úpadkem, kdo jej chce odvrátiti, musí všechny síly říše dáti do služeb útoku a vojenských příprav“? Neboť jen tak lze prý „nezdravý stav vnitřních poměrů rakouských léčiti.“

Tehdy ovšem poznával Conrad již, že nedosáhne přímého útoku na Itálii; chtěl jej tedy dosíci aspoň oklikou přes Balkán a začíti s útokem na Srbsko, s nímž celní válka od počátku roku předešlého zvýšila stav napětí. Srbsko, vojensky nepřipravené, mělo býti nejen ztrestáno, nýbrž zabráno pro monarchii aspoň až k Niši. Zároveň měl býti k ní připojen i sandžak novopazarský a „vytvořením velikého jihoslovanského celku v rámci monarchie provedeno účelné vyrovnání sil národních v říši.“

Vyrovnání to obracelo se ovšem především proti Maďarům a podstatou nitropolitických plánů Conradových jeví se tu již zcela určitě především trialism. Velký jihoslovanský útvar, spojující v sobě pod vedením katolického živlu charvatského rozličné dotavadní provincie před- i zalitavské s Bosnou i nově dobytým územím, měl státi se protiváhou uherské náročnosti, po případě i na rumunské straně účelným opatřením podobným oslabené; dualism z roku 1867 měl ustoupiti jiné základně. Právě tehdy navázal Conrad těsné styky s vůdcem pravašů charvatských Josefem Frankem a uváděl jej v osobní dotek s Františkem Ferdinandem, takže jeho umělé řešení jihoslovanského problému stálo výrazně proti heslu charvatsko-srbské koalice.

K arcivévodovi obrátil se ovšem již před tím také zadarský publicista Josef Ljubić s podobnými myšlenkami v memorandu označeném jako „Die neue Jugoslawia. Grundlage für eine den habsburgischen Interessen entsprechende politische Action im Süden der Monarchie“, podněty Conradovy měly však zcela jinou dynamičnost. V nich zničení Srbska bylo úhelným kamenem celé stavby, myšlenka, jež neopustila již vojensko-diplomatické prostředí vídeňské až k světové válce, a veliké plány vnitřního přebudování monarchie, o nichž se v okolí nástupcově a jeho šlechtické i křesťansko-sociální klientele tolik uvažovalo, nabyly tím krvavě útočného hrotu.

Získati starého Františka Josefa I. pro tyto odvážné a zcela převratné plány nebylo ovšem snadno; stavěl proti nim zásobu své, namnoze trpce

Conradův plán útoku na Itálii (duben 1907).

Jeho nezodpovědný ráz.

Znovudobyti Benátska.

Opětný nátlak na císaře (prosinec 1907).

Útok na Srbsko.

Trialistické plány.

J. Frank.

J. Ljubić.

Odpor starého císaře.

získané zkušenosti vladařské a přirozenou touhu pokročilého věku po klidu i za cenu vratkých vyrovnání s nutnostmi přítomné chvíle. Zároveň rozhodovalo však hledisko, které vůči myšlenkám těm měl ústavně zodpovědný činitel, ministr věcí zahraničních, a ve věci té bylo důležité, že rok 1906 přinesl i v tomto resortu významnou změnu.

Pád hr.
Goluchowského
(říjen 1906).

Goluchowski dostal se do těžkého poměru k uherské vládě, když v Pešti opoziční koalice moci došla; vyčítal mu, že se za jejího boje proti vládám předchozím proti ní příliš přičiňoval. Obhájců pak neměl ani ve Vídni dosti, neboť všichni, kdož si stýskali na jeho příliš trpnou politiku, viděli potvrzení svých výtek také v nedávném výroku Viléma II. o „stkvělém sekundantovi“, jenž snižoval monarchii na noshleda Berlína a bouřil starorakouskou pýchu. Goluchowski, nechtěje se vydávati ostré palbě delegací, šel a 24. října 1906 byl nástupcem jeho jmenován baron Alois Lexa z Aehrenthalu, dotavadní velvyslanec v Petrohradě.

Aehrenthal
ministrem věcí
zahraničních.

Nový ministr, dvapadesátiletý muž z kruhu ústavácké šlechty české, byl z diplomatické školy sebevědomého hraběte Kálnokyho, jemuž delší dobu sloužil za kabinetního šéfa a osvojil si mnoho z jeho manýr. V Petrohradě zastupoval říši od roku 1899 a těšil se veliké vážnosti jak u dvora cářského, tak u vlastního panovníka. Císař v něm viděl muže vynikajících schopností, takřka předurčeného k řízení rakouské politiky po pádu Goluchowského, a mínění to bylo v zasvěceném kruhu plně schvalováno. Aehrenthal byl ovšem pravým opakem svého předchůdce. Nebyl rozený grandseigneur, přesouvající na jiné všední robotu, nýbrž muž neúnavné práce, který ovládal úřední agendu do podrobností a přezíral poněkud světáckou stránku diplomatického řemesla. Ctižádostivý byl ovšem velmi a plný palčivé touhy po velikém úspěchu životním, se sebevědomím těch, kdož ve společnosti hrdě na dlouhé řady předků si razí cestu v před vlastní výkonností a žárlivě strážil pak získanou autoritu osobní. Na rozdíl od diplomatů, kteří vítězí živostí výrazu a teplou zvučností slova, imponoval spíše určitostí ducha pevně až k pedanterii ukázněného a schopného i krajní příkrosti. Byl pobledlé, nevalně výrazné tváře a slabého zraku, pilnou četbou aktů unaveného; tvrdilo se o něm však, že s vědomou lstivostí dovede v jednotvárně střízlivém toku svých dialekticky přesně skloubených výkladů schválně ukrývatí důležité pointy tak, aby méně pozorný posluchač jich ihned nepostřehl a teprve dodatečně dosahem věci byl překvapen.

Jeho osobnost
a způsoby.

Do ministerstva na Míčovém náměstí přicházel Aehrenthal s pevným

úmyslem, rakouskou politiku zahraniční vyvésti ze zátiší, v němž ji udržoval Goluchowski se svým spíše pessimistickým odhadem sil monarchie. Chtěl, aby říše opět stanula v popředí evropského dění, také vůči německému spojenci sebevědomě si vedouc. Doufaje, že zevní úspěchy budou nejlepším lékem pro vnitřní choroby moci habsburské, byl diplomatickým protějškem ke Conradovi, s nímž skoro současně dosáhl vůdčího místa.

Touha po
rozmachu
Rakouska.

Názory obou mužů na žádoucí postup byly ovšem jen z části shodné. Aehrenthal stavěl se především proti myšlence, že by bylo dlužno akci k záchráně a povznesení habsburské moci zahájit útokem na Itálii. Nevěřil, že by Francie a Anglie snesly bez zakročení takové ohrožení rovnováhy moci na pevnině, a viděl nejlepší prostředek proti hrozbám irredenty vlašské v zachování trojspolku, byť i Itálie byla jeho nejméně spolehlivou částí. Dvojitou osobní schůzkou s Tittonim, italským ministrem věcí zahraničních, v létě 1907, v Desiu a na Semmeringu, snažil se naopak podle možnosti uklidnit obavy, které v Itálii působila Conradova obranná opatření v alpském pohraničí.

Poměry k Itálii.

Více shody bylo naproti tomu v zásadních názorech mezi ministrem a šefem generálního štábu, pokud šlo o věci balkánské. Také Aehrenthal obracel hrot svých záměrů proti Srbsku, s nímž se byl již jeho předchůdce v hněvu rozešel. Přezíral a opovrhoval Srby jako nižší, nečistou rasou nejen s výše své německo-rakouské povznesenosti, nýbrž namnoze i pod vlivem maďarského panstva, s nímž jej do těsných styků přiváděla jeho druhá choť, rozená Széchényiová, i jeho hlavní pomocník v úřadě, odborný předseda hrabě Pavel Esterházy. V důvěrných projevech přiznával se nepokrytě, že zničením drobného království bude možno nejlépe rozřešiti palčivou otázkou jihoslovanskou v monarchii. Nemínil ovšem „inkorporovati“ do ní tak velikou část Srbska, jako zamýšlel Conrad, nýbrž měl za to, že by bylo lépe východní část s Niší přenechati Bulharsku, o němž doufal, že bude-li zvětšeno po případě i částí turecké Makedonie na nejsilnější stát balkánský, stane se rakouské politice na Balkáně užitečnou oporou a poslouží jí ve chvíli potřeby i proti Rumunsku za protiváhu, kdyby v Bukurešti nad dotavadní závislostí na trojspolku měly zvítěziti národní sklony, rumunskou irredentu v Uhrách podporující. Pro případ rozkladu evropské moci turecké chtěl ostatně také v samostatné Albanii a jejím národním probuzení hledati posilu pro Rakousko, a kdyby se nepodařilo Srbsko úplně odstraniti, zatarasiti mu aspoň albánskou hrází rozvoj k jihu a cestu k Adrii.

Protisrbské
plány.

Albanie.

Vztahy k Rusku.

Byly to tedy myšlenky velmi smělé a svrchovaně nebezpečné pro evropský mír, které se skrývaly pod záhadnou maskou tváře Aehrenthalovy; o jejich případné provedení ministr se však nikterak nehodlal pokusiti ukvapeným úderem šavle, k jakému radil Conrad. Chtěl jíti v před opatrným, znenáhly krokem a odvážiti se rozhodného skoku jen tehdy, kdyby bylo možno jistý úspěch připraviti obratnou hrou diplomatickou, v níž přední místo měl ovšem poměr monarchie k Rusku.

Jako velvyslanec rakouský v Petrohradě těšil se Aehrenthal po léta pověsti tak horlivého fedrovatele rusko-rakouského přátelského sblížení, že s české strany se k tomu pojily určité naděje ve změněný poměr monarchie k Slovanům vůbec, a v Berlíně viděli ve vyslanci dokonce zakukleného Čecha, trojspolku nebezpečného. Opravdu konvence mürzstegská i neutralitní smlouva rusko-rakouská z října 1904 byly především jeho dílem, ale pak nastala značná změna. Aehrenthal viděl z blízka důsledky porážky ruské na dálném východě a zažil rozklad vládní autority na sklonku roku 1905; čerpal z toho přesvědčení, že po drahá léta Rusko bude sbírat své síly, než opět stane s plnou mocí na jevišti světové politiky, a chvíle té hodlal náležitě užítí k upevnění rakouského postavení na Balkáně buď zničením nebo ochromením Srbska a upravením poměrů poloostrova tak, jak sloužilo rakouským zájmům.

Ideálem jeho bylo ovšem, kdyby věc bylo lze provéstí bez okázalé srážky s Ruskem, zejména, kdyby říše císařská snesla rakouský úspěch na poloostrově a zůstala přes to v dobrých vztazích k Vídni opřených o společenství konservativních názorů a monarchické autority. Na základě tom mohl s příbráním Berlína vzniknouti nový spolek tří císařů, v němž Aehrenthal Vídni přisuzoval ovšem místo aspoň poněkud podobné, jaké mívala v dobách Metternichových, a prudký zápas samodržaví s konstitučními a demokratickými hesly usnadňoval zdánlivě tuto možnost. Nepřátelský poměr k Srbsku byl naproti tomu podstatnou překážkou ministrovy koncepce, neboť bylo velmi pochybné, bude-li cíři možno smířiti se s ohrožením Karadorděvičů se zřetelem na staré tradice ruské ochrany pravoslavných zájmů v balkánské oblasti. V diplomatických kruzích petrohradských vypravovali si proto, že Aehrenthal již při audienci na rozloučenou s Mikulášem II. přímo se střetl, když se cíř tradice té výslovně dotekl. A důležité bylo, že zároveň od května 1906 ruskou politiku zahraniční řídil Izvolskij, o němž bylo od počátku zřejmo, že osu cířských zájmů stáčí od dálného východu zpět k oblasti turecké.

Důsledky války rusko-japonské.

Spolek tří císařů.

Touhy Izvolského.

Aehrenthal věděl ovšem dobře, že hlavním zájmem ruského kollegy tu jest získání úspěchu v otázce mořských úžin, že nikoliv západ poloostrova balkánského, nýbrž Bospor jest cílem jeho snahy, a rakouský ministr měl, zcela rozdílně od vídeňských státníků předchozí generace za to, že Rakousko, nalezně-li jinde žádoucí kompensace, nemusí nutně snahám těm státi v cestě. Tak stanuli od sklonku roku 1906 počínajíc oba noví vůdčí státníci, ruský a rakouský, proti sobě v postoji, který skrýval možnost přátelské souhry i tvrdé srážky a přinášel určitou vyhlídku na velmi složitou hru diplomatickou. Zatím spojovala obě říše v balkánské politice především úloha, kterou na sebe vzaly v otázce makedonských reforem, úloha velmi stížená jak pasivní resistencí se strany sultánovy, tak revolučním kvasem, šířeným srážkami rozličných komitských tlup mezi sebou i s tureckými oddíly.

Zvláště dráždivě vedly si tehdy tlupy řecké se střediskem v Kastorii, vedené namnoze důstojníky hellenského vojska a snahou, bulharský živel potlačití co nejdůkladněji v jižní Makedonii i na pobřeží moře Egejského. S bulharské strany se jim to vydatně splácelo a toto krvavé pandemonium makedonské bylo předmětem všestranného pohoršení v Evropě, zejména v Anglii, kde veřejné mínění stále mělo vládu k tomu, aby rázněji zasáhla do tureckých zmatků. Z obavy, aby Anglie neposunula takto do popředí diplomatického jednání v Cařihradě heslo autonomie makedonské, jež nebylo ani ve Vídni ani v Petrohradě vítáno, zakročili Izvolskij a Aehrenthal na podzim 1907 společnou verbální notou v Athénách, Sofii i Bělehradě, vytýkající v ní, že mylná jest domněnka, jakoby terorem komitským pro ten či onen jazyk bylo možno získati výhod při budoucí úpravě správních okrsků makedonských, chystané podle III. článku úmluvy mürzstegské. Neboť velmoci nebudou prý dbáti změn vynucených krvavým násilím a nová delimitace správní bude provedena vůbec jen v drobném měřítku a to teprve po úplném uklidnění kraje. Zároveň byl ovšem i u sultána stupňován tlak, aby urychlil reformu soudních řádů v makedonských vilajetech.

V otázce té šlo tedy Rusko s Rakouskem na Balkáně ruku v ruce a dokladem dobré shody zdála se i návštěva, kterou 25. září 1907 Izvolskij učinil ve Vídni, kde byl přijat císařem a ozdoben velkokřížem řádu sv. Štěpána. Mezi ním a Aehrenthalem došlo tehdy k důvěrným, ovšem nezávazným dohodám, v nichž rakouský ministr naznačoval možnost případné anexe Bosny a Hercegoviny, kdežto Izvolskij ukazoval, jak nutno jest Rusku po ztrátě Port Arthuru položití váhu své námořní moci do Černého moře a do

Otázka úžin a Rakousko.

Makedonské zmatky.

Výstraha balkánským státům.

Izvolskij ve Vídni (25. září 1907).

sáhnouti pro to otevření mořských úžin. Oba státníci slíbili si zatím ovšem jen tolik, že dají si navzájem zprávu dříve, než v tom či onom směru učiní jakékoliv kroky, a souhra jejich zdála se velmi uspokojivou, takže v Berlíně na věc hleděli s podezřením a utajenou nechutí. Neboť Rakousko žijící v dobré shodě s Petrohradem bylo spojencem na Německu méně závislým, než tamním státníkům bylo žádoucí, a možnost, že útraty shody té zaplatí Turecko ve své evropské državě, jevila se rovněž nemilou zejména té části německé diplomacie, jež doporučovala Vilémovi II. těsné přátelství se sultánem a účinnou ochranu jeho moci, zaručující německému kapitálu a vlivu politickému v Turecku cenné úspěchy. Aehrenthal vyjádřil se však 18. listopadu 1907 určitě, že v makedonské otázce hodlá „vor allem mit Rußland in Übereinstimmung zu handeln, auch wenn es Deutschland nicht genehm ist“.

Shoda ta, zejména pokud šla ruku v ruce se snahou Anglie, sultána opravdu pohnouti k účinným reformám, mohla se státi složkou klid v Evropě účelně zabezpečující, bylo však třeba, aby byla pojata i prováděna bezelstně po té i oné straně. Toho však u Aehrenthala nebylo. Rakouský státník pod rouškou přátelství s Ruskem, založeného na zdání snahy o zachování územního a mocenského statu quo na Balkáně, počal opravdu rozestírati síť svých úkladů proti Srbsku rozličným způsobem. Otevřený boj proti Bělehradu vedl se cly a publicistickými útoky, jimiž Vídeň tehdy předstihla vše, co v oboru tom dotud bylo známo. Kdysi proti národní myšlence italské jednoty užívala vláda rakouská prostředků krutých, druhdy až katarských, stavěla však vskutku pěst proti pěsti; nyní proti národní myšlence srbské staví však jako předvoj svého útoku především nízkou lež a pomluvu. Z Vídně řinou se do celé Evropy proudy nečistých zpráv, vyličující v přehnaných barvách vnitřní nelad a politickou korupci v království, zatím co v Bělehradě nový vyslanec, hrabě Jan Forgách de Ghymes, všemi prostředky tajného vlivu opravdu snažil se dmýchati do žáru stranických zápasů.

Srbský dobrodruh Dobra Arnautović vyrábí ve vídeňské agentuře, nazvané „Allgemeine österreichische Korrespondenz“, domnělé zprávy o poměrech bělehradských skandalisujících s oblibou členy rodiny královské. Kampaň ta užívá namnoze i říšskoněmeckých humoristických časopisů, aby v očích tamních čtenářů Srby vylíčila jako barbarickou, všivou a prodejnou chasu, jejíž pohubení jest v zájmu evropské kultury. Vídeň, vlast nejpochybnějších intrik dvorských, rozčiluje se nad tím, že prý v srbské duši ožily všechny neřesti byzantského světa. Zároveň hlásí se snaha Vídně,

srbský národ zeslabiti všemožným zneprátením Bělehradu s Černou Horou.

Věc usnadňovala jí pochybná politika knížete Mikuláše. Kníže, ač okázale se chlubil svým přátelstvím k Rusku a zároveň udržoval těsné vztahy k svému italskému zeti, dovedl vésti si tak, že ve Vídni nebyli bez naděje na jeho zachování ve službách rakouských zájmů. Znali dobře Nikitovu touhu, rozšířiti drobné panství černohorské na útraty Turecka s oporou o heslo obnovení někdejšího patriarchátu zétského, věděli však dobře, jak kníže jest přístupný svůdnému zvuku zlata a že s Rakouskem jej přirozeně sblízuje obava před rozvinutím velkosrbské myšlenky tím spíše, ježto myšlenka ta u mladšího pokolení černohorského se spojovala s demokratickými hesly a odporem proti patriarchální despocii knížecí, jež se tak podstatně lišila od čilého života politického v Srbsku.

V listopadu 1905 byl kníže Mikuláš opravdu nucen dáti zemičce své ústavu a provésti volby do skupštiny, touhou jeho zůstalo však, zbaviti se co nejrychleji oposice, jež se v skupštině přihlásila pod vedením t. zv. klubu národní strany v čele s prvním předsedou ústavní vlády Andrejem Radovičem. Na jaře 1907 kníže propustil vládu tu a snažil se v říjnu násilnými volbami zajistiti si povolnější většinu. K úplnému rozdrčení oposice nalezl pak v zápětí vhodný nástroj v domnělém spiknutí, o němž mu dodal doklady Jiří Nastić.

Byl to sarajevský student filosofie, jenž se účastnil národního hnutí srbského v Bosně, ale později sloužil tajně rakouské policii. Conrad přiznává to a omlouvá věc, že prý poměry nutí rakouskou vládu vésti protisrbskou kampaň „mit Individuen, die vielfach höchst zweifelhafter Natur sind.“ Nastić, odebrav se do Bělehradu, získal si tu v lednu 1907 jakousi pověst vydáním letáku „Jesuiti v Bosně“. Tak nabyl přístupu do spolku „Slovenski Jug“. To byl původně spolek studentský, vzniklý již za Obrenovićů, který od roku 1906 nabyl širší základny přistoupením několika profesorů a umělců. Udržoval čítárnu a byl prostředím, v němž vířily rozličné podněty i pokrokové myšlenky, namnoze republikánského zbarvení; s vládními kruhy neměl souvislosti. O spolku tom Nastić dodal za jidášský groš do Cetyně informace, patrně většinou vymyšlené, že prý v jeho středu s vědomím srbského následníka, prince Jiřího, uzrálo spiknutí, které má usnadniti provedení velkosrbských plánů vraždou knížete Mikuláše a jeho synů. Ze srbského arsenálu v Kragujevci dostali prý spiklenci pumy k tomuto atentátu.

Plán souhry
rakousko-
uherské.

Úskočnost
Aehrenthalova.

Kampaň pomluv
proti Srbsku.

Černá Hora.

Ústava z r. 1905.

J. Nastić.

Slovenski Jug.

Na základě Nastičova udání byli opravdu v říjnu 1907 na černohorských hranicích zatčeni tři domnělí spiklenci a kníže Mikuláš užil věci k tomu, aby mohl zatknouti vůdce oposice s Radovićem v čele a vléci je před soudní stolicí způsobem, který tvrdostí svou vzbudil obecné vzrušení. Mezi ním a jeho zetěm, králem Petrem, byly pro to diplomatické styky přerušeny a ve Vídni mnuli si spokojeně ruce nad rozšířením propasti mezi Cetyní a Bělehradem. Vídeňská publicistika snažila se ji dráždivými zprávami o skandálním procesu cetyňském prohloubiti. Zároveň přichystal však v zápětí potom Aehrenthal jiný výpad, který měl zájmy a naděje království srbského výrazně postihnouti.

Železniční spojení mezi Rakouskem a Soluní šlo přes Srbsko směrem ke Skoplji, zatím co v Niši se od něho oddělovala trať směřující na Cařihrad. Rakouské dráhy v Bosně končily v Uvaci, aniž vstupovaly na půdu tureckou. Již za Goluchowského vyskytl se projekt, tuto dráhu z Uvace vésti dále do sandžaku a přes Mitrovici dosáhnouti přímého spojení se Soluní; tehdy však Vídeň od věci upustila, vyhovujíc námitkám, důvěrně z Petrohradu učiněným, a také skutečnosti, že by spojka ta 150 km dlouhá, z údolí Limu krajem velmi divokým a neschůdným vedoucí, musila překonávat vysoké stoupání až na 1060 m, než mohla dosáhnouti Kosova pole.

Nyní vrátil se však Aehrenthal k tomuto projektu, jenž měl nejen odvésti obchodní ruch ze Srbska do Bosny, nýbrž zároveň zvýšiti hospodářský i politický vliv Vídně v sandžaku a západní Makedonii, zesíliti klín, který trčel mezi Srbskem i Černou Horou, a přiškrtiti tak srbské naděje na možné budoucí rozpětí směrem k jihu, které se naopak pojily k projektu, spojení Dolní Dunaj s Adrií novou dráhou transversální, protínající Srbsko a vyústující na Černé Hoře nebo v Albanii. Právní oporu rakouskému plánu dával čl. 25 finální akty berlínského kongresu z roku 1878, jenž dovoloval Rakousko-Uhersku položití vojenské posádky do sandžaku novopazarského a vybudovati tu nutné cesty vojenské i obchodní „až za Mitrovici“; o železnicích se v článku tom ovšem výslovně nemluvilo.

Dovoláním se nároků těch oživovalo tedy heslo, které Andrassy kdysi byl razil o okupaci bosenské jako o otevření brány Rakouska do orientu, a věc znamenala zároveň nepochybné sblížení Vídně se zájmy říše turecké. Proto vyslovil s ním i německý kancléř Bülow ochotně svůj souhlas, když jej o to Aehrenthal v květnu 1907 důvěrně požádal; doporučoval jen, aby Rakousko si zároveň zajistilo předběžné schválení sultánovo pro svůj pro-

jekt, a rakouská diplomacie tak učinila, ač ovšem bylo zřejmo, že žádostí tou podstatně zeslabuje u porty účinnost svého reformního nátlaku v otázce soudní úpravy makedonské. Sultán opravdu v prosince 1907 přivolil k tomu, aby koncese na přípravné práce pro novou trať spojující Uvac s Mitrovicí byla zajištěno syndikátu, vytvořenému skupinou vídeňských a pešťských bank, s podmínkou, že na práci vůdčí účast míti bude komise složená z tureckých úředníků a zástupců společnosti východní dráhy.

Tak byla věc v tichosti připravena, aniž o ní zpráva do veřejnosti pronikla, až ji Aehrenthal z nenadání hodil jako překvapující trumf na stůl evropské diplomacie. Učinil tak v honosné řeči 27. ledna 1908 v zahraničním výboru rakouské delegace, v níž dovedl působivými slovy vyšňořiti jako vlastní velikou myšlenku státnickou projekt, který již jeho předchůdci pojali a z dobrých důvodů odložili. Ujišťoval sice, že Rakousko nehledá nových územních výbojů na poloostrově, že však jest a zůstane balkánskou mocí, která má povinnost svou politiku rozvíjeti úměrně vlastnímu vývoji hospodářskému. „Musíme míti náležitý podíl“ pravil výslovně „na mohutné výměně hospodářských statků mezi východem a západem přes Cařihrad a mořské úžiny se rozvíjejícím“. Mluvil „nových výhledech politicko-dopravních“, až se dráha přes sandžak do Soluně vedoucí, která v Larisse naváže na soustavu drah řeckých, stane nejkratším spojením střední Evropy také s Egyptem a Indií, vytýkáje nadto, že dráha ta prospěje podstatně i hospodářskému životu makedonských vilajetů a tím urychlí jejich ozdravení. Zároveň ohlašoval i plán stavby nové dráhy z Kotoru do pobřežního území černohorského, a slova jeho zněla jako fanfára nového údobí činné politiky rakouské vůbec. Uvidíme, že opravdu čin ten ve svých důsledcích se stal velmi závažným motivem v dalším osudném vývoji dějin světových a počátkem konce habsburské monarchie.

NOVOSLOVANSTVÍ A TURECKÁ REVOLUCE.

Rakouský imperialism.

Ústy Aehrenthalovými prohlásila tak na počátku roku 1908 monarchie habsburská zcela zřetelně, že opouští směrnicí své dotavadní zdrženlivosti a hlásí se o výraznější podíl na světové politice, než jaký měla dotud. Oku zbystřenému soustavným pozorováním vývoje soudobých událostí nezůstaly ovšem skryty vnitřní slabiny této ctižádostivé snahy.

Vytkli jsme již v předchozím, že imperialism, tvořící osu novodobé politiky světové, byl u všech velikých útvarů, které se k němu hlásily, zcela těsně spjat se základnou určitě, hospodářsko-kulturními zájmy stupňované myšlenky národní, kdežto říše habsburská nejen že neměla pevné základny takové, nýbrž myšlenka národní u ní byla naopak nejmocnější pákou rozvratu a vleklého oslabení. Proto také imperialism zde nemohl působiti jako účinný tmel jednoty, nýbrž spíše jako nebezpečná látka výbušná. Veliké gesto Aehrenthalovo netrpělo však jen touto vnitřní nepravdivostí; narazilo ihned také na hlasitý odpor rozličného rázu. Neboť nejen v Bělehradě, kde rychle pochopili, kam náběh vídeňské politiky míří, ozvaly se hlučné protesty. Kromě Berlína všechny velmoci neschvalovaly jej rovněž.

Odpor Itálie.

V Itálii veřejné mínění projevilo zřejmou nedůvěru k nové expansi nemilovaného spojence na Balkáně a Tittoni shledával, že jednání Aehrenthalovo nikterak neodpovídá opětnému jeho ujišťování o snaze Rakouska, zachovati na poloostrově status quo. Sandžak ležel z části v oblasti osídlené Albánci, o něž v Itálii byl vždy živý zájem, a také myšlenka pobřežní trati z Kotoru k jihu směřující byla Římu nevíтанá. V Anglii zase budila věc pohoršení svým vztahem k svízelným makedonským. Krátce před tím, v prosinci 1907, vystoupil Grey s podnětem, aby tam vedle justiční a finanční reformy rychlejší uklidnění kraje bylo zabezpečeno dalšími ráznými kroky; žádal zejména, aby velitelům mezinárodního četnictva byla přiznána přímá moc výkonná ve správě jejich úseků a na místo tureckého vojska, jehož počet by se značně zmenšil, aby nastoupily pohyblivé kolonny jakési pacifikační armády, cizími veliteli řízené. Bylo jisto, že sultán se bude tomu ze všech sil vzpírati, a ústupky, které si na něm vyžádalo Rakousko v otázce sandžacké dráhy, zeslabovaly značně naději na rázný postup všech velmocí k překonání jeho odporu.

Rozhořčení v Anglii.

V očích anglické diplomacie jevila se věc tudíž takřka zrádným zneužitím společné akce reformní k zjištěným cílům vlastním, a v Londýně hlásilo se nadto podezření, ač nikoliv zcela správně, že Vídeň jednala tu vůbec z návodu Berlína a ve službách jeho turecké politiky. Podezření to působilo také v Paříži nepříznivě, zvláště, když tehdy se rozšířila zpráva, že u příležitosti nastávajícího šedesátého výročí vlády Františka Josefa I. do Vídně s blahopřáním se dostaví Vilém II. v čele všech spolkových knížat německých, aby tak ukázal těsné společenství obou říší. Zejména v Rusku vzbudil však výpad Aehrenthalův prudké rozhořčení. Kruhy, které tu odedávna nesly těžce panování katolické Vídně nad pravoslavným Slovanstvem balkánským, tvrdily, že prestiž Ruska, jakožto povolaneho ochránce Slovanů, tak jest přímo šlapána v prach rakouskými nároky, a zejména Izvolskij cítil se jimi dotčen. Tvrdiloť se, že již v prosinci cář Mikuláš II. na základě svých zvláštních zpráv z Cařihradu v Livadii ministra upozornil na tajné jednání Rakušanů s portou, Izvolskij však, bezpečně se na příznivé dojmy svého nedávného vídeňského pobytu, uklidnil svého panovníka. V polovici ledna, když se byl přesvědčil, že výstraha nebyla planá, a Aehrenthal mu — ovšem příliš pozdě — svůj úmysl ohlásil, pokusil se věc ve Vídni zadržeti, ale bez úspěchu.

Domnělý vliv Berlína.

Nevůle v Rusku.

Nesnáze Izvolského.

Postavení ruského státníka bylo tím svízelnější, ježto na kongresu berlínském 13. července 1878 ruští zástupci v tajné notě přiznali habsburské monarchii výslovně právo, v případě potřeby v sandžaku novopazarském nespokojiti se jen s položením vojenských posádek do některých míst, nýbrž vzíti do svých rukou vůbec správu kraje podobně jako v Bosně a Hercegovině. Tajný pakt ten ztěžoval tedy Rusku rázné vystoupení proti projektu sandžacké dráhy, Izvolskij poznal však správně, že projekt jest pouhou předmluvou k dalším plánům Aehrenthalovým na Balkáně, které patrně nemohly zůstatí Rusku lhostejny, znamenajíce rozhodný odklon od zdrženlivé politiky let předchozích, o dohodu z roku 1897 opřené.

Jak vážně Izvolskij novou situaci hodnotil, ukázala důvěrná rada ministrská z 3. února 1908, v níž se snažil své kollegy přesvědčiti o tom, že cířství klesne na úroveň státu druhého řádu, nebude-li s to, aby rozvinulo rovněž kladnou politiku smělé ruky na Balkáně. Zejména sblížení s Anglií, hluboce zaujatou makedonskými otázkami, dává prý k tomu vhodnou příležitost a naději na cenné zisky z případného rozkladu turecké moci. K politice takové bylo však nutno míti záruku vojenské výkonnosti říše cířské pro

Mín. rada ruská 3. února 1908.

všechny případy, a záruky té netroufal si Izvolskému dáti ani ministr války Polivanov, ani šéf generálního štábu Palicyn. Byli nuceni přiznati, že armáda jest ještě ve stavu velmi špatném, a totéž zjistil ministr námořnictví o loďstvu černomořském. Nadto vylíčil i ministr financí Kokovcov obtíže svého resortu a ministerský předseda Stolypin shrnul výsledek porady zjištěním, že teprve po několika letech úsilovné práce obrodné říše cářská bude schopna v zahraniční politice přijmouti sázky s možností vážných zápasů spojené. Zatím zůstávala „velikou pákou bez žádoucího bodu opěrného“ a Izvolskij volky nevolky byl nucen vésti svůj odpor proti rakouskému výpadu tak, aby nepřekročil meze diplomatických prostředků.

Jedním z nich byl požadavek, aby sultán současně s koncesí dráhy sandžacké přivolil i k přípravným pracem pro dráhu spojující dolní Dunaj a zejména Srbsko s Adrií, pro níž měl býti zjednan francouzský kapitál. Rusko vidělo v tom jakousi kompensaci rakouského úspěchu a také Italie podporovala horlivě myšlenku, která mohla posloužiti italskému obchodu, pronikajícimu do Albanie a na Černou Horu. Bylo ovšem mnoho diskutováno o tom, má-li dráha taková vésti přes Mitrovici a Podgorici k černohorskému Baru, nebo přes Prištinu a Prizren k San Giovanni di Medua; také trať přes Skoplji a Bitolji do Drače měla přímluvčí, ale veškeré projekty ty narážely na zjevný odpor Vídně.

Aehrenthal tvrdil, že není tu vůbec možno mluvíti o nároku kompenzačním ani se strany Srbska, ani Ruska, ježto prý rakouský projekt jest pouhým prováděním toho, co již berlínský kongres monarchii v sandžaku za právo přiznal, stejně jako jí čl. 29 berlínských úmluv dává výslovný dozor nad úpravou komunikací v černohorském pobřeží. Opravdu však nemínil stupňovati odpor svůj proti dunajsko-adrijské dráze tak, aby jeho poměr k Rusku otevřeně nepřátelským se stal. Smířil se s podnikem zásadně, rozmnožil však počet tratí, o nichž se uvažovalo, o alternativu Bosnu protínající, a tak vyzněla jeho vzrušující fanfára skutečně v předivo drobných diplomatických a novinářských šarvátek o balkánských dopravních otázkách vůbec sváděných, jež se bez valných pokroků po měsíce vlekly a vůči nimž Anglie zachovala zásadně odmítavý postoj, tvrdíc, že by bylo věci ty dlužno řešiti teprve, až otázka makedonské reformy dále pokročí a uspokojivě bude rozřešena. A v ohledu tom bylo důležité, že Izvolskij počal se nepochybně s britskou politikou sbližovati.

Nemínil sice ještě přerhhati úplně pásky, jež od roku 1897 a zejména od

mürzstezských úmluv Petrohrad s Vídní spojovaly. Jakmile jednání o rozličných projektech železničních na Balkáně do klidnějších vod se dostalo, nadhodil v dubnu 1908 dokonce ve Vídni myšlenku nové osobní schůzky s Aehrenthalem, při níž by souhrn balkánských otázek znova přišel na přetřes; při tom se však necítil již tou měrou jako kdysi vázán poutem společného postupu rusko-rakouského v Makedonii, aby nemohl činiti na vlastní vrub podstatné ústupky anglickému hledisku. To byl jeho druhý šíp v toulci nejen vůči Vídni, nýbrž i vůči Berlínu, v němž viděl podstatnou oporu Aehrenthalova nemilého výpadu, a v Německu přijali možnost těsnějšího sblížení Ruska s Anglií v otázce reforem makedonských opravdu s nelibostí jako další úspěch domnělé obkličovací politiky Eduarda VII., zejména, když se v polovici května z Londýna roznesla zpráva o nastávající návštěvě Eduarda VII. v Revalu a Veselickij, zpravodaj „Novoje Vremja“ v Londýně, ji v tom světle okázale vyličoval jako událost velikého dosahu dějinného.

Věc způsobila skutečně rozruch i v Anglii samé. Nebylo pamětníka toho, aby anglický král byl stanul na ruské půdě, a mělo se tak státi právě nyní, kdy anglický tisk byl pln zpráv o tom, jak Stolypin rdousí mladou ústavní svobodu ruskou a posílá její obránce na popraviště nebo do Sibíře. Radikálové a labouristi v komoře bouřili se proti tomu; Ramsay Mac Donald nazval tu cáře „sprostým vrahem“ a Keir Hardie mu rázně přizvukoval, takže ministr Grey byl nucen 4. června hájiti obsírně návštěvu královu v ruských vodách. Vytýkáje, že odložení její by bylo urážlivé, ujišťoval, že jde o prostou zdvořilost a nikoliv o smlouvání politického svázání Anglie s Ruskem, což ostatně činil i Izvolskij, jenž 5. června v oficiosním deníku „Rossija“ káral protiněmecké projevy některých listů ruských, jež prý nerozumně tlačí Rusko na cestu nových aliancí.

Mělo to uklidniti Berlín, viděli jsme však již nahoře (p. 99), jak Vilém II. ztrácel veškerou rovnováhu, když 9. a 10. června v přístavu revalském schůzka Eduarda VII. s Mikulášem II. se stala skutkem. A s ním až podnes značná část německé publicistiky i německých historiků opakuje do únavy tvrzení, že při schůzce té anglickým králem byl zadrhnut osudný uzel kolem hrdla Germanie a připoutáním Ruska k srdečné dohodě francouzsko-anglické vznikl útvar útočně na Německo a jeho případné spojení číhající.

Domnění to jest zmíry nesprávné; opravdový dosah schůzky revalské byl mnohem menší. Bez významu ovšem nebyla nikterak. Osobní kouzlo anglického krále nemínilo se s účinkem na Mikuláše II., aspoň pokud šlo o roz-

Vojenská nepohotovost Ruska.

Projekty trati adrijské.

Hledisko Aehrenthalovo.

Izvolskij a Makedonie.

Schůzka v Revalu (červen 1908).

Odpor v Anglii proti ní.

Dojem v Berlíně.

ptýlení předchozích hořkostí z války rusko-japonské, na niž podivně upomínal křižník „Almaz“ v přístavu revalském právě zakotvený, jediná loď ruská, jež přežila pohromu tsušimskou. Také přípitky vyměněné mezi panovníky vytýkaly přátelské sblížení obou velmocí, jejichž soupeřství na asijské půdě již roku předchozího bylo účinně zmírněno srpnovou dohodou. Ale o úmluvách, které by hrot svůj vůči Německu obracely, nebylo řeči ani mezi cářem a králem, ani mezi Izvolskim a Hardingem.

Rozhovory, které tito státníci v Revalu měli, hleděly především k věcem perským, kde ve sporech šahových s národním shromážděním v Teheranu ruští a angličtí zástupci nikterak shodně si nevedli, a také balkánské otázky přišly ovšem na přetřes. Izvolskij netajil se vůči Hardingovi tím, že sandžacký výpad Aehrenthalův ohrozil podstatně dotavadní svorný postup Vídně a Petrohradu na poloostrově, a projevil ochotu v otázce makedonských reformů spíše k anglickému hledisku se přiblížiti. Zejména přijal podnět, aby Rusko a Anglie daly společně ostatním velmocím podnět k nové akci v Cařihradě, jež by přiměla sultána k tomu, aby zvýšil pravomoc generálního inspektora ve vilajetech soluňském, bitoljském a kosovském a dal mu k ručímobilní sbor pacifikační 10-12 tisíc mužů silný. Se svým nejdůležitějším požadavkem, uvolněním úžin pro černomořské loďstvo ruské, Izvolskij se však zatím ještě nevytasil, hodlaje ve věci té přece jen dříve s Vídní se dohodnouti, kdežto naopak sir Hardinge jen velmi opatrně a zlehka dotkl se otázky, jež anglickému zájmu především na srdci ležela, totiž námořního soupeřství s Německem.

Věc tu jemu i Eduardu VII. připomnělo ovšem velmi účinně právě zájmy do Revalu okázalé rozvinutí válečných sil německých v Kielu a dovedné manévry roje torpédovek, jež dal Vilém II. před nimi provésti. Proto zmínil se Hardinge v rozhovoru s Izvolskim také o obavách, které v Anglii urychlené zbrojení německé na moři působí, a podotkl, že prý v kritických chvílích, jež z toho mohou vzniknouti, Rusko, kdyby v Evropě náležitě zesílilo, „mohlo by se státi činitelem rozhodčím a míti tak pro zajištění světového míru větší význam, než celá nedávná konference haagská. Proto jest naprosto nutno, aby Rusko a Anglie navzájem zachovávaly podobně srdečné a přátelské vztahy, jaké jsou mezi Francií i Anglií, což společným postupem rusko-anglickým při řešení makedonských otázek může býti podstatně podporováno.“

Makedonská otázka měla se podle toho státi podobným mostem společ-

ného zájmu obou velmocí, jakým se Marokko osvědčilo ve vztazích britsko-francouzských, ale toto opatrné a v podstatě nezávazné sblížení bylo zajisté ještě na hony vzdáleno od myšlenky opravdové aliance proti Německu zahrocené, jeho zájmy ve světové politice rdousící a proto míru světovému nebezpečné, o jaké německé listy psaly a proti níž se i Vilém II. svými ukvapenými projevy obracel. Ani s britské, ani s ruské strany nebyly v Revalu kladeny osudné léčky evropskému míru a smlouvány plány Německu a jeho spojencům nepřijatelné a jejich žádoucí vývoj ohrožující. Eduard VII. vrací se odtud, jak jsme již v předchozích kapitolách viděli, k novým, ovšem marným, pokusům o to, aby také s Německem dosáhl přátelštějšího poměru rozumnou dohodou o zmírnění ukvapeného tempa v námořním zbrojení, a rovněž Izvolskij nelhal, když ujišťoval německého vyslance v Petrohradu, a rovněž Pourtalése, že odsuzuje nevládné hlasy listů ruských, jež vinily Německo z úkladů proti přirozeným zájmům říše cářské a naplňovaly ruské prostředí nedůvěrou vůči němu. Izvolskij tvrdil, že cílem jeho zůstává stále zachování dobré dohody všech tří císařských mocí jako záruky konservativního vývoje střední a východní Evropy, a ujišťoval, že nemá ani na Balkáně plánů výbojných, jež by nebylo lze sloučiti s německým a rakouským zájmem. Zejména ujišťoval, že dosažení přirozené volnosti černomořského loďstva nespojuje s úklady proti Cařihradu a ohrožením suverenity sultánovy, které chtěl dáti naopak náležité záruky. A svrchovanost ta neměla býti otřesena v podstatě své ani novými návrhy k urychlení pacifikace makedonské, s nimiž 10. července opravdu ruská a anglická diplomacie podle revalských úmluv vystoupily. Dobrá vůle ruské politiky vůči Rakousku, přenášejíci se přes dočasné rozladění způsobené sandžackým projektem, měla býti pak rovněž dosvědčena dalšími podněty k určitější dohodě o věcech balkánských.

Podněty ty přinášel obšírný aide-mémoire, který Izvolskij poslal 2. července 1908 do Vídně. Jako se stalo již při jednáních roku 1897 a 1903, vytýká v něm ruský ministr sice zásadně, že zachování územního statu quo v evropském Turecku jest žádoucí a že otázky jeho se dotýkající mohou se řešiti jen v rámci koncertu mocí evropských. Ježto však moc sultánova není bezpečná před náhlými otřesy, které mohou vynutiti vážné změny jejího rozsahu, má Izvolskij za účelno, aby Vídeň a Petrohrad předběžnou dohodou svorně vymezily dosah svých možných nároků. V ohledu tom naznačuje pak, že by se Rusko po případě nestavělo proti tomu, aby habsburská monarchie získa-

la plnou svrchovanost nejen nad Bosnou a Hercegovinou, nýbrž i nad sandžakem novopazarským, ovšem jen nad jeho severní částí, pokud v ní ruské posádky již jsou, nikoliv až za Mitrovici.

Otázka sandžaku.

V tomto posledním bodu šel tedy Izvolskij opravdu dále, než kdysi jeho předchůdci; neboť v úmluvách z roku 1877 jakož i v tajných dohodách rusko-rakouských, platných v letech 1881—1887, mluvilo se vždy jen o případné aneksi Bosny a Hercegoviny, nikoliv sandžaku, o němž tajná smlouva rusko-rakouská z 13. července 1878 připouštěla nanejvýš rozšíření rakouského zásahu na plnou okupaci. Proti těmto možným ústupkům s ruské strany postaven byl pak Izvolským požadavek uvolnění úžin pro ruské lodi válečné a stavba dráhy k Adrii směřující. O podrobnostech mělo se jednati na osobní schůzce obou ministrů, konané však z ohledu na nedůvěřivost veřejného mínění ruského někde jinde než ve Vídni.

Šlo o to, jak se postaví Vídeň vůči těmto námluvám. Po důrazném vystoupení Ruska proti projektu dráhy sandžacké Aehrenthal po některou dobu hrál uraženého bolestína. Tyrdil německému vyslanci Tschirschkyemu, že těžce nese „zklamání, jež zažil se strany Ruska, o němž měl za to, že je tak dobře zná“. Když Izvolskij v dubnu 1908 po prvé nadhodil myšlenku nové schůzky, dělal Aehrenthal s počátku trochu drahoty; pak působila naň však obava, že by se Rusko po úplném přerování mostů k Vídni a Berlínu opravdu mohlo dostat zcela do vleku Anglie, kdežto Rakousko by pak uvízlo ve větší ještě závislosti na Německu, než pro jeho sebevědomí bylo žádoucí. Proto již v květnu Aehrenthal zásadně svolil k osobní schůzce a uvítal s uspokojením i pamětní spis Izvolského, její možnou základnu vytyčující, když jej 6. července obdržel. K schůzce mělo dojiti ještě před podzimem a tak se zdálo, že poměrně příznivé vztahy vzájemné mezi říší císařskou a habsburskou monarchií již déle desíti let trvající přece jen přežijí chvilkové rozladění a naopak dojdou určitějších cílů. Možnost ta hlásila se ostatně právě v tu chvíli i v akci vycházející z kruhů, jež měly sice jen málo příležitosti proniknouti hluboko do tajů vysoké politiky, nebyly však s ní zcela bez doteku. Mínilme tím t. zv. hnutí novoslovanské, jež přes svou prchavou podstatu a nevalné úspěchy konečné přece zaslouží podrobného výkladu.

Aehrenthalův souhlas k nové osobní schůzce.

Hnutí novoslovanské.

* * *

Prvá leta 20. století přinesla v rozličných zemích slovanských oživení myšlenky vzájemné pospolitosti slovanského plemene. Heslo to neztratilo nikdy silné přitažlivosti zejména v prostředí českém; bylo tu odedávna jaksi přirozenou složkou národní výchovy a ozývalo se hlasitě zejména, kdykoliv slavnostní dny přiváděly do Čech slovanské hosty. Tak na příklad při výstavách, při slavnostech Palackého r. 1898 nebo při čtvrtém všesokolském sletu 1901. Pěstování slovanské pospolitosti činil si tu úkolem měsíčník „Slovanský přehled“, vydávaný od r. 1899 Adolfem Černým, ozdobený výrazně reprodukcí známého obrazu polského malíře A. Grottgera, jež znázorňuje, jak rozličné národy pracují svorně o soše Slavie. Překážky, jež se dílu tomu v cestu stavěly, jakmile skutečností státi se mělo, a jež tkvěly v podstatných, vnitřních i zevních příčinách, byly ovšem v českém prostředí namnoze přezírány a zejména na Slovensku kvetly ve starším vlasteneckém prostředí stále ještě mocně dozvuky romantické důvěry v zázračnou sílu všeslovanské ideje.

Kritika mladší skupiny „Hlasistů“, opřených o střízlivé vlivy českého realismu, čelila jim ovšem lepším poznáním skutečného stavu, zatím co v Čechách řada mužů, jako byli Ed. Jelínek, J. Holeček, K. Kramář, Vrat. Černý, L. Niederle i jiní snažili se účinně vědeckou prací i osobním stykem s rozličnými větvemi slovanského světa dáti slovanské pospolitosti spolehlivější základnu. Také vlivy českého realismu, zejména T. G. Masaryka, v prostředí jihoslovanském byly v ohledu tom významné. Ostatně i myšlenka cyrilomethodějská, živěna zejména v klášteře Velehradském na Moravě, působila v prostředí katolickém svým heslem unie církevní a časopisem „Slavorum litterae theologicae“, který počal vycházeti v Praze r. 1906.

Roku toho zesílil slovanská hesla ostatně i boj o všeobecné právo hlasovací v Rakousku, neboť vzbuzoval naději, že volební reforma dá Slovanům většinu na říšské radě ve Vídni a učiní je v monarchii rozhodujícím živlem, doveďou-li tu nalézt praktickou základnu společné politiky. Tím nabývala idea ovšem příděchu austroslavistického, ale za předpokladů podstatně jiných, než měl austroslavism Palackého a Havlíčka v roce 1848. Rusko není tu již pohrůžkou svobodnému vývoji Evropy jako za Mikuláše I., neboť říjnový manifest z roku 1905 sliboval jeho rychlé pokroky ústavní, ale naopak Německo stává se pováživou hrozbou, nejsou již Německem parlamentu frankfurtského, proti němuž Palacký sice vytýčil naši národní svébytnost, které však jinak budilo sympatie svými svobodomyšlnými sklony. Jest to Německo Viléma II., které svým prušáckým militarismem děsí lidstvo a vše-

Slovanské cítění v Čechách.

Jeho větší prohloubení.

Cyрилomethodějská.

Změněné Rusko.

Nebezpečí germánské expanse.

německým rozpětím ohrožuje slovanské sousedy, zejména pokud říše habsburská zůstane v jeho vleku. Proto zdálo se, že společným zájmům slovanským nastane nová doba jen, podaří-li se rakouským Slovanům za režimu lepší spravedlnosti volební nabýti rozhodujícího vlivu ve Vídni, odvésti říše habsburskou od závislosti na Berlínu a sblížit ji v evropské politice s Petrohradem.

Hledisko to, jež bylo již v době vlády Thunovy naznačeno Kramářovým útokem na „obebraný klavír trojspolkový“, zůstalo tedy důležitou složkou t. zv. pozitivní politiky mladočeské, která se od roku 1907 snažila nový poměr k Vídni vytvářeti. Proti tomu hlásil se ovšem v českém prostředí, jak jsme již v předchozích kapitolách vytkli, radikalism, nevěřící v možnost takového ozdravení a poslovanění habsburské monarchie, nýbrž směřující vědomě či podvědomým cítěním k úplnému rozchodu s ní. Vracela se tak situace, jakou viděl již rok 1848 na prvním slovanském sjezdu, kde proti loyalistické politice Palackého a Šafaříka hlouček českých radikálů nalezal větší zalíbení v mazziniovském snu nové Evropy, vyrostlé na troskách říše habsburské i císařské despotie.

Vzpomínky na rok 1848 hlásily se tehdy ostatně vůbec působivě; v anketě o možnosti společné politiky slovanské, kterou zahájil ve svém časopise spisovatelství spolek „Máj“, vyšel 29. května 1907 popud k tomu, aby na paměť prvního slovanského sjezdu r. 1908 v Praze byl uchystán rovněž sjezd slovanských zástupců. Národní rada česká v dohodě s poslaneckými kluby ujala se opravdu věci té a zřídila zvláštní výbor sjezdový. V zápětí vyšel však i z Ruska podnět podobný.

Uvolnění veřejného života v říše císařské od roku 1905 provázelo, jak víme, mocné hnutí národní polské, ukrajinské i běloruské, které ve velkoruských krajích svobodomyšlných se sice setkávalo s ochotným pochopením, naráželo však naopak na silný odpor stoupenců pravoslavného konservatismu a pomáhalo probouzet i v ruském prostředí zároveň výrazné uvědomění vlastní bytosti a vlastních zájmů ruských. V tomto pohnutém varu národních hledisek dostávalo se i slovanské myšlenky nového vyhranění. Starší směry její, které, vycházejíce ze slavjanofilské, náboženské základny těsně se byly sblížily s duchem samodržaví a ideálem slovanského světa řízeného vrchní mocí císařskou a zájmy pravoslaví, nezmizely sice, ale byly na ústupu. Jejich moskevské středisko Dobročinného komitétu bylo zejména v očích svobodomyšlné inteligence kompromitováno také některými svými zástupci, jako byl Čerep

Spiridonovič. Zároveň hlásil se však jiný směr, jež budoval vzájemnost slovanskou na upřímném uznání rozličných individualit národních, oprošťuje ji v duchu idealistické filosofie V. Solovjevovy od úzkoprsé nevráživosti a nedůvěry pravoslavného církevnictví ke světu katolickému, západní Slovanů v sobě pojímajícímu. Konečně probouzela se v ruském prostředí napjatější pozornost k nebezpečím všegermánského tlaku na východ a jih evropský, jak o tom psal na příklad roku 1906 v německy vydaném spisku „Drang nach dem Osten“ ruský nacionalista D. Vergun, jež počal ve Vídni vydávati časopis „Slavjanskij Věk“.

V ruské publicistice vzrůstaly se tehdy vůbec žaloby na Berlín, který veštvál císařskou moc do nešťastné války na dálném východě a kořistil pak z jejího poklesu zejména také obchodní smlouvou, ukládající Rusku těžké oběti hospodářské. Roste poznání, že německý imperialism, který přes Cařihrad se suně až k Perskému zálivu jako nebezpečná závora ruských pokroků v oblasti moře Černého, zároveň vystrkuje své růžky také v ruském Pobaltí a jítí z Haliče i rozpor mezi ruským a ukrajinským živlem. Vědomí nebezpečí toho dává vzniknouti úvahám o nutnosti, čeliti germánské vlně účelnou solidaritou národů slovanských, jež by zároveň překlenula starou propast mezi polským a ruským cítěním tím spíše, ježto i na polské straně od roku 1905 stále zjevněji přibývalo zástupců názoru, že největším nebezpečím pro polský zájem národní není již zeslabené císařství, nýbrž vzrostlý tlak německý.

Tlak ten stupňoval se zejména v Poznani, Horním Slezsku a Západních Prusích nejen vytlačováním polského jazyka a kašubského nářečí ze škol, nýbrž novými a novými náběhy hakatistického vyvlastňování polské půdy ve prospěch umělé kolonisace německé, zatím co v Rusku v dubnu 1905 v Moskvě se konal sjezd rusko-polský, na němž i ruští účastníci mluvili pro povolení samosprávy ve Varšavsku. Císařský úkaz z 14. května 1905 zaváděl tu polskou řeč v nižším školství veřejném a dovoloval zřizování soukromých vyšších škol tohoto jazyka; na všeslovanském sjezdu zemstev a měst v Moskvě v září 1905 doznává obecného souhlasu dokonce požadavek obnovení zvláštního sněmu pro oblast polskou a volební řád první dумы přináší rovněž záruku, že polským zástupcům bude možno v novém ústavním životě říše hlasu svého s úspěchem pozdvihnouti.

Za poměrů těch zesiluje také u Poláků pod vedením předáků strany národně demokratické, jako byl Roman Dmowski, ochota k součinnosti

Její nové usměrnění.

Protiněmecká nálada.

Poměr rusko-polský.

R. Dmowski.

Positivní politika a radikální hledisko.

Podnět spolku „Máj“ v květnu 1907.

Slovanská myšlenka v Rusku.

s pokrokovým prostředím ruským a zároveň i zájem o hesla slovanská, která již před tím hlásali mužové, jako byl Marian Zdziechowski, literární historik v Krakově, kde od roku 1905 Slovanský klub začal vydávat časopis „Swiat slowiański”. V Petrohradě průbojníkem nových směrů slovanské orientace stal se zejména Vsevolod P. Svatkovskij, jenž od sklonku roku 1905 pod pseudonymem „Nestor” vydával v časopise „Rus” působivé články a šířil názory své také u západních přátel Slovanstva studii vydávanými v pařížské „Revue slave”.

V nich hlásal především nutnost smíru polsko-ruského i dohody mezi Ruskem a Rakouskem opřené o hospodářské zájmy, jež by mohla vésti k celní unii zahrnující i Balkán. Tímto velikým útvarem východoevropským, jenž by byl jaksi protikladem hesla „Mitteleuropa” z Německa šířeného, měl být vytvořen rámec pro vývoj slovanských národů, jenž by poskytoval náležitou volnost jejich individualitě a zároveň šetřil zájmů dynastických a jiných skutečností dějinných. To byl plán mnohem pružnější než někdejší sny Danilevského o veliké konfederaci východoevropské pod ruskou hegemonií. Měl sice také nejeden prvek utopistický, ale mohl se aspoň poněkud opřít o skutečnost sblížení rusko-rakouského, od roku 1897 trvajících. Podobné myšlenky vyslovil ostatně i slovinský duchovní Leopold Lenart, který vydal v Celji r. 1906 německou brožuru „Der Panslavismus”, kde k celnímu spolku rusko-rakouskému přidával i politické sblížení s Francií a Anglií za předpokladu důsledné národní federalisace říše rakousko-uherské.

To byla částečná obdoba idejí v Čechách již před tím Kramářem propagovaných a naděje, že změny ve směru tom aspoň částečně v budoucnosti nejsou vyloučeny, opíraly se i o skutečnost, že volby podle obecného práva hlasovacího roku 1907 v Haliči přinesly porážku živlů konservativních a vítězství strany všepolské s Glombiňským v čele. Strana ta pak obracela hrot svého úsilí především proti Němcům a byla heslu rusko-rakouského sblížení na obranu proti nim mnohem přístupnější než poražený tábor stančíků. Přímluvčím myšlenky té byl zejména profesor Stanislav Grabski, vydavatel listu „Slowo polskie”. Protiněmecká nálada haličských Poláků byla zvyšována také tím, že všenněmecký zápas proti polskému živlu zašlehoval i do východní Haliče peněžitou podporou, poskytovanou pruskými hakatisty některým skupinám ukrajinského hnutí, v němž německý imperialism viděl nejen působivou zbraň proti polským posicím národním, nýbrž i most pro německý vliv k Černému moři zamířený.

Proti tomuto „mladorusínskému” hnutí, jež se stupňovalo ve své vášnivosti až k činům, jako byla vražda haličského místopředsedy hraběte Ondřeje Potockého ukrajinským studentem, jevila se naopak strana „staroruská”, hájící hlediska národní jednoty ruského živlu proti ukrajinskému separatismu, takřka spojencem Poláků, a to zejména na základě společné obrany slovanské proti německému přívalu. Jejím mluvčím ve Vídni byl zmíněný publicista Vergun a poslanci Dr. Markov a Glěbovickij, z Ruska s ní styky udržovala pak zvláštní společnost ruskohaličská v čele s předsedou hrabětem Vladimírem Bobrinskim.

Byl to tedy velmi složitý, z rozličných motivů vyvěrající proud, který v prvním desetiletí 20. věku slovanskou vzájemnost počal oživovat a do popředí veřejného vědomí posouvat. Výrazu se mu dostalo i v první dumě ruské, kde kadětský předák Maxim Kovalevskij v rozpočtové debatě vyslovil názor, že by se дума měla přičinít o sblížení slovanských národů. Zároveň Svatkovskij dal podnět k tomu, že v Petrohradě vznikl „Slovanskij sojuz”, shromažďující zástupce vědeckých kruhů, sokolských jednot a publicistů k pěstování slovanské myšlenky. Z ovzduší toho vyšel pak v září 1907 pozoruhodný podnět, který byl jaksi obdobou podnětu na jaře téhož roku v Čechách „Májem” vydaného. Profesor právnické fakulty v Oděse A. A. Borzenko obrátil se k ministerskému předsedovi Stolypinovi s dopisem, vytýkajícím, že se Rusko nesmí vzdalovat slovanského ruchu, ježto 20. století se stane stoletím plného rozvoje sil slovanských v lidstvu podobně, jako věky předchozí byly dobou převážného vlivu germánské a románské rasy. Proto mělo by se Rusko přičinít o brzké svolání kongresu zástupců všech kmenů slovanských.

Stolypin neodpověděl ihned na podnět ten. Byl zabaven právě přípravou voleb do třetí dumy na základě nového, oktrojovaného řádu volebního, který měl živlům konservativním a národně ruským zjednat převahu. Cíle toho dosáhl opravdu značnou měrou. V dumě, jež se sešla 14. listopadu 1907, byly neruské živly stlačeny na nepatrnou skupinu a zároveň zdecimována i levice složená z trudoviků a sociálních demokratů. Jako hlavní činitelé stanuli tu proti sobě skupina středu, silná 235 hlasů, a pravice o 146 členech. Ani ta ani ona nebyla homogenní. Ve středu nejsilněji zastoupeni byli oktjabristé pod vedením Alexandra Gučkova, Nikolaje Chomjakova a vynikajícího právníka, barona Alexandra Mayendorffa, vedle nich pak kaděti v čele s Miljukovem, Maklakovem a Rodiševem. Menší byly skupiny t. zv. progresistů a

V. P. Svatkovskij

L. Lenart.

Haličské změny.

S. Grabski.

Staroruská strana
v Haliči.

M. Kovalevskij.

A. Borzenko.

Třetí дума
a její stranické
složení.

přivrženců mírné obnovy, mezi nimiž vynikal zvláště kníže Nikolaj Lvov. Pravice dělila se rovněž na odstín mírnější, zastoupený muži, jako byl hrabě Vladimír Bobrinskij nebo Pavel Krupenskij, a skupinu zjevně reakční, ostře nacionalistickou a protižidovskou, v níž význačné místo měl dvorský hofmistr hrabě Alexandr Bobrinskij a útočný statkář besarabský, Puriškěvič.

Národní hnutí
ruské.

V celku měl ve shromáždění tedy převahu spíše živel umírněně konstituční nad živlem zjevně retrogradním a v národním ohledu pak mužové, kteří spojovali hledisko to s vědomím, že Rusům jako budovatelům státu přísluší právo chrániti jednotu jeho proti odstředivým silám jinonárodním, ale bez tvrdého utlačování jejich jazykového rozvoje. Stolypin, který sám při výrazné péči o upevnění vládní autority a ochranu národní myšlenky ruské k podobným názorům aspoň částečně se klonil a doufal proto, že дума může státi se užitečným nástrojem při nové úpravě veřejného života v říši, uznal, že nové hnutí slovanské k cíli tomu rovněž může posloužiti. Proto neodmítl zásadně podnětu Borzenkova, nýbrž odpověděl mu po dvouměsíčním odkladu vlastnoručním listem, v němž vyslovil souhlas se svoláním slovanského sjezdu, vytýkaje ovšem, že slovanská vzájemnost může míti pouze kulturní, nikoliv politické cíle a že povolení kongresu bude záviseti na jeho programu.

Odpověď
Stolypinova.

Borzenko otiskl list v oděských novinách a vzbudil pro věc s pomocí L. Legera a A. Leroy-Beaulieua zájem i v slavjanofilských kruzích francouzských. Zároveň, aby zajistil součinnost rakouských Slovanů, obrátil se k Dru Kramářovi, Slovinci Dru Hribarovi a staroruskému poslanci Dru Markovovi s dopisy, v nichž naznačoval, že opatří značný peníz k nákladům sjezdovým. Ve Vídni ujal se věci zejména Dr. Markov, jenž 27. listopadu 1907 svolal do parlamentu schůzi, jíž se vedle jeho krajanů zúčastnili četní Češi, Slovinci, Charvati i Srbové. Tu byl zvolen výbor s předsedou Kramářem, místopředsedou Hribarem a tajemníky Klofáčem a Glěbovickým, jenž měl vstoupiti ve styk jak s Rusy, tak s Poláky.

Porady ve Vídni
(listopad 1907).

V Rusku rozvinula se o projektu zatím živá diskuse. Pokus konservativního křídla, stočiti jej do vod staršího, slavjanofilsky-uvarovského směru, narazil na úspěšný odpor pokrokových stran a převahy nabytý názor, že dlužno jíti opravdu novou cestou, na níž by bylo možno sejíti se i s Poláky a kde by důraz na společné otázky kulturní pomohl překlenouti staré propasti. Proto ujal se rychle označení „novoslovanství“, které razil pro snahy ty zejména redaktor petrohradského „Slova“ M. M. Fedorov. Horlivě se

„Novo-
slovanství“.

projektu ujal zejména petrohradský „Klub občestvennych dělatělej“, který v březnu 1908 vyjednáváním o něm pověřil generála Volodimirova, bývalého učitele vojenské akademie, jenž na nedávném sokolském sletu v Praze byl navázal čilé styky s Čechy. V dubnu vytvořila se i v Moskvě nová společnost pro slovanskou kulturu v čele s akademikem F. E. Koršem a zároveň vznikla v Petrohradě „Společnost slovanské vědy“, v níž k dílu se hlásili vedle učenců, jako byl Lamanskij nebo Ozěrov, také předáci politického světa, Miljukov, Maklakov, Petr B. Struve, Maxim Kovalevskij, Chomjakov, kníže Eugen Trubeckoj, kníže N. Lvov, Vladimír Bobrinskij, Gučkov a jiní.

Generál Volodimirov byl právě tehdy vyslán městským zastupitelstvem petrohradským, aby odevzdal městu Praze čestný dar, sbírku uměleckých pohledů na ruské metropole, a pozval výbor utvořený ve vídeňském parlamentu k společnému jednání do Ruska. Podobně vyjednával i s Poláky v Krakově a Varšavě. Na základě tom přijeli Kramář, Hribar a Glěbovickij 12. května do Petrohradu a byli tu tak okázale přijati. Mluvílo se o „slovanském týdnu“ a rakouský vyslanec hrabě Berchtold psal do Vídně, že prý slavnosti na počest rakouských hostí pořádané v očích ruských kruhů, naplněných obavou před pangermánským nebezpečím, se jevíly jaksi odpovědí na nedávnou gratulační návštěvu Viléma II. a všech spolkových knížat německých u císaře ve Vídni.

Gen.
Volodimirov.

Slovanský týden
v Petrohradě.
(květen 1908).

Ozvaly se sice i tu hlasy nevlídné, jako články konservativce Bašmakova, varující před novoslovanstvím jako před dílem rudé revoluce, ohrožující pravé tradice ruské, nebo projev vůdčího spisovatele ukrajinského Hruševského, vytýkající, že hrot novoslovanství obrací se proti Německu; ježto pak Německo opravdu jest vlast pokroku, že Ukrajinci s ním rozejíti se nemíní. Hlasy ty zanikaly však ve vlně souhlasu a bylo proti nim možno položit i hlasy z tábora polského, jako byl právě vydaný spis R. Dmowského „Niemczi, Rossya i kwestija polska“, ukazující nutnost společné fronty slovanské proti Německu a zároveň možnost dohody rusko-polské. Výsledek petrohradských porad byl, že do Prahy na 12. července svolán byl sjezd, označený jako konference přípravná pro sjezd další, okázalejší.

Odpor
Ukrajinců.

Šlo o to, jak k věci se postaví rozhodující místa úřední. Opětná ujišťování, že novoslovanství nemíní řešiti svízelné otázky politické, nýbrž působiti v rámci vztahů kulturních a hospodářských, způsobila, že ani ruská, ani rakouská vláda sjezdu překážek v cestu nekladly tím spíše, ježto právě tehdy

Izvolskij hleděl znova přímou dohodou s Vídní usnadnit si řešení otázky úžin mořských a Aehrenthal toho zásadně neodmítal. Proto nestavěl se nevlídně ani k heslům novoslovanským. V dopise hraběti Berchtoldovi z 14. června tvrdil, že Dru Kramářovi před jeho cestou do Petrohradu řekl, „že s uspokojením vítá osobní styk rakouských politiků s jejich ruskými kollegy, doufaje, že za určitých předpokladů styk ten by mohl příznivě působiti na vzájemný poměr obou říší.“ Předpokladem takovým jeví se mu zejména, kdyby se ruské prostředí úřední i neúřední spřátelilo více než dosud s nutností, že Rakousku jest třeba nabýti v západních částech poloostrova balkánského „větší možnosti pohybu“. Rusku prý „musí býti nesrovnatelně důležitějším silné Rakousko, v němž rozličné slovanské národy časem se zcela přirozeně domohou většího vlivu, než fantastické aspirace Srbska a Černé Hory.“

Rakouský ministr viděl tedy určitou možnost, novoslovanství užiti k tomu, aby jím tlumil poněkud rozčilení, které jinak jeho balkánská politika, proti Srbům namířená, v Rusku mohla způsobiti. Rozhodně nemohlo věci býti na škodu, kdyby Kramář vůči Izvolskému a jeho pomocníku Čarykovovi vylíčil optimisticky naděje, jež spojoval se svou pozitivní politikou v Rakousku. Zároveň snažil se ovšem Aehrenthal hned pojistiti se i proti tomu, kdyby novoslovanství mělo vybočovati z mezí jeho politiky žádoucích. Proto navázal styky s haličskými stančíky, kteří jej ujistili, že hodlají se spíše jen na oko účastniti hnutí, a také v Berlíně naznačil, že by bylo dobře, tlak vůči Polákům v Prusku poněkud zmenšiti, aby snaha Dmowského a všepoláků po dohodě s Ruskem příliš nerostla.

Z toho všeho bylo zjasněno zjevno, jak nepatrné naděje má myšlenka, užiti neoslavismu k řešení evropských otázek na základě sblížení Rakouska a Ruska a jejich společného odklonu od německých vlivů. Aehrenthal pomyslel sice na to, aby hrál významnou úlohu vedle Berlína, nikoliv však proti němu, a sblížení s Ruskem jeví se mu výhodné především jen ve smyslu dohody tří císařů, jež by podepřela konservativní směrnice v Evropě a zároveň byla tractatus leoninus ve prospěch Rakouska, zjednávající mu za drobné zpropitné v otázce úžin souhlas Petrohradu k znásilnění Srbska. Hledati za tuto cenu úspěchy novoslovanství bylo však stejně nemožné, jako se kritickému oku jevíly pochybnými rozhodné úspěchy slovanského směru ve vnitřní politice rakouské na podkladě t. zv. pozitivní politiky. A také na ruské straně bylo možno pochybovati o tom, zda rozhodující kruhy dvorské

upřímně se mohly smířiti s liberálním příděchem, kterým novoslovanství, aspoň u značné části jeho stoupců se vyznačovalo proti starším směrům toho druhu, jak to ostatně i sám Aehrenthal dobře vystihl v pozdějším svém dopise rakouskému velvyslanci v Berlíně, kde praví, že „neopanslavismus“ jest sestrojen na „ultrademokratické“ základně a na hledisku zásadní rovnosti slovanských národů pod ochranou Ruska sice, nikoli však s nadvládou velkoruského živlu nad jinými Slovany. „Die engere Verbindung aller slavischen Stämme soll sich unter dem Einflusse des weitestgehenden Liberalismus vollziehen“, což prý zajisté zkušení státníci ruští pochopí jako zřejmé nebezpečí pro moc cářskou.

Přes to přese všecko nebylo novoslovanství nikterak hnutím zbytečným, bez všech dějinných výhledů a bez kladné ceny. Stejně jako pozitivní politika mladočeská, míjejíc se s cílem v hlavní otázce zásadní přeměny vnitřních i zevních směrnic monarchie, na poli drobné práce nebyla bez zisků, zejména pokud šlo o zčeštění úřednického stroje, podobně novoslovanství mohlo přinést cenné hodnoty tím, že v kruhu ruské i polské inteligence probouzelo správné pochopení německého nebezpečí všemu Slovanstvu hrozícího, a pochopení to mohlo se státi důležitou pákou při řešení evropských otázek na základě zcela jiné, než byla vratká a v podstatě své pochybená naděje na možnost trvalé dohody mezi Vídní a Petrohradem, společným zájmem slovanským posvěcené. Tak věc pochopovala také značná část účastníků hnutí, kteří cenili výše hodnoty citového a kulturního sblížení, než vratké základy náhodné kombinace politické.

Sjezd konaný ve dnech 12.—18. července 1908 na Staroměstské radnici za jásavé nálady pražského prostředí shromáždil opravdu okázalý šik vynikajících mužů ze všech skoro končin slovanského světa. Z Čechů byly tu zastoupeny všechny strany vyjímajíc sociální demokraty; Rusové vyslali rovněž početnou delegaci, v níž byli kaděti Maklakov a Stachovič, progresista Lvov, vůdce umírněné pravice Vladimír Bobrinskij, nacionalisté Vergun a Pogodin, sekretář Dobročinného komitétu moskevského V. Korabljev, učenci Francev a Bechtěrev, publicista Svatkovskij, generál Volodimirov, vůdce ruského sokolstva Gižickij. Za starorusy z Haliče byli tu Glěbovickij a Roman Gerovskij, z Poláků Dmowski, Grabski, Zdziechowski, ze Slovinců stoupcem pokrokové strany Hribar a Rybar, z Charvatů pokrokovce Lorkovič, Dalmatinci Tresić-Pavičič a Šandor Gjalski, Štěpán Radič, ze

Aehrenthal
a novoslovanství.

Jeho podmíněný
souhlas.

Stančíkův
záruka.

Politická úskalt
novoslovanství.

Jeho kladné
hodnoty.

Sjezd v Praze
(12.—18. čer-
vence 1908).

Účastníci.

Srbska Kosta Komanudi, Giga Geršić, Kosta Stojanović, z Bulharů Bobčev, Kalinov a jiní. V celku 83 účastníků.

Absence.

Byly tu ovšem bolestné mezery. Slováckům, lužickým Srbům a poznaňským Polákům jejich vlády sjezd zakázaly, kdežto za ukrajinské národovce odřekli profesor Hruševskij a poslanec Konstantin Levickij přípisem, v němž se sice přiznávali k společné myšlence slovanské, brali však za důvod své neúčasti útisk polský i ruský jejich národa. Také slovinští klerikálové a charvatští pravaši odřekli, takže jihoslovanský živel na sjezdu reprezentoval především stoupence srbochorvatské koalice a odnášel odtud posílení její základní ideje, třebaže, jak rakouský vyslanec hrabě Forgách ujišťoval ve své zprávě z 16. června, původně v Bělehradě pro sjezd nebylo valného zájmu.

Sjezdové
resoluce.

Společnou základnu sjezd našel v resoluci jednomyslně odhlasované, jež vytýkala, že idea slovanského sblížení jest „schopna života a plodná“ za předpokladu, že rozpory mezi jednotlivými kmeny slovanskými budou urovnány „obecně přiznaným a provedeným principem rovnoprávnosti a svobodného rozvoje národního a kulturního života každého národa.“ To bylo uznání starého hlediska českého slavismu a odmítnutí význačných sklonů někdejšího moskevského slavjanofilství, k hegemonii Ruska a pravoslaví zaměřených. Význačné bylo také takřka obecné schválení názoru, že hlavní nebezpečí všem Slovanům hrozí od německého imperialismu, což vedle Kramáře důrazně vyslovili i Poláci Zdziechowski a Dmowski i někteří Jihoslované.

Hospodářský
a kulturní
program.

Opatrně vedl si sjezd v ožehavých otázkách, vyhnuv se zejména úplně sporům o Makedonii; také neshody mezi Rusy, Poláky a Ukrajinci, jak v říší císařské, tak v Haliči, pouze se kmitly v jednání sjezdovém, aniž byly rozvedeny do trapné šíře. Obecná nálada přála více bodům umožňujícím kladnou součinnost rozličných kmenů, jako byl přijatý plán všeslovanské výstavy v Moskvě r. 1911, jež měla zesílit zvláště vzájemné vztahy hospodářské. K jejich rozvoji určena byla ostatně také zvláštní banka slovanská a občasné schůze finančních odborníků. Také myšlenka, aby v zemědělství zkušenosti krajů pokročilých náležitě posloužily povznesení zaostalých jiných oblastí slovanských, byla spojována s praktickými podněty. Lepší vzájemné poznání mělo se šířit styky vědeckými i uměleckými, publicistikou a novinářskými agenturami, organisací sokolskou i péčí o turistiku.

Aby resoluce hledící k těmto rozličným podnětům nevyzněly na plano,

zvolen byl pod předsednictvím Kramářovým zvláštní trvalý výbor se sídlem v Praze, jenž měl vykonati přípravy pro vlastní řádný sjezd příštího roku. V závěrečné schůzi vyslovil ruský kadět Maklakov naději, že novoslovanství vystupňuje úspěchy, jež v 19. století přineslo obrození národů slovanských, a že tím pražský sjezd nabude v kulturních dějinách lidstva místa trvalé velikosti jako významný milník vývoje.

Trvalý výbor.

Tento optimism ukázal se sice ve světle dalších dějin v mnohém ohledu upřílišněným, bylo by však nesprávným viděti příčinu nezdarů pouze ve vlastní podstatě novoslovanství a jeho ideové mělkosti, jež nestačila na správné odhadnutí možností i záhad budoucích. Jest sice nepochybné, že novoslovanství nebylo nikterak panaceou, jež by zázračným dotekem svým hojila četné bolesti doléhající zvenčí na Slovanstvo a řešila zároveň naráz příliš složitou rovnici vzájemných vztahů jeho rozličných větví; a vytkli jsme již nahoře, že, pokud u kolébky jeho stálo zejména heslo vzájemného sblížení císařství rakouského a ruského i jejich odstup od německých vlivů, heslo to bylo věru bludnou ilusí. Opravdu však pro velkou část účastníků motiv ten byl pouhým pomocným mostem k dosažení snazšího styku vzájemného, nikoliv cílem konečným, jehož přímočaré stanovení vůbec snad nebylo ani možné, ani žádoucí. Neboť stejně jako v Čechách co do určení vrcholné mety národního snažení proti sobě nejpříkřeji stáli radikálové zásadně protirakouští a realističtí odpůrci jakýchkoliv nadějí v katastrofální obrát, podobně bylo i u jiných větví slovanských. Byl tu skutečností dán hotový kaleidoskop směrů i možností a za tehdejšího stavu Evropy ani nejbystřejší oko nedovedlo s plnou zárukou spolehlivosti určití dráhy, jimiž se pro řešení problémů těch vývoj skutečný bude bráti.

Illuse a skutečné
možnosti
novoslovanství.

Proto novoslovanství nemohlo dáti v tomto směru výhledy neklamné jasnosti a zřetelnosti, mohlo se však státi studnou, z níž se dalo pro ten i onen případ čerpati zesílené sebevědomí a mravní posila k zápasu. Bylo vůbec osudem i rozličných jiných hesel v souvěkých dějinách, že vážla na nepřemožitelných protikladech skutečnosti; tak bylo třeba s velkou ideou říšské reformy britské, hájené Chamberlainem, nebo s Neumannovým heslem „Mitteleuropa“, a přece nesmí je historik, ač snahy ty dokonale ztroskotaly, vylučovati z řady sil skutečné působnosti a mluvíti o nich zcela spatra.

Dějinná tragika
hnuti.

A také výtky, že v novoslovanství bylo příliš mnoho vadnoucího liberalismu, i pro Rusko již nedostatečného, a příliš málo důsledně revoluční demokracie, ob stojí zajisté jen u těch, jejichž zrak jest upřen jediným směrem

a nevidomý pro množství možností jiných, jež dějiny v sobě skrývaly a kterých může zneuznávat pouze pohodlná vaticinatio ex eventu, rozdělující i do zpátku světlo a stín jen podle toho, co dnešek přináší. Novoslovanství bylo ve chvíli, kdy rozkvetlo, zajisté zjevem pozoruhodným, ale nemohlo ještě ani kořeny zapustiti do země s žádoucí pevností, když ovzduší evropské bylo v zápětí zachváčeno prudkým vírem, který vmetl do politické arény zcela jiné, hrozivé podněty a zájem obecný k sobě s živelnou dravostí připoutal. Začalo to s revolucí tureckou.

* *
*

Po vítězství nad Řeckem a rozvinutím velikých železničních plánů v Asii s pomocí německého kapitálu zdála se vláda sultána Abdula Hamida na počátku 20. věku na dlouho upevněna. Opravdu podhloďovala ji však dále nespokojenost s palácovou despocií a soustavnou špionáží, jež všude pronikajíc, ztrpčovala život slušnějším živlům ve vojsku i ve správě a vyhnala na tisíce osob buď do ciziny nebo do odlehlých provincií. Při tom trval a stupňoval se finanční rozvrat; říkalo se, že sultán jest jediným funkcionářem, který v říši přijímá pravidelně svůj plat. Neschopnost k vyšším hlediskům dosvědčoval i postup v Makedonii, kde Abdul Hamid ze strachu před rozvojem autonomistických hesel sabotoval vůbec reformy, které jediné mohly jeho panství v kraji tom udržeti. Při tom chvěl se dále před atentáty a hnutím mladotureckým.

Středem hnutí toho zůstávala Paříž, kde Achmed Riza bey vydával list „Le Mechveret“ a roku 1899 společně s Arméncem Petrem Anmeghianem, vydavatelem listu „Daul“, za mírové konference v Haagu měl řadu přednášek proti „krvavému sultánovi“, proti němuž tehdy v Paříži vystoupil také jeho vlastní švagr Mahmud Dželad Eddin, který, uprchnuv se svými syny do ciziny, dal mladoturecké agitaci značnou oporu peněžitou. Francouzská vláda, podléhajíc nejednou nátlaku z Cařihradu, tlumila sice všemožně účinnost agitace té, zatím co sultán svými stvůrami a penězi snažil se rovněž emigraci oslabovati. Důležité bylo však, že zároveň nespokojenost nabývala místa v mladším důstojnictvu tureckém, o jehož lepší vzdělání zejména němečtí instruktoři se přičiňovali.

Jako kdysi v Rusku v době děkabristů, stávaly se i v Turecku vojenské

štáby, školy dělostřelecké, ženijní a lékařské semeništěm hnutí, které opouštějíc náboženskou a kulturní strnulost islámu, hodlalo hojiti rozvrat říše rychlým pokrokem, církevními předsudky nespoutaným. Špionáž dusila sice hnutí to a od roku 1900 konala se opětovně na vojenských školách tvrdá vyšetřování a trestání podezřelých, ale naopak rozvoji pokrokových hesel bylo příznivé soustředění značných sil vojenských v Makedonii od roku 1903. Neboť roztroušené oddíly vojenské, jež v boji s tamní revoluční guerrillou konaly nevďěčnou službu, často po měsíce žoldu nedostávajícíce, unikaly přísnému dozoru kasáren a důstojníci jejich těšili se namnoze větší volnosti a styku s cizími orgány dozorcími.

Zejména Soluň nabyla tu značného významu. Za podpory tamní četné obce židovské a s užitím ochranné roušky, kterou poskytovala zednářská lóže zřízená vlašskými obchodníky, vznikl tu revoluční komitét, jenž vstoupil tajně ve styk s emigrací pařížskou i ženevskou a s heslem „Jednota a pokrok“ vytvořil účinné středisko revoluční. Členové jeho, většinou stoupeni volné myšlenky a positivistických doktrin, věřili, že říše vytvořená vojenským vítězstvím a panstvím islámu nad nevěřícími může se změnit v silný a moderní stát naráz, jakmile jen všechny její obyvatele, kteréhokoliv vyznání, pronikne myšlenka pokroku a národní jednoty, tedy úplný protiklad panislamských snů sultánových a theokratické základny jeho moci. Roku 1907 měl komitét již hustší síť tajných spojení s rozličnými jinými garnisonami, zejména u třetího sboru armádního, rozloženého v evropských vilajetech, a neomezoval se duchu svého programu jen na živly moslemské, nýbrž snažil se nabýti půdy i v křesťanském prostředí heslem, že hlavním cílem spikleneckých snah má být obnovení ústavy z roku 1876.

Ústava ta, vypracovaná kdysi Midhatem pašou, nebyla vlastně nikdy výslovně zrušena; byla ovšem de facto odstraněna despocií Abdula Hamida. Obnovení její působnosti mělo tedy proměnit veškeré poddané jhem absolutismu sevřené v svobodné občany a položit do jejich rukou péči o život veřejný. Také v hlavním stanu generálního inspektora Hilmi paši byli stoupeni komitétu a v jejich rukou octla se zejména důležitá místa ve službě telegrafní a železniční, takže spiklenci byli o rozličných tajných rozkazech vlády vždy dobře zpraveni.

Úmyslem jejich bylo akci nejdříve dobře připravit i rozšířit ji naráz po vši říši, na jaře 1908 ukázaly se však některé zjevy, jež doporučovaly větší chvat. V Cařihradu dostali tušení o vzrůstajícím spiknutí a v březnu již byla do

Hnutí v důstojnictvu.

Soluňská skupina „Jednota a pokrok“.

Její program.

Ústava z r. 1876.

Urychlení vzpoury.

Turecko.

Chyby Abdula Hamida.

Mladoturecká agitace v cizině.

makedonských garnison vyslána zvláštní komise k vyšetření ducha armády. Projekt sandžacké dráhy vzbudil obavu, že Rakousko chce sáhnouti po končině té, a zejména v albánském prostředí způsobilo to neklid; později roznášely se zneklidňující zprávy i o schůzi revalské, šířící obavu, že Rusko a Anglie hodlají reformní požadavky své přece jen stupňovati ve směru autonomie, čímž by ztráta Makedonie pro Turecko dříve nebo později byla zpečetěna. Vlastenecké cítění komitétu soluňského bouřilo se však mocně proti této možnosti. Jak proti sultánovi, tak proti velmocím Turecko poručnickým a celistvost jeho ohrožujícím mělo se osvědčiti tvrzení, že reforma diktovaná z venčí nutně ztroskotala, že se však naopak plně osvědčí reforma „námi samými pro nás samé“ provedená, když obyvatelé říše osmanské bez rozdílu rasy a vyznání žádoucích svobod ústavních nabudou. Již v červnu množí se tajné schůzky členů komitétu s místními notábly, takže zprávy o tom budí zvýšené obavy v Stambulu; heslo vrácení neprávem odňaté ústavy počíná i tu vzrušovati veřejnost, zejména, když mu zvláště působivý projev dal mu vicemajor Niazzi effendi.

Obavy
z revalské schůze.

Pronunciamento
Niazzihó
(3. července 1908)

Důstojník ten, původem Albánek, vzbouřil 3. července 1908 v městečku Rezně svůj oddíl, půl druhého sta mužů silný, a uniknuv s ním do hor, počal v Ochridě a sousedních místech bouřiti obyvatelstvo proklamacemi, jež vyzývaly k setřesení nedůstojné tyranie a ohlašovaly obnovení ústavy z roku 1876. V brzku přidaly se k němu jiné drobné skupiny vojenské a tak začalo se v odlehlém kraji kolem Ochridského a Prespanského jezera podobné vojenské „pronunciamento“ s ústavními hesly, jakým roku 1820 Riego zahájil revoluci španělskou. V Bitolji byl generál Šemzi paša, který se chystal vzpouru potlačiti, spikleneckým důstojníkem zastřelen 7. července, a marně snažila se porta čeliti rozkladu makedonské armády vysláním spolehlivých oddílů z Anatólie proti vzbouřencům. Jejich doprava byla rušena odporem oddílů dráhů střežoucích a podléhaly rovněž rychle revoluční propagandě, kterou řídil zejména obratně člen komitétu Enver bey. V Soluni byl 19. července zavražděn divisní generál Sulejman paša, když se zdráhal se vzbouřenci vyjednávat, a šířily se zprávy, že také druhý sbor armádní, se sídlem v Drinopoli, není spolehlivý.

Vzrůst vzpoury.

Zmatek
v Cařihradě.

V Cařihradě okolí sultánovo bylo zmateno. Velký vezír Ferid paša netajil se s pesimistickým názorem, že rozhodný výbuch revoluce lze jen urychleným obnovením ústavy zažehnati. Abdul Hamid, důvěřuje hlasům opačným, svěřil proto 22. července vládu jinému důvěrníku svému, jenž měl

tvrdě zakročiti; v zápětí došly však nové zvěsti Jobovy. V téže chvíli, co v Stambulu nová vláda nastupovala, zmocnil se Niazzi Bitolje a dal tam za zvuku dělových salv prohlásiti ústavu. Také ve Skoplji nalezla revoluce vrch a zároveň veliké shromáždění ozbrojených Albánců v Uroševci dalo se agenty komitétu přivésti k tomu, že žádalo dokonce telegraficky u sultána obnovení ústavy. Srbští komiti bratří se tu s Albánci, vedenými odbojným Isou Boletincem a vzrušenými pověstmi, že rakouské vojsko hodlá obsaditi sandžak a Staré Srbsko.

V Soluni samé v noci na 23. července bylo město zaplaveno proklamacemi komitétu, generální inspektor Hilmi paša byl v konaku vzbouřenci zaskočen a donucen slíbiti, že prohlásí rovněž ústavu; rozličné jiné skupiny vojenské obracejí se z návodu komitétu do Cařihradu s telegrafickými výzvami podobnými, vyhrožující jinak pochodem na hlavní město. Křesťanský živel v důvěře ve sliby spiklenců, hlásajících občanskou rovnost a úplnou přestavbu státu v jejím duchu, druží se k obecnému nadšení, vůdcové komitských band uzavírají mír s vojenskými oddíly, jež je pronásledovaly.

Tyto zprávy přiměly Abdula Hamida konečně k tomu, že 24. července kapituloval a vydal iradé oznamující, že ústava z roku 1876 vstupuje opět v platnost a s ní parlament. Telegraf nesl zvěst tu ihned do všech končin říše s rozkazem, připravit vše k brzkým volbám do zákonodárního sboru. Starý režim se svou špionáží a tuhou censurou padá, aniž se kdo pokusil hájiti ho; za obecného jásotu šíří se svoboda slova a tisku s heslem, že všichni jsou nyní svobodní Osmané, a ovace obecného sbratření zašlehují jak do mešit, tak do křesťanských chrámů; i sultán byl nadšeně vítán, když 25. a 26. se lidu ukázal.

Záhy dostavily se ovšem vážné obtíže, zejména rozpor mezi zástupci komitétu a vládou o vliv ve vojsku. Komitét „Jednoty a pokroku“, který neměl svou úlohu nikterak za skončenu, nýbrž žárlivě sahal po trvalém podílu na moci a zejména si přisuzoval právo kontroly všech aktů vládních, dosáhl toho, že 5. srpna nastoupilo nové, ústavně zodpovědné ministerstvo v čele s Kiamilem pašou. Starý státník ten, který již roku 1895 byl velikým vezírem, ale pak upadl dočasně v nemilost a byl nucen hledati dokonce i útulek na anglickém vyslanectví, vynikal lišáckou pružností a schopností vyplavati vždy na vrch. Proto byl pravým mužem pro chvíli, kdy vše kolísalo a budoucnost kryla nejrozličnější možnosti. Jistou se zdála při tom ovšem zásadní změna v směrnicích zahraničních. Abdul Hamid opíral se v posled-

Revoluce
v Soluni
(23. července).

Kapitulace
sultánova
(24. července).

Obecné nadšení.

Kiamil paša.

ních letech především o Německo, které mu nedávalo pouze kapitály nutné k řešení velikých otázek komunikačních, nýbrž schvalovalo zřejmě i jeho vnitřní politiku a bylo zejména v otázce makedonských oprav pravým protikladem varovných hlasů anglických. Proto padl těžký stín náhlého zhroucení se despotie Yldiz-kiosku také na německé vyslanectví, kdežto naproti tomu Anglie, vlast ústavních svobod, jevila se přirozeným přítelem osvobozeného národa.

Nový vyslanec její, sir Gerard Lowther, jest předmětem hlučných oslav, zejména když londýnská publicistika, dotud plná výtek vládě Abdul Hamidově, ústavní převrat na Bosporu s okázalým potleskem uvítala. Předseda balkánského komitétu, Buxton, rozejel se dokonce do Cařihradu, aby hledal sblížení s novým duchem jednoty a pokroku v říši osmanské, a také anglická vláda šla touto cestou. Grey pozdravil již 27. července v parlamentu londýnském okázale tureckou ústavnost a naznačil, že říše osmanská tím přestává být pouhým objektem veliké politiky evropské, družic se novým řádem svým k ostatním vzdělaným mocnostem. Eduard VII. zaslal pozdravný telegram sultánovi a v souhlasu s Ruskem upouští britská politika nejen od své poslední akce k vymáhání nových reforem v Makedonii namířené, nýbrž dává podnět i k tomu, aby mezinárodní četnictvo a finanční kontrola odtud zmizely, ježto prý nový duch v Turecku zvítězivší jest dostatečnou zárukou spravedlnosti pro všechny, i křesťanské poddané sultánovy.

Anglické nadšení nebylo ovšem zcela bez sobeckého příděchu, nýbrž provázeno nadějí, že britský vliv vystřídá nyní značnou měrou dotavadní vliv německý v Sultánu. Opravdu byl v září president účetní komory londýnské Laurent jmenován finančním poradcem vlády turecké a známý odborník sir William Willcocks poradcem pro veškeré zavodňovací práce v Mesopotamii i jinde. Vše to bylo ovšem pro Německo zlým zklamáním, do těžkého postavení uvedl však mladoturecký převrat i říši habsburskou.

* * *

Noví držitelé moci v Cařihradě, pevně jsou přesvědčeni, že se jim podaří rychlé zesílení říše osmanské v každém směru, vystupovali s velikou rozhodností, zejména pokud šlo o celistvost Turecka a jeho územní nároky. Drobení a olamování panství sultánova, jaké od sklonku 17. věku pokračovalo

krokem byl znenáhly, ale jaksi nezadržitelným, mělo být nejen navždy zastaveno, nýbrž v publicistice cařihradské ozývaly se i hlasy o možnosti odčinění některých ztrát. Zejména měla být Kréta rozhodně zachráněna pro říši před jejím přivtělením k Řecku; také zesílení lenních závazků Bulharska k moci sultánově bylo vyžadováno a nechybělo ani hlasů, že nyní nastala chvíle, kdy bude možno uvažovati i o vyproštění Bosny a Hercegoviny z rukou rakouské okupace. Hlasy ty nebyly ovšem o sobě veliké váhy, měly však význam tím, že na ně navazovala bosenská oposice, která, jak jsme viděli, již na podzim 1907 rázně útočila na dotavadní režim v okupovaných zemích a stávala se tak povážlivou, že na příklad dobrý pozorovatel, bývalý ministr Baernreither, na jaře 1908 v brožuře „Bosnische Eindrücke“ důtklivě radil k tomu, aby Vídeň hledala po dobrém vyrovnání a smír s nespokojeným srbským živlem v Bosně.

V Sarajevě i v Bělehradě ozývá se heslo, že po právu by se mělo vypsání voleb do parlamentu cařihradského také na Bosnu a Hercegovinu vztahovati, ježto země ty dočasnou okupací nepřestaly být částí tureckého impéria. Vážně to sice míněno nebylo, nýbrž spíše jako pouhý prostředek k získání bosenských moslemů pro srbský tábor opoziční, ale ve Vídni vzrostl tím ovšem počet těch, kdož prohlašovali úplné vtělení obsazených zemí do rámce monarchie habsburské za nutné. Vytkli jsme, že otázka ta přetřásala se ve Vídni v korunní radě již na sklonku roku 1907, a znova se stalo tak i v dubnu roku následujícího. Proti mínění generála Conrada, na bezodkladné provedení anekse tlačícího, stály však úvahy ministra zahraničních věcí, barona Aehrenthala, jenž vytýkal, že dočasný ráz okupace a trvání svrchovanosti sultánovy byly zaručeny opravdu jak tajným protokolem z 13. července 1878, tak smlouvou z 21. dubna 1879. Také Aehrenthal připouštěl sice, že „dějinná souvislost a dobytí vojenské“ dávají monarchii dosti práva k tomu, aby se přenesla přes tyto závazky, stál však na tom, aby se tak stalo pouze, „wenn die Verhältnisse es erheischen oder gestatten“. A stanovisko to, zesílené úvahou, že by určení státoprávního poměru anektovaných krajů k Předlitavsku i koruně sv. Štěpána mohlo způsobiti vážné nesnáze, zvítězilo zatím. Turecká revoluce však a skutečnost, že nyní, po svolání parlamentu do Cařihradu, Bosna a Hercegovina zůstanou na Balkáně jediným kusem půdy bez občanských práv ústavních, posunuly věc znova do popředí; z katolických a protisrbských kruhů bosenských, organisovaných od nedávna ve spolku „Hrvatska Narodna Zajednica“, posílají se do Vídně memoranda,

Pokles německého vlivu.

Anglická podpora tureckého převratu.

W. Willcocks.

Celistvost říše turecké.

Bosna a Hercegovina.

Aneksní plány.

Rozpaky Aehrenthalovy.

brzkou aneksi žádající, a na Aehrenthala působila ve směru tom již před tím i nedávná nabídka z Petrohradu.

Od 6. července měl, jak víme, v rukou pamětní spis Izvolského, v němž se za určitých podmínek zajišťoval souhlas Ruska k aneksi nejen Bosny a Hercegoviny, nýbrž i severní části sandžaku novopazarského, a rakouský ministr neodolal lákadlu. Ovšem hodlal jíti při tom svou vlastní cestou. Především nestál nyní o sandžak, nýbrž viděl v něm spíše danajský dar, zcela v odporu se svým nedávným projektem železničním. Území, dělící od sebe Srbsko a Černou Horu, v němž dosud Rakousko mělo jen brigádu rozloženou v Priboji, Priepolji a Bělopolji, ponechávajíc jinak správu kraje civilním úřadům tureckým, jevílo se mu náhle strategicky bezcenným, pouhým „hrdlem láhve“, jež pro vojenský postup se mohlo státí pastí. Proto nejen, že neviděl zisku v jeho úplném získání, nýbrž naopak pojal myšlenku, odvolati posádky odtud a vrátiti kraj Turecku. Doufalť, že obratným tahem tím zmenší jednak dosah svého závazku vůči Izvolskému, kdežto naopak vrácením sandžaku zmírní nevíli, která provedením anekse Bosny a Hercegoviny patrně vznikne v Cařihradě. A také vůči Itálii měla mu ústupnost ta posloužiti, aby mohl jakékoliv požadavky Říma o kompensaci na Balkáně odmítnouti tvrzením, že vztažením císařské suverennity na Bosnu a Hercegovinu monarchie nejen nenabývá žádného nového zisku na poloostrově, nýbrž vzdává se naopak kusu toho, co již měla. Aneksi samu však mínil provésti bez předchozího souhlasu signatárních mocí kongresu berlínského, prostým projevem vůle svého panovníka, jenž by říši tureckou i Evropu postavil před hotovou událost a znemožnil veškeré průtahy i obtíže z kterékoliv strany přicházející.

Podobně jako nedávný sandžacký projekt železniční měl to býti důkaz velmocenského sebevědomí habsburské monarchie a Aehrenthal byl o postupu svém tak pevně rozhodnut, že již dříve, než získal k tomu panovníkova schválení, pověřil obratného stilistu svého ministerstva, legačního radu barona Musulina, úkolem, sestaviti znění listů císařských, aneksi ohlašujících. Františku Josefovi I. vyložil hlediska svá v obšírném pamětním spisu 9. srpna, v němž s cynickou otevřeností načrtl zároveň plný dosah svých balkánských plánů.

Jádrem jich bylo zničit Srbsko, rozdělití je mezi monarchii a Bulharsko, ježto prý jest nezbytno „das Übel an der Wurzel zu fassen und den großserbischen Zukunftsträumen ein Ende zu machen“. Srbský živel měl býti

z největší části shrnut pod žezlem habsburským, na němž by závisela i Černá Hora i nový státeček albánský a po jehož boku jako užitečný spojenec by stálo Bulharsko značně rozšířené. Tyto cíle ovšem byly věci vzdálenější budoucnosti, až prý tureckým pokusem ústavním, v jehož zdar konservativní ministr nevěřil, říše sultánova ještě více se rozvrátí a její rozklad se stane jistým. Zatím jevílo se účelným provésti jen urychleně aneksi Bosny a Hercegoviny a usnadniti ji vzdáním se práva posádek v sandžaku.

K předložení tohoto programu císaři odhodlal se pak Aehrenthal přes výslovný odpor následníka trůnu, jenž 6. srpna dopisem jej důrazně žádal „bei den desolaten inneren Verhältnissen solche Kraftstückeln zu unterlassen“. Arcivévoda byl proti provedení anekse ovšem především z obavy, že nenávidění Uhři sáhnou po nově získané državě a vymohou její inkorporaci do rámce koruny sv. Štěpána. Proti tomu protestoval tedy František Ferdinand již napřed, stejně jako radil k tomu, aby v Bosně a Hercegovině se zavedl říznější režim, než byl režim Buriánův, aby zejména potlačení srbských odštědivých snah se svěřilo pevné ruce generála Varešanina nebo jiného spolehlivého diktátora, opatřeného zvýšeným stavem vojenských posádek, aby se však při případných zápletkách ukvapenou mobilisací říše nezrušovala. Než varovný hlas arcivévodův vyzněl na prázdno. Císař schválil návrhy ministry a učinila tak i korunní rada 19. srpna.

Dříve však, než k dílu přikročil, hodlal je Aehrenthal účelně připravití diplomatickou hrou zcela zvláštního rázu. Šlo tu jednak o členy trojspolku, jednak o Rusko. Ani v tom ani v onom ohledu nemínil Aehrenthal vésti si s plnou upřímností. Když koncem srpna pověsti o možné aneksi Bosny a Hercegoviny do tisku pronikly, dementoval je vůči německému zástupci ve Vídni, hraběti Brockdorf-Rantzauovi, zcela rozhodně, a teprve při schůzce s říšským tajemníkem zahraničních věcí Schönem v Berchtesgadenu 5. září přiznal se k úmyslům svým, ačkoliv nikoliv zcela výstižně a bez žádoucích podrobností. Jen se svou zásadní snahou „vybrati revoluční hnízdo srbské“ a zničití drobné království, netajil se nikterak vůči německému státníkovi.

Den před tím sešel se také s italským ministrem Tittonim v Salcburku a připravil jej důvěrně na brzkou „úpravu státoprávních poměrů Bosny a Hercegoviny“, spojenou s vyklizením sandžaku. Italský ministr pokusil se zajistiti si při té příležitosti ihned určité kompenzační ústupky, hledící k vlášské universitě v Terstu a zmírnění práv rakousko-uherských ve vodách

Otázka sandžaku.

Ohledy na Rusko a Itálii.

Aehrenthalovo rozhodnutí.

Názor Františka Ferdinanda.

Korunní rada z 19. srpna.

Schůze s Schönem 5. září.

Tittoni v Salcburku.

a přístavech černohorských; také o poměru k Vatikánu se zřetelem na návštěvy katolických panovníků v Římě bylo hovořeno, ale Aehrenthal sám přiznal se později, že veškeré sdělení a vývody jeho měly spíše jen „akademický“ ráz a zejména o době, kdy anekse provedena býti má, i o způsobu, jakým to učiniti zamýšlí, zpravil italského kolegu jen velmi neurčitě.

Nota do
Petrohradu
z 27. srpna.

Podrobnější bylo jednání s Ruskem. Již 27. srpna odpověděl Aehrenthal Izvolskému se zřetelem na jeho červencový podnět, že zásadně k němu přistupuje a že zejména za určitých záruk pro bezpečnost Cařihradu by bylo možno jednati o uvolnění úžin pro loďstvo ruské i ostatních států černomořských, Bulharska a Rumunska. Zároveň naznačoval mu svůj úmysl, s aneksi okupovaných zemí spojití vyklizení sandžaku a ochotu, o všech těchto věcech s ním určitěji pojednati na osobní schůzce, od jara smlouvané a usnadněné tím, že Izvolskij dlel právě na půdě monarchie v Karlových Varech. Ke schůzce té došlo pak ve dnech 15. a 16. září v Buchlově, na moravském zámku rakouského vyslance v Petrohradě, hraběte Berchtolda.

Intimní schůzka vzbudila již ve chvíli, kdy se konala, značnou pozornost. Žurnalisté, kteří se k ní dostavili, byli ovšem nuceni, spokojiti se s bezbarvým tvrzením, že ministři dosáhli v otázkách tureckých plné shody, jsouce svorni v přání, aby nový režim v Cařihradě se ustálil a k zajištění míru v Evropě přispěl. Co se v dlouhých rozhovorech Izvolského s Aehrenthalem, konaných bez svědků, opravdu smlouvalo, zůstává v podrobnostech poněkud nejistým, neboť úmluva nebyla nikdy písemně zjištěna a oba účastníci přeli se pak dodatečně navzájem o její ráz i dosah. Rozpory jejich výpovědí lze však nepochybně značnou měrou přičísti i na účet umění Aehrenthalova, jež jeho důvěrník, Jindřich Friedjung, shovívavě charakterisuje slovy: „in bedenlichen Fällen das nun einmal nicht Wegzuleugnende in längere Perioden einzuwickeln oder die Tatsache, von der er den Hörer ablenken wollte, in einem tonlos gesprochenem Nebensatze zu verstecken. Dort wurde sie nur bemerkt, wenn man gut zuzuhören verstand.“ A Izvolskij patrně nebyl posluchačem tak pozorlivým, jak toho vyžadovala úskočnost rakouského státníka. Otevíral při jednání spíše stavidla své vlastní výmluvnosti, jež byla v diplomatických kruzích stejně pověstná, jako malá schopnost ministra, ovládati své veliké rozběhy a stavěti v diskusi důsledně a s náležitou hospodárností důvod proti důvodu.

Zcela nepochybně se ministři shodovali v tom, že zachování územní integrity Turecka jest žádoucí; ovšem s obmezením, že není třeba zásadně odpo-

Podstata
úmluv
buchlovských.

rovati ani případnému setřesení lenních závazků se strany Bulharska, ani možnému splynutí Kréty s Řeckem. V obou otázkách Ruska a Rakouska přímo se dotýkajících, v otázce aneksní a závor úžinných, hovor vyzněl, jak se zdá, především v tom, že Vídeň a Petrohrad si nebudou navzájem činiti překážek, ovšem za některých předpokladů a při zachování určitého postupu. Aehrenthal trval na tom, že sice ta i ona mocnost může na svůj vrub učiniti rozhodné kroky, k nimž by pak teprve přistoupila sankce evropské konference signatárních mocí smluv z roku 1871 i 1878.

Na věc tu kladl totiž Izvolskij značný důraz, vytýkaje, že by bylo nebezpečno balkánským státům, po tureckém území pasoucím, dáti příliš špatný příklad, a ani Aehrenthal, aspoň výslovně, neodmítal myšlenky dodatečné konference. Podmínkou svého souhlasu k uvolnění úžinné závory pro Rusko i ostatní státy černomořské činil pak dobrovolné svolení sultánovo a závazek Ruska, válečné lodi své se zárukou plné bezpečnosti Cařihradu jen jednotlivě a bez zastávky v intervalech aspoň 24 hodin úžinami propouštěti. Izvolskij přimlouval se za skupiny aspoň tří lodí najednou a rakouský ministr nekladl snad ani tomu vážný odpor tím spíše, ježto byl jist, že Rusku nebude snadno hned dosáhnouti podobné ústupnosti také u ostatních velmocí, zejména u Anglie. Ustoupení rakouských posádek ze sandžaku ruský státník vítal ovšem jako usnadnění svého postavení a rovněž přimlouval se za slevu rakouských práv dozorcích ve vodách černohorských. Zda k provedení anekse Bosny a Hercegoviny Izvolskij přímo sliboval, jak Aehrenthal později tvrdil, „přátelskou a laskavou pomoc“, či zda jen shovívavost ve smyslu, že Rusko tomuto činu, mezinárodní úmluvy zjevně porušujcímu, překážeti nebude, lze těžko rozhodnouti a nezáleží na tom ani valně. Ruce jeho byly ve směru tom nabídkou z 2. července značně svázány a jest pochybno, trval-li také pevně na tom, aby zajistil Srbsku za zklamání, které anekse v Bělehradu způsobiti musila, aspoň některé kompensace ve smyslu rozhovoru, který o věci té měl již 4. září v Karlových Varech se srbským ministrem Milovanovićem. Nadhodil sice opravdu již v Buchlově myšlenku, že by Rakousko mělo Srbsku postoupiti proužek bosenského území k jeho spojení s Černou Horou a mořem Adriatickým, naraziv však na rozhodný odpor Aehrenthalův, nečinil věc jistě vážnou překážkou dohody.

Zdá se opravdu, že cářský ministr vůbec poněkud příliš zavíral oči před skutečností, že souhlas k aneksi bude mu v Rusku trpce vyčítán

Hlediska
Izvolského.

Jeho
důvěřivost.

jako odklon od slovanské politiky, stejně jako necenil dosti nepřijemného dojmu, který ve Francii i Anglii může způsobiti skutečnost, že za nedávných schůzek svých s Eduardem VII. a Clemenceauem o chystané dohodě s Rakouskem ani zmínky neučinil, ač naopak vůči Aehrenthalovi, jak se zdá, nebyl tak zdrženlivým, pokud šlo o jeho dojmy ze schůzek těch. Aspoň mu prozradil, že Clemenceau, jsa naplněn obavou před zdrcujícím útokem Německa na Francii v případě srážky německo-anglické, jest odhodlán nebezpečí tomu se vyhnouti opatrným uvolňováním vztahů francouzsko-britských, a naznačoval, že ani Rusko nemíní s Anglií se těsně sbližovati, bude-li mu možno k Rakousku a Německu dobrý poměr zachovati.

Věcí pro ruského státníka velmi důležitou ovšem bylo, kdy Vídeň míní učiniti rozhodný krok k provedení anekse; neboť měl zájem na tom, aby se tak nestalo dříve, než by mohl ruské politice dohodou s ostatními velmocemi zajistiti rovněž bezpečný úspěch v otázce úžinné. Než právě v tom nevedl si tak opatrně, jak toho úskočnost Aehrenthalova vyžadovala. Rakouský ministr prohodil sice, že chce s hotovou věcí předstoupiti před delegace, Izvolskij neuvědomil si však patrně, že termín 8. října, k němuž delegace byly svolány, jest velmi blízký, a spoléhal nadto na slib Aehrenthalův, že bude o datu aneksního prohlášení ještě „předběžně a včasně zpraven“. V důvěře té jej upevnila patrně i dohoda o způsobu, jakým buchlovské úmluvy měly býti písemně zajištěny. Bylo totiž smluveno, že Izvolskij sepíše o nich souhrnnou úvahu, kterou pak Aehrenthalovi k potvrzení předloží, tedy způsob, jakého bylo již roku 1897 při dohodě vzniklé za petrohradské návštěvy Františka Josefa I. užito a který nikterak nenaznačoval, že Rakousko zamýšlí s hlavním bodem dohody překotně spěchati.

Proto opouští 16. září Buchlov Izvolskij, ač zjevná touha Aehrenthalova po brzkém úspěchu jej poněkud zneklidňovala, nepřichvátal si příliš s vlastním jednáním. Teprve o deset dní později vyhledal německého státníka, tajemníka věcí zahraničních, sv. pána Schöna v Berchtesgadenu, aby s ním nezávazně porokoval, a odtud jel do Racconigi navštívit italského krále a Tittoniho, jemuž 29. a 30. září v Desiu dal rovněž zprávu o buchlovských úmluvách, snaže se získati souhlas Italie v otázce úžinné. Od Aehrenthala do té doby žádné další určité zprávy o termínu anekse nedostal a očekával tedy, že ji podle přání vysloveného listem z 23. září nalezne v Paříži a že mu bude lze odtud ještě do Londýna a Berlína zajeti, aby mohl pak cáři a Stolypinovi podati zprávu o věci opřenu všestrannou dohodou s velmocemi v otázce

úžinné. Pochopíme tudíž snadno jeho rozčilení, když přijížděje 3. října k Paříži v Meaux z novin do vagonu podaných se dověděl, že rakousko-uherská vláda právě ohlásila vládě francouzské provedení anekse Bosny i Hercegoviny již na nejbližší dny. Dopis Aehrenthalův, věc potvrzující, čekal jej opravdu v Paříži, ale přicházel vlastně již post festum, a ruský státník stanul tak před situací podstatně jinou, než na jakou byl připraven.

Termin anekse.

Diplomatická
pouť Izvolského
v září 1908.

KRIZE ANEKSNI.

Již v Buchlově byl Aehrenthal patrně rozhodnut, prohlášení o aneksi Bosny a Hercegoviny učiniti v prvních dnech říjnových. Měl-li snad však přece ještě některé pochybnosti ve směru tom, pomohly je odstraniti události bulharské. Poměr mezi Tureckem a knížectvím bulharským zhoršil se podstatně vzrostlým sebevědomím přívrženců nového režimu v Cařihradě, kteří se oddávali illusi, že říše osmanská, ústavou regenerovaná, vytěží z vasalského závazku Bulharska k portě mnohem více, než dovedl předchozí režim absolutistický. A Abdul Hamid nestavěl se nikterak proti tomu, neboť případná válečná srážka s Bulharskem slibovala mu možnost, setřásti nenáviděnou ústavu podobně, jako mu to roku 1877 umožnila válka s Ruskem. Snažil se věc tedy urychlití vyzývací urážkou, tím, že k diplomatické hostině, k oslavě jeho svátku pořádané 12. září, nedal pozvati bulharského zástupce Gešova, který byl proto odvolán; a tak stanula otázka státní svrchovanosti bulharské v popředí ožehavého zájmu. Konflikt vzrostl pak v zápětí i tím, že sofijská vláda, užívajíc stávků, jež vypukla na východní dráze Bulharsko protínající, 18. září dráhu vojensky obsadila a zdráhala se ji vydati, i když za několik dní stávka byla překonána.

Otázka vlastnictví dráhy, spravované mezinárodní společností v Turecku utvořenou, zjitřila tak ještě více napětí mezi Sofií a Cařihradem; v Bulharsku se zbrojí a makedonský komitét chystá se novou činností porušiti příměří, které v Makedonii ústavní převrat turecký byl umožnil. Za těchto poměrů vzbudila přirozenou pozornost návštěva vykonaná knížetem Ferdinandem císaři Františku Josefu I. v Budapešti 23. září, třeba zapadala do rámce poct jubilejního roku staříckého panovníka. Mělať neobvyklý ráz tím, že se knížeti dostalo přijetí jako panovníku plné svrchovanosti, a sotva lze pochybovati o tom, že Ferdinand Koburský tehdy smluvil s Aehrenthalem společný postup v tom smyslu, aby zároveň s aneksi Bosny a Hercegoviny Bulharsko z vlastní moci bez ohledu na ustanovení berlínského kongresu setřásko vasalské závazky k portě je poutající a prohlásilo svou plnou svrchovanost. Rakouský ministr dával sice později anglickému vyslanci čestné slovo na to, že dohody takové nebylo a že nebyl ani napřed zpraven o úmyslech bulharského knížete, nemluvil však přes to pravdu. Nalézámeť

v jeho vlastních záznamech přiznání, že knížeti v rozmluvě s ním 23. září kladl na srdce nutnost, „daß Bulgarien nicht einen vielleicht günstigen Moment zur Erreichung seiner legitimen Wünsche versäume“.

Svůj úmysl, k aneksi přikročiti hned v prvních dnech října ve způsobu, jaký dva měsíce před tím v Ischlu byl smluvil s císařem, oznámil Aehrenthal nejdříve 26. září soukromým dopisem kancléři Bülowovi, tehdy v Norderney prodlévajícímu, s žádostí, aby rakouskému velvyslanci v Berlíně hraběti Szögyénymu bylo na 5. nebo 6. října zajištěno slyšení u Viléma II., v němž by mohl odevzdati vlastnoruční list Františka Josefa I. aneksi ohlašující a nutnost její z ústavních příčin dovozující. Takové listy císařovy měly býti také hlavám ostatních velmocí doručeny a František Josef I. napsal je 29. září. Teprve den potom, když císařské dopisy byly jednotlivým velvyslancům rozeslány a šíp tak vypuštěn, ohlásil Aehrenthal Izvolskému v listu do Paříže pro něho zaslaném, že poslední zprávy z Balkánu jej přiměly akci urychlití a prohlášení o vtělení Bosny a Hercegoviny do mocnářství již 7. října provésti.

Že neučinil tak aspoň současně s dopisem Bülowovi, dosvědčuje, že schválně chtěl postaviti ruského kolegu před hotovou událost; proto znělo jako licoměrný výsměch jeho tvrzení, že podle slibu v Buchlově daného činí ohlášení „několik dní před sedmým říjnem“, jsa jist „vlídným a sympatickým stanoviskem Ruska k věci.“ Zvláštní náhodou pak přioštila situaci ještě více neopatrnost rakouského velvyslance v Paříži, hraběte Rudolfa Khevenhüllera.

Hrabě, žádající podle příkazu z Vídně zajištění audience u presidenta republiky na 6. října, zvěděl totiž, že Fallières toho dne bude mimo Paříž; odevzdal proto prostě vlastnoruční dopis císařův již 3. října. Způsobil tím ovšem ve vládních kruzích francouzských veliký poplach. Neboť třeba že se v evropské publicistice možnost anekse již delší dobu přetřásala, nevěřily povolané kruhy, že ji Vídeň provede tak zcela bez zřetele k mezinárodním závazkům smluvním, a v Paříži zarazilo především tvrzení Khevenhüllerovo, že monarchie má zajištěn výslovný souhlas nejen Německa a Italie, nýbrž i Ruska. Vyslanec řekl tu opravdu o něco více, než bylo pravda, a zasloužil si nepochybně výsměšnou poznámku: „Der Rudi hat was schönes angeordnet!“, kterou Vilém II. jeho jednání glosoval. Šel však v neobratnosti své ještě dále; když mu totiž president nadhodil, že věc může míti za následek vážné zmatky na Balkáně a zejména prohlášení bulharské nezávislosti,

Bulharsko.

Konflikt s portou.

Východní dráha.

Kniže Ferdinand v Budapešti (23. září).

Přípravy k aneksi.

List Aehrenthalův Izvolskému.

Předčasné ohlášení v Paříži (3. října).

Rozpaky
Izvolského.

odpověděl, že naopak bulharské prohlášení bude o něco dříve učiněno než anekse. Tím odkryl Aehrenthalovy karty předčasně před celou Evropou, neboť francouzský tisk rozšířil věc v týž den, a dotkli jsme se již nahoře toho, jak nemile jeho zprávy uvítaly Izvolského při příchodu do Paříže.

Tam uvítal ministra ovšem rovněž s těžkými výčitkami Clemenceau, vytýkáje mu, že za zády francouzského spojence tak závažně dohody činí se členy trojspolku; a přichvátal hned 4. října i srbský vyslanec, jehož rozčilení Izvolskij marně se snažil mírniti tvrzením, že Srbsko provedením anekse proti stavu přítomnému opravdu nic kladného neztrácí a stažením rakouského vojska ze sandžaku naopak spíše ještě získá. Hned příštího dne potom, 5. října, došlo opravdu k tomu, co rakouský velvyslanec prozradil. V Trnově prohlásil se dopoledne za hřmění děl kníže Ferdinand slavnostně za cíře samostatného království bulharského, někdejší Východní Rumelii v sobě pojímajícího, a oznámil to telegraficky sultánovi. Téhož dne podepsal pak František Josef I. listinu, kterou „rozšiřoval práva své suverennity na Bosnu a Hercegovinu“ a podroboval země ty ustanovením pragmatické sankce, dovozuje nutnost věci potřebou, trvale zajistiti řádem ústavním kulturní úspěchy rakouskou okupací dosažené. Zároveň podepsal i proklamaci k obyvatelstvu okupovaných zemí, kterou jim slíboval vydání zemské ústavy a rušil jejich poddanský závazek k sultánovi. Tyto listiny byly pak 6. října, tedy ještě o den dříve, než se Izvolskému ohlásilo, ve vídeňských listech publikovány a zároveň odevzdal rakousko-uherský velvyslanec v Cařihradě sultánovi notu, kterou se odvolávaly smlouvy z roku 1878 a 1879, dočasný ráz okupace zaručující, a slíbovalo naopak vyklizení sandžaku vojskem rakousko-uherským.

Veškeré tyto projevy staly se bez jakékoliv zmínky o mezinárodních závazcích, které jimi byly vážně porušeny, aniž se v nich mluvilo o úmyslu, vyžádati pro ně dodatečné sankce signatářů kongresu berlínského. Aehrenthal překročil svůj Rubicon a nedal se zdržeti ani psaním Tittoniho ze 4. října, které obdržel v poslední chvíli a kde jej italský ministr žádal o krátké poshovění, aby věc mohla býti přesněji smluvna a Itálii poskytnuty některé záruky na uchlácholení veřejného mínění. Tittoni navrhoval tu výslovně pevné vytvoření určitého „accord à trois“ mezi Rakouskem, Itálií a Ruskem o celém svazku otázek balkánských dříve, než by se některá z nich načla. Ale bezvýsledně.

Podobně jako byl právě učinil bulharský panovník, chvátal rakouský

Bulharské
prohlášení
neodvislosti
(5. října).

Aneксе Bosny
a Hercegoviny
(6. října).

Návrhy
Tittoniho
ze 4. října.

Spěch
Aehrenthalův.

ministr naopak, jakmile v Paříži věc byla trochu předčasně vyražena, s vytvořením hotové události, obávaje se zejména, aby snad také z Berlína nepřišlo varovné zakřiknutí. Tak stanula Evropa před událostí, která ještě více než lednová epizoda sandžacká byla s to vzbuditi obavu, aby monarchie habsburská z mocnosti stojící dotud skromně opodál velikých problémů světové politiky se nestala naopak peleší troufalců, schopných rozvázati osudný Aeolův měch bouří válečných.

* *

*

Hlučný rozruch nastal především v Turecku, zasaženém ve svých nepo-
chybných právech jak s bulharské, tak rakouské strany. Veliký vezír obrací se k signatárním mocnostem berlínského kongresu s protestem, žádajícím ochrany a svolání konference; rakouský vyslanec Pallavicini slyšel od něho velmi tvrdá slova a veřejné mínění v Cařihradě odmítá rozhorleně myšlenku, že by vyklizení sandžaku bylo dostatečnou náhradou za odnětí Bosny a Hercegoviny. Rozčilení stupňovalo se nadto značně, když došla zpráva, že 7. října také v Krétě následovali vzoru Vídně a Sofie.

Na ostrově hnutí pro spojení s Řeckem trvalo totiž i po úpravě poměru velmocemi zaručené. Řecký princ Jiří vzdal se sice již v září 1906 vrchního komisařství pro neshody s politickými vůdci, v jichž čele stál především obratný Venizelos jako hlavní zástupce liberálních požadavků proti absolutistickým sklonům princovým. Úřad vrchního komisaře přijal se souhlasem velmocí bývalý řecký ministr Zaimis, byl však bezmocen proti příboji národního hnutí, jakmile došla zpráva o tom, co se v Bulharsku stalo. Národní shromáždění krétské prohlašuje spojení ostrova s Řeckem, setřásá tureckou svrchovanost a ustavuje novou zatímní vládu jménem krále Jiřího I. V Athénách sice vláda řecká tvrdila, že se tak stalo bez její viny, ale obecné nadšení vítalo i tu rozhodnutí Krétanů.

Tím vším stalo se v Cařihradě postavení vůdců ústavního hnutí velmi nesnadným. Sultán, doufaje, že setřese nejsnáze jejich poručenství válkou s Bulharskem a Řeckem, dává svými agenty stupňovati rozčilení moslemského prostředí v neklidném městě; Kiamil paša hraje obojetnou úlohu a komitétu „Jednoty a pokroku“ hrozí ztráta popularity, neprojevili dosti

Rozruch
v Turecku.

Kréta.

rážnosti na ochranu státních zájmů. Nepřejíce si války s Bulharskem a Řeckem vůdcové jeho snažili se tedy namířiti vlnu rozhořčení především proti Rakousku. Jejich orgán „Tanin“ vydal 9. října heslo tuhého bojkotu rakouského zboží a lidové demonstrace obracely se při tom nejen proti říši habsburské, nýbrž i proti Německu, o němž tvrzeno, že tajně dalo podnět k aneksi.

Daleko větší dosah než neklid v hlavním městě tureckém měl dojem, který anekse Bosny a Hercegoviny způsobila v Bělehradě. Poměr Srbska k říši habsburské byl již před tím zostřen rozličnými jinými motivy. Víme, jak nepříznivě tu působil na počátku roku 1908 plán dráhy sandžacké. Později zdálo se ovšem, že nálada poněkud se uklidňuje vyhlídkou na získání železničního spojení s Adrií, a také vývoj nitropolitických poměrů srbských k tomu přispíval, když v červnu staroradikální strana, vedená Pašičem, utrpěla volební neúspěch a na jejím místě vlády se ujal nový kabinet v čele s Perou Velimirovičem, v němž řízení zahraniční politiky přijal vzdělaný a rozvážný Dr. Milovan Milovanović. Tu zdálo se, že dojde aspoň ke klidnější úpravě hospodářských vztahů k habsburské monarchii, když skupština 18. srpna přijala novou smlouvu obchodní s Rakousko-Uherskem po dlouhém jednání smluvenou, která sice propouštěla do monarchie jen určitý kontingent poraženého dobytka hovězího i vepřového, mnohem menší množství před rokem 1906 dováženého, slibovala však přece aspoň ukončení trapné „vepřové“ války celní. Než i to byla jen klamná naděje. Ve Vídni i v Budapešti agrární strany vzepřely se svorně proti ratifikaci smlouvy té, zamítajíce jakýkoliv ústupek dovozní pro srbský dobytek, a vlády rakouská i uherská mohly proto dohodu v platnost uvést jen zatímně do 31. března 1909.

Zároveň otravovaly však poměr k Srbsku i jiné otázky. Vláda barona Raucha v Záhřebě, stojíc v tuhém boji s chorvatsko-srbskou koalicí, snažila se ji zdrtit nejen zjevným absolutismem, nýbrž i ošklivou persekucí soudní, při níž jí horlivě přisluhoval Dr. Frank se svými pravaši, jsa v tom posilován i z Vídně všemi živly, které tam zničení Srbska vyhlášovaly za záchranu velmocenského postavení monarchie. Již od května 1908 docházelo v Charvatsku k zatýkání jednotlivých, zřejmě nevinných osob pro domnělé velezrádné pikle s Bělehradem a v červnu vystoupil na scénu Jiří Nastić, pověstný z pumového procesu cetyňského. Brožurami „Moje afféry“ a „Finale“, k jejichž vydání mu dal peníze maďarisační „kulturní“ spolek, odhalil

veliké spiknutí, které prý mělo své středisko v bělehradském spolku „Slovenski Jug“. Tam, podle jeho tvrzení, duší nebezpečných piklů byl důstojník Milan Pribičević, autor „provisorního statutu revolučního“, směřujícího k vytvoření veliké Jugoslavie.

Milan, jenž z rakouských vojenských služeb jako nadporučík přešel do srbského vojska, byl opravdu fantasta, jenž s kroužkem nezkušených mladíků, namnoze republikánského a socialistického smýšlení, diskutoval o rozličných plánech, které opravdu neměly větší platnosti ve vážných kruzích politických než rozličná světoborná hesla všenečmecká, z Německa volně šířená. Nastić měl však na něho zvláště namířeno proto, že s jeho bratry Svetozarem, vydavatelem „Srbobranu“, Adamem, správním úředníkem ve Vrginmostu, a Valerianem, profesorem theologie v Karlovcích, měl publicistický boj a snažil se je zničit svými denunciacemi. Obvinění jeho umožnilo opravdu bánu Rauchovi, aby v srpnu 1908 přikročil k zatýkání podezřelých ve velikém rozsahu, v němž jej i bosenská správa podporovala a které mělo zlomit vaz koalici srbo-charvatské. Příčiněním jeho stvůry, státního nádvlaďi Accurtiho, byly celé desítky vážných i bezvýznamných osob uvrženy v Záhřebě do kruté vazby vyšetřovací a k jejich odsouzení hromáden materiál velezrádný nejpochybnějšího rázu.

Z Vídně, kam materiál ten byl důvěrně předkládán samému císaři, nestalo se nic na zadržení této odporné hry, neboť Achrenthal viděl v ní užitečnou zbraň proti Srbsku, proti němuž vídeňská publicistika pokračovala dále ve své pomlouvačné kampani. Maďarisační útlak v Charvatsku a vídeňské pikle proti existenci národního státu srbského podaly si přes všechny své jiné rozpory v záhřebském procesu svorně ruku k boji proti národnímu vývoji jihoslovanskému. Vše to jitřilo ovšem naopak náladu protirakouskou v Bělehradě, zneklidněnou novinářskými zprávami o chystané aneksi, jež měla navždy učiniti konec nadějím na možné spojení bosenských a hercegovských bratří s národním státem srbským, pro který, jak tvrdil výrazně srbský učenec Cvijić, obě země nebyly jen podružným okrajovým územím jako Alsasko pro Francii nebo Trident pro Itálii, nýbrž srdcem národního těla. Pro jejich osvobození z tureckého panství Srbsko již v letech 1876 až 1877 tolik krvácelo a nyní měl kraj státi se neodvolatelně kořistí monarchie, jež naň neměla ani mravních, ani právních nároků a jen neprávem se dovoľávala zcela nedostatečných úspěchů kulturních své vojenské okupace.

Proto způsobilo bulharské prohlášení nezávislosti a zpráva o tom, co na-

Bojkot
protirakouský
v Turecku.

Srbsko.

Nová
smlouva
obchodní.

Poměry
charvatské.

Jiří Nastić.

Zatýkání
v Charvatsku.

Dojem
v Srbsku.

Demonstrace
v Bělehradě.

zítří ve Vídni má být publikováno, 5. října v Bělehradě živelný výbuch národního rozhořčení. Před divadlem konají se veliké demonstrace proti „loupeži obou srbských zemí“ a vláda, obávajíc se jejich vzrůstu, cítila se nucena k mimořádným opatřením. Aby zesílila svou moc a odvrátila národní prostředí od nerozvážných činů, povolala 6. října do činné služby část záložníků; den potom rozeslala signatárním mocnostem berlínského kongresu protestní notu. V ní dovolávala se hledisek národního práva a vytýkala, že za třicet let svého trvání berlínská smlouva byla v mnohém změněna, v ničem však, co by přálo zájmům srbského národa. Žádala odvolání anekse, kdyby to však již možno nebylo, vymáhala pro Srbsko aspoň „náležitě odškodnění, aby záruky jeho nezávislého státního života byly zachovány a srbskému lidu vráceny podmínky jeho národního trvání aspoň tou měrou, jak mu je dala smlouva berlínská.“

Protestní nota
srbská
ze 7. října.

Z toho bylo zřejmo, že Milovanović, ředitel srbské politiky zahraniční, přijal myšlenku kompenzace, kterou již měsíc před tím Izvolskij byl v Karlových Varech srbskému vyslanci nadhodil; nepravil sice nic určitého, ale v pozadí jeho snah stála především touha, prorazit k Adrii a dosáhnouti zároveň přímého doteku s Černou Horou, kde národní rozruch přiměl rovněž 7. října knížete Nikitu k vlasteneckému projevu. Líčil v něm, jak jeho srdce lká nad osudem Bosny a Hercegoviny, černožlutými kůly od ostatních bratří oddělených, a sliboval amnestii odsouzeným z pumového procesu. Zároveň nezapomněl však hlásiti se k tomu, aby jako kompenzace anekse Černé Hoře byl přiznán kus Hercegoviny a zproštění závazku § 29 berlínské smlouvy, který její plnou suverenitu v oblasti pobřežní obmezoval rakouským dozorem. Černohorský kníže omlouval se ostatně vůči rakouskému zástupci za své provolání, které označil jako pouhou „limonádu k uklidnění národního vzrušení“.

Snahy
Milovanovićovy.

Černá Hora.

V Bělehradě ovšem krotké heslo pouhé kompenzace nalézalo velmi malou oblibu. Hlučné demonstrace, jež tu neustávaly, obracely se namnoze proti Milovanovićovi. Bezčetné davy volají po válce a houfce dobrovolníků hlásí se do vojska i do komitských čet. Bělehradská „Politika“ píše za obecného souhlasu, že „nyní nebo nikdy přišla chvíle zúčtování se středověkým, rozkladu propadlým státem habsburským“ a rozčilení vzrostlo přirozeně, když došla zpráva, jak briskně 8. října ve Vídni Aehrenthal odmítl přijmouti z rukou vyslance Simiče protestní notu, vytýkaje, že Srbsko, nejsouc samo signatářem, nemá nijakého práva na ochranu berlínské smlouvy se vztyčovati.

Na obecný rozruch v Bělehradě působilo dráždivě zejména také okázalé bojovné vystupování nástupce trůnu srbského, prince Jiřího. Naproti tomu Milovanović snažil se ze všech sil, aby hnutí udržel v rozumných mezích. Tomu mělo sloužiti i založení spolku „Narodna odbrana“ k podnětu jeho a Branislava Nušiće na schůzi, svolané 7. října do bělehradské radnice za účasti vůdčích osob národních stran. Spolek měl vlasteneckému hnutí obrannému dávat určité směrnice a vytvořiti k tomu síť místních odboček. Na heslu kompenzace Milovanović pak trval a 10. října v pohnuté schůzi skupštiny uhájil je proti ostré kritice Pašićově. Bylo tu smluveno, že k obraně zájmů srbských mají jeti do ciziny rozličná mimořádná poselstva; Milovanović sám do Říma, Paříže, Londýna a Berlína, Pašić s princem Jiřím do Petrohradu, Stojan Novaković do Cařihradu. Tuto diplomatickou mobilisaci provázela však také vojenská opatření na zajištění země, na něž skupština povolila 16 milionů.

Narodna
Odbrana.

Srbské mise
k velmocím.

Tak podařilo se vládě uvést aspoň první náraz vzkypělé národní vášně do bezpečnějšího řečiště a zmenšiti nebezpečí válečné srážky s rakouskou přesilou k zklamání vídeňských štváčů, kteří s generálem Conradem v čele se těšili již na to, že srbská neprozřetelnost jim dá příležitost k tasení šavle. Pro barona Aehrenthala při tom ovšem důležitějším bylo postavení rozličných velmocí k jeho odvážnému kousku, a tu zdálo se, že vyhlídky nejsou valně utěšené. Neboť jak u jeho trojspolkových spojenců, tak u protivné skupiny velmocenské prohlášení anekse působilo skoro veskrze nepříjemným dojmem.

V Itálii veřejné mínění posuzovalo ji velmi podrážděně, jako doklad rakouské rozpínavosti, vůči níž Itálie musí státi ve střehu, takže Tittoni, ač sám byl velmi nemile dotčen úskočným kvapem Aehrenthalovým, cítil se nucena 7. října v řeči ve svém volebním okrese Carate chlácholiti náladu tu naznačením, že byl o věci včas zpraven. Zároveň však král Viktor Emanuel II. vůči rakouskému vyslanci hraběti Lützwovi netajil se svým přesvědčením, že Aehrenthalův čin jest povážlivým „bodnutím nože do berlínské smlouvy“. Ještě ostřeji se o věci vyjadřoval pak Vilém II., jehož byl opravdu nemile překvapil postup vídeňské politiky.

Dojem anekse
v Itálii.

Ovšem především vinou jeho vlastního kancléře. Bülow obdržel v Norderny včas list Aehrenthalův z 26. září a zároveň zprávy státního tajemníka Schöna i vídeňského vyslance o tom, jak rozhodující kruhy rakouské jsou naplněny útočnými úmysly ke zničení Srbska, takže v souvislosti té anekse

se věru nejevila jen jako podružná změna formální. Povinností jeho bylo, zpravit včas císaře, jenž dlel na honech v odlehleém Romintenu. Kancléř obával se však, že by císař možná Vídeň zakřikl a projevil svůj nepochybný odpor proti kousku, jímž se nesnadné postavení Německa v Cařihradě asi ještě více zhorší. Ve Vídni by pak zakročení takové mohlo způsobiti odklon od těsného spolku s Německem, a tomu chtěl kancléř zabrániti stůj co stůj. Již v červenci dovozoval v pamětním spise Vilémovi II., že ve všech otázkách balkánských pro německou politiku musí zůstatí rozhodným především přání i zájmy rakouské, a trval na tom i nyní. Proto zadržel zprávy z Vídně a poslal je císaři teprve, když na věci nic měniti se nedalo, spolu s vlastnoručním listem Františka Josefa I. a s vyjádřením, že Německu nezbyvá, než projeviti úplný souhlas s aneksi, aby Rakousko ve své důvěře v spolehlivost německého souručenství nebylo nikterak otřeseno.

Tak se stalo, že Vilém II., ve východopruském zákoutí od světa odříznutý, zvěděl o osudném činu svého spojence teprve 6. října, tři dny později než president republiky francouzské. Rozčilil se nad tím ovšem velice. Jeho živá obrazotvornost vedla jej k domněnce, že Aehrenthal s Izvolským smluvili zákeřný útok na Turecko, které na obranu svých práv rozvine svatou válku a v ní se zhroutí výsledky dvacetiletého úsilí Německa o hospodářské ovládnutí osmanské říše k škodolibé radosti Anglie. Rozhořčené listy cařihradského vyslance Marschalla i římského vyslance hraběte Montse, které zároveň došly, jej v tom utvrzovaly, a hněv císařův zvyšovalo i prohlášení bulharské nezávislosti. Nedůvěřoval odjakživa ramenářskému Ferdinandovi, brzy s Petrohradem, brzy s trojspolkem zahrávajícímu, a nenáviděl jej i osobně pro sebevědomou nedůtklivost, s níž Koburk přijímal některé méně vhodné vtipy a nálady císařovy. Myšlenka Aehrenthalova, hledati zesílení Bulharska na úkor Turecka i Srbska, jevila se mu nadto zcela nešťastnou, ježto mohla odciziti Rumunsko trojspolku a otevřítí dveře osudným zmatkům na Balkáně, kde podle císařova mínění Rakousko mělo raději podpírati všemožně Turecko a hledati se Srbskem podobně dobrý poměr, jako za dob Milanových.

Uvidíme, že tato koncepce zůstala i pak dlouho ještě jeho zásadním hlediskem, pokud při vrtkavé náladovosti císařově vůbec bylo lze mluvit o zásadních hlediscích, a pochopíme, proč poznámky, které v Romintenu chvatnou rukou podle svého zvyku připisoval na okraj došlých depeší, přímo překypují vztekem proti Vídni. „Jsem osobně ve svých spojeneckých citech co nejloubežji uražen“ psal tehdy, „že Jeho Veličenstvo neuznalo ani v nej-

menším za hodno, poctiti mne včas svou důvěrou, takže jsem v celé Evropě poslední, kdo se o věci dověděl. Ne neprávem bude se Vídni vyčítati úskočné jednání. Byli jsme odtud neslýchaně napáleni. Jest to prostě felonie, obvyklý dík domu habsburského!“

V prvním návalu rozčilení chtěl císař i jinak projeviti svůj nesouhlas s aneksi i bulharským prohlášením nezávislosti a rakouský vyslanec, který 7. října do Romintenu přijel, byl nucen vyslechnouti nejednu výčitku o „nešťastné režii“ Aerenthalově. Vývody Bülowovy způsobily ovšem, jako obvykle, že Vilém II. slíbil konečně přece svou další podporu rakouské politice, chtěl však zvědětí určitě, jak se postaví Vídeň k otázce svolání konference evropské, kdyby od ostatních velmocí byla vyžadována.

Ani v Římě ani v Německu nesetkala se tedy Aehrenthalova diplomatická hra se srdečným přijetím, a ještě zvýšenou měrou platilo to o Paříži. Tam měli dosti na napětí, které vyvolal vývoj věcí marockých a zejména nedávná nemilá srážka s německým konsulem v Casablance, o níž se nedalo ještě říci, jaké bude míti následky. Možnost, že požár, který Aerenthal a nový cíř bulharský tak svévolně na Balkáně rozžehli, zašlehně do evropské politiky vůbec, zvyšovala pochmurné výhledy, které Clemenceau již v Karlových Varech anglickému králi před oči stavěl, a nevlídnou náladu tu pocítoval plnou měrou zejména Izvolskij, v Paříži právě vyjednávací.

Jeho postavení stalo se vůbec úskokem Aehrenthalovým velmi svízelným. Zpráva o aneksi způsobila v Rusku ve veřejném mínění mnohem větší výbuch nespokojenosti, než byl předpokládal, a zprávy z Bělehradu rozruch ten jen ještě zvyšovaly. V Petrohradě a Moskvě dochází k schůzím protestním za účasti mnoha tisíců účastníků a řeční se na nich proti Rakousku s krajní prudkostí. U dvora cářského nesli nadto velmi těžce svémocný postup bulharský, ježto ruský zástupce v Sofii nedávno byl opětovně a důrazně varoval před podobným „dobrodružstvím“ a okázalé nedbání výstrah těch prozrazovalo zřejmě sklon Ferdinanda Koburského, především o Vídeň se opřítí.

Pro Izvolského pak bylo nadto zejména nemilým, že důvěrné úmluvy buchlovské provedl aspoň z části na vlastní vrub bez předchozí podrobné dohody se Stolypinem i cářem, hodlaje je o něm zpravit teprve v souvislosti se svým jednáním s ostatními velmocemi. Nyní stál tu v očích ruské veřejnosti jako spoluviník rakouského ministra, zejména, když Aehrenthal prostřednictvím svého vyslance v Petrohradě, hraběte Berchtolda, projevil

Jeho protesty.

úmysl, v nastávajícím jednání delegačním prohlásiti, že má v otázce aneksní zajištěno „přátelské chování“ ruské vlády. Tu protestoval Izvolskij v telegramech do Petrohradu rozčileně proti tomu, vytýkáje, že v Buchlově slíbil jen nestavěti se proti rakouským požadavkům aneksním, až by se staly předmětem řádného jednání signatárních mocí o změnu berlínské smlouvy. Poznal však ihned, že uvázl v zrádné léčce, když mu Aehrenthal na obrátku výhružně připomněl jeho důvěrnou červencovou notu a naznačil možnost, kompromitovati jej důkladně jejím uveřejněním.

Otázka
úžinná.

V tísni té jedinou nadějí jevil se rychlý úspěch v otázce úžinné a ten nebyl snadný. V Paříži aspoň, kde se snažili prostřednictvím francouzského vyslance v Cařihradě zdržeti především portu od ukvapených činů proti Bulharsku a Řecku, měli velmi málo chuti k tomu, aby ruského spojence ochotně podporovali ve věci, jež mohla Turecko jen ještě více podrážditi a jeho nedůvěru zvýšiti, a bylo velmi pochybno, nebude-li podobné hledisko rozhodovati i v Londýně, kam Izvolskij 9. října se odebral.

Eduard VII.
a anekse.

V Anglii způsobil neočekávaný postup rakouské politiky rozladění a nevěli, jaká v poměru obou velmocí byla zjevem zcela novým. Především byl král Eduard VII. osobně těžce dotčen. Již od počátku roku nelíbil se mu způsob, jakým Rakousko obracelo ve svůj prospěch otázku reformy makedonské. Odmítnuté prostřednictví ve věci námořního zbrojení německého za srpnové návštěvy v Ischlu bylo rovněž nepřijemné, ale anglický král doufal aspoň, že vůči novému, ústavnímu režimu v Cařihradě, který Anglie tak vřele uvítala, Rakousko se zachová loyálně tím spíše, že v důvěrných rozhovorech, které měl v Ischlu s Františkem Josefem I. i Aehrenthalem, nebylo zmínky o jakýchkoliv povážlivých plánech v tomto směru, a také vůči anglickému velvyslanci ve Vídni, siru Goschenovi, Aehrenthal je do poslední chvíle popíral.

Proto označoval jej nyní Eduard VII. za lháře, jemuž ani čestné slovo není svatým; rakouský vyslanec hrabě Mensdorff byl králem při předložení císařského listu aneksní ohlašujícího přijat s netajenou chladností a drsně odmítavé znění měla i odpověď, kterou Eduard VII. 11. října do Vídně zaslal. Vyslovoval v ní důrazně své politování nad rozhodnutím, které Rakousko učinilo právě ve chvíli, kdy již bulharské události tak těžce ohrozily klid na Balkáně a kdy by bylo bývalo více než jindy třeba, dbáti zásad vyslovených v londýnském protokolu z roku 1871, že mezinárodní smlouvy jen se svolením signatárních mocí mohou býti měněny. A hledisko to s rozhoř-

čením ještě zřetelnějším projevoval i tisk anglický, který psal prostě o vídeňském lupičství, i vláda londýnská.

Zejména Grey, který v poslední chvíli, podobně jako Tittoni, se byl snažil Aehrenthala zadržeti, káral i v komoře i na veřejných schůzích voličských jeho počín jako věc neslučitelnou se zásadami mezinárodního práva a naznačoval, že britská vláda jej neuzná bez náležitého projednání věci signatáry berlínského kongresu. Na tureckou vládu působil Grey ovšem přes to přese všecko podobně jako Francie chlácholivě, snaže se zadržeti ji od ukvapených kroků vyhlídkou na možné odškodnění finanční se strany Rakouska.

Greyovy
projevy.

Izvolskij
v Londýně.

Postavení Izvolského nebylo tedy ani v Anglii snadné; při příchodu vítá jej „Times“ vyčítavě jako spoluviníka Aehrenthalova a v otázce úžin, o niž mu především šlo, narazil rovněž na těžké obtíže. Snažil se ovšem vůči Greyovi vylíčiti požadavek svůj v nejnevinnějších barvách, jako věc, jež může býti opatřena všemi zárukami ve prospěch Turecka; vytýkal, že povolnost Anglie v tomto směru nejlépe sblíží obě moci a umlčí v Petrohradě stranu reakční, sblížení tomu protivnou a k Německu se klonící. Grey naproti tomu, ač nezamítal zásadně změny úžinných řádů, trval na tom, že chvíle není vhodná, a při jednání v kabinetu zejména starší členové liberální strany vytýkali, že veřejné mínění anglické by stěží se smířilo s takovou novotou. Vidělo by v ní jen ruský podíl na kořisti turecké s Rakouskem smlouvený a zbytečné upouštění od staré tradice anglické politiky, zejména kdyby Rusku měl býti otevřen přístup do moře Středozemního, nikoliv však válečným lodím britským opačně vstup do moře Černého.

Anglie
a úžiny.

Poukazovalo se také na to, že nedávná dohoda britsko-ruská o Persii nese nemilé plody tím, že vzrostlý ruský vliv v Teheranu jen posiluje násilnou reakci šahovu proti konstitučním snahám perským ke škodě a hanbě Anglie. Výsledek byl tudíž ten, že Izvolskij byl nucen spokojiti se s bezbarvým a velmi podmíněným projevem zásadní dobré vůle anglické v otázce nové úpravy úžinných řádů, který praktické řešení otázky opravdu odsouval do budoucnosti. Žádoucí úspěch, o němž v Buchlově snil, unikal mu pod rukou a jedinou záchranou pošramocené prestiže osobní jevila se snaha, vyrvati tudíž i Aehrenthalovi, pokud možno, kořist neloyálně uchvácenou a potrestati jeho zálužnost. Rakousko mělo býti předvedeno před soudnou stolicí velmocí, aby pocítilo, že nelze beztrestně rušiti klid Evropy a mezinárodní úmluvy.

Zklamání
Izvolského.

Projekt konference velmocí (15. října).

Konference signatárních mocí berlínského kongresu, jež by jednala i o aneksi i o bulharské nezávislosti, jevila se nejučelnějším prostředkem k tomu cíli, a Grey souhlasil s tím, aby na pořad jednání jejího nebylo dáno jen schválení toho, co se právě stalo, nýbrž i úvahy o otázkách, jako byla peněžítá náhrada pro Turecko za rumelský tribut a východní železnici, případné uvolnění kapitulací v Turecku, otázka krétská, územní kompenzace pro Srbsko, nikoliv však na újmu Turecka, přímořské výhody pro Černou Horu, revize plavebních řádů na dolním Dunaji ve prospěch států balkánských. Ve věcech těch bylo zjištěna zásadní dohoda nejen mezi Anglií a Ruskem, nýbrž také Francie souhlasila s myšlenkou, svolati konferenci k řešení takového souboru balkánských otázek, a 15. října přinesly již pařížské listy její zamýšlený program, v devíti bodech učeněný. Šlo o to, jak se k tomu postaví Vídeň a ovšem i Berlín, kam se Izvolskij chystal nyní přes Paříž odebrati.

Aehrenthalovo hledisko.

V rozruchu, který anekse způsobila, zachovával Aehrenthal sebevědomý postoj. Vůči myšlence územního odškodnění Srbska jevil zásadní odpor, kdežto o konferenci signatárních mocí naznačoval, že monarchie by k ní mohla přivoliti jen, kdyby program předem stanovený s jejím postupem byl shodný, aby se nezdálo, že jako viník před ostatní mocí jest předváděna. Hlediska toho mohl pak rakouský státník tím bezpečněji hájiti, ježto byl jist podporou Německa.

Tam projevoval sice císař Vilém II. ještě dozvuky svého podráždění; 12. října na příklad naznačil přípisem ke zprávě svého cařihradského vyslance Marschalla úplný souhlas s rozhořčením vyslancovým, jež označoval Aehrenthala za zrádce a neštěstí světa. Připojil k tomu pak sám následující poznámku: „Čin Aehrenthalův jeví se stále více zpozdlým kouskem mladého praporčíka. Nám nic neřekl, Izvolskému a Tittonimu učinil jen tak zastřené nápovědi, že se oba cítí podvedeni, na sultána, jehož bylo přece především dbáti, neměl vůbec ohledu a nadto uvalil na sebe podezření dohody s věrolomným rušitelem míru, Ferdinandem Bulharským. Srby uvedl do zoufalého varu, Černohorce krajně podráždil, Kréťany vrhl k povstání, naše dvacetileté namáhavé úsilí v Turecku zničil, Angličany rozhněval a posunul je na naše místo v přízni Stambulu. Při tom těžce pozlobil Rumuny a Řeky svým přátelstvím s Bulhary, rozbil na kusy berlínskou smlouvu a rozvrátil neutěšeně koncert mocí evropských. To jest věru rekordní výkon, jakého nedokázal ještě žádný diplomat! Státníkem širokých rozhledů jistě není“.

Soud Viléma II. o něm.

To byla zajisté pronikavá kritika a pozoruhodný byl zároveň i podnět císařův, aby náprava se stala pomocí těsného dorozumění s Anglií ve věci konference signatárních mocí; neboť při úsilovné snaze Francie o zachování klidu v Evropě bylo věru možno takovou součinností Německa se západními velmocemi naléztí rozumné východisko. Proti tomu byl však rozhodně Bülow, jemuž zachování dobré vůle s Vídní šlo nade všecko a který, ač dobře věděl, že v pozadí akce Aehrenthalovy jest další hazardní hra o úplné zničení Srbska, při svém návratu do Berlína 12. října dal rakouskému vyslanci ujištění, že Rakousko může na plnou podporu Německa počítati „i kdyby nastaly jakékoliv obtíže a komplikace“.

Bülowova „carte blanche“.

To byla „carte blanche“ pro Vídeň a vliv kancléřův u císaře byl tak mocný, že odvrátil Viléma II. snadno od jeho původních hledisek a nadiktoval mu 14. října odpověď Františku Josefovi I., v níž nebylo nižádných námitek proti rakouskému postupu a vtělení okupovaných zemí do monarchie habsburské se schvalovalo jako věc blahodárná pro její další vývoj. Tím zmenšily se ovšem valně vyhlídky na úspěch konference západními mocnostmi i Ruskem navrhované a zároveň vznikala v evropské situaci po prvé výrazně příkrý protiklad tříčlenné dohody té proti spolku německo-rakouskému.

Německé hledisko.

Až dotud stálo v popředí ožehavých otázek evropských především staré napětí mezi Německem a Francií a rostoucí rivalita námořní britsko-německá, kdežto vztahy západních mocí k Rakousku byly klidné a zároveň zdálo se, že také mezi Vídní a Petrohradem vznikají možnosti trvalé dohody. Nyní však, když se Německo hodlalo plnou vahou svou postaviti za novou, rozpínavou politiku Aehrenthalovu, která nejen v Rusku, nýbrž i v Anglii vzbudila takové rozhořčení, vzniká zcela jiná konstelace, mnohem nebezpečnější tím, že dělí Evropu na dva tábory zjevně protikladných snah, vedle nichž v pochybném postoji trvá Itálie, spojená sice svazkem trojspolku s Vídní a Berlínem, při tom však hledající přátelský dotek se západními mocnostmi a vlastními zájmy mnohonásobně obrácená proti Rakousku.

Nové vztahy velmocenské.

Tato povážlivá situace vyhranila se s plnou určitostí zejména, když 23. října do Berlína přijel na své trudné pouti diplomatické Izvolskij a již před ním i srbský ministr Milovanović, aby získali Německo pro kompromisní řešení balkánských otázek ve smyslu konferenčního návrhu, Anglií, Francií a Ruskem nadhozeného. Jejich přijetí nebylo valně vlídné; Bülow přes to, že zároveň i Tittoni z Říma doporučoval ústupnost, prohlásil, že Německo

Izvolskij v Berlíně (23. října).

nepřijme programu konference, s nímž by Rakousko nesouhlasilo. A ve věci té Aehrenthal prohlašoval, že neodmítá sice konference zásadně, činí však podmínkou jejího obelání, aby na ní velmocí aneksi prostě vzaly na vědomí bez jakékoliv diskuse a jakýchkoliv podmínek. Jedině s Tureckem byl ochoten před tím o případnou dohodu ve věci té vyjednávat. Izvolskij vrací se tedy do Ruska s pocitem dokonalé porážky diplomatické a naplněn nenávistí proti Vídni, s níž se ruská politika rozchází podobně, jako kdysi za vlády Alexandra III. v době nastoupení Ferdinanda Koburského na trůn bulharský.

Výrazu dostalo se skutečnosti té zejména v odpovědi, kterou Mikuláš II. 4. listopadu zaslal Františkovi Josefovi I. na jeho list, aneksi ohlašující. Cár v ní neváhá mluvit o trapném dojmu a truchlivých pocitech, které mu rakouský postup ve věci té způsobil, vytýkáje důrazně, že právní postavení Bosny a Hercegoviny jen s výslovným svolením signatárních mocí berlínské kongresu může býti změněno.

Tím byl rozpor mezi Vídni a Petrohradem ostře vyhraněn, zároveň však neméně zřejmě bylo vyznačeno těsné souručenství rakousko-německé v otázce té. Neboť Bülow ujistil nejen 30. října Aehrenthala opět, že v balkánských otázkách přijímá zcela jeho vedení a že chce „die Entscheidung, zu der Sie schliesslich gelangen werden, als die durch die Verhältnisse gebotene ansehen“, nýbrž přiměl i Viléma II., že zajel okázale do Vídně a ve dnech 4.—7. listopadu na záměčku Eckartsau jako honební host Františka Josefa I. prodléval. Zde, zapomínaje svých nedávných výlevů, německý císař vedl si vůči Aehrenthalovi s překypující laskavostí a poskytl tím politice jeho nejvyšší sankci. Dal se patrně svým kancléřem přesvědčiti o tom, že od zeslabeného Ruska vážné nebezpečí nehrozí a že proto v těsném spojení s novou, výbojnou politikou rakouskou bude možno váhu německé moci právě vůči Petrohradu projevit tak, aby Mikuláš II. poznal, že jedině v dobré vůli s Berlínem a nikoliv pomocí západních velmocí může dosáhnouti žádoucího úspěchu.

Právě proto snažil se však Vilém II. zároveň zeslabiti rozpory, které německou politiku na západní frontě zatěžovaly jak vůči Francii, tak vůči Anglii. Byla to zejména otázka marocká, která sporem o uznání Muleje Hafida i trapným případem německého konsulátu v Casablance na výsost byla zjištěna. V ní Berlín náhle jeví ochotu k přátelskému vyřízení rozporu a navazuje s pařížskou vládou s nebývalou vlídností jednání, aby podle

vlastních slov císařových „die elende Marokkoaffäre zum Abschluss gebracht werde“. Byl ve věci té ostatně k smířlivosti podněcován i z Vídně osobním zakročením Františka Josefa I., který příměluve takovou nyní neměl za věc tak nenáležitou, jako několik měsíců před tím příměluve ve věci lodního zbrojení, o niž jej byl Eduard VII. žádal. Než i vůči Anglii snažil se Vilém II. věsti si tak, aby obavy, které tam budila jeho nedávná zásadní neústupnost v otázce námořního zbrojení, byly aspoň poněkud zmírněny vhodnými prostředky publicistickými.

V ohledu tom osvědčil císař ovšem ruku velmi nešťastnou a způsobil sobě samému trpké chvíle episodou, jež účinně osvětlila nezdravou základnu jeho osobní moci. Dotkli jsme se již nahoře toho, že na podzim 1907 ztrávil delší dobu v Highcliffe Castle na ostrově Wightu jako host sira Stuarta Wortleye. V družném kruhu tom mluvil jako obvykle mnoho a horlivý hostitel měl za to, že by nejedno z jeho vypravování mohlo v širších vrstvách anglických působiti příznivě k zmírnění napětí mezi Brity a Němci. Dal tedy úvahy císařovy žurnalistou Firthem dodatečně zpracovati v obšírný článek, který 23. září 1908 císaři předložil. Vilém II. poslal jej k posouzení Bülowovi, kancléř však nevěnoval mu dosti péče osobní, nýbrž svěřil věc svým podřízeným, kteří si ovšem netroufali navrhnouti podstatné změny císařových vývodů. Jsa takto kryt domnělým souhlasem svého kancléře a maje za to, že právě v přítomné situaci úvahy jeho budou užitečné, dal císař článek 28. října uveřejniti v deníku „Daily Telegraph“. Dosáhl tím však jen opaku svých snah a ukázal, jak špatným jest znalcem psychologie německého i britského prostředí národního.

Článek dokazoval totiž, že císař nejen není nepřítelem Anglie, nýbrž že učinil pro ni mnoho dobrého. Zejména vyšlo tu po prvé na jevo, že v době boerské války Vilém II. posílal anglickému dvoru válečné plány k rychlému pokoření Transvaalu, které prý lordu Robertsovi opravdu byly užitečné. Císař přiznával se nadto k tomu, že v tísni války té nejen odmítl podněty Francie a Ruska k pokoření Anglie společnou intervencí, nýbrž, že dal za tepla do Londýna důvěrnou zprávu o machinacích těch. Vytýkal zároveň, že německé loďstvo jím budované není naprosto nebezpečím pro britské imperium, nýbrž že mu v budoucnosti může býti cennou podporou při vybojování převahy bílého plemene v Tichém oceánu proti Japonsku. Při tom připustil však císař, že se svou láskou k Anglii v Německu jest dosti osamocen.

Mikuláš II.
Františku
Josefovi I.
(4. listopadu),

Vilém II.
v Eckartsau.

Marocký spor.

Rozhovory
císařské
na Wightu.

Článek
v „Daily
Telegraph“.

Jeho účinek
v Anglii.

Jen poněkud prozíravý znalec národní povahy britské mohl již napřed tušit, že vývody ty v Anglii nemohou vzbudit než bouři nevole, a tak se také stalo. Anglická publicistika vidí v nich jen nejasný, machiavelistický pokus, vrazit klín mezi Anglii a jejího japonského spojence a překážet zároveň přátelské dohodě s Francií a Ruskem. Domnělá pomoc Vilémova v době boerské války dotýkala se nemile národního sebevědomí britského a ukazovala jej zároveň ve světle nespolehlivého ramenáře a pravého opaku slušného gentlemana. Chlácholivé vývody jeho o lodním zbrojení jeví se dětinskou lstí na uspání britské ostražitosti tím spíše, že právě 28. října vyšel v berlínské „Vossische Zeitung“ pozoruhodný článek vídeňského publicisty a historika Jindřicha Friedjunga, vytykající hloubku zásadního rozporu mezi světovou politikou Anglie a Německa. V něm se pak tvrdilo také, že anglická politika jediné proto v aneksní otázce nyní bije tak prudce do Rakouska, že František Josef I. při srpnové návštěvě anglického krále v Ischlu se nechtěl dát do služeb britských proti Německu.

Vše to dráždilo mocně anglické prostředí a zesilovalo v něm přesvědčení, že rozhodujícím příkazem národního zájmu jest, státi pevně na stráž proti německé rozpínavosti, také Vídeň jako pouhého vasala ovládající, a hledati oporu v dobrém přátelství s Francií i Ruskem. Než také v Německu rozputal nešikovný projev císařův nečekanou bouři odporu takřka obecného.

Bouře ta připravovala se ovšem již po delší dobu. Poměr veřejnosti německé k Vilémovi II. byl zcela zvláštní. Z části rozmazlila jej obdivem jeho duševní všestrannosti a svěžesti, který roznášel setbu dvorského byzantinismu i do širších kruhů měšťanské společnosti, tradici monarchismu proniknutých. Zároveň neutichly však nikdy hlasy odsuzující císařovou zbrklou mnohomluvnost a nevkusný nadbytek hereckého pathosu; pocit, že v neposedném, věčně svět vzrušujícím panovníku jest cosi chorobně přepjatého, nedal se zapuditi. Oko bloudilo mimoděk co chvíli s honosně lesklé přilbice na zmrzačelou paži Vilémovu a klidné Německo se nepoznávalo ve svém císaři, za nímž se do legendární výše týčil stále veliký přízrak nezapomenutelné postavy Bismarckovy. Nepříjemný pocit, spojený s těmito postřehy, vzrůstal pak tím více, čím častěji se mluvilo o stínech osobního režimu. Při nevyspělosti politického cítění, jež vyznačovala veřejný život německý, i vzdělané kruhy uvědomovaly si namnoze nedostatky ústavního stroje a jeho podstatnou závislost na moci a náladě panovníkově teprve, když všemocné prostředí dvorské se stávalo terčem vážných útoků publi-

Dojem
v Německu.

Vilém II.
a německé
prostředí.

Osobní režim.

cistických a jeho chronique scandaleuse předmětem obecných rozhovorů.

V ohledu tom přinesla sice již první leta „nového kursu“ rozličné působivé ukázky, ale hlavní útok se začal teprve roku 1906. Tehdy Maxmilian Harden, jsa namnoze popichován odstaveným baronem Holsteinem, vyprázdnil ve své „Zukunft“ před zraky užaslého Německa svrchovatou nádobu dvorské špíny zprávami o povážlivém rázu kamarilly císaře obklopující v t. zv. Liebenberger Tafelrunde. Jeho nejlepší osobní přátelé a důvěrníci, jako byl nedávno na knížetě povýšený Filip Eulenburg nebo místní velitel berlínský hrabě Kuno von Moltke, stanuli tu před zrakem národa jako zrůdní homosexuálové a dekadentní pěstovatelé spiritismu i jiných sentimentálních zvráceností, kteří zatahují panovníka do ovzduší nebezpečného namnoze i pro správné vedení politiky zahraniční. Procesy, které proti Hardenovi byly zahájeny a po dlouhé měsíce se vlekly, zvětšily pak jen ještě a prohloubily dojem jeho odhalení, zejména, když v květnu 1908 státní nadvládnictví bylo nuceno proti knížeti Eulenburgovi vznést žalobu pro křivou přísahu. Ostatně také rozličné satyrické listy, zejména mnichovský „Simplicissimus“, obracely účinné šípky trpké kritiky proti dvorskému prostředí berlínskému, tlumočíce nespokojenost pokrokových skupin v uměleckém prostředí německém s všetečností, s jakou císař se vyjadřoval o nejvyšších hodnotách duševních, vnucuje národu své evangelium zcela zatuchlých názorů estetických stejně v literatuře jako v umění scenickém i výtvarném.

Marně stavěl Vilém II. proti proudu tomu vyzývavé své heslo „Schwarzseher dulde ich nicht“. Prozíravé vrstvy národa podléhaly v otázce vedení státního stále zřejměji trapnému pessimismu a škodolibý posměch ostatní Evropy je páčil, když odhalení Hardenovo o osobním režimu „eunušského byzantinismu“ byla zesílila současnou publikací memoirů bývalého kancléře knížetě Hohenlohe a císař opětovně osvědčoval svou ukvapenost projevy, jako bylo honosné prohlášení hraběte Zeppelina za největšího muže 20. věku, telegram bavorskému princovi vladaři drsně kritisující sněm bavorský, stranické zasahování do dědického sporu o vévodství Lippe a jiné podobné. Rostla obava, že náládovost panovníkova a vlivy kamarilly ohrožují správný výběr mužů opravdu schopných pro vedoucí místa v generalitě i byrokracii, a těžké stíny ty kontrastovaly výrazně s vypjatým sebevědomím, které v německém prostředí stálý rozkvět hospodářské síly probouzel. Politické motivy zostřovaly pak věc tu nemálo. Sociální demokraté, nesouce těžce

Kampaň
Hardenova.

„Simplicissimus“.

Německé
rozladění
národní.

Politické
strany.

svou porážku volebn z ledna 1907, zdvojnásobovali své útoky na nedemokratickou podstatu veřejného života v celé říši a zejména v Prusku; centrum, Bülowovým blokem od moci odtištěné, toužilo rovněž po brzké odvetě. Než také strany ve vládní většině zastoupené nebyly spokojeny.

Od algeciraského neúspěchu jevila se jim zahraniční politika Viléma II. příliš vlažnou. Jak konservativci opření o agrární kruhy, tak národní liberálové těsně spojení s velkým průmyslem shledávali, že by Německo mělo častěji si dupnouti, zejména proti Anglii „Německu slunce zastírající“, ale také proti Francii, proti níž právě nedávno událost v Casablance mocné rozhořčení rozpoutala. A do této nálady vpadla zápalná jiskra neprozřetelného článku v „Daily Telegraph“, v němž většina německého národa vidí nedůstojné nadbíhání Anglii, hanbíc se zároveň za nemožné jednání císařovo v době války jihoafrické, kdy celý národ německý stál na straně chrabřých boerů a nyní se měl dovědět, že jeho císař, který přece depeší Krügerovi svou podporu jim byl sliboval, Britům proti nim válečné plány posílal a intervenční pokusy Francie a Ruska potutelně mařil.

Vědomím tím vzkypělo vše, co se bylo tak dávno strádalo na odporu proti Vilémovi II. a jeho vládním methodám. Měla-li ostatní Evropa již dlouho tísnivý dojem, že ohromný stroj německého státu a těžký meč německý jest v ruce nebezpečného ctižádostivce, převládlo nyní v Německu přesvědčení, že je to ruka buršíkósního mluvky řízená z pološera dvorské džungle nezodpovědnými živly. Nejen v novinách opozičních stran, nýbrž i v říšském sněmu ozval se hotový příval hlasů vytýkajících skutečnost tu a žádajících rychlé nápravy, aniž se ukazoval, kdo by chtěl Viléma II. proti této náhle rozpoutané bouři účinně bráti v ochranu. Bülow, který svou nedbalostí zavinil, že článek opravdu vyšel, byl v nesnadném postavení. Hned po publikaci článku prohlásil sebe i zahraniční úřad za vše zodpovědným a nabídl císaři demisi, jež byla však odmítnuta. Chystal se k obraně svého panovníka v říšském sněmu, vida však, že ani konservativci staropruského tábora nezatajují své nespokojenosti s císařem, rozhodl se, že obrátí rovněž zbraň svou raději proti panovníkovi, aby jej ještě více než dotud ochočil a svému vedení podrobil.

V řeči 10. listopadu v říšském sněmu pronešené připojil se tedy kancléř sám k táboru kritiků, přiznal, že vývody císařovy v „Daily Telegraph“ nebyly nikterak šťastné, a vyslovil naději, že Vilém II. v budoucnosti bude i ve svých soukromých hovorech zachovávat větší zdrženlivost, nezbytnou

v zájmu jednotné politiky i vážnosti koruny. To byla přísná důtka panovníkovi vlastním kancléřem, jaké svět dotud neviděl, a přes to rozléval se i pak v říšském sněmu příval řečí, císaře bez milosti posuzujících a žádajících zároveň záruk, že osobní režim pomine a ustoupí zdravějšímu způsobu vlády.

Skoro se všech stran hlásilo se toto přání a bylo lze tázati se, nestanulo-li Německo na důležitém mezníku svého vývoje, kdy absolutism jen zlehka zakrytý ústavní kulisou konečně ztroskotá a způsob parlamentní vlády nad ním zvítězí. Chvilé k tomu zdála se příznivou, neboť Vilém II., úplně zaleknutý útoky tolika odpůrců, takřka onemocněl strachem před možnými důsledky, zejména když se mu doneslo, že v kruhu spolkových knížat se ozvaly hlasy o možnosti jeho abdikace.

Příšera takového dokonalého ztroskotání stanula po prvé, ne však naposledy před císařovým zrakem a odňala mu všechnu schopnost skutečného odporu. Bülow, který jej tak podivně opustil, měl pak proti němu ještě další šíp v toulci tím, že se mu podařilo aspoň z části potlačit jiný interview císařův, který Vilém II. měl několik měsíců před tím s americkým žurnalistou W. B. Halem v Kielu a kde mluvil zase nenávisťně i o Eduardovi VII. i o Anglii, zrazující prý bílé plémě svým spolkem s Japonskem. Byly tu i fantasmie, jak Německo a Spojené státy spolu s Čínou a islamským světem porazí tento hanebný spolek v Tichém oceánu a zbabí svět poručenství britského loďstva. Interview ten, kdyby byl plně vyšel, mohl ještě více stigmatizovati císaře jako lhavého žvanila pochybné přítčnosti, a Bülow zachycením jeho plného znění, již z části tištěného v časopise „Century“ a „New York World“, zesílil značně své postavení vůči císaři.

Když se s ním konečně po jeho návratu z jižního Německa 17. listopadu osobně setkal v Novém paláci v Postupimi, zela ovšem mezi oběma muži hluboká propast. Císař viděl v někdejším favoritovi, jenž nesl na publikaci v „Daily Telegraph“ stejně vinu jako on sám, hanebného zrádce, za kancléřem stál však říšský sněm i většina veřejného mínění, z něhož zaznívaly hlasy otevřeně označující císaře za „hrobaře německé moci a vážnosti“. Bylo třeba vykoupiti si mír ponížením aspoň dočasným. Vilém II. vyslovil tedy Bülowovi plnou důvěru a zmocnil jej k uveřejnění prohlášení, v němž se pravilo, že císař, ač má přehánění veřejné kritiky svých činů za nespravedlivé, vidí hlavní úkol svůj v zajištění spolehlivé politiky říšské „unter Wahrung der verfassungsmässigen Verantwortlichkeiten“.

To byla opravdu porážka osobního režimu a pád s výše bohorovnosti,

Rozruch
proti
Vilémovi II.

Postup
kancléřův.

Jeho projev
z 10. listopadu.

Zdrčenost
Viléma II.

Interview
s Halem.

Vilém II.
a Bülow.

kteřý Viléma II. dočasne učinil chorým mužem a zanechal zejména v duševním životě jeho těžké stopy. Podle soudu svého okolí nenabyl již nikdy více jásavé sebedůvěry předcházejících let; proti úderu v Björkö roku 1905, kdy rovněž Bülow to byl, který mu nalil hořkosti do domnělého kalicha vrcholného úspěchu, byla to rána mnohem horší a předzvěst zlého stáří, v němž strach před konečnou katastrofou jednou pojatý již těžko mizí z duše.

Šlo ovšem zároveň o to, jak dovede Bülow vítězství svého užiti a vytěží-li z něho co pro zásadní změnu vládní soustavy v Německu. A ve věci té se ukázalo, že kancléř naprosto nepomýšlí na to, aby se pokusil o úkol vážného dosahu a o vytvoření trvalých záruk ústavnosti v říši. Strany politické pak, v nichž převahu měli řemeslní kupčící s veřejnou mocí nad tvořivými duchy státnickými, nedovedly rovněž kritiku svou provázeti určitou vůlí k podstatné změně kladné, jak to navrhovali zejména někteří demokraté, na příklad Friedrich Payer a Friedrich Neumann. A tak trapná, všecek národ vzrušující mezihra vyzněla na prázdno. Zjistila jen prostředí německé, znevážnila jeho ústavní řády před Evropou a zanechávala podstatu moci v rukou panovníka, jenž porážkou a utrpením sice zhořkl a znervosněl, ale tím jen ještě více nebezpečným se stával ve chvílích kritických, kdy jedině pevná a cílevědomá ruka může loď odvrátit od hroživých úskalí.

Takové byly vnitřní poměry německé ve chvíli, kdy říše stavíc se Rakousku po bok v aneksní krizi ostatní velmoci vyzývala k vážné zkoušce silácké. Než ani v habsburské monarchii stav vnitřní nebyl vábnější. S počátku ovšem šlo vše hladce. Když po zahájení delegací v Budapešti 8. října Aehrenthal odůvodňoval nutnost anekse, vytýkáje mimo jiné také, že byla nezbytná jako „Affirmation des Machtgedankens der Monarchie“, byly vývody jeho přijaty většinou příznivě. V uherské delegaci schvalovala ji i strana neodvislosti, a výtky činěné tu pro postup ministrem zvolený byly jen zcela podružné. Maďarům šlo spíše o to, aby výrazu došla historická práva koruny sv. Štěpána na Bosnu a Hercegovinu, jichž se císař ostatně dotkl aspoň v svolání k obyvatelstvu anektovaných zemí. Uhři žádali však mnohem více a min. předseda Wekerle neváhal v zákonu předloženém říšskému sněmu o aneksi vytknouti, že stará státoprávní závislost Bosny a Hercegoviny na uherské koruně jest její platnou podporou, což ovšem zase před Litavou bylo s nelibostí přijato, kdežto Charvati v delegacích vytýkali, že měl býti v historické motivaci jmenován král charvatský.

V delegaci rakouské aneksi schvalovali Němci liberální, křesťanští sociálové i konservativní velkostatkáři, velebíce čin Aehrenthalův jako počátek velmocenské regenerace říše; němečtí radikálové nesmlčeli ovšem nebezpečí přírůstku Slovanů a obavy, aby říše německá nebyla poškozena ve svých tureckých zájmech. Poláci neměli námitek a horlivě vítali aneksi chorvatští pravaši i klerikální Slovinci v čele se Šusteršicem a Korošcem. Pozoruhodným zdálo se pak, že v diskusi delegační 9. října pro aneksi se vyslovili nejen čeští sociální demokraté, nýbrž i vůdčí politik mladočeský Dr. Kramář, jenž při tom sice varoval před všenněmeckým rozpětím, ale přimlouval Srbům, aby se s nezbytností smířili. Příčina tkvěla jednak ve snaze, neodtrhnouti se v delegacích od společného postupu s ostatními Slovaný, a zvláště v domněni, že ruský souhlas k aneksi v Buchlově byl opravdu získán. Působily tu stále ještě illuse o vlastních směrnicích politiky Aehrenthalovy, jež stály u kolébky novoslovanství, a snaha, vytěžiti z věci co nejvíce pro cíle pozitivní politiky mladočeské.

V zápětí bylo však kouzlo zlomeno. Zprávy o tom, jakou bouří nevole anekse v Rusku způsobila, přehlušily rychle podmíněný souhlas Kramářův, a změnily úplně jeho názor na věc tím spíše, že také české prostředí se většinou postavilo proti nové politice na Balkánu. Poslanec Klofáč, jenž záhy po prohlášení anekse navštívil Bělehrad, dal tam v rozhovorech se srbskými novináři nepokrytě projev této skutečnosti, které se dostávalo i v českých listech hlasitého výrazu.

V posledních měsících roku 1908 byla v Čechách vůbec měrou mnohem větší než před tím na postupu radikální kritika pozitivní politiky, zosobněné součinností Fiedlerovou a Práškovou v kabinetu Beckově. Vládě vyčítáno, že trpí a takřka favorisuje útlak českých menšin vzkypělou útočností německého nacionalismu, že zdržuje nutnou opravu volebního řádu sněmu českého a trpí tam bez protestu vládních zástupců německou obstrukci. Když vláda konečně podala návrh volební opravy, došlo ve sněmu při jeho projednávání 14. října k srážkám, při nichž se strany Němců zpívána zase „Wacht am Rhein“, načež vláda po přání jejich 15. října telegraficky sněm odročila. Do ohně české nespokojenosti oleje přilávalo pak provokativní vystupování buršáckých spolků v Praze.

Za nálady té bylo české prostředí velmi vnímavou deskou ozvučnou pro postup Aehrenthalův a státoprávní radikalism nabyt zvláště vhodnou příležitostí k úspěšným útokům proti pozitivní a austroslavistické politice. Již

Nedostatek ústavních důsledků.

Rakouské poměry.

Uhři a anekse.

Rakouská delegace.

Dr. Kramář.

Odpor český.

Sněm v Praze.

při sněmovních volbách v březnu 1908 spojila se strana radikálně pokroková se stranou radikálně státoprávní v jedinou stranu státoprávně pokrokovou. Vedle Ant. Hajna, K. St. Sokola a A. Kaliny vystupuje do popředí mladší četa úderná v čele s V. Dykem a L. Borským v měsíčníku „Pokroková Revue“ a deníku „Samostatnost“. Vůdčím heslem jí jest orientace zřejmě protirakouská, jež odmítá krotké smiřovačky pozitivních politiků, žádajíc státoprávního řešení české otázky na základě smělych hledisek evropské politiky, jímž by se otázka naše stala složkou mezinárodní. Dosáhnouti skutečně samostatnosti a státovosti český národ může patrně jen při veliké konflagraci evropské; proto nesmí utonouti v náladě humanitního pacifismu, hlásané realismem a sociální demokracií jako samospasitelné credo pokrokové; a rovněž není pravda, že by český národ pro svůj malý rozsah nebyl schopen řádné existence státní a jen v rámci většího celku měl záruku náležitěho vývoje.

Jeho naděje.

Tak stanul český státoprávní radikalism v ostrém protikladu proti novému imperialismu rakušáckému z Vídně hlásanému. Názory ty působily sice zatím v uvědomělé vyhraněnosti jen v kruhu poměrně úzkém, měly však aspoň všeobecnou ozvěnu v citovém životě národa českého, stejně jako náběhy k antimilitaristické propagandě proti Rakousku zahrocené, jež v řadách národního dělnictva se hlásila a na niž již roku 1907 generál Conrad byl vůdčí kruhy upozorňoval.

Antimilitarism
český.

Veškeré tyto složky působily s sebou při vzrůstu neklidu v Čechách a při projevech sympatií našeho národa k srbskému odporu proti aneksi, hlasitým voláním slávy Srbsku za protiburšáckých demonstrací se projevujících tak zjevně, že vláda pohrozila výjimečným stavem v Praze a i v pařížských listech se objevily články, jako článek Gauvainův z 19. října, na protirakouský kvas v Čechách ukazující. Proto také čeští zástupci v delegacích rychle obrátili, odsuzující přezíravý a pohružný postoj Vídně proti Bělehradu a přimlouvající se za to, aby monarchie aneksi vykoupila vhodnými ústupky Srbsku.

Pád Beckův
a vláda
Bienerthova.

Výsledkem tohoto vzepření se Čechů proti vládě bylo pak vystoupení Fiedlera a Práška z ní a krise, jež se skončila 7. listopadu pádem Beckovým. Nastupuje úřednický kabinet svob. pána Bienertha, vnuka Schmerlingova a suchého byrokrata, v němž český živel zcela nevýrazně zastupovali odb. přednosta Dr. Kaněra jako správce ministerstva školství a moravský politik Dr. Žáček jako ministr krajan; význačnou protiváhou byl jim pak německý

ministr krajan Dr. Schreiner, přední štváč v boji proti českým menšinám, a nezdar pozitivní politiky, spravedlivý smír s Rakouskem hledající, jevil se dokonalým. Zároveň byl však i vlašský živel, podrážděný soustavným odmítáním university v Terstu a srážkami italských studentů s německými nacionály na universitě vídeňské, uváděn do prudkého varu a také poměry uherské jevil obraz málo utěšený.

Vláda někdejší oposice s Wekerlem v čele uhýbala se stále dodržení závazků z roku 1906. Postupujíc příkře proti Charvatům odsouvala slib volební reformy a proti požadavku zvýšeného kontingentu rekrutů stavěla podmínky nových ústupků maďarské řeči ve společném vojsku. Proti nim zdvihá však výrazný protest zejména nástupce trůnu František Ferdinand a s ním jak vůdčí osobnosti v generalitě, tak všecek „velkorakouský“ a křesťansko-sociální tábor ve Vídni. Proto mohlo se právem v ústech zkušeného francouzského pozorovatele octnouti tvrzení, že prý jubileem šedesátin vlády Františka Josefa I. habsburská monarchie vrací se vlastně zpět ke zmatkům jeho nastoupení roku 1848.

Věci uherské.

Na zahraniční politiku její věc však neměla valného vlivu, naopak, Aehrenthal vystupuje s tuhým sebevědomím a bez jakékoliv ochoty k podstatným ústupkům v otázce aneksní. Vůči srbskému nároku na kompensaci územní, a zejména vůči myšlence, aby postoupením proužku bosenské půdy království získalo spojení s Adrií a přímého doteku s Černou Horou, jak toho hájil zejména také vědeckými důvody známý geograf srbský Jovan Cvijić ve svém spisu „Anekse Bosny i Hercegoviny a srbský problém“, staví kategorický odpor a neprozrazuje ani valné ochoty k případným kompensacím hospodářského rázu, nýbrž dává rozpoutati ve vídeňském tisku stupňovaným útokům na Srbsko a jeho panovnický rod. V otázce konference signatárních mocí trvá pak na hledisku, že Rakousko by ji obeslalo jen na záruku, že se tam nerozvine vůbec diskuse o přípustnosti anekse, nýbrž hotová věc prostě schválí bez tíživých podmínek. Naproti tomu z Petrohradu Izvolskij usiloval právě o to, aby na konferenci postup Rakouska byl podroben náležitě kritice a vyvážen případnými ústupky. Postavení jeho bylo však od počátku znesnadněno hrozbou Vídně, že v případě takovém rakouská diplomacie před celým světem ukáže, jak s ruské strany nejen v letech 1877—1897 opětovně byl slibován případný souhlas s aneksní, nýbrž že Izvolskij sám v červenci Aehrenthala k ní přímo ponoukal, a to i s ohledem na sandžak novopazarský.

Pevný postoj
Aehrenthalův.

Odmítnutí
srbských
návrhů.

Prozrazení nemilé věci té, jež mohlo v národním prostředí ruském i srbském vyvolati prudké rozhořčení, viselo nad ministrem jako Damoklův meč a zároveň zeslabovala jeho postavení podstatně skutečnost, že nesměl pomýšlet na to, aby ruské požadavky v krajním případě podepřel silou meče. Tak daleko zotavení říše císařské z pohrom let minulých ještě nepokročilo a také jeho západoevropští přátelé nemínili jíti s ním až do těch konců. Francouzská vláda stála stůj co stůj o zachování evropského míru a Grey psal 29. října výslovně svému vyslanci do Petrohradu, že jest ochoten dáti Rusku v aneksní otázce diplomatickou podporu, ale nic více.

Proto marně se namáhali srbský následník Jiří a Pašić v Petrohradě přiměti cíře a jeho vládu k tomu, aby jim dali slib branné pomoci. Marně Pašić dovozoval, že Srbsko jest rozhodnuto podstoupiti s Rakouskem nerovný boj, byť tím dávalo v sázku celé své bytí. Izvolškij i cář sám ubezpečovali jej, že věc bosenská nebude konečně vyřízena, ani kdyby signatární moci nyní aneksi výslovně uznaly, ježto boj Slovanstva s germánským světem dříve nebo později přece vzplane a v něm patrně se shroubí strouchnivělá budova habsburského panování nad slovanským jihem. Dlužno prý však vyčkati, až k tomu bude vhodná chvíle a mocenské podmínky příznivější; nyní Rusko nemůže válečnou sázku na sebe vzíti. A také z Londýna i z Paříže zněly podobné hlasy. Eduard VII. odmítl přijmouti návštěvu následníka Jiřího, ježto by tím prý byly buzeny naděje, kterých nelze splniti, a 18. listopadu došlo dokonce v Bělehradu k diplomatickému zákroku, kterým Rusko, Francie, Anglie, Itálie a Německo srbské vládě přimlouvaly, aby nepřiosťřovala napětí stahováním vojska do obranných posic u Bělehradu a tvořením dobrovolných čet.

Za poměrů těch bylo pochopitelno, že ve svém diplomatickém souboji s Izvolským, který se neutěšeně vlekl po týdny a měsíce, Aehrenthal zachovával přesvědčení, že účinné trumfy jsou jedině v jeho rukou. Prozrazoval to i dlouhý list, který poslal František Josef I. Mikulášovi II. 7. prosince jako odpověď na jeho nevrlý dopis ze 4. listopadu. Byla to vlastně úvaha o tom, jak při obtížích, které nutně vznikají geografickými a národními předpoklady mezi Rakouskem a Ruskem, úkolem dynastií jest, rozpory ty vyrovnávati, s velmi tendenčním vylíčením zásluh, jež si v tom ohledu císař rakouský o Rusko zjednal zejména za nedávné války rusko-japonské a jak krajním sebezapřením, jen aby v Petrohradě nemilého dojmu neučinil, nevyužil ani možností hospodářsko-politických, které se mu na Balkáně při tom otví-

raly a na něž měl prý právo k vyrovnání velikých územních úspěchů Ruska na východě. Nechyběl při tom ani výrazný šleh proti červencové iniciativě Izvolského v otázce aneksní a pokus o důkaz, že jedině vytvořením rychlého fait accompli v otázce té se předešlo těžkým sporům diplomatickým, jež by byly patrně asi vedly spíše k válce než k dohodě.

Vývody ty působily v Petrohradě ovšem jen ještě dráždivěji a odpověď cářova na ně, zasláná do Vídně 17. prosince, stala se proto projevem ve vzájemných stycích korunovaných hlav zcela neobvyklým. Mikuláš II., jehož péro tu vedla namnoze osobní roztrpčenost Izvolského, útočil v ní přímo na Aehrenthala, vytýkáje mu neslušnou věrolomnost i v otázce sandžacké dráhy, i vzneužití úmluv buchlovských; stěžuje si také na urážlivé nedbání důvěrného rázu dohody z roku 1897 s jeho strany a prohlašuje, že povážlivé metody Míčového náměstí jej donutily k opatření, podle něhož příští cařiští ministři ve styku s Aehrenthalem mají se zdržeti jakýchkoliv důvěrných způsobů a obmeziti na jednání přesně úředního rázu. Zároveň varoval pak Mikuláš II. rakouského císaře důrazně před útočným postupem proti Srbsku; veřejné mínění ruské, zneklidněné hromaděním vojska rakouského v srbském pohraničí, zjitřil by prý každý podobný čin takovou měrou, že by z toho mohla srážka nepřátelská vzniknouti mezi Ruskem a Rakouskem a s ní celá hrůza evropské války.

To byla slova jistě velmi závažná a provázelo je skoro úplné přerušení společenských styků dvorské společnosti petrohradské s rakousko-uherským vyslanectvím. Naproti tomu nutila však nedostatečná pohotovost vojenská ruskou politiku, že couvala před vším, co by válečné nebezpečí přece jen neodvratným učinilo; neboť nebylo pochybností o tom, a také kancléř Bülow přiznal to v pozoruhodné řeči v říšském sněmu 7. prosince, že Německo trvalo pevně po boku Rakouska a že by i s ním bylo Rusku bojovati.

Dva dny potom, co byl cářský list poslán do Vídně, učinil tedy Izvolškij ústupek se svých původních požadavků, připouštěje v cirkulární depeši ruským zástupcům u velmocí, že diskusse o podmínkách uznání anekse nemusí se konati přímo na konferenci, nýbrž předchozím jednáním diplomatickým. Tím blížil se aspoň formálně hledisku Aehrenthalovu, ač nikoliv ještě v otázce požadovaných kompensací. A také výklad, který měl v dumě 24. prosince, nebyl nikterak příkrý, aby zavíral cestu konečné dohodě. Snaže se čeliti útokům, které se v Rusku dály proti jeho buchlovským úmluvám, naznačoval, že Rusko opravdu v otázce anekse již z minulosti ne-

mělo ruce zcela volné. Kládl sice váhu na to, že konference musí přezkoušet změny, kterými na Balkáně berlínská smlouva byla porušena, a pečovali o to, aby nový stav právní tu byl vytvořen se zřetelem k legitimním nárokům všech států, změnami těmi dotčených; doporučoval dokonce státům balkánským, aby spolu s Tureckem se seskupily v šik solidární na obranu svých zájmů, naznačoval však zároveň dosti zřetelně, že Rusko nemíní pro věci ty k zbrani sáhnouti.

To posilovalo ovšem Aehrenthala v rozhodnutí, neustupovati podstatně od původního stanoviska, a rovněž nedal se zviklati ve věci té hlasy, které zaznívaly z Itálie. Tam veřejné mínění, podrážděné zároveň srážkami vlašských studentů s německými na vídeňské universitě a neústupností vlády rakouské v otázce university terstské, projevovalo se opětovně hlučnými demonstracemi irredentistickými a s obecným jásosem byla na počátku prosince přijata zejména řeč, kterou v komoře pronesl starý Garibaldovec Fortis, vytýkaje, že není možno dále snášeti rostoucí zbrojení rakouské na italských hranicích, jež prý dokazuje, že habsburská monarchie jest jediným vážným nepřítelem národních zájmů vlašských. Ministr věcí zahraničních Tittoni pokusil se sice 4. prosince uklidňovati rozruch ten poukazem na výhody, jež trojspolek Itálii přináší; ale i on snažil se přes Berlín působiti na Vídeň ve smyslu větší povolnosti v otázce aneksní a pokoušel se cestou tou otrásti postavením Aehrenthalovým podobně, jako činil cár svým dopisem. Než účinnost tlaku jeho byla nedostatečná, ježto podobně jako Rusko, ani Itálie nebyla k případné válce připravena a její váhu v mezinárodní politice zmenšilo nadto v zápětí hrozné neštěstí národní, které 28. prosince přineslo osudné zemětřesení v Messině.

Umíněný a sebevědomý postoj Aehrenthalův nebyl ostatně dotčen ani rostoucím neklidem v Čechách, vyvěrajícím zároveň ze slovanských sympatií i z nespokojenosti s vnitřními poměry. Vojenské úřady stěžovaly si tu na protimilitaristickou propagandu a demonstrace, které trvaly nejen v Praze, nýbrž i v některých venkovských městech, na příklad v Mladé Boleslavě, kde při odjezdu vojenských posil do Bosny zaznívaly prý dokonce povážlivé výkřiky: Nestřilejte na Srby, střilejte na své důstojníky. Vláda čelila hnutí tomu prohlášením náhlého soudu v Praze a postavením šibenice na dvoře budovy zemského soudu právě 2. prosince, v den jubilea šedesátin panování Františka Josefa I., což nezůstalo zejména v Bělehradě nepovšimnuto a vedlo tam k hlučným projevům nadšení pro Čechy

a k novinářským úvahám o obecné prohnitosti monarchie habsburské.

Tak končil se rok 1908 v náladě ponuré, kterou správně charakterisoval „Journal des Débats“ slovy „Letošní vánoce nejsou svátkem radosti, nýbrž zdají se spíše pouhou předzvěstí brzkého umučení; žádná z otázek zdvižených rakouským atentátem na klid Evropy není vyřešena.“ Opravdu situace zaplétala se podivně a stávala záhadnou zejména také důležitou změnou, která se od některé doby udála v úmyslech Aehrenthalových.

Především bylo zjevno, že ministr nestál již nikterak bez rozpaků na stanovisku válečné strany vídeňské, která s Conradem v čele tlačila císaře k bezodkladnému rozetnutí diplomatických obtíží mečem, pádným úderem na Bělehrad a zničením Srbska, jehož nutnost vídeňská žurnalistika v čele s Danzerovou „Armeezeitung“ zcela otevřeně hlásala v úvahách do krajnosti dráždivých a urážkami srbského národa přesycených. Viděli jsme, že před provedením anekse také Aehrenthal s hlediskem tím v celku souhlasil a ještě v září 1908 otevřeně je přiznal vůči německému státnímu tajemníku Schönovi. Nyní počal však obracet a politice své klásti cíle mnohem střízlivější. Vzdává se radikálního plánu dělení království srbského a spokojuje se jen s vyhlídkou na jeho důkladné pokoření, které by patrně mohlo zlomiti nebezpečné sebevědomí Srbů a učiniti je podobně jako v době Milanově pokorným klientem monarchie, pokud možno svazkem hospodářské závislosti k ní pevně připoutaným.

Aspoň psal již 8. prosince 1908 v důvěrném dopise kancléři Bülowovi výslovně, že neumoudří-li se Srbové do dvou měsíců, Rakousku asi opravdu nezbude, než válku jim vypověděti. Aby se boj však nerozšířil, hodlá prý monarchie hned na jeho počátku dáti ostatním velmocem závazné prohlášení, že jde pouze o obranný čin Rakouska, které naprosto nemíní nezávislost a územní integritu Srbska a Černé Hory poškoditi. A že věc byla míněna vážně, dokazuje i dopis, který o něco později, 18. ledna 1909, císař František Josef I. zaslal cári ruskému jako odpověď na jeho list ze 17. prosince. V něm, vedle rozličných potouchlých a nepřívětivých vývodů, zahrocených zvláště proti Izvolckému jako inspiratoru listů cárových, nalzáme opravdu ujištění, že Rakousko nemíní nikterak sáhnouti na samostatnost a územní celistvost Srbska a Černé Hory, i kdyby jejich provokativní chování a „chimérické touhy“ říši habsburskou donutily k užití zbraně proti nim.

Závazků takových, byť i podmíněné účinnosti, byl by asi rakouský ministr sotva vyslovoval s určitostí slavnostní, kdyby byl trval při úmyslech,

Aehrenthal
a plán
zničení Srbska.

Jeho list
Bülowovi
z 8. prosince.

Řeč Fortisova
v Římě.

Neklid
v Čechách.

jaké s ohledem na Srbsko původně měl. Snad mělo na něho ve věci té vliv neočekávaně rozhodné postavení, které některé velmoci, zejména Anglie, zaujaly již proti pouhému provedení anekse, a není vyloučeno, že také z Berlína bylo v podobném směru působeno, ač Bülow jinak trval při své „carte blanche“, rakouskému postupu na Balkáně podepsané. Zároveň nezůstal však na rozhodnutí Aehrenthalovo bez vlivu patrně ani zřejmý odpor vůdčích politiků maďarských proti jakémukoliv dalšímu rozmnožení počtu Slovanů v monarchii, které by zničení a rozdělení Srbska nepochybně přineslo. Shrnuj všechny tyto důvody později vůči německému vyslanci, vykládá mu, proč ustoupil od myšlenky rozdělení Srbska. „Taková násilná politika“ pravil, „dá se v našem věku těžko obhajovati a nahromadila by i pro budoucnost v Evropě příliš mnoho hořlavin. Jest třeba věci jihoslovenské dáti raději zvolna uzrání a jen krok za krokem postupovati také se zřetelem na obtíže dualistického řádu monarchie a nedostatečně vyhraněné poměry anektovaných krajů.“

Touto změnou zásadního hlediska počal se ovšem zároveň rozchod Aehrenthalův s krajním křídlem válečné strany vedeným generálem Conradem. Neboť šéf generálního štábu byl velmi zklamán, když se mu ministr 17. ledna přiznal ke změně svého hlediska a za cíl politiky rakouské pro nejbližší leta označil pouhé zajištění Bosny a Hercegoviny pro mocnářství, vytýkáje, že dalšího přírůstku srbské oblasti národní by nyní nebylo lze s užitkem strávit. To prý bude asi teprve úkolem některého nástupce Aehrenthalova.

Conrad byl ostatně rozhořčen i obmezením, které ministr věcí zahraničních ukládal jeho odborným přípravám pro náhlý úder na Srbsko; stavěl se proti jakýmkoliv opatřením, jež by měly ráz mobilisační, a souhlasil jen se zesílením pohotovosti v anektovaných zemích a v Dalmácii několika praporek činné služby tam přesunutými. Jinak ovšem vojenská správa rozvíjela horlivou činnost přípravnou pro zajištění úspěšné mobilisace a Conrad uvítal s uspokojením zejména, že mu bylo konečně dovoleno učiniti, na co od delší doby byl naléhal, totiž aby mohl vstoupiti v přímé jednání s šéfem generálního štábu německého hrabětem Moltkem o stanovení základních rysů válečného plánu pro případný veliký zápas evropský. Neboť přes těsnou dohodu politickou mezi Vídní a Berlínem nebylo ještě žádné odborné konvence vojenské, jež by součinnost spojeneckou obou armád upravovala a z nich takto vytvářela jednotný nástroj úderný. Teprve memorandum, které Conrad na základě svolení obou vlád 31. prosince 1908 do Berlína zaslal,

byl učiněn první závažný krok v tomto směru a vážnost situace evropské aneksní zjištěná nabyta tak význačného potvrzení.

V popředí obecné pozornosti v ohledu tom zůstával stále jednak neuspokojený stav vleklého a osobními nevrlostmi obou vůdčích ministrů zhořklého vyjednávání mezi Vídní a Petrohradem o ráz konference signatárních mocí, jež by aneksní krizi rozřešila, zároveň působilo však rostoucí napětí mezi Vídní a Bělehradem obavy nejvážnější. Neboť snahy zástupců rozličných velmocí o uklidnění myslí v Srbsku neměly pražádného účinku; bojovné projevy vídeňské i bělehradské publicistiky křížily je dokonale stejně jako přípravné kroky vojenské té i oné strany a význačné projevy nedůvěry, jako byl zákaz dopravy dělostřeleckého materiálu do Srbska z Francie přes rakouské území. Zvláště jitrivě působilo pak zasedání skupštiny, jež se počalo 25. prosince.

Ani Milovanović, ani Pašić, ani Novaković, z Cařihradu se vrátivší, nedovedli tu sice přednésti zprávy o úspěchu svých misí, jež by zaručovaly účinnou pomoc ciziny pro případ zápasu s rakouskou přesilou; naděje, že Rusko a Anglie nedají skončiti věci bez kladného zisku a náhrady pro Srbsko, byly však přes to stále ještě stejně účinné jako rozhořčení národní, živené nadto i nespokojeností oposice sněmovní s domnělou vlašností ministerstva Velimirovičova v otázce, jež se jevila otázkou života i smrti pro srbský národ. Proto přijala skupština 3. ledna 1909 resoluci navrženou Pašićem, která žádala, aby Bosna i Hercegovina byly změněny v autonomní území svrchovanosti sultánově podřízená a Srbsku aby bylo postoupením územního koridoru zjednáno přímé spojení s Černou Horou a Adrií.

Ve Vídni byli nad tím ovšem velmi rozlíceni, zejména když došly zprávy o tom, jak v skupštině na příklad vynikající předáci strany radikální, Protić a Ljuba Stojanović, tvrdili, že mezi královstvím a Rakouskem může nastati dobrý poměr jedině, vzdá-li se habsburská monarchie všech imperialistických snů a změní se ve východní Švýcarsko účinnou federalisací a osvobozením svých národů z tíživého panství Vídně i Budapešti. Bělehradská „Politika“ psala, že Srbsko jest osudem vyhlédnuto k tomu, aby vykonalo dějinný rozsudek nad nemravným a zpuchřelým základem rakouské despotie. Ještě povážlivějším bylo pak, že i sám ministr zahraničních věcí Milovanović obviňoval monarchii, že „zarobila“ srbské obyvatelstvo anektovaných zemí. Neboť vídeňská žurnalistika přeložila to do němčiny slovy „zu Sklaven gemacht“ a spustila pro domnělou urážku takový hluk, že vyslanec

hrabě Forgách byl pověřen, žádati zadostiučinění a vymoci na Milovanovičovi zmírňující výklad slova.

Conrad a jeho pomocníci naléhají tu opět na císaře, aby prostě vtrhnutím do Bělehradu troufalost drobného sousedá ztrestal, a vídeňský tisk vyličoval již, jak neodolatelným proudem armáda rakouská do nepřátelské země pronikne a „vosí hnízdo“ rozdupe. Aehrenthal bránil však stále tomu, aby hlasy podobné skutečností se staly a válka se svými povážlivými důsledky pro evropskou situaci již nyní nastala. Nevylučoval sice nikterak, že k ní snad v brzku dojde opravdu, neustoupí-li Srbsko dočista a zásadně od svých nároků a protestů. Chtěl však dříve zesílit na jiné straně postavení monarchie pro sázku takovou, totiž předchozím vyřešením sporu s Tureckem.

Vídeň byla vůbec od počátku nemile překvapena prudkostí odporu, který anekse v Cařihradě vzbudila. Turecká vláda vedla si nejprve, jakoby chtěla i válku svěsti pro toto porušení práv sultánových, a odmítala rozhořčeně myšlenku, že by vyklizení sandžaku rakouskými posádkami a přiznání některých obchodně-politických výhod mohlo platiti za slušnou náhradu utrpěné újmy. Na radu anglické diplomacie žádala porta nadto především vysoké výkupné peněžité a převzetí části státního dluhu osmanského Rakouskem. Bojkot na podporu požadavků těch ohlášený byl ve všech přístavech říše turecké důsledně prováděn a přístavní nosiči zdráhali se i uhlí rakouským lodím donášeti. K radosti všech, i německých soutěžníků trpěl tím rakouský obchod i průmysl v levantské oblasti těžké ztráty a věc nezlepšilo ani velkopanské gesto, s nímž Aehrenthal s portou jednal, ani pohrůžky, jež vůči velikému vezírovi pronášel rakouský vyslanec v Cařihradě, markrabě Pallavicini. Turci nedali se zastrašiti ani přerušením jednání a těšili se jen z výčitek, které poškozené kruhy v Rakousku Aehrenthalovi činily pro hospodářské škody jeho umíněným jednáním způsobené.

Ministr čelil sice výtkám těm se stejnou povýšeností, s jakou odbýval úzkost vzniklou v rozumném prostředí z dlouhého zahrávání si s evropskou válkou, frivolními slovy: „Mým spoluobčanům může nervová masáž, kterou jim jest nyní projíti, jen prospěti.“ Konečně cítil se však přece nucen jednání s portou znovu zahájit, a povolnost jeho stupňoval pak zejména tlak z Berlína, kde nesli zvláště těžce, že turecké ovzduší se stále více od nich, jako spojenců Vídně, k Anglii přesouvá. Vrchole ústupků bylo dosaženo, když 8. ledna 1909 rakouský velvyslanec prohlásil ochotu zaplatiti Turecku 2¹/₂ milionu tureckých liber, to jest 54 milionů korun, ne sice jako plat za

získanou svrchovanost nebo podíl na tureckém dluhu státním, ale jakožto cenu za státní a vakufní statky v Bosně a Hercegovině ležící. Tu napialo Německo zase v Cařihradě veškeren vliv, aby portu přimělo k přijetí této nabídky, a ježto také Anglie řešení vítala, vyslovila 12. ledna turecká vláda zásadní ochotu k smíru na této základně a zastavila bojkot protirakouský.

Konečné zpečetění dohody provleklo se ovšem potom ještě poněkud, z části také pro nitropolitické zmatky turecké. V Cařihradě sešla se totiž 17. prosince 1908 sněmovna vyšlá z voleb, které byly v podstatě spíše řadou hlučných slavností národních než opravdu politickým zápasem a jen někde, na příklad v Cařihradě, s jakousi podrážděností byly prováděny. Praktiky vládnoucí strany způsobily, že rozhodnou převahu měli vyznavači islámu, z nichž bylo 107 Turků, 65 Arabů a 15 Albánců, kdežto křesťanský živel, měl v komoře pouze 44 zástupců, většinou Řeků. Stoupenci komitétu „Jednoty a pokroku“ nabyli při tom ve sněmovně značné většiny, střetali se však od počátku s opozicí t. zv. liberální unie, vedené princem Sabah Eddinem.

Hlásilo se tu rozštěpení tábora mladotureckého připravované již v době emigrační a vzrostlé v prudké nenávisti, jen z části opřené o různosti programu vládního. Komitét trval na důsledném provedení parlamentního způsobu vlády podle vzorů západních, kdežto veliký vezír Kiamil paša chtěl stlačit sněmovnu spíše jen na úlohu sboru poradního a způsobiti, aby ministři byli podle pruského a rakouského vzoru především sultánovi zodpovědni. Při tom zajišťoval si oporu zejména ve vojsku a pozměnil začátkem února 1909 svůj kabinet tím, že proti vůli většiny sněmovní svěřil obor vojska a námořnictva povolnějším osobám a hledal v komoře proti komitétu přátelství liberální unie i arabských separatistů. Většina prohlásila však v bouřlivých interpelacích jednání jeho za státní převrat, důstojníci komitétu oddaní zastrašili houfným vystoupením ve sněmovně všechny, kdož byli ochotni vládu podporovati, takže 198 hlasy proti 8 jí byla 13. února vyslovena nedůvěra a sultánovi nezbylo než povolati v čelo nového kabinetu bývalého generálního inspektora makedonského, Huseina Hilmi pašu.

Vláda ta, podléhající mnohem více straníkům „Jednoty a pokroku“, podepsala tedy 26. února 1909 smírnou smlouvu s Rakouskem. Za zmíněnou již náhradu peněžitou, provázenou zárukami náboženských svobod pro islám a slibem odstranění kapitulaci v nových obchodních smlouvách, vzdala se porta všech práv k Bosně a Hercegovině ve prospěch mocnářství rakousko-uherského.

Aehrenthal
proti válce.

Turecko.

Protirakouský
bojkot.

Aehrenthalův
ústup.

Zásadní
dohoda.

Cařihradská
sněmovna.

Kiamil paša.

Jeho pád.

Smlouva
s Rakouskem
(26. února
1909).

To byl nepochybný úspěch Aehrenthalův, vykoupený sice nemalou obětí peněžitou, kterou mu nepřizniví kritikové dosti hlasitě vytýkali, ale cenný zejména vůči mocnostem, jež s Ruskem v čele aneksi popíraly jakoukoliv právní základnu. Izvolskij ztrácel tím nepochybně půdy ve svém odporu proti ní a jen z části mu to vynahradil současný úspěch v otázce bulharské.

Také mezi Sofií a Cařihradem vyjednávalo se totiž po měsíce o vyrovnání sporu samovolným svržením turecké suverenity vzniklého. I tu porta žádá vysoké výkupné, dovolávajíc se zároveň skutečnosti, že ani bulharský tribut za Východní Rumélii po leta nebyl správně placen a že také otázka vlastnictví východní dráhy jen výkupem může být urovnána. Turci byli ostatně ochotni přijmouti náhradu i novou úpravou hranic. Ježto však v Sofii pole ovládlo heslo, že Bulhaři platí svobodu svou krví, nikoliv penězi nebo půdou, nebyla rychlá dohoda možná a vzájemný poměr obou mocí jít se naopak tak, že evropská diplomacie opětně byla nucena státi na stráž, aby pušky na hranici bulharsko-turecké nespustily a neuvedly všecek Balkán ve válečný zmatek.

Ferdinand Koburský obíral se za tohoto stavu věcí s myšlenkou, hledati oporu ve vojenském spolku s Rakouskem; věc narazila však na patrný odpor v Berlíně, kde měli proti němu ode dávna tuhou nedůvěru a tvrditi, že by spojením s Bulharskem mohlo se trojspolku odciziti cennější Rumunsko. Proto cítili se i ve Vídni nuceni zachovati vůči Bulharsku význačnou zdrženlivost; rakouský zástupce v Sofii nepřestával sice krále Ferdinanda lákati vyhlídkami na značné zvětšení bulharského území směrem k Pirotu v případě války srbsko-rakouské, nejevil však nikterak ochoty, dáti mu závazné sliby bezpečné opory a územního zisku pro případ jeho srážky s Tureckem. Věci té využil tedy Izvolskij, aby přetáhl státeček, který svobodu svou Rusku vděčil, zase do cářské klientely.

Prostředkem k tomu byla finanční transakce, jež měla umožniti dohodu turecko-bulharskou. Z míru roku 1878 vázlo na Turecku ještě 74 annuit válečné náhrady. Rusko projevilo ochotu 40 z nich odpustiti a umožniti Turecku tak sjednání nové půjčky ve výši 125 millionů franků, když prohlásí tím své nároky vůči Bulharsku za vyrovnány. Bulharsko, vyhýbajíc se tak přímému placení do Cařihradu, mělo pak ve lhůtě 75 let splatiti Rusku v drobných částkách 82 millionů franků. Touto ruskou výpomocí byla opravdu získána základna pro vyrovnání mezi Stambulem a Sofií skoro současně, co Aehrenthal přímým placením portě uznání anekse vykoupil; po-

drobné sjednání věcí protáhlo se sice až do dubna, kdy výslovné uznání nezávislosti bulharské Tureckem teprve po novém pohrůžném nátlaku bylo provedeno, ale Bulharsko přesouvalo se již před tím zřejmě do oblasti ruského vlivu a Izvolskij snažil se podepřít věc i dvorskými vlivy; 17. února zemřel velký kníže Vladimír a k pohřbu jeho přijel do Petrohradu i Ferdinand Koburský, zajistiv si přijetí s poctami, které znamenaly skutečné uznání jeho nové důstojnosti cářské Mikulášem II. Ve Vídni to způsobilo značné rozladění, ale nevládnost, s kterou Aehrenthal vůči vypočítavému Koburkovi se nikterak netajil, tlačila Bulharsko jen ještě více na stranu ruskou a zvyšovala úspěch Izvolského.

Byl to ovšem úspěch jen velmi vratký a zdánlivý, neboť v hlavní otázce, o niž šel boj, překročil rakouský soupeř jeho nyní k rozhodujícímu útoku, aby konečné uznání anekse velmocemi vynutil bez jakýchkoliv obětí se strany Rakouska a se zřejmou újmou vážnosti moci cářské. Právě obrat Bulharska a nebezpečí, že ruská klientela na Balkáně tím povážlivě vzroste, vedly Aehrenthala k nasazení prudšího tempa v diplomatickém souboji a postavení jeho upevňovala nejen dohoda dosažená s Tureckem, nýbrž také zvýšená záruka německé pomoci v krajním případě válečné srážky s Ruskem.

Zeslání její přineslo totiž zmíněné již jednání generála Conrada s hrabětem Moltkem, které od ledna 1909 úspěšně se rozvíjelo v řadě dopisů a memorand, mezi oběma šefy generálních štábů vyměněných. Jimi byla nejen sjednána nutná základna rozdělení sil rakouských i německých na rozličných frontách pro účelnou součinnost v boji s Ruskem a jeho případnými spojenci, nýbrž v důležitém dopise z 21. ledna 1909 Moltke vyslovil jako věc samozřejmou, kdyby vpád rakouský do Srbska přiměl Rusko k vypovězení války monarchii, že tím vznikne casus belli i pro Německo, které provede mobilisaci, a to všech svých sil, ihned, jakmile Rusko vůči Rakousku podobné opatření učiní.

Ve skutečnosti, že hrabě Moltke svůj list Conradovi před odesláním dal schváliti kancléřem i Vilémem II., viděli někteří badatelé, vinou na světové válce se obírající, zejména H. Kanner, důvod k tvrzení, že stará spojenecká smlouva rakousko-německá z roku 1879 tehdy byla podstatně změněna a ze smlouvy obranné stupňována na smlouvu útočnou. Jiní badatelé popírají ovšem velmi důrazně, že by projevu hraběte Moltke bylo dlužno přičítati význam tak veliký, ježto v prostém dopise nelze viděti ani hotovou konvenci,

Král Ferdinand
v Rusku.

Projev
gen. Moltke
z 21. ledna 1909.

Změna
spojenecké
úmluvy
rakousko-
německé.

Jednání
porty
s Bulharskem.

Vidění
a Bulharsko.

Ruská
podpora
Bulharsku.

Jeho
vyrovnání
s Tureckem.

ani platný instrument smluvní. Spor lze sotva bez výhrad rozhodnouti, jisté jest však, že duch, v jakém Moltke i Bülow pochopovali společenství rakousko-německé v evropské a zejména balkánské politice, zajišťující Vídni vojenský kryt a pomoc i tehdy, kdyby válka vznikla z útočného postupu Rakouska na Balkáně, naprosto se lišil od výkladu, který původní spojenecké smlouvě z roku 1879 dával Bismarck v letech 1887—1888, kdy bulharská otázka podobné napětí mezi Vídní a Petrohradem působila, jako nyní otázka srbská. List Moltkův jistě nebyl právním dokumentem, který by byl mohl plně nahraditi smlouvu řádně uzavřenou, ale působil dosti podobně na zesílení sebedůvěry Rakouska tím spíše, ježto slib v něm obsažený se stával zároveň základnou odborných plánů pro válečnou součinnost obou vojsk, jež vahou svého technického dosahu namnoze byly s to, aby dosáhly většího významu než sebe závaznější klausule, diplomaticky řádně vypravené.

Zvyšovalyť nepochybně značně vzájemnou vázanost obou velmocí a umožňovaly Vídni, aby náležitě využila ochoty, s jakou jí dával Bülow volnou ruku v činném zajištění balkánských zájmů monarchie, byť po straně jindy zase dosti kriticky se vyjadřoval o Aehrenthalově „divadelním úderu“ a jeho dobrodružných sklonech. Patrně byl přesvědčen o tom, že, i když Německo přizná rakouskému spojenci výhody, které povážlivě zvýší jeho rozpínavost na Balkáně, váha rozhodujícího slova z Berlína zůstane vždy dosti veliká, aby zadržela Vídeň před činem Německu nevídaným. Šlo jen o to, chtěl-li opravdu slovo takové včas pronésti, a to tak, aby spor aneksní byl vyřízen bez zjevného pokoření Ruska a bez osudných následků pro vzájemné vztahy velmocí evropských.

Vskutku politika berlínská ve chvíli té prozrazovala sklon, zlepšiti vztahy ty aspoň, pokud šlo o její poměr k velmocem západním. Dotkneme se v jiné souvislosti podrobněji otázky marocké. Zde stačí zmínka, že za krise bosenské Bülow a Vilém II. se snažili opravdu, aby otázka ta byla upravena dohodou mezi Berlínem a Paříží, jež by překlenula spory od konference algecirské vzniklé. Již 10. listopadu byl trapný případ konsulátu v Casablance aspoň zatímně urovnán tím, že obě vlády vyslovily politování nad přehmaty zaviněnými jejich orgány a odevzdaly konečné zjištění viny smírčímu soudu v Haagu. Také uznání Mulaje Hafida za sultána v Marokku bylo v lednu 1909 provedeno tak, že nový panovník nemohl v tom viděti účinnou podporu Německa proti francouzskému vlivu v jeho zemi, a další podrobné jednání o nové úpravě marockých poměrů, konané v Berlíně mezi

francouzským vyslancem Julesem Cambonem a státním tajemníkem Schö-nem, skončilo se 9. února 1909 smlouvou, jež podstatně doplňovala konvence algecirské a budila naději, že tato palčivá otázka jest konečně úplně vyřešena.

Význačné bylo pak, že právě téhož dne, 9. února, král Eduard VII. přijel do Berlína a byl tu přijat s velikou okázalostí. Šlo sice jen o splacení návštěvy Vilému II. v jeho hlavním městě, které německá diplomacie již delší dobu naléhavě vymáhala a jež původně na listopad byla přislíbena; ale že se tak stalo právě ve chvíli, kdy na východě evropském zlověstné mraky se nakupily, vzbuzovalo naději na součinnost německé i anglické politiky k jejich zažehnání. Než ve směru tom věci vyvinuly se opravdu jinak. Dály se sice z Paříže i Londýna tehdy upřímné pokusy o to, aby společným zakročením všech tří velmocí jak v Petrohradě a Bělehradě, tak ve Vídni cesta ke klidnému urovnání aneksní krise byla nalezena, ale německá politika vyhnula se akci té a jakémukoliv počínu, který by se ve Vídni jako nevídaný tlak pocítoval a volnost rakouského postupu vůči Srbsku i Rusku podstatně obmezoval. Bülov zůstává věren hledisku, že kryje plnou mocí Německa tyl rakouského spojence bez kladného vlivu na jeho další rozhodnutí.

Zatím ve Vídni trval tichý, ale tuhý zápas mezi generálním štábem a zahraničním ministerstvem o kroky, jež bylo proti Srbsku podniknouti. Conrad naléhal nepřetržitě na urychlení válečných příprav bez ohledu na dojem, který věc v Petrohradě způsobí; žádal zejména, aby na hranicích srbských nové posily se hromadily a nástupce trůnu jako předurčený velitel trestné výpravy s nimi vešel v přímý dotek, ač opravdu arcivévoda František Ferdinand sám k tomu nejevil valného sklonu, projevuje v otázce sázky válečné spíše jistou zdrženlivost přes tlak, který na něho činilo vojenské okolí. Conrad snažil se ovšem na něho i na císaře působiti zejména také hrozivým vyličováním možnosti srbského útoku na Bosnu a báchorkami o roji komit-ských tlup k tomu cíli podél hranic rozsazených, byť v odborných úvahách svých hraběti Moltkovi zaslaných naopak přiznával, že Srbsko jest vojensky velmi slabé a ve výzbroji zaostalé.

Aehrenthal naproti tomu bránil se dále jakékoliv ukvapenosti; 14. února přivolil sice k tomu, aby František Josef I. podepsal rozkaz, jímž dalších 14 praporů z nitrozemí do Bosny se posouvalo a zároveň stav mužstva u oddílů v Bosně, Hercegovině a Dalmácii rozložených zvyšoval. Vykonání a uveřej-

Vojenské
úmluvy.

Německo
a Francie.

Smlouva
o Marokku
z 9. února.

Eduard VII.
v Berlíně.

Conrad
a Aehrenthal.

Vojenská
pohotovost
v Bosně.

nění rozkazu bylo však zatím přece poněkud zdrženo, až by situace diplomaticky ještě lépe vyzrála. A také předběžné jmenování arcivévody Františka Ferdinanda nejvyšším velitelem pro případ války dovedl Aehrenthal zabrániti.

Jaké byly při tom skutečné záměry ministroy, nelze snadno říci. Jistě války se Srbskem nikterak nevyučoval zásadně a připravoval se k ní i diplomaticky tak, aby v očích ostatního světa spíše nutnou obrannou než útokem se jevila. K tomu bylo nutno sehnati potřebný materiál o velezrádné agitaci v jihoslovanském prostředí monarchie, a ve věci té bělehradské vyslanectví, řízené hrabětem Forgáchem, vyplnilo svůj úkol s horlivostí až nadměrnou. Pomocí vyslanického dragomana, hejtmana Świętochowského, a dobrodruha Vladimíra Vasiče byla v něm zhotovena dokonce řada falešných dokumentů, dopisů a domnělých dopisů „ústředního výboru jihoslovanského klubu“ ve spolku „Slovenski Jug“ ustaveného, dokazujících, že sama srbská vláda na rakouském území revoluční propagandu řídí a úplatky tamní srbské i charvatské politiky k velezradě svádí. Otrávené zbraně ty měly však teprve ve chvíli krajní potřeby vstoupiti v platnost spolu s rozhodným vojenským náparem, kdyby se nepodařilo dosáhnouti žádoucího účinku hrozbou válečnou, diplomaticky obratně užitou.

Neboť od chvíle, co Aehrenthal upustil od úmyslu, řešiti jihoslovanský problém zničením království srbského a jeho rozdělením, doufal, že snad vystačí s těmito méně nákladnými a riskantními prostředky, jen když Srbsko náležitě pokoří a zároveň Izvolského donutí k tomu, aby uznal aneksi bez jakýchkoliv kompensací a ustoupil od požadavku konference signatárních mocí, jež by je měla na Rakousku vymoci. V tom smyslu zpravil také důvěrně kancléře Bülowa o svých plánech v dopise z 20. února. Odmítaje jakékoliv působení západních velmocí na rakouskou politiku jako nežádoucí prozrazoval, že hodlá nejdéle do konce března zlomiti srbský odpor proti aneksi ultimativním zakročením v Bělehradě, jež by donutilo království k okamžitému odzbrojení a výslovnému prohlášení, že nemá vůči monarchii žádných útočných úmyslů, aniž žádá jakékoliv kompensace za bezpodmínečné uznání anekse.

Kdyby se Srbsko ani tehdy nepodalo, sáhne Rakousko ke zbrani; Aehrenthal nevzdával se však naděje, že nebude toho třeba a že zároveň také Rusko nastoupí ve věci aneksní úplný ústup, zejména vytkne-li Německo v Petrohradě účinně, že stojí za Rakouskem „um die Ertheilung solcher

Ratschläge von Petersburg nach Belgrad zu bewirken, dass ein Kampf zwischen uns und Serbien überflüssig werden wird“. Také vůči svým vídeňským důvěrníkům, jako byli historik Jindřich Friedjung a poslanec Josef Redlich, vyslovil se Aehrenthal tehdy podobně s poznámkou, že pokořené Srbsko hodlá pak sevřít svěřací kazajkou celní unie nebo jiným podobným prostředkem. Konečné vyřízení sporu s Tureckem smlouvou podepsanou 26. února odstranilo poslední překážku k provedení tohoto úmyslu a tím vstoupila bosenská krize do konečného, rozhodného údobí.

V Londýně i v Paříži pochopili to a zvýšili své úsilí k zažehnání krajního nebezpečí pro mír evropský. Zejména francouzská vláda si byla vědoma toho, jak nepopulární v zemi by byla válka evropská vzniklá pro vzdálenou a nejasnou otázku bosenskou. Francouzská i anglická diplomacie, podporována jsouc i Itálií, snažila se tedy důrazněji než dotud do věci zasáhnouti a přivésti k účinku solidaritu velmocenskou. Rozhodný odpor Berlína proti tomu, aby se tak stalo společným krokem i ve Vídni, vedl k myšlence, obrátiti se aspoň k Srbsku a přesvědčiti Bělehrad, že se musí vzdáti vyzývavého postoje vůči Rakousku i jakýchkoliv územních požadavků. Rusko vyhnulo se však této chystané společné demarši tím, že 2. března dalo srbské vládě samo přátelskou radu, aby se vzdala výslovně nároku na územní odškodnění a ponechala velmocím péči o to, jak by se Srbsku mělo dostati aspoň na hospodářském poli žádoucích kompensací.

Při tom ovšem Izvolskij Srbům ponechával aspoň naději, že setrvá pevně při požadavku konference signatárních mocí a bez jejího nálezu souhlasu s aneksi nevysloví. Proto v Bělehradě nebyli valně ochotni, nastoupiti bezpodmínečný ústup. Krátce před tím, 23. února, vytvořil tam Stojan Novaković novou vládu národní koncentrace, v níž byli vedle pokrokářů zastoupeni i staroradikálové svými předáky Pašičem a Protičem, i mladoradikálové Ljubou Stojanovićem a zahraniční obor zůstal v osvědčených rukou Milovanovićových. Vláda ta prohlásila 4. března ve skupštině, že nečiní žádných, ani hospodářských nároků kompensáčních a že ponechává signatárním mocnostem berlínského kongresu, aby rozhodly o aneksní otázce jako o otázce před jejich tribunál příslušné.

To byl tedy sice značný ústupek s původního stanoviska, ale poněkud uhýbavý, ježto ukazoval jasně, že se v Bělehradě chtějí vyhnouti zatím jakémukoliv přímému smlouvání se s Rakouskem; a ve věci odzbrojení trvala vláda srbská na tom, že nemůže k němu přistoupiti, dokud se jí ne-

Vasičova
falsa.

Aehrenthalovy
úmysly.

Úsilí
západních
velmocí.

Ruský pokyn
do Bělehradu
(2. března).

Prohlášení
srbské vlády
ve skupštině.

dostane záruky, že nebude Rakouskem, po zuby ozbrojeným, ohrožena.

O písemnou notifikaci tohoto prohlášení velmocím a jeho přesné znění rozpředlo se pak diplomatické jednání, které nebylo ukončeno, když Aehrenthal opravdu do věci zasáhl význačným způsobem. Učinil tak notou, kterou vyslanec Forgách podal v Bělehradě 6. března a jež poněkud oklikou zasahovala Srbsko na velmi citlivém místě. Prohlašovala totiž, že království od několika měsíců vůči monarchii tak si vede, že vládám rakouské a uherské bylo nemožno předložití sborům zákonodárným k schválení obchodní smlouvy s královstvím již roku loňského parafovanou; proto musí mocnářství žádati, aby bělehradská vláda podle rady velmocí své chování v otázce aneksní změnila a vyslovila určitý úmysl, s Rakouskem dobré styky sousedské zachovávat.

Na notu tu srbská vláda přímo neodpověděla, nýbrž zaslala jen 10. března do Vídně stejně jako ostatním mocnostem signatárním všeobecné prohlášení, podobné tomu, jež ve skupštině bylo vysloveno. V něm vytýkala, že Srbsko nemá své právní postavení vůči monarchii rakousko-uherské aneksní za změněno, aniž žádá územních nebo hospodářských kompensací, přejíc si, jako před tím, zachování korektních vztahů sousedských na základě reciprocity. Se zřetelem na uznání anekse a změnu § 25 berlínské smlouvy že však ponechává signatárním mocnostem všecko rozhodnutí jakožto příslušnému fóru.

Ve Vídni se s tím však nikterak nespokojili, vyžadující zvláštní přímé odpovědi na svou notu z 6. března, v níž by výslovné uznání anekse bylo obsaženo. Vláda srbská ji tedy dala 15. března, ale jen tak, že vyslovovala svou ochotu k obnovení řádných styků hospodářských novou smlouvou obchodní, odkazující v otázce aneksní prostě znova na svůj projev z 10. března. Nota dovozovala nadto, že c. a k. vláda měla se aspoň pokusiti o dosažení souhlasu rakouského i uherského parlamentu k ratifikaci smlouvy obchodní vloni ujednané, a teprve v případě nezdaru předlohy ohlásiti, že následkem „agrárních proudů“ musí vůbec upustiti od myšlenky smluvního tarifu mezi Srbskem a monarchií.

To byl ovšem projev při trvajícím napětí poněkud povážlivý, který umožnil Aehrenthalovi, že prohlásil jednání srbské za urážlivé a dal 15. března císaři podepsati výnos, nařizující ministru války, aby provedl opatření vojenská, již v únoru zásadně schválená, jež znamenala částečnou mobilisaci vůči Srbsku. Zároveň netajil se s tím, že dá co nejdříve Bělehradu odpověď

rázu zřejmě ultimativního. Tím napětí vyvrcholilo, neboť bylo velmi pochybné, bude-li Srbsko ochotno skrčiti se po příkazu Vídně pod potupné jeho caudinské. Rozčilení v Bělehradě bylo nesmírné a stupňovaly je zejména také zprávy o tom, jak drsně vláda mocnářství si vede vůči jihoslovanskému živlu v kruhu své moci.

V Záhřebě bylo totiž 3. března konečně zahájeno líčení s 53 domnělými velezrádci, příslušníky srbské neodvislé strany nebo stoupenci srbsko-charvatské koalice. Již po měsíce vzbuzovaly pohoršení zprávy o tom, jak krutě bylo s obviněnými nakládáno ve vyšetřovací vazbě, že jen hladovkou si vymohli někteří z nich předvedení před vyšetřovacího soudce. Veliký žalobní spis, tiskem vydaný, byl neslýchaným dokladem nenávisti proti všemu srbskému a předseda sedmičlenného senátu Tarabocchia, notorický alkoholik špatné pověsti, stejně jako státní nadvládí Accurti projevovali ji okázale od prvního dne barbarským stranstvím i provokativními výroky. Hrozba šibenice byla tím vztýčena vysoko nad vším světem jihoslovanským a trapnou sensaci zvyšovaly i důkazy, přednesené 9. března v říšském sněmu uherském srbskými zástupci o tom, jak bán Rauch v Záhřebě již dávno před procesem od pochybných žurnalistů kupoval falešné dokumenty k podpoře své persekuce srbsko-charvatské koalice.

Vším tím zjitřovalo se napětí mezi Vídni a Bělehradem nesnesitelně a válečná strana s Conradem v čele měla za to, že jest konečně u cíle dlouhého úsilí. Vojenské posily braly se urychleně na jih, veškeren válečný stroj rakouský kypěl chvatnými přípravami, i do Albanie byly pokoutně posílány zbraně a peníze, aby kmeny tamní v případě války mohly zabaviti Černou Horu, ač kníže Nikita opravdu tajně ve Vídni dal naznačiti, že by bylo možno jeho neutralitu za náležitý peníz vykoupiti. Zároveň vyjednávala rakouská diplomacie v Cařihradě o spojenecké smlouvě s Tureckem, jež mělo Srbsku zejména zavřiti případný dovoz válečného materiálu přes Soluň a slíbovalo naopak rakouskou ochranu tureckého panství v sandžaku a Starém Srbsku.

V rozhodujících kruzích monarchie přes to přese všecko vůle k válce nebyla tak určitá, aby veškerá naděje na její odvrácení zmizela. Především zdrženlivě choval se následník trůnu. Ač jeho důvěrný rádce, major Brosch, na něho zcela ve smyslu Conradově působil, váhal František Ferdinand stále a dal se pohnouti jen k slibu, že nebude sice proti válečné akci u císaře přímo působiti, ale že se také pro ni nevysloví. A Aehrenthal rovněž s odložením odporu proti mobilizačním krokům neodložil všechnu naději,

Rakouská
nota Srbsku
z 6. března.

Srbské
prohlášení
velmocím
z 10. března.

Srbská odpověď
Vídni
z 15. března.

Vrchol krise.

Záhřebský
proces.

Válečné
přípravy.

František
Ferdinand.

že se podaří žádoucího cíle dosáhnouti bez skutečného prolití krve. Ovšem jen tehdy, pokud-li se Srbsko úplně a vynese-li zároveň zadržetí útoku na ně monarchii obecné uznání anekse se strany signatárních mocí, zejména Ruska. Neboť ministr byl si dobře vědom toho, že pohružka útoku na Bělehrad se stala nejsilnějším trumfem v jeho ruce při velmi trapných nesnázích, jež působila Rusku, a při zásadní nechuti, jež v Paříži i v Londýně vládla vůči možnosti, že rozžehnutím válečného požáru na Balkáně vyvrcholí osudné soupeřství velmocenských skupin v Evropě.

Opravdu činili zástupcové západních velmocí ve Vídni vše, aby tomu zabránili. Francouzský velvyslanec Crozier snažil se ochlazovati boječtivost rakouskou tvrzením, že v případě srážky Ruska s velmocemi střeoevropskými Francie by učinila, ač nerada, ale se vši silou svou zadost své spojenecké povinnosti, a velvyslanec anglický, sir F. Cartwright nabídl z příkazu své vlády dokonce přímé prostřednictví britské diplomacie mezi Vídni a Bělehradem tím, že 17. března vyzval Aehrenthala, aby sám načrtl znění srbského prohlášení, jež by jeho nárokům postačovalo, naznačuje, že zachování míru na Balkáně usnadní také schválení anekse signatárními mocnostmi.

Aehrenthal přijal nabídku a předložil 19. března britskému velvyslanci náčrt noty, kterou Srbsko výslovně vzdává se svého odmítavého stanoviska vůči aneksi prohlašujíc, že jeho práva jí nebyla nikterak dotčena. Slibujíc změnit svou politiku vůči monarchii ve smyslu dobrých styků sousedských, zavazuje se nadto ihned k zmenšení své vojenské pohotovosti na stav z jara 1908. Cartwright zaslal pak tento náčrt do Londýna neustávaje dále usilovati ve Vídni o jeho částečné zmírnění tak, aby britské diplomacii bylo snáze možno v Bělehradě i Petrohradě vymoci souhlas k této základně dohody. Tím byla hrozící srážka poněkud odsunuta, nikoliv však zažehnána, ježto Aehrenthal trval na tom, že požadavky jeho jsou to nejmenší, s čím se může spokojiti, vytykáje zároveň, že přijetí jejich musí býti rychlé, jinak že odešle do Bělehradu své ultimatum jako odpověď na srbskou notu z 15. března.

Souběžně s tím šlo však důležité jednání mezi Berlínem a Petrohradem. Izvolskij uvědomoval si stále více, do jaké slepé uličky byl zahrán. Kdyby Rakousko opravdu udeřilo na Srbsko a císařská říše neposkytla ohroženému království účinnou pomoc, znamenalo to nejen osudnou ztrátu ruské prestiže na Balkáně a v evropské politice vůbec, nýbrž zároveň těžké ohrožení císařské moci v Rusku samém, kde ve veřejném mínění i v dumě mocně půso-

bil mravní závazek ochrany slovanských souvěrců proti rakouskému tlaku. Nesnáze ministry vyřizovala pak opětovná hrozba z Vídně, že bude sám těžce kompromitován uveřejněním své noty z července minulého roku, v níž se jevil takřka podněcovatelem anekse nejen Bosny a Hercegoviny, nýbrž i sandžaku. Rakouský vyslanec přednesl mu totiž 11. března hrozbu tu zcela nepokrytě spolu s žádostí, aby Rusko dalším zvýšením svého tlaku v Bělehradě přimělo Srbsko k naprosté kapitulaci. Proto obrátil se Izvolskij do Berlína s důvěrnou žádostí o přátelskou pomoc diplomatickou v této tísni. Tím dal však Bülowovi jen vítanou příležitost k tomu, aby mu nasadil nůž na krk pod záminkou ochotného prostředkování.

Kancléř ohlásil totiž 13. března ruskému vyslanci v Berlíně hraběti Osten-Sackenovi, že Německo jest ochotno ujmouti se prostředkování a hledati pro Rusko čestné východisko na následující základně: přivede Rakousko k tomu, aby výslovně požádalo signatární moci o dodatečné uznání anekse a dohody s Tureckem 26. února uzavřené, než jedině tehdy, slíbí-li Rusko předběžně, že uznání takové bez podmínek vysloví a zároveň spolu s ostatními velmocemi v Bělehradě náležitý nátlak učiní, aby tamní vláda rakouským požadavkům vyhověla. Jinak že nezbude Německu než ponechati svému rakouskému spojenci volnou ruku, zejména vůči Srbsku.

Návrh ten byl 15. března také Izvolskému přímo předložen německým zástupcem hrabětem Pourtalèsem a tím vznikla zcela nová situace diplomatická. Německo vystoupilo ze své dotavadní zdrženlivosti, ale postavení Izvolského se tím stalo jen ještě trapnějším. Přijetí německého návrhu znamenalo zásadní ustoupení od myšlenky, že konference signatárních velmocí má aspoň poněkud zakrýti diplomatickou porážku Ruska, a kompromitovalo Izvolského těžce také vůči Srbům, jimž byl opětovně sliboval, že bez konference uznání anekse nevysloví. A tíseň ministrovu zvyšovala nadto skutečnost, že bezprostředně před tím, 13. března, při poradě za přítomnosti cařově konané k jeho otázce, zda by přece Rusko v krajním případě nemohlo sáhnouti ke zbrani, ministr války a Stolypin zcela zamítavě odpověděli. Nemohl tedy německý podnět zásadně zamítnouti, snažil se však nabýti aspoň času vyhybavým postupem a požadováním lepších záruk, aby snad Rakousko, až dostane přípověď ruského souhlasu s aneksi, Srbsko přece nenapadlo. Jednal zároveň o věci s Paříží a Londýnem, kde Grey se snažil zásadní ústupek v otázce aneksní rovněž spojovati s požadavkem zmírnění příkrostiti noty Aehrenthalem pro Srbsko navržené.

Rakouská hrozba z 11. března.

Bülowův návrh z 13. března.

Vojenská nemožnost ruská.

Cartwrightovo zakročení ve Vídni.

Anglické prostředkování.

Nesnáze Izvolského.

Rostoucí
napětí.

Z toho všeho vznikalo velmi složité předivo diplomatické a napětí spojené se zbrojením rakouským na Drině jen ještě rostlo. Lze těžko říci, pokud Aehrenthal tehdy vůbec ještě věřil, že dohodou s Anglií o podmínky na Srbsku vyžadované válku zadrží. Aspoň v hovoru s německým vyslancem Tschirschkyem vyjadřoval se velmi skepticky a formuloval zároveň přesněji než před tím cíle, kterých případnou válkou docíliti míní. Podle slibu učiněného i do Berlína i do Petrohradu nehodlal prý sice opravdu království rozdělit nebo jeho samostatnost ohrozit, chtěl však Srbům uložit tak velkou pokutu válečnou, že by po leta ji spláceli a nadto v zástavu dali Bělehrad. To by přineslo nepochybně zároveň pád dynastie Karadorděvićů, ale k tomu pravil ministr výslovně: „Kdo bude v Srbsku vládnouti, jest mi vlastně zcela lhostejno, ježto doufám, že v budoucnosti charvatský král zatlačí panovníka bělehradského úplně do pozadí. Po případě mohlo by Srbsko dostati i republikánskou vládu.“

Německý
nátlak
na Rusko.

Zdá se tedy, že odpor Aehrenthalův proti válce slábl včuhledě, a dosvědčovala to i jeho neústupnost v jednání s anglickým vyslancem, když náhle veškerá situace byla změněna podstatně dalším zakročením Berlína. Tam totiž Bülow, vida že Izvolskij vůči jeho podnětu vyhýbavě a odkládavě si vede, rozhodl se konečnou odpověď ruskou vynutiti drsnou rukou; 21. března dostal hrabě Pourtalès telegrafickou instrukci, aby Izvolského prostě vyzval k bezodkladnému vyjádření se, přijímá-li prostředkující návrh z 15. března, a to bez veškerých podmínek a výhrad. O konferenci signatárních mocí, má-li k ní vůbec dojíti či-li nic, lze prý později ještě jednati, nyní však chce Německo pouze zvědět, vysloví-li Rusko svůj souhlas s aneksí, když o to z Vídně bude požádáno, a jest prý rozhodnuto také jakékoliv spojování této konkrétní otázky s myšlenkou konference přijmouti za odmítnutí svého návrhu. V tom případě upustí od dalšího prostředkování, ponechávajíc volný běh událostem, za něž pak zodpovědnost spadne výhradně na Izvolského.

Jeho
ultimativní
řád.

V pozdější publicistické a historické literatuře rozvinul se čilý spor o to, měla-li nota, již koncipoval nejprůkřejší diplomat berlínský Kiderlen-Wächter, dočasně zastupující státního tajemníka Schöna, pravou povahu ultimata a znamenala-li zejména pohružku válečnou, vhození těžkého meče německého na vážky diplomatického jednání. V Rusku se tomu obecně věřilo a aspoň do jisté míry právem. Literární obhájci německé mírumilovnosti mají sice pravdu v tom, že Bülow slovy „alle weiteren Ereignisse“

nemínil nikterak bezprostřední vypovězení války Rusku Německem, nýbrž že mínil tím rakouský útok na Srbsko; víme však, že podle závazných projevů hraběte Moltke vůči generálu Conradovi prostá mobilisace ruská, takovou rakouskou ofensivou na Balkáně způsobená, znamenala obratem mobilisaci německou proti Rusku a patrně i neodkladnou válku rusko-německou. Hrabě Pourtalès zesílil pak dojem ten nemálo, oháněje se hlasitě slovy „Alors c'est la guerre“, a sám autor instrukce, vyslanec Kiderlen-Wächter, neváhal vydávati toto své dílo za čin smělý a bojovný. Dávaje zprávu do Vídně, pravil výslovně, že jeho nota má Rusko „an die Wand drücken“. Výrazně charakterisoval konečně i Vilém II. věc později tvrzením, že Německo stanulo „ve stkvoucí zbroji“ za Rakouskem a úderem ozbrojené pěsti na stůl vleklý spor v jeho prospěch rozřešilo. Jindy, v hovoru s Plenerem, pravil císař doslovně „Ja, ich habe mir in Petersburg die Hemdärmel aufgestreift“, a také Bülow v pozdějším svém spise „Deutsche Politik“ vylíčil věc podobně. Nezvyklá prudkost německé urgency v Petrohradě byla pak tím podivnější, ježto Aehrenthal, ač zásadně prostředkování německé vítal, nikterak neměl podnět z Berlína učiněný za jedinou možnou cestu k mírnému vyřízení sporu, nýbrž výslovně připouštěl, že v případě jeho nezdaru bude lze sáhnouti k jiným formulím a zejména k myšlence Tittoniho, aby se ihned sešla velmocenská konference, ale s programem velmi těsně vymezeným.

„Vykasané
rukávy“.

Návrh
Tittoniho.

Nelze tedy tvrditi, že by ultimativní a výhružný ráz německého prostředkování v Petrohradě byl ruským tendenčním výmyslem a pouhou legendou. Ukazuje to také jeho okamžitý účinek. Neboť již 22. března telegrafoval Mikuláš II. německému císaři, že přijímá, a den na to ohlásil Izvolskij závazně německému vyslanci, že jest ochoten bez podmínek aneksi uznati, jakmile Rakouskem bude o to požádán. Prosil jen o přímluvu německé vlády ve Vídni, aby se tam upustilo od války proti Srbsku a neodmítaly změny, které anglická vláda vyžádala v Aehrenthalově návrhu srbského prohlášení.

Kapitulace
Izvolského
(23. března).

Byla to tedy dokonalá kapitulace a takřka ukvapená, neboť Izvolskij ustoupil před německým nátlakem, aniž se před tím o věci dohodl s Londýnem, což Grey i anglický vyslanec v Petrohradě, sir Nicolson, velmi nemile nesli, jsouce si vědomi toho, že německé sebevědomí valně vzroste tímto domnělým prolomením kruhu dohodového, podle tvrzení Berlína králem Eduardem VII. vůkol Německa sestrojeného.

Rozladění
v Anglii.

Zdrcujícím způsobem událost působila ovšem především v Rusku sa-

mém, když se 25. března o ní objevily v novinách první podrobnější zprávy. Teprve nyní uvědomovala si tamní vzdělaná společnost plně osudné důsledky války japonské a sestup moci cářské s někdejší velmocenské výše, když říše nebyla s to, aby tasila meč proti „loupeži slovanských zemí“ na Balkáně, nýbrž byla naopak potupně donucena výslovně ji schváliti a přiznati svou dokonalou porážku v mnohoměsíčním diplomatickém zápase. Tu způsobil v duši vlasteneckých Rusů drsný zásah ozbrojené německé pěsti bolestnou ránu, která nemohla rychle zajizviti, a stará antipatie vůči Rakousku zmnožuje se, podobně jako po berlínském kongresu, nesmírně nenávisť k Německu a přesvědčením, že v germánském tlaku na východ i germánském imperialismu tkví největší nebezpečí pro budoucnost ruského národa. Sám cář, který tíže koho jiného nesl domnělou zradu Berlína na staré dynastické tradici, vyjádřil se tehdy, že „srážka slovanstva s germánstvem v budoucnosti jest nevyhnutelnou a že jest třeba na ni se připraviti.“

Proto pocit, že ruský ústup byl zaviněn také nedostatečnou podporou Francie a Anglie ozval se sice v ruském prostředí, ale naděje německé, že vznikající trojdohoda bude tím rozbita, byly většinou plané; naopak, myšlenka, že dohodu takovou jest třeba pevněji než dotud vybudovati, aby příkoří právě utrpěné se nemohlo opakovati, zapouští ještě hlouběji své kořeny aspoň v části ruské společnosti.

Zvláštním způsobem působila překvapující kapitulace ruská ve Vídni. Válečná strana přijala ji nevrle jako nemilé zatížení plánu ostatek zcela zabezpečeného, a zdá se, že ani Aehrenthal tentokráte nebyl jiného mínění. Smířil se již příliš s myšlenkou vojenského úderu na Srbsko, nabyv přesvědčení, že Rusko nesáhne ke zbrani ani na jeho záchranu, a opakoval Tschirschkyemu, že propast mezi Vídni a Bělehradem nelze opravdu překlenouti žádnými srbskými sliby. Těmi prý monarchie bezpečný klid na svých jižních hranicích nezíská a bude nucena za několik let do Srbska přece vtihnouti. Proto mínil, že ani po ruském ústupu ve věci té ještě nepadlo poslední slovo ve smyslu zachování míru a že zejména anglické prostředkování mezi Vídni a Bělehradem v písku utone.

V jeho úřadě byla již sepsána a k odeslání hotova nota, v Londýně nezdar tohoto jednání ohlašující, a ministr dával proto dále svým stvůrám příkládati zcela bez rozpaků do výhně válečného rozčilení. Štvanice protisrbská, z Míčového náměstí řízená, naopak vyvrcholila právě 25. března pověstným článkem historika Jindřicha Friedjunga „Oesterreich-Ungarn und Ser-

bien“ v „Neue Freie Presse“, který měl býti význačným příspěvkem publicistickému ospravedlnění rakouského útoku na drobné království.

Později tvrdilo se sice, že Aehrenthal jej chtěl v poslední chvíli pod dojmem ruského ústupu zadržeti, úsilí k tomu užité však bylo sotva ryzí a silné. Článek, k němuž autorovi byl všecek materiál dodán z ministerstva, byl jaksi vyvrcholením náповědí, již před tím v „Reichspost“ učiněných, a ukazoval na základě domnělých důvěrných dokumentů, jak orgány srbské vlády pomocí spolků, jako byl „Slovenski Jug“, šířily v jihoslovanských zemích monarchie propagandu velezrádnou, podplácejíce při tom dokonce některé poslance srbsko-charvátské koalice. Mezi dokumenty Friedjungem citovanými byly nejen ukázky protokolů revolučního komitétu v „Slovenském Jugu“, nýbrž výkazy odborového přednosty srbského ministerstva věci zahraničních Spalajkoviče, nebo domnělá instrukce ministra Milovanoviče srbskému vyslanci ve Vídni o organizaci velkosrbské propagandy v monarchii, kde se mluvilo o „Zlaté Praze“ a „bratrském království českém“, a kteroužto instrukci také ministerský předseda Bienert v říšské radě německým poslancům důvěrně ukazoval, aby jejich ochotu k válce utvrdil.

V brzku mělo se sice ukázati, že to byla většinou falsa zhotovená na rakouském vyslanectví v Bělehradě, první dojem z nich byl však veliký, neboť za nimi stála vědecká autorita Friedjungova, badatele zvučného jména, moravského Němce, který proslul zejména svým spisem o válce roku 1866 a také v kruhu německých nacionalů rakouských od osmdesátých let měl významné postavení. Uveřejnění článku dosvědčovalo, že přes ústup Ruska mír na Balkáně není nikterak zaručen, a Aehrenthal naznačil to zřetelně zejména vůči anglickému vyslanci sdělením, že čeká pouze do 28. března na konečnou odpověď z Londýna ve věci srbského prohlášení.

To bylo tedy rovněž jakési ultimatum, a napětí ve Vídni stupňovalo se, když zmíněného dne o polednách odpovědi z Londýna tu ještě nebylo. Přišla však přece v poslední chvíli. Grey přistupoval v celku na podmínky Aehrenthalova náčrtku, podmiňoval však zároveň anglický souhlas s aneksi zabezpečením míru Srbsku a ústupky Černé Hoře v otázce pobřežní suverennity. Vskutku nikoliv Rusko, nýbrž Anglie zachránila Srbsko Karađorđevićů před hrozící zhoubou, táž Anglie, jejíž královna kdysi vyslovovala pochybnost o tom, lze-li Srby opravdu také za křesťany považovati, a kde ještě nedávno proti všemu srbskému vládla oškřivost pro vraždu v konaku bělehradském.

Rozčilení
v Rusku.

Dojem
ve Vídni.

Aehrenthalova
neústupnost.

Článek
Friedjungův
z 25. března.

Jeho
dokumenty.

Anglická
odpověď
z 27. března.

Korunní
rada
29. března.

Šlo tedy již jen o to, bude-li vliv Anglie a ostatních velmocí v Bělehradě tak silný, aby přiměl tamní vládu ke kapitulaci mezi Vídní a Londýnem smluvené, a ve Vídni o tom pochybovali tou měrou, že korunní rada 29. března odhlasovala pro případ srbského odporu t. zv. žlutou mobilisaci, proti Srbsku a Černé Hoře namířenou, s níž mělo zároveň hned i vypovězení války jítí ruku v ruce. Conrad věřil, že zachová přece jen vrch, než tím větší bylo jeho zklamání, když věc dopadla konečně jinak.

Abdikace
prince
Jiřího.

V Bělehradě neočekávaný ústup Ruska způsobil bolestné rozčarování a rána dopadla na stranu, jež chtěla válce stůj co stůj, tím tíže, ježto zároveň také dynastie srbská byla ve chvíli té stížena nemilou krizí. Následník trůnu Jiří, hlavní opora bojechtivých, způsobil si osobní nekázní a prchlivostí mnoho nepřátel, kteří jej veřejně obvinili zejména ze smrtelného zranění osobního sluhy. Princ byl nucen 25. března vzdáti se následnictví ve prospěch bratra Alexandra a skupština vzala věc tu na vědomí 28. března právě ve chvíli, kdy království stanulo před nejtěžším rozhodnutím.

Srbská
kapitulace
(31. března).

Velmoci s Anglií v čele provedly kategoricky svůj tlak na Srbsko, aby požadavkům Vídně se podrobilo, a nezbylo než uposlechnouti; 31. března odevzdal tedy srbský vyslanec Simić baronu Aehrenthalovi prohlášení, kterým vláda srbská, uznávajíc bez podmínek aneksi, zavazovala se ihned snížití vojenskou pohotovost na stav z počátku roku 1908, rozpustiti dobrovolnické sbory i komitské tlupy a slibovala nadto „směrnice své dosavadní politiky vůči Rakousko-Uhersku změnití a žítí nadále s mocí tou v poměru dobrého sousedství“. Ježto pak zástupci všech velmocí, Německo v to počítajíc, v Bělehradě se byli zaručili, že podle ujištění Vídně prohlášením tím útok se strany rakouské bude zažehnán, nemohl Aehrenthal opravdu než s věcí se spokojiti a prohlásiti, že nebezpečí války jest zažehnáno.

Zklamání
Conradovo.

Conrad zuřil ovšem; v obšírném memorandu podaném císaři 2. dubna dokazoval podrážděně, že monarchie propásla tu příležitost k vyřízení otázky jihoslovanské a upevnění své velmocenské hodnoty, která se již více nevrátí, ale úsilí jeho bylo ovšem marné a věru malou útěchou mu bylo, že také Moltke v dopise z 14. dubna mu vyslovil svůj souhlas a lítost nad tím, „dass eine Gelegenheit unbenutzt verübergangen ist, die unter so günstigen Bedingungen sich sobald nicht wieder bieten dürfte.“

Krise evropská, Aehrenthalem rozpoutaná, byla opravdu u konce, neboť to co zbývalo, bylo již jen formálního rázu. Vídeňská vláda požádala 3. dubna velmoci o souhlas k zrušení § 25 berlínské smlouvy na základě dohody

rakousko-turecké z 26. února a dosáhla souhlasu toho bez obtíží. Zároveň byl ovšem zrušen i § 29, jenž stanovil obmezení svrchovanosti Černé Hory v pobřežní oblasti. Rakousko vzdalo se práva vykonávati tam námořní a zdravotní policii, Černá Hora směla míti nyní válečné lodi a byla zbavena i povinnosti, dohodovati se s Rakouskem o stavbě komunikací ve svých pobřežních krajích. Tak byly obvyklou cestou diplomatickou vyřízeny všechny sporné otázky a tím zanikla i nutnost, konati konferenci signatářních mocí.

S velikým jásotem slavila vídeňská publicistika toto diplomatické vítězství Aehrenthalovo jako věc nesmírného dosahu. Hlásala, že monarchie habsburská jím vstoupila opět plně do kruhu velmocí, z něhož se byla přílišnou skromností let předchozích poněkud oddálila, a sám císař uznal úspěch svého ministra okázale tím, že mu několik měsíců potom, v srpnu, udělil stav hraběcí. Také v kruzích evropské diplomacie vážnost ministrova vzrostla nepochybně; uznávalo se obecně, že chladnou rukou a kráčeje takřka na ostří meče provedl pozoruhodný výkon odborný, jenž mu dával státnickou svatozář tím spíše, ježto dosáhl cíle bez rozpoutání krvavého zápasu, před nímž se takřka všechna Evropa chvěla.

Do apotheosy té zaznívaly ovšem již v souvěkém prostředí rušivé hlasy kritické a budoucnost měla jejich váhu ještě více podepřítí. Neboť zajištění svrchovanosti dynastie habsburské nad Bosnou a Hercegovinou, jehož bylo patrně možno dosíci i jinou, méně vzrušující cestou, bylo zapláceno dosti drazé ústupem ze sandžaku, milionovou náhradou Turecku a zmenšením práv vůči Černé Hoře. Náklad na částečnou mobilisaci a ztráty hospodářského života, jež monarchie tureckým bojkotem utrpěla, byly rovněž nemalé a k tomu přistupovaly tíživé položky v politice vnitřní i zevní.

Aneksní krise pohřbila zejména veškeré náběhy novoslovanské i austro-slavistické, které pro monarchii mohly nabýti kladné ceny; v Čechách podryla půdu pozitivní politiky mladočeské a zesílila radikalism, jenž se právě tehdy počal po prvé jeviti i povážlivým vzrůstem protimilitaristické nálady v širších vrstvách. V jihoslovanských zemích monarchie rovněž nespokojenost s vládním režimem vzrostla a byla jen nedostatečně vyvážena trialistickými hesly, která se v kruhu charvatských Frankovců a slovinských klerikálů do popředí tlačila. Zejména záhřebský proces a Friedjungova obvinění zůstala tu velmi tíživým dědictvím aneksního údobí a měla prestiž mon-

Konec
krise
aneksní.

Aehrenthal
hrabětem.

Pasivum
jeho
úspěchu.

Důsledky
anekse
pro
monarchii.

archie i v budoucnosti ohroziti více než cokoliv jiného. Na venek pak vytvořil úskočně drsný postup Aehrenthalův nepřeklenutelnou propast nejen mezi monarchií a Srbskem, nýbrž také vůči Rusku zhoršil se její poměr tak dokonale, že jen s ironií bylo možno vzpomínati na někdejší náběhy Aehrenthalovy k obnově spolku tří císařů.

Mezi dvorem vídeňským a petrohradským nastal stav nevlídného odcizení a trpkého soupeřství, podobně asi jako po válce krymské, a mimoděk vnucovala se vzpomínka na to, jaké škody poměr ten Habsburkům přinesl v letech padesátých a šedesátých. Ani Bulharsko nebylo získáno a zvláště závažné bylo podráždění, které aneksní krise způsobila proti Rakousku u velmocí západních, zejména v Londýně, kde pohřbila naráz všechny staré sympatie — sám Eduard VII. odepřel gratulovati Aehrenthalovi k hraběcímu titulu — a nahradila je naopak představou, že výbojně vzepjetí se habsburské monarchie jest opravdu řízeno z Berlína a novým projevem německého imperialismu, který se zvláště Anglii tak povážlivým jevil. Neboť názor, že bez drsného úderu německé pěsti v Petrohradě plný úspěch rakouský byl nemožný, byl v Evropě vůbec rozšířen a přiléval nemálo hořkosti do kalichu úspěchu rakouskému ministrovi, jenž stále jasněji dospíval k přesvědčení, že ono zasažení Bülowovo v Rusku opravdu jen zmátlo a zkřížilo jeho vlastní dráhu k vítězství.

Proto necítil Aehrenthal nižádného upřímného vděku vůči Berlínu, když tam kancléř v říšském sněmu chvástavě deklamoval 29. března 1909 o „Nibelungentreue“, kterou prý říše německá v bosenské krizi svému spojenci osvědčila, a přijímal vlídnosti ty s podobně kyselou tváří, jako kdysi Goluchowski vývody Viléma II. o sekundantské úloze Rakouska. Stín silnějšího spojence tkvěl tíživě na habsburské monarchii, i když opravdu svou odvážnou politikou balkánskou naopak ona byla tím, kdo vedl a sváděl Berlín k politice velikých sázek a v Německu to mnozí rozumní lidé opravdu pochopovali. Zejména „Berliner Tageblatt“ v čele s Theodorem Wolfem, ale také jiné listy, káraly věc tu důrazně, takže Bülow ve zmíněné řeči své byl nucen výslovně se hájiti proti výtce, jakoby uváděl říši do „vasalství“ vůči Vídni.

Přes panegyrické hlasy vídeňských novinářů byla tedy celková bilance dotavadní politiky Aehrenthalovy pro pravé zájmy mocnářství spíše nevýhodná, a dobře vyjadřoval její výsledek francouzský publicista slovy: „Rakousko-Uhersko, pokud zůstávalo uklidňující mocí ve středu Evropy, bylo

hájeno všemi přáteli míru; jako moc útočná srazí se však se svorným šikem všech států odhodlaných hájiti rovnováhu evropskou, za jejíž pevnou oporu Rakousko bylo dotud považováno.” Aneksní krise ukázala, že habsburská monarchie oporou tou býti nechce, a tím povstaly i důsledky, jež důvtipný Francouz správně předvídal. Ovšem nikoliv ihned.

Důsledky její
v Evropě.

Bülowův
projev
z 29. března.

Kritika
v Německu.

TURECKÉ ZMATKY A DOZVUKY ANEKSE.

Zdánlivé
uvolnění poli-
tického napětí.

Dějiny světové politiky v posledním desetiletí před velikou válkou prozrazují jakýsi vlnivý rytmus. Viděli jsme, že po krizi marocké, jež vyvrcholila v konferenci algeciraské, následovala dvě leta poměrného klidu a oddechu; týž zjev hlásí se i po aneksní krizi bosenské. Opět jsou tu dva roky, v nichž mraky hrozící bezprostředně obecnému míru se jeví méně tmavými a obavy z příkrých srážek vůdčích mocí poněkud ulevují; němečtí historikové označují to slovem „Entspannung“.

Toto uvolnění napiatého luku bylo ovšem značnou měrou jen zdánlivé, obmezujíc se na povrch věci a na odborný svět diplomatický. Pilný pozorovatel vidí naopak, že právě v té době u rozličných národů evropských vědomí příkrých protiv ve světové politice nakupených sestupuje jaksi zrychleně z vůdčích kruhů do širších vrstev a zeslabuje tu dosavadní převážně pacifickou náladu hesly národního zájmu tak vypiatými, že v jejich zrcadle možné krvavé oběti válečné se počínají jevit i prostému občanu čímsi přirozeným a takřka osudově nutným. Tlak hesel těch silou veřejného mínění mohutnější působí pak zpětně i na vůdčí vrstvy politické, obmezuje jejich schopnost k účelným kompromisům a dohodám, jimiž by bylo možno rozkolísanou rovnováhu velikých mocí znova upravit tak, aby tísnivé napětí se opravdu uvolnilo a pocit větší bezpečnosti dostavil.

Napětí to vzrostlo, jak víme, na předělu století hlavně imperialistickými podněty a zájmy spiatými se zámořím a mimoevropskými oblastmi. Motivy ty počaly však znenáhla blednouti před valně nebezpečnějšími a prudšími rozpory, jež kotvily v užším kruhu politiky spíše evropské a vyrůstaly bezprostředně z těsného soužití velikých mocí v tomto dávném rámci dějinném. Sám kancléř Bülow přiznal to ve svém spise o době Viléma II. slovy „Die deutsche Politik war bis zur Aufrollung der bosnischen Frage vorwiegend beherrscht von Rücksichten auf unsere Weltpolitik“. Pak nastaly však jiné poměry a zřejmě zúžení rozhodujícího jeviště.

Vážné rozpory velmocenské kupily se od roku 1909 především kolem dvojího jádra. Jedním bylo soupeřství britsko-německé, které svými počátky souviselo sice s osadní a zámořskou soutěží, právě příkrosti rabylo však teprve výzbrojnými závody loďními, jež rychle zastínily významem svým

Vzrostlý význam
evropských
rozporů.

Soupeřství
anglicko-
německé.

všechny ostatní otázky sporné mezi Berlínem a Londýnem. Teprve ve spojení s nimi dostává se srdečné dohodě francouzsko-britské i znenáhlému sbližování se mezi Anglií a Ruskem pravé účinnosti a tím i starému soupeřství francouzsko-německému nového, obsáhlejšího rámce. Druhým jádrem napětí staly se otázky balkánské, zejména od chvíle, co Rusko k nim znova přeneslo svůj hlavní zájem, dříve dálným východem upoutaný. Naraziloť při tom na souběžnou snahu Rakousko-Uherska, podepřítí rovněž rázným jednáním na Balkáně svůj velmocenský věhlas.

Balkánská
otázka.

Tento překvapující odklon Vídně od dotavadní zdrženlivosti ve veliké politice k „aktivnímu“ a velmi sebevědomému vystupování byl v celkové rozvaze evropské politiky od roku 1908 novou složkou podobné váhy, jako loďní zbrojení německé, a měl zneklidňující účinky nejen těsným vztahem, jenž trval mezi Berlínem a habsburskou monarchií, nýbrž zejména také ohlasem, který věc měla v Rusku. Poměrně dobré styky, které od roku 1897 trvaly mezi mocí cářskou a Vídní, byly před tím důležitou položkou evropské rovnováhy mír zaručující; aneksní krise proměnila je však v opak, a byť se skončila zatím bez krvavé srážky, zatížila východ evropský novým, trvalým napětím, jež nebylo menšího dosahu, než mrak ležící nad západem evropským. Kout dotud klidný, stal se naopak východiskem nejprudších poruch v politické povětrnosti.

Velmocenský
náběh rakouský.

Vše to činilo evropskou situaci politickou od roku 1909 mnohem složitější, než byla kdykoliv před tím, ježto se mezi obojím ohniskem mezinárodních soupeřstev vytvářelo husté předivo jemných, ale ožehavých vztahů, takže není nikterak snadno přivésti tuto zmatenou polyfonii na jasné akordy základní a vylíčiti přehledně vývoj následujících let, zejména, nechceme-li se obmeziti na pouhou kostru diplomatických jednání, nýbrž oživit ji také poněkud pohledy na vnitřní poměry rozhodujících států. A při tom není zajisté možno, obmeziti se jen na velmoci. Bylť vývoj událostí takový, že druhdy také menší státy v ohledu tom žádají podrobné pozornosti. Tak jest na příklad ihned třeba, abychom se zastavili opět u poměrů tureckých, jak se vyvíjely právě v době, kdy aneksní krise bosenská dosahovala svého vrcholu.

Složitost situace.

Mladoturecké revoluci, jež v červenci 1908 byla zvítězila takřka bez krvavé prolití, spíše rozpoutáním nadšení než zápasem, bylo záhy podstoupiti zkoušku ohněm a osvědčiti skutečnou převahu proti silám reakčním. Síly ty měly značnou výhodu v tom, že komitét „Jednoty a pokroku“ nemohl při

Poměry turecké.

náhlém převratu obsaditi ihned většinu důležitých úřadů svými stoupenci, nýbrž byl nucen i významná místa ponechati v rukou těch, kdož za předchozího režimu nabyli dostatečné rutiny vládní. Z nich pak mnozí nebyli nepřístupni vlivům okolí sultánova, jež se snažilo využití zejména rozporu, který trval mezi zásadami novodobé ústavnosti, hlásanými mladotureckým hnutím, a svatým zákonem islámu.

Protiklad ten ozýval se stále hlasitěji, jakmile minuly první měsíce revolučního nadšení nad pádem obecně neoblíbené despotie Abdul Hamidovy. Nový nacionalism osmanský, komitétém hlásaný, nemohl býti dostatečnou náhradou zásadního rozdílu věřícího a džaura, na němž moslemské státy byly vybudovány. Fanatism ulemů a softů obrací se proti hlediskům mladotureckým jako proti výrazu zhoubné bezbožnosti; na ochranu islámu vzniká zvláštní sdružení, jež vydává list „Volkan“ a svolává meetingy, kde se žádá zachování koranu a šeriatu jako základu říše.

Vskutku většina členů komitétu, jež byla proniknuta volnomyšlenkářským positivem a hesly laického pokroku, neoceňovala dosti skutečnosti, že říše byla z veliké části pestrým chaosem národů a vyznání v jedno sklíženým nadprávním moslemských dobyvatelů a theokratickým posvěcením kalifátu sultánova. Z Yldiz-kiosku řídili reakční hnutí oblíbený syn Abdul Hamidův, princ Burchasi Eddin, admirál Said-paša, syn velkého vezíra Kiamila, a vrchní kleštěnec Nadir-aga. Agituje se mezi posádkou cařihradskou pak zároveň i heslem, že mladoturečtí důstojníci s odborným vzděláním školským, t. zv. mektebi, nespravedlivě odstraňují důstojníky vyšlé z mužstva, a prospěchu převratných snah sloužilo i příkré zostření sporu mezi liberální opozicí a přívrženci komitétu ve sněmovně.

Spor ten byl uveden ve vrcholný var, když 8. dubna 1909 na mostě spojujícím Peru se Stambulem byl zavražděn liberálně-opoziční publicista Hassan-Fehmi bey, vydavatel listu „Sarbesti“, jenž psával ostře proti vládnoucímu režimu. Vina na vraždě byla totiž obecně připisována komitétu, ač opravdu vyšla z kruhů reakčních a z obavy, že liberální novinář se postaví proti chystanému vzbouření a odhalí jeho přípravy. Tvrzení, že komitét necouvá ani před úkladnou vraždou, jen aby potlačil veškerou opozici a svobodu jejího projevu, způsobilo v městě náladu spiklencům žádoucí a 13. dubna učinili rozhodný úder vojenským povstáním. Většina posádky cařihradské vzbouřila se, pobila na 300 důstojníků komitétu oddaných, redakce listů jemu sloužících byly vypleněny.

Vláda Huseina Hilmi pašy neprojevila vůči výbuchu tomu náležitě ráznosti. Ustoupila bez vážnějšího boje s jeviště a ani ve sněmovně, kde po útěku hlavních předáků „Jednoty a pokroku“ zůstalo 191 poslanců, nejevil se důrazný odpor proti nové vládě, jež se utvořila v čele s Tevfikem pašou. Vláda ta ujišťovala sice, že nemíní nikterak sloužiti reakci, která by chtěla sáhati na základy ústavy; prohlašovala naopak, že hodlá uvést v život pravou svobodu, dotud zastíněnou diktatorskými choutkami komitétu. A také vrchní velitel cařihradský Nazim paša nebyl vskutku stoupencem sultánovy despotie, takže palácová reakce nemohla ihned otevřeně k snahám svým se přiznati. Doufala však, že chvíle její přijde v zápětí, zatím co se nová vláda snažila, uznání moci své v říši dosáhnouti.

V hlavním městě se jí to bez obtíží podařilo, zároveň bylo však záhy zjevno, že jinde vliv komitétu není nikterak zlomen. Zachoval silné postavení zejména v kraji, odkud revoluce roku 1908 byla vyšla, v Makedonii a v Soluni. Sem se sbíhají uprchlíci z Cařihradu a ohrožení „mektebi“; také vojenští přidělenci z Berlína a Vídně, Enver-bey a Hakki-bey, mladí mužové vůdcovského nadání, kvapně přijeli do Soluně s heslem, že mladou ústavu a pokrok lze zachrániti jen pochodem na Cařihrad. Velitel 3. sboru, rozloženého v Makedonii, Mahmud Ševket paša, byl téhož mínění a marně doufala cařihradská vláda, že aspoň velitel 2. sboru, ležícího v Thrakii kolem Drinopole, jí věrnost zachová. Přidal se také k soluňským stejně jako to učinily i některé družiny bulharských komitů, a již 17. dubna vojsko obou sborů počalo se kupiti v blízkosti hlavního města u obranných linií čataldžských.

Vláda Tevfikova neodvážila se mu náležitě čeliti. Byla ochromena obavou, aby vlastním vítězstvím neposloužila pouze palácovým stvůrám, a sebevědomí její podlamovala také skutečnost, že asijské provincie zachovaly lhostejný klid, který jen v Erzerumu a Adaně nemilými masakry protiarmskými byl provázen. Bez boje mohlo tedy soluňské vojsko obsaditi 19. dubna San Stefano a zde, takřka v dohledu hlavního města, shromáždil bývalý předseda sněmovny a předák komitétu Achmed Riza kolem sebe mnoho členů sněmovny a prohlásil schůzi tu za pravé shromáždění zákonodárné. Loďstvo před Cařihradem kotvíci se prohlásilo rovněž pro něho, zatím co velitel vládního vojska, Nazim paša, vyjednáváním se snažil zabrániti krveprolití.

V kritické chvíli sultán Abdul Hamid osvědčil se zase zbabělým sketou, jenž měl na mysli jen osobní bezpečnost a zabavil nejspolehlivější čtyři caři-

Slabost nové vlády.

Odpor Soluně.

Tažení na Cařihrad.

Sněmovna v San Stefano.

hradské jako posádku svého paláce, v pevnost změněného. Tak podařilo se soluňským 24. dubna bez valných obtíží vniknouti do města, kde krvavé šarvátky se rozvinuly jen o některé budovy kasární. Den na to kapituloval i Yldiz-kiosk a osud sultánův byl tím zpečetěn. V mimořádné společné schůzi sněmovny a senátu 27. dubna po přečtení fetvy, slavnostního nálezu nejvyšších duchovních, prohlašujícího, že Abdul Hamid mnohonásobně se prohřešil proti svatým řádům, byl sultán prostou aklamací sesazen a trůn přiznán jeho pětadesátiletému bratru, princí Mohamedu Rešadovi, jenž jako Mohamed V. vlády se ujal.

Laskavý stařec ten, jehož vůle i schopnosti byly třiatřicetiletým vězením palácovým valně podlomeny, mohl býti ovšem jen loutkou v rukou nových držitelů moci, kdežto Abdul Hamid byl již naztří potom se sedmi ženami a dvěma syny dopraven do Soluně a tam pod tuhým dozorem internován. Tak skončil jako státní vězeň na duchu i na těle zlomený krvavý panovník, jenž způsobil tolik béd a zla, neznaje než chorobný strach o svou bezpečnost a moc úkladně z palácového šera působící.

Než také v Cařihradě nastala značná změna. Vůdčí kruh komitétu, ovládnuv tu úplně pole, uznal, že důvěřivá hesla roku předchozího o nekrvavé revoluci, jež pouhou silou spasné ideje a nadšení regeneruje stát osmanský v duchu jednoty a pokroku, jsou planou illusí. Chce-li komitét dílo své provésti a ochrániti je před novými pokusy reakce i opozičními zmatky, musí do svých rukou dostatí správní stroj a zajistiti si za ochraným průčelím ústavnosti skutečnou diktaturu. Proto nespokojili se vítězové s pouhým obnovením vlády Huseina Hilmi pašy, nýbrž zabezpečili si v ní správu vnitřní Feridem pašou, kdežto správy vojenství se ujal velitel sboru drinopolského Salih paša. Došlo k stihání vůdčích účastníků státního převratu a k soustavné „purifikaci“ ministerstev i jiných úřadů civilních a vojenských. V Cařihradě a některých jiných předních městech zaveden mimořádný stav obležení, podvazující všechny svobody, loňského roku s takovým nadšením ohlášené. Nový zákon spolčovací zakazoval zejména veškeré politické kluby a v důsledku toho také sám komitét „Jednoty a pokroku“ prohlásil svůj rozchod.

Ovšem jen na oko; skutečně trval dále, jsa rozdělen na trojí hlavní ústředí, v Cařihradě, Soluni a Bitolji, rozlišené tím, že v hlavním městě tón udávali členové sněmovny, v Soluni více straničtí ideologové. Vláda i zákonodárné shromáždění podléhaly jejich vlivu stejně, jako kdysi konvent ve

francouzské revoluci podléhal se svými výbory diktátu frakce montagnardské, a skutečnost ta příznána byla ještě otevřeněji, když na sklonku roku 1909 Husein Hilmi odstoupil a novou vládu sestavil dotavadní vyslanec v Římě Hakki paša. V ní obor vojenský převzal generál Mahmud Ševket zachovávaje při tom vrchní inspektorát nad vojskem v evropských vilajetech; Rifaat paša ujal se věcí zahraničních, zatím co jiní dva čelní členové komitétu, Džavid bey původu židovského a Talaat bey původu cikánského, převzali finance a vnitro. Vedle nich ostatní členové kabinetu stali se pouhými statisty a nová vláda, zosobňující otevřeně koterii komitétu, předstupuje před parlament, dovolávajíc se pro výkonnou moc mnohem větší kompetence, než původní hesla ustavní připouštěla.

Ve sněmovně, kde liberální opozice se scvrkla na 34 hlasů a kde také zástupci křesťanských skupin, zejména Řekové, nenabyli valného významu, měla koterie ta hru velmi lehkou, kdežto ve správě občanské i vojenské jí bylo možno s prospěchem užiti mnohých složek hamidovské despotie i s její špiclovskou rutinou. Výsledkem státního převratu z dubna 1909 bylo tedy, že místo vlády svobody a řádné ústavnosti říše se stává kořistí hloučku vášnivých doktrinářů, národních ideologů a důstojnických arrivistů, většinou mladých, nesnášenlivých a nevalně zkušených, jejichž ideálem jest stát se správou pevně soustředěnou, zosobňující novou národní myšlenku osmanskou a nedbající podle maďarského vzoru valně různosti jazykové a náboženské značné části poddaných. Stát ten měl pak také na venek nabýti nové vážnosti, a proto věnuje komitét hlavní péči zdokonalení vojska jako nástroje, jímž se jedině může při moci trvale zachovati.

Ve věci té zraky jeho upíaly se přirozeně k Německu a již v květnu 1909 obrátila se nová vláda cařihradská do Berlína s žádostí, aby někdejší vrchní instruktor vojska sultánova, generál-plukovník Colmar von der Goltz, jí byl opět propůjčen k reorganizaci armády. Zahájil opravdu činnost tu v červenci a věc znamenala zároveň zesílení německého vlivu na Bosporu, původní revolucí ústavní roku 1908 značně zeslabeného, tím spíše, ježto zároveň britský vliv, který revolucí tou dočasně byl vzrostl, poklesl v důsledku podezření, že anglický vyslanec v dubnových zmatcích přál straně komitétu nepřátelské. A podobně na prospěch Německa působila i otázka krétská.

Komitét snažil se v duchu zvýšeného národního sebevědomí osmanského hájiti důrazně neporušitelnosti říše. Se ztrátou Bosny a Hercegoviny jakož i nároku na vrchní lenní moc nad Bulharskem byl se sice nucen smířiti, za to

tvářil se však neústupným vůči řeckým snahám o Krétu. Dotkli jsme se již toho, že v zápětí po rakouském prohlášení aneksním národní sněm krétský odhlasoval 8. října vtělení ostrova do království řeckého. Vrchní komisař, jenž od září 1906 správu krétskou byl vedl, řecký politik Zaimis, složil proto svůj úřad a na jeho místo vstupuje volený šestičlenný výbor vládní v čele s Venizelem, který skládá přísahu králi Jiřimu, přijímá řeckou vlajku a hodlá vyslati krétské zástupce do athénskému parlamentu.

Šlo o to, odváželi-li se Řecko nabízenou inkorporaci přijmouti a jak se k ní postaví čtveřice velmocí — Anglie, Francie, Rusko, Itálie — jež od roku 1898 vedla vrchní dozor nad krétskou autonomií. Opravdu velmoci, vidouce rozčilení, jež věc v Cařihradě způsobila, prohlásily postup Krétanů za neplatný a tlačily na Řecko, aby učinilo podobně, slibující, že se naopak vynasnaží splniti oprávněné požadavky ostrovanů a že zejména urychlí, jakmile klid bude zaručen, vyklizení dozorčích posádek z přístavů krétských, s jejichž odvoláváním se bylo právě započalo. Vlajka turecká při vstupu do zálivu sudského měla zůstatí jediným skutečným náznakem turecké svrchovanosti.

Proto král Jiří a vláda athénská, v jejíž čele stál Theotokis, vedli si ve věci té opravdu zdrženlivě, ač naráželi na hlučnou nespokojenost národní, zejména také ve vojsku vítězíci. Neboť podle vzoru mladotureckého také v Řecku vznikl komitét důstojnický, který hlásá nutnost očisty života národního od panství vůdčích řemeslných politiků, t. zv. hegétů, a v létě 1909 poráží vládu Theotokisovu. Pohrůžnými manifestacemi athénské posádky, které konečně 28. srpna 1909 nabyly rázu skutečné vzpoury, bylo vynuceno dosazení nové vlády v čele s plukovníkem Zorbasem a národní shromáždění zákonodárné podléhá teroru a insultům vojenské koterie, která vypiaté cíle národní spojuje s vlastní touhou po moci.

Král byl odstaven od všeho vlivu na vládu a donucen uchýliti se do zátíší svého pohorského letohrádku v Dekelii. Jeho synové ztratili vojenské hodnosti své a zdálo se, že není vyloučeno ani brzké prohlášení republiky nebo vojenské diktatury. Zároveň zahrávají však v Cařihradě vůdčí mužové mladotureckého komitétu s myšlenkou, že by bylo výhodno, kdyby se jejich prestiž a vážnost státu osmanského jimi regenerovaného podepřela vítěznou válkou s Řeckem, jako se to podařilo roku 1897 Abdul Hamidovi.

Podobně jako proti Rakousku za krise aneksní rozvíjí se v tureckých přístavech hlučný bojkot proti řeckému zboží i řecké plavbě a napět

mezi oběma státy vyvrcholuje zejména v srpnu 1909 výhružným požadavkem, aby athénská vláda výslovně prohlásila, že neschvaluje aneksního hnutí krétského a na spojení ostrova s královstvím zásadně nečiní nároku. To bylo hotové ultimatum, podobné požadavkům, které Aehrenthal nedávno na Bělehradu byl vynutil, a válka zdála se neodvratnou, když vláda řecká odpověděla vyhybavě, tvrzením, že ponechá řešení otázky krétské dozorčím velmocem.

Velmoci ty činily vše, aby hrozící srážce zabránily a uklidnily otázku, jež jim byla velmi nepohodlná také proto, že bojkot řeckého zboží v Turecku postihoval i obchodní zájmy rozličných států evropských. Dosáhly pak opravdu toho, že přímé nebezpečí válečné bylo zažehnáno, ale konečné řešení svízelného sporu provlékalo se do nekonečna, ježto Krétané ani po evakuaci dozorčích posádek nechtěli od spojení s Řeckem upustiti, při čemž v Cařihradě namnoze vznikal dojem, že čtvero velmocí, držic nad Řeckem ochranou ruku, brání jistému úspěchu osmanských zbraní. A domnění to bylo s výhodou zejména pro Německo, které spolu s Rakouskem jakéhokoliv zasahování do věcí krétských od let se bylo vzdalo a tím mnohem spolehlivějším přítelem Turecka se jevilo, než velmoci ostatní.

V důsledku toho vyskytuje se na podzim 1909 ve vůdčích kruzích cařihradských po prvé myšlenka, zabezpečiti postavení obrozeného Turecka vojenskou konvencí a obranným spolkem jednak s Rumunskem, jednak s Vídní a Berlínem. Vilém II. jevil o myšlenku tu velmi živý zájem a snažil se pro ni získati i arcivévodu Františka Ferdinanda při jeho návštěvě v Berlíně v listopadu 1909. Ale Aehrenthal stavěl proti podnětu tomu vážnou obavu, že by se Bulharsko, spolkem takovým zneklidněné, úplně přiklonilo k Rusku i Srbsku a tím dalo vývoji věci na Balkáně spád nepříznivý pro zájmy habsburské monarchie.

Proto myšlenka obranného spolku nepřerostla meze rozhovorů zcela nezávazných, byla však provázena aspoň skutečnými pokusy, s německou pomocí zdokonaliti také na moři vojenskou pohotovost osmanskou. Podle vzorů německých vzniká i v Turecku lodní spolek, který sbírá k tomu cíli peníze, a v průběhu roku 1910 došlo opravdu k tomu, že Německo prodalo Turecku dva nedávno postavené křižníky, „Kurfürst Friedrich Wilhelm“ a „Weissenburg“, které byly s názvy „Keir Eddin Barbarossa“ a „Torgud Reis“ zařazeny do sultánova loďstva s vyhlídkou, že v nejbližší době z Německa bude Turecku dodán také podmořský člun se čtyřmi no-

Turecký bojkot
a nátlak na
Řecko.

Německá zdržen-
livost v krétské
otázce.

Plán sblížení
Turecka
s trojspolkem.

Lodní zbrojení
turecké.

Zakročení
velmocí.

Vojenská revolta
v Athénách
(srpen 1909).

vými torpédoborci. Znamenalo to jeho značné zesílení zejména proti Řecku, ale zároveň počal tím německý vliv i v námořní správě turecké zatlačovati vliv anglických instruktorů, roku 1908 přijatých, zatím co první větší manévry, na podzim 1910 pod vedením Goltzovým a za osobní přítomnosti sultánovy konané, ukazovaly zřejmý vzrůst germanofilských směrnic ve vůdčích kruzích armády turecké, nově organisované ve 14 sborech všemi zbraněmi vybavených.

Finanční tíseň.

Sblížení osvědčovalo se ostatně i na finančním poli. V ohledu tom potíže mladotureckého režimu byly zvláště veliké. Schodek v rozpočtu přesahoval 200 milionů franků a pomoci mohla jen velká půjčka, o níž finanční ministr Džavid bey v letních měsících roku 1910 v Londýně i v Paříži vyjednával. Francouzští peněžníci podepření vládou pařížskou žádali však značných záruk, zejména zvýšení francouzského dozoru nad Banque Ottomane a skutečné kontroly státního hospodářství tureckého; činili také podmínku, aby při dodávkách děl a nábojů francouzská výroba nebyla Kruppem vytlačována. O to se jednání v Paříži opravdu rozbilo, ale turecké vládě přiskočilo na pomoc konsorcium německých a rakouských bank v čele s Deutsche Bank, které jí v listopadu 1910 poskytlo půjčku 11 milionů tureckých liber a tím její finanční závislost na Francii podstatně uvolnilo.

Půjčka z listopadu 1910.

Ruku v ruce s tím šla ovšem zvýšená ochota turecké vlády k podpoře německého pronikání hospodářského do asijské oblasti říše zejména v otázce dráhy bagdadské, které se ještě v dalším dotkneme; ale také v jiných směrech stěžovaly si Francie i Anglie, že den co den rostou překážky, jejich podnikům v Syrii i v Mesopotamii činěné. Ze všeho bylo zjevno, že i pod mladotureckým režimem, stejně jako za doby Abdul Hamidovy, říše osmanská jest stále účinněji vtahována do oblasti vlivu německo-rakouského.

Byly tu ovšem i hlasy, jež uvažovaly o možnosti vývoje podstatně jiného. Znovu a znovu vynořovaly se pověsti, že útvarem budoucnosti jest svaz balkánský, v němž by Turecko ve spolku s ostatními, křesťanskými státy poloostrova našlo zabezpečení klidného vývoje na základě solidarity balkánské, čelící žádostivostem kterékoliv velmoci. Věc nadhodil již za aneksní krise v prosinci 1908 Izvolksij a v diplomatických kruzích se roku 1909 tvrdilo opětovně, že ruský vyslanec v Cařihradě Čarykov rovná cestu takovému balkánskému spolku, o němž se ostatně i v turecké sněmovně hovořilo a který některé turecké listy doporučovaly. Pověsti ty oživily zvláště, když jaře 1910 jak král srbský Petr, tak cíř bulharský Ferdinand rychle po sobě —

Plán balkánského svazu.

tento 20. března a onen 4. dubna — v Cařihradě návštěvu učinili. Než byly-li úmysly ruské diplomacie vůbec kdy vážně zaměřeny k spolku takovému, šlo jistě jen o dočasnou mezihru pro dobu domácí ruské regenerace, nikoliv o řešení skutečné trvalosti, a zároveň byly překážky věci v cestu se kladoucí takřka nepřekonatelné.

Byla tu jednak stále ještě palčivá otázka krétská a vedle ní přílišná životnost bulharských i řeckých nároků na Makedonii a skutečnost, že i srbský zrak se ke kraji tomu stácel s žádostivostí tím větší, čím těžší závory anekse učinila jeho nadějí na Bosnu. Mladoturecký režim nesplnil nadto nikterak nadějí, které do něho i křesťanské obyvatelstvo v turecké říši s počátku kladlo, zejména, když zvýšenou centralisací správy začal křížiti i starobylou samosprávu křesťanských církví, takže revoluční hnutí v Makedonii počalo rychle znova oživati. Proto bylo mnohem přirozenějším počítati s tím, že rozpínavé sklony všech čtyř křesťanských států balkánských proti Turecku se osvědčí, a přirozený zájem ruské politiky žádal jen, aby krise z toho hrozící nevypukla dříve, než cířská říše dosáhne opět někdejší své moci vojenské.

Proto převládala v Petrohradě snaha po zatímním aspoň zachování statu quo a míru na Balkáně, v Cařihradě byli si však dobře vědomi toho, že věc závisí zároveň i na vnitřním vývoji a odolnosti říše osmanské, osvědčí-li se pro ni mladoturecký režim jako upevnění či zeslabení. Opravdu svažovala se věc spíše tímto směrem, neboť přes diktaturu komitétu poměry turecké byly daleky pravého uklidnění. Liberální oposice kritisovala ve sněmovně ostře vládní soustavu i praksi, hromadíc na hlavy jednotlivých ministrů prudká obvinění z korupce, až z toho ve sněmovně docházelo k pohoršlivým rvačkám, kdežto jindy hloučky zpolitisovaných důstojníků terorisovaly jednání komory nejen vyhrůžkami s galerie, nýbrž mísíce se i do středu samých poslanců. Při tom bylo důležité, že v lůně samého komitétu „Jednoty a pokroku“ dochází k soupeřství a sporům, zejména mezi cařihradskou frakcí mladotureckou a skupinou soluňskou, v níž měli vrch nejdůslednější theoretikové strany. Její hlavní zástupce v kabinetu, ministr vnitra Talaat bey, byl v únoru 1911 dokonce z vlády vytlačen a za ním šel i ministr financí Džavid bey.

Rej osobních intrik podlamoval tak autoritu ústřední moci, opravdu jen o vojsko a prodlužování stanného práva opřené, zatím co v provinciích na rozličných stranách nespokojenost zřejmě kvasila, a to nejen v křesťanském

Makedonská otázka.

Vnitřní zmatky turecké.

Nespokojenost křesťanů.

prostředí, kde se vytýkalo, že přes prohlášení občanské rovnosti z místodržicích (valiů) vůbec žádný není křesťan, z více než 100 prefektů (mutesarifů) pak jen čtyři a z 500 kaimakanů (podprefektů) sotva 40, ač křesťané činili asi 30% obyvatelstva říše. Než také v muslimském světě probouzel mladoturecký, národně osmanský zbarvený centralism těžký odpor, zejména v rozličných oblastech živlu arabského.

V oblastech těch bylo panství turecké ode dávna dosti pochybné nejen vůči kočovným beduinům; i v končinách usedlého obyvatelstva mnozí místní náčelníci uznávali vrchní panství turecké pouze, pokud bylo podepřeno silnými posádkami, což v zemi nekonečnými pustinami pokryté mohlo být vskutku jen výjimkou. Věc stala se pak ještě vážnější od doby, co v Anglii státníci, jako byl lord Curzon, obrátili žádostivý zrak k poloostrovu arabskému a počali tam klásti podstatné překážky upevnění panství sultánova, podle jejich mínění příliš podléhajícího vlivům německým. Viděli jsme, jak rozhodně tu vystoupila i liberální vláda londýnská roku 1906 v otázce hranic poloostrova Sinajského; zároveň snažila se však britská diplomacie navázati povázhlivé styky s významnými činiteli i ve svatých městech islámu, jako byl zejména veliký šeríf meccský Aunarafík.

Abdul Hamid doufal sice stavbou dráhy ze Syrie do Mediny a Mekky zamířené panství turecké v tomto kraji zesíliti a jím podepřítí zároveň svůj kalifát v očích všech věřících, ale obtížné dílo technické nepostupovalo s žádoucí rychlostí a arabské kmeny v posvátném Hedžázu bouřily se nejednou proti tureckým poplatkům tak prudce, že i svatá města se jevila druhdy hnutím jejich ohrožena. S tajnou podporou anglických agentů zdvihá ostatně i v jihoarabském Jemenu prapor vzpoury imam Jahja, za nástupce prorokova a hlavu všech věřících se vydává, zatím co v sousedním Asíru šejk Idrís rozvířil rozkolnické hnutí, vystupuje jako posel boží, „Mahdí“, a ohrožuje město Sanu, hlavní oporu tureckého panství v těchto krajích. Otevřeně dala pak tureckému panství v Arabii těžkou ránu Anglie na východním pobřeží obsazením Kuejtu.

Důležitý přístav ten, jediný s hlubokou vodou v tamních končinách, snažili se Turci zachovati pod svou mocí nejen proto, že se mohl státi vhodným bodem konečným dráhy bagdadské, nýbrž také jako důležité východisko k pronikání do nitrozemí arabského, do Nedždu, kde tureckému panství zásadně čelilo zejména puritánské hnutí vahhabské. Šejk kuejtský opřel se však o ochranu Anglie a po delším nevlídném jednání došlo 1903 ke kon-

venci, podle níž i Turci i Angličané v přístavu umístili své posádky. Když pak Turecko roku 1905 nedodrželo některých bodů této úmluvy, vyloďilo britské loďstvo v Kuejtu posily a utužilo svůj protektorát nad tamním šejkem, umožňujíc zároveň úhlavnímu protivníku turecké moci v oblasti vahhabské, Abdulahovi Ebn Seúдови, že mohl zvítěziti nad svými soupeři a vládu svou upevniti.

Se všech stran nahlodává tak britský vliv vetché panství sultánovo v Arabii a věc zhoršil ještě pád Abdul Hamidův. Neboť zástupci arabských krajů v nové komoře zákonodárné, ač většinou byli zvoleni pod mladotureckým vlivem z Arabů v Cařihradě usedlých, uchopili se horlivě hesla „Arabie Arabům“ a postavili proti osmanskému nacionalismu, komitétem hlásanému, nové národní uvědomení arabské a proti centralisačnímu úsilí vlády stambulske požadavek místní autonomie. Odpor proti tureckému panství a jeho vyděračným zástupcům v rozličných končinách arabského světa nabývá tím zásadní posily. Sanaa jest povstalci tak stísněna, že k jejímu vyproštění bylo nutno roku 1910 velikou výpravu uchystati; i v Zajordánii hlásí se povázhlivé hnutí a proti odporu Druzů v syrském Hauranu roznicenému bylo rovněž třeba užítí vojenské výpravy.

Daleko větší význam ještě než tyto svízele v dalekých provinciích asijských měly pro vládu komitétu však zmatky, jež nezadržitelně vypukaly v evropských vilajetech, zejména v Albanii. Albanie, zaostalý kraj, rozštěpený na směsici kmenů rozličného náboženství i osobitých tradic místních, kam se západní vzdělanost jen nesměle tlačila prostředkem katolických škol z Italie a Rakouska placených, byla za Abdula Hamida zemí, odkud despotism sultánův bral spolehlivé nástroje svého panství, zejména dobré vojáky. Sultán snažil se užívati také drsného sebevědomí moslemských kmerů albánských k zastrašení jejich křesťanských sousedů slovanského jazyka; proto šetřil jejich výsad a zvykových řádů, vrcholících v jakémsi divokém feudalismu. Rozhodně čelil však pokusům, namnoze z Italie vycházejícím, aby také v Albanii vzniklo jednotné uvědomění národní na společném základě škipetarského jazyka. Školy, jež na tomto podkladě na příklad v Korize vznikly, byly zakázány.

Přes to počalo v prvních letech 20. století národní hnutí to nabývati stoupců, kteří sebevědomě tvrdí, že také albánský národ není bez slavné minulosti, přičítajíce mu nejen Pyrrha a Skanderbega, nýbrž i Alexandra Velikého. Také mladoturecká agitace nabyla v albánském prostředí ohlasu a bylo

Arabie.

Anglické zájmy.

Hedžáz.

Jemen a Asír.

Kuejt.

Arabský partikularism.

Albanie.

Národní hnutí albánské.

nepochybné, že v červenci 1908 neklid tamních kmenů značně přispěl k pádu despotie Abdul Hamidovy. Proto favorisoval mladoturecký komitét při sdělení volebních řádů Albanii, aby odtud dostal do sněmovny silnou skupinu spolehlivých stoupenců. Zároveň zachoval však i režim Abdul Hamidův v albánských horách hojně přívrženců, jako byl mocný pohlavár Isa Boletinac, a obecný kvas proti nové vládě cařihradské rozntily tu rychle zejména její ukvapené pokusy o zavedení nových řádů společenských i správních v oblasti zvyklé dotud poměrům zcela středověkého přístřihu.

Požadavek, aby v zemi se provedlo obecné odzbrojení a přestalo záští posvátné krvemsty, druhdy v boje celých kmenů se měnicí, zavádění ostřejšího zdanění a rušení místních výsad v tomto ohledu, nahrazování latinky a albánského jazyka tureckým písmem i jazykem, pokus o provádění řádných odvodů k vojsku, vše to znamenalo v očích albánské feudality příkoří a urážku, které svobodný Škipetar se nesmí podrobiti. Již na jaře 1909 vypuklo proto zejména v okolí Djakové a Péče povstání, které vojsko vedené Džavidem pašou se snažilo zdolati houfným pálením horských vesnic a hradů. V několika měsících bylo tak sice dosaženo zdánlivého uklidnění kraje, ale vláda cařihradská nedovedla zabrániti tomu, aby z kruhu albánských předáků nebyly vyslovovány požadavky zásadní, které nabývají rázu jakéhosi programu národního.

Žádalo se v nich vytvoření osobitého celku správního ze všech albánských končin, vybaveného jakousi samosprávou a zvláštním sněmem, jenž by užíval důchodů veřejných k povznesení místní zaostalosti novou úpravou soudnictví a zřizováním účelných komunikací i škol s albánským jazykem a latinkou. Branci albanští měli jen doma službu konati, aniž měla vláda cařihradská rušivě zasáhati do kmenových otázek místních.

Program ten, jenž většině pohlavárů byl ovšem spíše zástěrkou k zachování dosavadního pěstního práva a jen v nevelikém kruhu nadšenců měl upřímné přívržence, byl zřejmým protikladem snah mladotureckého komitétu a narazil proto na rozhodné odmítnutí. Cařihradští vládcové byli rozhodnuti, pokořiti albánský odpor stůj co stůj, a když na počátku 1910 vypuklo nové povstání Malisorů v okolí Prištiny, soustředil Ševket Torgud paša k jeho zdolání 50 praporů a 29 baterií. Přes to utrpělo jeho vojsko v soutěse u Kačaniku mezi Uroševcem a Skopljí značné ztráty, než mohlo v dubnu 1910 s pomocí nových posil tamní posice uhájiti. Boj rozšířil se hluboko do horského kraje i na Kosovo pole, až sám Mahmud Ševket paša

ujal se jeho vedení, a trvalo měsíce, než dosáhl zbraní a smlouváním se s kmenovými náčelníky takových úspěchů, že cařihradské listy komitétu mohly ohlašovati úplnou pacifikaci vzbouřené oblasti.

Úspěch byl však jen přechodný a velmi pochybný. Neboť mnoho z povstalců, zejména Malisorů, uprchlo i s rodinami na Černou Horu a utábořilo se tam, ježto černoohorský kníže Nikita vítal příležitost tu, aby mohl Turecku působiti vážné obtíže. Odvěké nepřátelství mezi jeho junáky a albánskými sousedy bylo naráz zapomenuto a kníže obrací se dokonce k Evropě s pamětním spisem, v němž vyličuje, jak neústupnost a krutost cařihradské vlády nutí Albánce k odporu a ukládá tím i jeho chudé zemi nemilá břemena. Tato ozbrojená emigrace udržovala pak v následující době neúnavně neklid v celém pohraničí, zejména v oblasti jezera Skadarského, a snaha, zachovati v Albanii vliv a přízeň, vedla zároveň i rakouskou diplomacii k tomu, že se počala více než před tím o věc zajímati a v Cařihradě pronášeti důrazná slova přímluvy za větší povolnost vůči albánským požadavkům.

Tak stávala se albánská otázka turecké moci zhoubným vředem, její síly stravujícím, který více než kterákoliv jiná nesnáze prozrazoval slabiny mladotureckého režimu a zesiloval pessimistické výhledy na další vývoj a budoucnost říše turecké. Za těchto okolností bylo zjevno, že balkánský poloostrov zůstával i po překonání aneksní krise půdou velmi horkou a neklidným koutem Evropy, odkud mohlo přes noc přijíti nové ohrožení míru evropského zejména při zásadní změně vzájemných vztahů mezi Vídní a Petrohradem.

* * *

Vítězství Aehrenthalovo nad Izvolskim v otázce bosenské nebylo toho rázu, aby si oba státníci po prudkém zkrřížení zbraní byli mohli podati mužně ruku k poctivému smíru. Naopak, osobní hořkost mezi nimi potrvala i v následující době a vybíjela se publicisticky jízlivými články, ohrožujícími gentlemanskou pověst té i oné strany. Předním kolbištěm vády té stal se anglický časopis „Fortnightly Review“, kde v září 1909 vyšly články „Baron Aehrenthal and M. Izvolski. Diplomatic Enigmas“ a „Vox et praeterea nihil“, z péra Izvolskému velmi blízkého, jimž pak odpověděl za Aehrenthala

Povstání roku 1909.

Albánský program.

Boje roku 1910.

Účast Černé Hory.

Rakouské přímluvy.

Polemika Aehrenthala s Izvolskim.

anglický publicista J. E. Dillon úvahami „Vox alterae partis“ a „M. Izwolski and Count von Aehrenthal. A Rectification.“ Při tom podráždila ruského ministra zejména skutečnost, že Dillon získal některé, pro Izvolského zvláště bodavé a zmíry zkreslené informace jako host hraběte Berchtolda na Buchlově, což vedlo pak k nekonečným výčitkám s ruské strany jako jednání málo kavalírské a k volání po výslovném zadostiučinění. A ještě jiné polemiky novinářské provázely po měsíce toto, v diplomatickém světě zcela nezvyklé škorpení, v nichž padala velmi ostrá slova a výčitky vzájemně dosvědčující významnou skutečnost, že mezi Petrohradem a Vídní příkrý a zákeřný postup Aehrenthalův opravdu způsobil trhlinu velmi hlubokou.

Jevilo se to i jinými zjevy. Po dlouhé měsíce zůstává rakouský vyslanec v Rusku hrabě Berchtold téměř bez osobního styku s dvorem i úředními kruhy; společnost ruská pomíjí rakouské vyslanectví a zvláště okázalého výrazu dostalo se věci na podzim 1909 cestou cíře Mikuláše II. do Itálie ke schůzce s Viktorem Emanuele II., jež se měla konati na venkovském sídle italského dvora v Racconigi. Neboť cíř volil k jízdě své velikou okliku přes Varšavu, Mnichov, Belfort a Modane, vyhnuv se okázale jakémukoliv doteku rakouské půdy.

Schůzka byla sice na venek motivována především vztahy dynastické zdvořilosti, nebylo však možno neviděti v ní zároveň projev snahy ruské diplomacie, sblížením s Itálií v balkánské otázce vytvářeti novou frontu, jež by znesnadňovala každý další pokrok rakouský na poloostrově.

Věc ta křížila se ovšem velmi podivně s důvěrným jednáním, jež bylo právě tehdy v běhu mezi Vídní a Římem. Dotkli jsme se již nahoře toho, jak v politickém prostředí italském anekse jen ještě více zjitřila nedůvěru a nepřítelství, jež tam byla ode dávna nahromaděna k habsburské monarchii a kterou ovšem mocně vzdouvaly i Conradovy snahy o zvýšenou výzbroj v alpském pohraničí i odmítavé jednání vídeňské vlády v otázce zřízení vlášské university v italské jazykové oblasti. Italský ministerský předseda Giolitti a jeho ministr věcí zahraničních Tittoni snažili se však zmírniti příkrost poměru toho a umožniti aspoň snesitelné soužití vzájemné obou mocí, v trojspolku podle platných smluv do roku 1914 spojených. Aehrenthal pak, který v poměru k Itálii měl vůbec stanovisko podstatně odchylné od zásadní nedůvěry a nenávisti Conradovy, byl ochoten vyjít snaze té krajní měrou vsříc tím spíše, že byl také z Berlína jemně k tomu tlačěn. Proto dochází v létě 1909 mezi ním a Tittonim k jednání o jakémsi doplňku traktátu trojspolkového

se zřetelem k věcem balkánským, o jehož znění v říjnu přišlo opravdu k dohodě.

Doplňěk ten stanovil, že ve smyslu VII. článku smlouvy trojspolkové monarchie rakousko-uherská nesáhne trvalou nebo dočasnou okupací ani na sandžak novopazarský, který teprve nedávno byla opustila, aniž se před tím s Itálií dohodla o případné kompensaci. Při tom si slibovaly obě mocnosti, že neuzavrou s třetí mocností o věcech balkánských smlouvy, na níž by druhá strana neměla rovnocenného podílu, a že si navzájem ohlásí i všechny návrhy jim v tom směru odjinud učiněné, které by přinášely změnu statu quo na Balkáně nebo tureckých ostrovech v moři Jaderském a Egejském. Nová smlouva měla zůstati v platnosti tak dlouho, jako potrvá trojspolek, a byla zřejmá s výhodou pro Itálii, zvětšujíc záruku, že Rakousko bez jejího souhlasu a náležitých náhrady na Balkáně nezesílí.

Aehrenthal snažil se ústupností tou patrně zdržeti Itálii od dalšího sblížení s Ruskem v balkánské politice, dříve však, než smlouva v podstatě své hotová byla podepsána, došlo 24. října k zmíněné návštěvě Mikuláše II. v Racconigi, jež nebyla bez pozoruhodných výsledků politických ve smyslu snahám Vídně málo příznivým. Smluvilat se při ní zvláštní dohoda rusko-italská, podle níž obě moci shledávaly žádoucím zachování statu quo na Balkáně; kdyby však to možné nebylo, zavazovaly se podporovati společnou akci diplomatickou vývoj států poloostrovních na základě principu národnostního. To znamenalo, že při možném dělení evropského Turecka jen tyto státy z něho mají těžiti, nikoliv Rakousko nebo Itálie. Italský zájem na Albanii jevil se patrně dostatečně obhájen, vznikne-li tam národní státěček, zejména když Rusko slíbilo vzhledem k ostatním otázkám balkánským nebrati na sebe žádných závazků bez předchozího vyrozumění Itálie. Sblížení obou velmocí bylo zároveň podepřeno přípovědí, že s vlášské strany nebude překážek proti případným snahám ruským o uvolnění úžinné závory pro černomořské loďstvo, kdežto cíř zajistil podobnou ochotu Ruska, kdyby Itálie sáhla na Tripolis a Kyrenajku.

Dohoda ta, v přísné důvěrnosti učiněná, znamenala opravdu další krok na dráze odsouvající Itálii od trojspolku a směrnice její byly ve zřejmém protikladu k duchu úmluv právě s Rakouskem sjednávaných. Proto Aehrenthal, zvěděv podstatu její, poznamenal, že si Řím nevede nikterak s žádoucí upřímností. Nebral však věc příliš tragicky a vyjádřil se o ní v dopise německému kancléři 24. listopadu, že prý pozoruje „den seit einiger Zeit zwischen

Rom und Petersburg begonnenen Flirt — was die nähere Zukunft anbetrifft — ohne Beunruhigung“. Proto nepřerušil svého jednání s Tittonim, nýbrž potvrdil 30. listopadu dodatkovou smlouvu nahoře zmíněnou přípisem rakousko-uherskému vyslanci v Římě. S italské strany stalo se tak teprve 15. prosince, neboť věc tu zdržela krise vládní, jež se skončila na počátku prosince tím, že Giolitti odstoupil a jeho starý soupeř Sonnino sestavil nový kabinet.

Vláda ta neměla však dlouhého trvání; již 30. března 1910 vystřídala ji nová, kterou sestavil známý národní hospodář Luzzatti a v níž obor zahraničních věcí převzal San Giuliano. Také mezi ním a Aehrenthalem došlo ke schůzkám v Salcburku a v Turině, jež byly, aspoň na venek, dokladem klidných spojeneckých vztahů mezi oběma státy. Vskutku byly však vztahy ty stále méně uspokojivé.

V Itálii prozrazovalo se právě smýšlení národa znova a znova okázalými projevy nepřátelství vůči Rakousku. Tak vzbudil živou pozornost výrok, který v listopadu 1909 učinil v Brescii velící generál Asinari; podává je jízdeckému pluku novou standardu, ukázal na sousední hory se slovy, že za nimi prý leží „země nevykoupená a očekávající hodinu osvobození“. Byl sice disciplinován, ale národ jásal mu vstříc, stejně jako jásal, když několik měsíců potom římský starosta Nathan označil Terst, kde právě irredentistická „Lega Nazionale“ slavila své dvacetiletí, za „dceru společné matky Říma“. Mezi ním a křesťansko-socialistickým starostou města Vídně Porzerem rozpoutala se tehdy polemika tak nevládná, že San Giuliano byl nucen v komoře věc omlouvat.

Toto zřejmé stupňování irredentistických sklonů souviselo s obecným rozmachem nacionalismu vlašského, o němž promluvíme ještě podrobněji v jiné souvislosti, zároveň věc podněcovaly však také rozličné motivy, které Vídeň dodávala. Byla tu především vleklá otázka vlašské university. Aehrenthal namáhal se sice, přivést vládu rakouskou k tomu, aby odlehčila poměru k Itálii zřízením vysoké školy té v Terstu, ale jen s tím úspěchem, že buditel proti sobě prudké rozhořčení arcivévodě Františka Ferdinanda a strany křesťansko-sociální. Vláda Bienerthova hledala rozřešení v myšlence zřízení právnické fakulty italské ve Vídni, narážela však i tu na hlučný odpor německých nacionalů a nebyla proto sto, ani tento skromný ústupek kulturním potřebám italským provést. A podobně bylo i s otázkami výzbrojními. Aehrenthal činil vše, co bylo v jeho silách, aby zdržel vojenskou správu od

příliš okázalého hromadění posádek a výstavby tvrzí v italském pohraničí; uvažoval dokonce o možnosti, sjednati s Itálií smlouvu o zmenšení oboustranných příprav vojenských v oblasti té. Narážel však na tvrdý odpor Conradův a jeho bojovné družiny, která, žádajíc zároveň zostřené stihání domácí irredenty vlašské, s krajní otevřeností trvala na tvrzení, že v Itálii jest hledati nejzákeřnějšího odpůrce monarchie a připraviti se proti němu.

Snaha šéfa generálního štábu v ohledu tom nebyla bez kladných výsledků a zejména roku 1910 vzrušovaly veřejnost italskou značně zprávy o velikých nových úvěrech vojenských, které Conrad na vládě rakouské i uherské vymáhal, zejména také proto, že se neobmezovaly jen na vojsko, nýbrž přinášely i válečnému loďstvu rakouskému zesílení, naznačující zřejmě sklon k rozhodnému zápasu s Itálií o převahu na Adrii. Od května 1909 stavěly se v nově rozšířených loděnicích v Terstu i ve Rjece dva rakouské dreadnoughty — jeden z nich měl nésti jméno Radeckého, pro Vlasy tak neblahé paměti — a roku 1911 měly k nim přistoupiti další dva, na něž admirál Montecuccoli v delegacích žádal 312 milionů korun, zatím co Conrad vymáhal více než půl miliardy na zdokonalení plní výzbroje a na tyrolská opevnění.

Vše to dosvědčovalo jasně, jaký převrat se stal v náladě rozhodujících kruhů vídeňských od roku 1906, kdy týž admirál Montecuccoli ještě dovozoval, že veliké lodi bitevní nemají pro monarchii důležitosti, nýbrž jen pro vůdčí mocnosti námořní. A marně snažil se Aehrenthal tuto náladu vojáckého sebevědomí a novorakouského imperialismu krotiti. Byl sám v předchozí době příliš účasten na dračí setbě, a duchové, které jeho politika vyvolala, nedali se podle libosti ovládnouti. Proto rozvinul se od sklonku aneksní krise mezi ním a šéfem generálního štábu vleklý zápas, v němž nešlo jen o poměr k Itálii, nýbrž o základní směrnice vši rakouské politiky.

Conrad, jehož bytost zkušený politik Bärnreither dobře charakterisoval jako „nervös, laut, predigend“, bombardoval starého císaře znova a znova obšírnými memorandy, kde dokazoval, že když již v bosenské krizi byla zameškána nejvhodnější doba k ráznému úderu válečnému, aspoň v další budoucnosti jest nutno chybě podobné se vyhnouti, nemá-li monarchii stihnouti neodvratná pohroma. Proto žádal především, aby bez ohledu na osobní i hmotné oběti s krajním urychlením byla Rakousku zjednána „eine bis zur äussersten Grenze des Möglichen ausgestattete Wehrmacht“, při níž by nejen nový zákon branný umožnil „die vollste Ausnützung aller Wehrfähigen

Irredentistický
projev
gen. Asinari.

Nathan
a Porzer.

Italská
universita
ve Vídni.

Rakouské
zbrojení
na jihu.

Dreadnoughty.

Conradovo
štvaní k válce.

für den Waffendienst im Felde", nýbrž kde by také soustavné pěstování rakouské loyality a nemilosrdné stihání všech vojenskému duchu nepřiznivých směrů a hnutí zaručilo ducha náležitě řízného. Neboť na hnutí taková a na domnělou vlažnost civilních úřadů vůči nim stěžoval si generál císaři opětovně, ať šlo o antimilitaristickou propagandu v Čechách, která podle jeho tvrzení připravovala brance i na sbíhání a vraždění důstojníků, nebo o soustavnou ruskou špionáž v Haliči, italskou irredentu a srbskou agitaci v jihoslovanském prostředí.

Tato v horečném tempu zvýšená pohotovost neměla pak sloužiti jen k obranným cílům, nýbrž k preventivnímu, útočnému úderu na Srbsko i na Itálii, jakmile nejbližší vhodná příležitost k tomu se naskytne, zejména „bei einer Zwangslage Russlands, die Gelegenheit des freien Rückens ausnützend“; neboť Conrad doufal, že Rusko v brzkou dobu bude opět v Asii nebo vnitřními bouřemi zabaveno tak, že nebude schopno rozvinouti v Evropě náležitou moc obrannou, a varoval proto opětovně, aby s ním monarchie neuzavírala podobné dohody, jako za éry Goluchowského, která by jí vázala ruce na Balkáně k zachování statu quo. Ve vhodné chvíli měl naopak připravený útok na Itálii zajistiti Rakousku trvalou bezpečnost na alpské frontě a převahu na moři Jaderském, kdežto na Balkáně měla inkorporace značné části Srbska a přičlenění zbytku k Bulharsku, „damit Serbien nie zu einem selbständigen Staatswesen erstehe“, umožniti řádné řešení jihoslovanské otázky v rámci monarchie, patrně ve smyslu realistickém, a zajistiti tak zároveň její trvalou převahu na Balkáně.

Vymáhaje tyto tvrdé a agresivní cíle pro politiku habsburskou Conrad byl přesvědčen, že nalezne plný souhlas Německa, jehož pevné přátelství mu bylo neposunutelnou základnou všech úvah, zcela v duchu ujištění, jež mu dal šéf generálního štábu německého hrabě Moltke v dopise ze 14. dubna 1909 slovy „Ein Mann, ein Wort und Vertrauen gegen Vertrauen“. Ve stínu německé převahy v Evropě a sloužíc jejímu duchu měla habsburská monarchie zabezpečiti svou budoucnost a velmocenskou váhu neohroženou politikou smělé sázky, kdežto jinak byla podle tvrzení generálova odsouzena ne-li k zániku, tedy k rozchvácení aspoň částečnému svých držav a ztrátě všeho velmocenského významu. Dějiny prý ukazují, že nejlépe pochodily vždy státy, jež pravděpodobné války samy připravily a včas útočně udeřily, jako učinilo Prusko 1866 a 1870, nebo Japonsko 1894 a 1904 a tak si má vésti i říše rakousko-uherská.

Proti těmto vývodům, páchnoucím krví a komisním ovzduším kasárenským, stavěl se Aehrenthal velmi důrazně a opětovně pamětními spisy, z nichž některé, jako pamětní spisy podané císaři 15. srpna 1909 a 16. února 1910, byly velmi obsírné a podrobné. Z nich vidíme jasně, jak Aehrenthal sám nedal si zmásti hlavu jáсотem svých publicistických přísluhovatelů, aby přeceňoval dosah svého nedávného diplomatického vítězství. Naopak, zdá se, že obtíže, na něž narazil v aneksní krizi, zejména neočekávaně tuhý odpor Anglie, přivedly jej trvale k přesvědčení, že by pro budoucnost sotva bylo radno, smělé náběhy opakovati nebo je zvyšovati. Souhlasil s přípravou náležité pohotovosti vojenské, aby vážnost monarchie a její schopnost obrany stoupla, odmítal však rozhodně Conradovy urputné přípravy „für einen konkreten Krieg“, jež by nutně působily provokativně na cizinu, a dovozoval, že Rakousko podle slov pronesených prý kdysi Albrechtem z Valdštejna má míti silné vojsko ne k tomu, aby války vedlo, nýbrž aby jim uniklo.

Nazývá politiku Conradovu imperialismem, který by proti monarchii vyvolal silnou koalici a vedl jen ke katastrofálním koncům. Zejména zásadně odmítal pak nejen jeho chystaný útok na Itálii, nýbrž i útok na Srbsko, jehož cílem by bylo přičlenění značné části království k monarchii, uváděje proti němu nejen důvody mezinárodní situace, nýbrž i skutečnost, „dass wir aus Gründen der inneren Politik nicht wüssten, was wir mit dem neuen Landeszuwachs anfangen sollten“. Nepopíral sice, že by snad jednoho dne nebylo možno „unter gewissen Umständen“ některou část Srbska získati, nyní však že jest nutno vésti balkánskou politiku tak, aby Srbsko a Černá Hora jejím tlakem byly opět přivedeny k těsnému přilnutí k monarchii „zuerst in wirtschaftlicher, dann vielleicht später in militärischer Hinsicht“. Toho lze prý dosíci jak obratnými ústupky hospodářskými, tak děláním dobré politiky v Záhřebě i Sarajevě, jež by těžisko jihoslovanského světa v monarchii zachovalo.

Správnou politiku balkánskou představoval si Aehrenthal tak, aby se monarchie snažila zmírniti především soupeřství mezi Bulharskem a Rumunskem, svým nejlepším spojencem v oblasti té, který by však nerad viděl zničení Srbska. Bulharsko bude snad možno získati pro monarchii, popřeje-li se mu při případných změnách na Balkáně značný podíl v Makedonii a tím zároveň provede na Srbsko účelný tlak. Rovněž počítal ministr se vznikem svéprávné Albanie, v níž by národní cítění se probudilo a která

Antimilitarismus
český.

Útok na Itálii
a Srbsko.

Souhlas
gen. Moltke.

Aehrenthalovy
námitky.

Pamětní spis
z 15. srpna 1909.

Plány vůči
Srbsku
a Černé Hoře.

Bulharsko.

by mohla zvětšenému Bulharsku ruku podati u Ochridského jezera a tím Srbům postup k jihu obmeziti. Rozhodně varoval však před tím, aby Rakousko snad pod heslem protektorátu nad albánským živlem do divokého kraje přímo vojensky zasáhlo, zde síly své zbytečně poutalo a podezření výbojné rozpínavosti na sebe uvalilo. Dovede-li se monarchie podezření takovému vyhnouti, soudil vůbec, že může ujíti v budoucnosti válečné srážce s Itálií i s Ruskem, jemuž vnitřní poměry prý asi na velmi dlouhou dobu nedovolí účinnou politiku ani na Balkáně, ani kdekoliv jinde.

Tím vším přihlašoval se Aehrenthal za přívržence politiky střízlivé, nebezpečným soutěskám se vyhýbající, která zachovávala sice hrot nepřítelství proti Srbsku a spočívala na výhledech poněkud příliš optimistických, ale lišila se zajisté příznivě od směrnic, vyznačujících politiku téhož ministra před aneksi bosenskou a při jejím provedení. Na změnu tu působily zajisté vedle motivů nitropolitických podstatně také obavy Aehrenthalovy, aby tuhým připoutáním k určitým účinným cílům politika monarchie nenabyla přílišné vázanosti a tím se dostala do úplné závislosti na Německu. A věci té ministr snažil se vyhnouti s jakousi nedůtklivostí, která neunikla zejména německým diplomatům ve Vídni činným.

Myšlenka, že by habsburská monarchie měla trvale vystupovati jako sekundant a klient velmožného spojence berlínského, byla Aehrenthalovi nad jiné trapná. Nemínil sice nikterak unikati z rámce trojspolkového, v němž viděl nezbytnost, chtěl však při tom v evropské i světové politice zachovati na tolik volné ruce, aby mohl jednati, jak německý velvyslanec ve Vídni Tschirschky to správně vystihl „ohne uns, wenn auch nicht gegen uns.“ Již německý zásah v Petrohradě, kterým odpor Izvolského byl zlomen, cítil jako věc poněkud ponižující a vlastně nevídanou; hymny, jež pak německá žurnalistika v Rakousku na pomoc tu pěla a tvrzení, že „rakouského obrození“ jen touto cestou může býti dosaženo, dráždily přímo sebevědomí Aehrenthalovo. Chtěl, aby monarchie vlastní bytostí svou ve světě něco znamenala, a doufal, že jeho bystrosti i pružnému postupu se podaří zajistiti věc tu, aniž vydá stát v šanc krvavé sázce, při níž by německá pomoc byla ještě nezbytnější než v bosenské episodě. Ostatně vedly jej k tomu i nutné úvahy o finančních možnostech říše a snaha, nezavíratí jí úplně cestu na peněžní trhy západní, zejména pařížský, po jehož pomoci zvláště v Uhrách se vůdčí kruhy začaly ohlížeti.

Šlo však o to, dovede-li zmoudřelý ministr uhájiti nepochybně rozumná

hlediska svá nejen proti militaristické koterii Conradem vedené, nýbrž i proti svým vlastním náladám, z odkazu minulých zápasů přýšticím, nalezne-li vhodnou cestu, aby je správně uvedl v život při měnivých obrazech denní politiky. A tu se záhy ukázalo, že příliš vypjaté sebevědomí a zároveň i vlastní bytost ministrova, k obratným praktikám přes míru sklonná, s úkol ten není.

Tak bylo základním předpokladem k úspěchu programu jím vytčeného zlepšení těžce zkaleného poměru k Rusku, a Aehrenthal zásadně to přiznával druhdy dosti otevřeně, takže jak v Bělehradě, tak v Berlíně měli opětovně obavu, aby se mu to vskutku nepodařilo a aby politika rakouská tím nenabyla příliš velké volnosti pohybu a nezávislosti na Německu, jak to ostatně také někteří příslušníci konservativní šlechty, na př. hrabě Latour, v panské sněmovně doporučovali. Ale těžké stíny osobních polemik mezi Aehrenthalem a Izvolskim ležely na této stezce a rakouský ministr nedovedl je zaplašiti, nýbrž trpěl, aby jej vídeňský tisk do únavy srovnával s nádhernou labutí, proti níž Izvolskij prý jest pouhý houser, který marně si chtěl zahrátí na orla a celou svou státnickou dráhu pokryl jen troskami shrouceného velikášství.

Konečně dozněly však i tyto rušivé hlasy a na začátku 1910 dochází po mnohaměsíčním skutečném přerušení diplomatického doteku mezi Vídni a Petrohradem znovu k rozhovorům, v nichž se obě velmoci shodly na tom, že společným cílem jejich jest zachování územního statu quo na Balkáně, pokud to možno bude, tak aby balkánské státy se mohly konsolidovati a v turecké říši všechny národnosti dosáhly rovnoprávnosti. Kdyby však přece na Balkáně mělo dojít k válečným srážkám, že jest žádoucím, aby obě velmoci své názory na věc vyměnily dříve, než by na poloostrově zasáhly.

Tím zdálo se, že byl učiněn první krok návratu k smlouvám z roku 1897 a 1904, ale význačné bylo, že smluvený modus vivendi nebyl přesnou formulací písemnou zjištěn, zůstáváje pouhým výsledkem diplomatických rozhovorů poněkud pochybné závaznosti, a také jeho ohlášení dalo nový podnět ke zkalení nálady na té i oné straně. Neboť kdežto Aehrenthal si byl přál, aby postačilo pouhé zjištění, že diplomatické styky Rakouska s Ruskem jsou opět „normální“, uveřejnil Izvolskij 20. března 1910 větší část korespondence, která nové dohodě předcházela, což mu ve Vídni velmi zazlívali, ježto si prý ruský ministr tím snažil dodatí zdání, jakoby opravdu jen jeho zásluhou a úsilím Rakousko bylo vráceno na správnou cestu smírné nálady.

Napětí mezi Ruskem a Rakouskem aneksní krizí způsobené nepominulo tedy ještě ani rok po skončení krize té, jsouc v Rusku ovšem udržováno také mimo kruhy vládní publicistikou a vzrůstem národního kvasu, jehož se ještě později dotkneme. Aehrenthal byl by však k zmírnění nálady té jistě mohl velmi podstatně přispěti, kdyby byl ve styku svém se státy balkánskými a zejména se Srbskem dal upřímně a otevřeně průchod poměrně klidným hlediskům svého pamětního spisu z 15. srpna 1909, které shrnul ostatně i vůči německému kancléři v listu z 21. září 1909 v ujištění, „dass Osterreich auf dem Balkan ohne jede Expansionsbestrebungen eine Politik der Ruhe mit dem Ziel der Aufrechterhaltung des status quo führen wolle“.

Viděli jsme, jak vůči Conradovi hájil hlediska, získati Srbsko opět pro mocnářství hospodářskými výhodami, a potřeba sjednati novou obchodní smlouvu mezi královstvím a monarchií dávala k tomu vhodnou příležitost, zejména v otázce uvolnění vývozu srbského dobytka. K tomu bylo však třeba překonati tuhou odpor uherské šlechty i rakouských agrárníků, vedených šlechticem Hohenblumem, a tohoto svízelného úkolu Aehrenthal vážně podjati se nemínil. Proto rozvinulo se jednání o novou obchodní smlouvu rakousko-srbskou teprve na jaře 1910, když také rakouský průmysl zvýšením srbských cel dovozných značně zatížený na ně již silně naléhal, a výsledek, k němuž se došlo zejména ve věci kontingentu srbského vývozu masného, byl jen velmi málo uspokojující.

Byla tu ovšem ještě jiná cesta k zlepšení vzájemného poměru drobného království a veliké monarchie. Srbský ministr věcí zahraničních Milovanović, muž velmi klidný a značného rozhledu, který oceňoval náležitě staré vztahy, jež poutávaly kdysi Bělehrad k Vídni, netajil se s tím, že by se pokusil o věc tu vážně, kdyby se mohl opřít o vyhlídku, že Rakousko uklidní jednak národní zájem srbský zlepšením správy v Bosně a vůbec přátelštějším jednáním se svými Srby, a ujistí nadto důvěrně vládu bělehradskou, že v případě rozvratu tureckého panství na Balkáně se nepostaví nepřátelsky proti podstatnému zvětšení srbského území směrem k jihu, do krajů jazyka srbského v Makedonii i Starém Srbsku, kterýmžto krajem měla býti ostatně zatím aspoň ihned s všemožným urychlením vybudována dráha k Adrii vedoucí. Jako prostředníka této své nabídky užil v listopadu 1909 rakouského politika Bärnreithera, který ji vřele doporučil. Aehrenthal odmítl však poněkud velkopanský jakýkoliv závazek do budoucna, ohrazuje se hlediskem

statu quo a slovy „Ich mache Politik nur für die Gegenwart, die Zukunft wird sich finden“. Opravdu však v důvěrných svých projevech vůči rakouskému vyslanci v Bělehradě hraběti Forgáčovi netajil se nikterak rozhodným úmyslem, za nic nepřipustiti zmíněné rozšíření srbského státu, zamýšleje jej naopak stísniti co nejvíce na straně té případným zesílením Bulharska. A vedl si také při osobní návštěvě Milovanovićově ve Vídni velmi upiátě a odmítavě.

Za takových předpokladů a nálad byla ovšem myšlenka příznivějších vztahů srbsko-rakouských od počátku holou nemožností, zejména když zároveň také nevlídný postup monarchie proti domácímu živlu srbskému byl přímo přišerně osvětlen dvojí význačnou událostí, procesem záhřebským a procesem Friedjungovým.

Proces záhřebský stal se evropskou sensací hlavně pozorností, již mu věnovala říšská rada ve Vídni; 7. května 1909 podala ve věci té většina význačných poslanců slovanských interpelaci, kterou důrazně osvětlil zejména profesor Masaryk dvojí řečí, 14. a 17. května pronesenou a v zápětí tiskem rozšířenou. Opatřiv si osobním zájezdem do Chorvatska i Bělehradu náležitě informace, Masaryk ukázal zejména, jak si v Záhřebě vládní stvůry osobně nejpochybnějšího zrna, president soudu Tarabocchia i státní zástupce Accurti, vedou proti 53 obžalovaným způsobem všem právním zvyklostem odporujícím, jsouce opření o zaplacené výpovědi Nastičovy, falšující protokoly, hledající pansrbskou vlezradu i v nejnevinnějších okolnostech a znemožňující obviněným i jejich zástupci, Dr. Hinkovićovi, veškeru řádnou obranu. Konfiskacemi byl zároveň tisk charvatský úplně umlčen, a proto měly tím větší význam řeči Masarykovy, jimiž proces byl náležitě uveden do vědomí širší veřejnosti.

President Tarabocchia bagatelisoval sice za hlučného souhlasu peštské žurnalistiky jízlivě vývody „pana profesora“, ale vývody ty šly rychle celou Evropou, vzbuzující zájem všech slušných lidí podobně, jako kdysi proces Dreyfusův. Redaktoři vůdčích listů pařížských obrátili se 19. července ke svým kolegům ve Vídni a Pešti s telegramem zlořády záhřebského procesu po zásluze stigmatizujícím; v brožuře „Le procès d'Agram et l'opinion européenne“, vydané rovněž v Paříži, vyslovili se podobně mužové jako Björnson, Vandervelde, Branting, Jorga, G. Monod, E. Denis, Hyndman, Lombroso a jiní. Vlivný dopisovatel „Timesu“ Wickham Steed věnoval otázce té značnou pozornost stejně jako Seton-Watson, jehož bro-

Balkánské vztahy.

Obchodní smlouva se Srbskem.

Milovanovićovy podněty.

Jeich zamítnutí Aehrenthalem.

Proces záhřebský.

Masarykovy řeči v říšské radě.

Zájem Evropy.

žury „Political Persecution in Hungary” a „Absolutism in Croatia” informovaly případně anglické prostředí.

Následkem toho netroufal si záhřebský soud sice sáhnouti k trestu smrti, rozsudek, po 150denním trvání procesu 5. října 1909 vyneseny, byl však přes to zřejmě drakonický: Adam i Valerián Pribičevićové byli odsouzeni na 12 let žaláře, Pero Bekić na 8 let, tři jiní na 7, šest na 6, 19 na pět let; pouze 22 bylo osvobozeno. Proti rozsudku bylo ovšem podáno odvolání k septemvirální tabuli, jež jeho právní platnost zatím odsouvalo, ale rozhořčení, které soudní vražda ta v celém světě jihoslovanském vzbudila, bylo nesmírné. Na mnohých místech, zejména v Dalmácii, prohlášen okázalý smutek národní, radikální hnutí v mládeži jihoslovanské roste a touha po setřesení tíživých pout se zesiluje tak, že i na sjezdu slovinských a charvatských sociálních demokratů v Lublani 21. listopadu 1909 bylo prohlášeno, že všichni Jihoslované jsou jednotný národ, ovšem s rozličným nářečím, jehož vývoji nemají brániti zaostalé a nemožné přehrady provinciální.

Zejména v Bělehradě dostala vlna rozhořčení proti habsburské monarchii novou účinnost tím spíše, že v brzku po záhřebském následoval vídeňský proces politický, prostředí rovněž neobyčejně vzrušující. Šlo v něm o článek, který, jak jsme se již nahoře o tom zmínili, 25. března 1909 vydal vídeňský historik Friedjung v „Neue Freie Presse” a kde se naznačovalo zejména, že jihoslovanskí politikové srbsko-charvatské koalice, zvláště pak Supilo, Svetozar Pribičević, Lukinić a Potočnjak, brali ze Srbska úplatky a prováděli ve spojení s Pašičem velezrádnou činnost, řízenou „Slovenským Jugem”, jeho předsedou bělehradským profesorem Božou Markovičem a státním podsekretářem Spalajkovičem.

Jména obviněných politiků nebyla Friedjungem samotným sice hned na plno označena, v zápětí prohlásila je však „Reichspost”, a proto zdvihla celá koalice srbsko-charvatská žalobu proti jejímu redaktoru H. Funderovi i proti Dru Friedjungovi. Učenec ten doufal ovšem, že se obhájí předloženými doklady, jichž se mu dostalo z ministerstva věcí zahraničních, když článek svůj psal na žádost Aehrenthalovu, jenž jej před vytištěním sám četl. Než již profesor Masaryk připravoval ve své řeči na říšské radě 17. května na to, že jde tu o falsa, a současně upozornil na to Aehrenthala také generální štáb prostřednictvím evidenčního důstojníka, setníka Csobana. Ježto zároveň i znalci v státním archivu vídeňském vyslovili své přesvědčení, že podpisy na listinách z Bělehradu dodaných jsou zřejmě padělky, a důvody, jimiž

hrabě Forgách se snažil úsudek ten zlehčiti, valně neuspokojovaly, bylo by zahraniční ministerstvo rádo proces zažehnal ano nebo aspoň uniklo nutnosti, pochybný materiál soudu předložiti. Ale snaha byla marná a Dr. Friedjung vymohl si rázným naléháním, že mu byly k jeho obraně některé dokumenty poskytnuty nejen v německých překladech, nýbrž ve fotografických snímcích.

Za těchto, pro zahraniční úřad velmi nepříznivých předpokladů začal se 9. prosince 1909 ve Vídni proces, v němž jménem 52 žalobců vystoupili osobně mnozí reprezentativní mužové charvatští a také osoby vysokých hodností, jako bývalý bán hrabě Pejačević, vicebán Nikolić, polní maršálek Tomičić a jiní.

Friedjung a Funder předložili opravdu 24 z části fotografovaných dokumentů, mezi nimi protokoly „Slovenského Jugu”, zprávy Spalajkovičovy ministerskému předsedovi Pašičovi, výpisy účtů a jiné doklady srbské propagandy v zemích monarchie. Než vnější i vnitřní kritika listin těch, provedená znalci, jako byl profesor Rešetar, ukázala v zápětí jejich naprostou vadnost. Svědectvím university berlínské bylo nadto na jasno doloženo, že předseda „Slovenského Jugu” profesor Marković byl vskutku v Berlíně v den, kdy Friedjungovy protokoly předpokládaly jeho přítomnost v Bělehradě; státní podtajemník Spalajković dostavil se osobně do Vídně, aby soudu dokázal podvrženost své domnělé korespondence s Pašičem. Výslech jeho i výslech Masarykův učinil na soud i svědky silný dojem a tak se hroutil kámen po kameni z průkazné stavby obžalovaných, kterým bylo jen málo na prospěch, že mohli výslechem známého vídeňského expansionisty, barona Chlumetzského, kompromitovati aspoň Supila v očích jeho krajanů tvrzením, že bral kdysi peníze od rakouské vlády.

Teprve později zvědělo se ovšem, že domnělé listiny, o nichž Friedjung v listu svém z 2. listopadu 1909 sečknému šéfovi baronu Macchio tvrdil, že jsou to dokumenty, „welche in einem gewissen Sinne die äußere Politik der Monarchie während der Zeit vom November 1907 bis zum Frühjahre 1909 bestimmten”, zhotovil patrně dragoman rakouského vyslanectví v Bělehradě, hejtman Viktor von Swiętochowski s pomocí mladého dobrodruha Vladimíra Vasiče v budově vyslanecké. Než ještě než podrobnost ta vyšla na světlo, nebylo o jejich podvrženosti pochybností, a sám Friedjung byl nucen volky nevolky svých listin se zřeknouti. Jeho odsouzení se sice obešlo smírným vyrovnáním, na něž žalobci přistoupili, věc byla však přes to těžkou

Drakonický rozsudek.

Friedjungův článek.

Jeho dokumentace.

Proces Friedjungův.

Důkaz podvrženosti jeho dokladů.

Vasič a Swiętochowski.

porážkou nejen pro učence příliš horlivého, nýbrž i pro rakouskou diplomacii s Aehrenthalem v čele, jejíž povážlivé a tolikráte již kompromitované metody stanuly opět v nepěkném světle před tvář celého světa, sešlehaný říznou satirou barda vídeňské mravní hniloby Karla Krause, vydavatele časopisu „Fackel“, a Hermanna Bahra, jenž v knize „Vídeň“ pronesl rovněž nejedno slovo tvrdého odsudku o prostředí, v němž se tolik mluvilo a psalo o obrození velmocenské prestiže Rakouska a jeho novém duchu.

Dojem ten a rostoucí odklon jihoslovanského prostředí od habsburské monarchie nemohly pak odčiniti ani dodatečné pokusy vládních kruhů o nápravu nejkřiklavějších poklesků, když na příklad septemvirální tabule 2. dubna 1910 opravdu zrušila rozsudek záhřebského procesu jako nezákonný a umožnila tak nové řízení, které se posléze skončilo abolicí. Věc souvisela s pokusem nové vlády uherské, v jejíž čelo byl právě vstoupil, jak se toho později ještě dotkneme, hrabě Khuen-Hederváry podporovaný Štěpánem Tiszou, o smír s koalicí srbsko-charvatskou učiněným, v zápětí po procesu Friedjungovu.

Hrabě Khuen uvedl totiž v únoru 1910 na místo nemožného Raucha na stolec bánský v Záhřebě Dr. Mikuláše Tomašiče, autora knihy o ústavě charvatské, který ovšem v pravdě byl rovněž povolným nástrojem držitelů moci v Budapešti. Koalice ztratila zároveň mnoho na své říznosti vystoupením Supila z jejich řad a přivolila ke kompromisu, na jehož základě se 18. března 1910 zase sešel po 25měsíční suspensi sněm charvatský a odhlasoval rozpočtovou indemnitu. Při jednání o nový volební řád, jenž měl nahraditi násilnou úpravu Rauchovu, která stlačila počet k volbě oprávněných takřka na pouhých 40 tisíc, došlo však v zápětí k novým rozporům mezi vládou a koalicí, kterých neodstranily ani volby do saboru, v říjnu vykonané. Volby ty zvýšily jen politický nelad tím, že poklesem počtu stoupenců koalice a vášnivým bojem vzájemným stran v saboru zanikla možnost vytvoření pevné majority z té či oné skupiny a bán vládl dále bez náležité součinnosti sněmu.

Podobně málo uspokojivým způsobem vyvíjely se poměry i v Bosně. Tam po urovnání aneksní krise byla statutem z 5. dubna 1909 muslimům povolena samospráva v konfesních, nadačních a školských věcech, 18. února 1910 byla pak vyhlášena i nová ústava bosensko-hercegovská. Byl to výrobek barokové složitosti. Zemský sněm o 72 poslancích — z nichž 16 mělo býti katolíků, 24 mohamedánů, 31 pravoslavných a 1 žid — byl volen ve třech kuriích s přibráním rozličných virilistů způsobem, který užíval náboženských i spo-

lečenských rozdílů k tomu, aby zmenšil co nejvíce mandátový podíl srbské většiny. V předsednictvu, panovníkem samým jmenovaném, byly rovněž všechny tři konfese zastoupeny v určitém turnu, kompetence sněmu byla pak zásadně stísněna tím, že všechny vládní předlohy musily míti předchozí souhlas vlády vídeňské i budapešťské a dodatečně souhlas ten byl nutný i pro všechny osnovy sněmem přijaté, dříve než mohly býti společným ministrem financí panovníku k sankci předloženy. Také výkonná moc zůstávala v rukou sborového velitele sarajevského jako šéfa zemské vlády, jemuž po boku stál civilní adlatus, zástupce společného ministra financí. Uvolnění řádu spolkového, shromažďovacího i tiskového bylo rovněž velmi zdrženlivé, takže nová ústavnost byla vskutku spíše planou dekorací než vážným krokem k svěření osudů země do rukou jeho obyvatelstva.

Proto vítalo málo upřímného nadšení v zemi Františka Josefa I., když v květnu 1910 Bosnu navštívil, a v den otevření sněmu bosenského 15. června učinil dokonce student Bogdan Žerajić revolverový atentát na zemského náčelníka generála Varešanina, prý proto, aby Evropu upozornil na bědy národa srbského v Bosně. Útok neměl sice úspěchu a skončil se jen sebevraždou zádušného fanatika, byl však výrazným znamením nálady mladé generace, která v pobloudilém hochu nalezla vznešeného mučedníka a upevňovala se v nenávisti k Rakousku a tím v rostoucí touze po uskutečnění národních ideálů ať již velkosrbských, ať již jihoslovanských.

Ideály ty, šířené úspěšně také mezi jihoslovanskou mládeží studující ve Vídni a Praze a hlásané později i v jejich listech „Zora“ a „Jugoslavia“, nabývaly u vzrušených jednotlivců snadno přídechu revolučně-teroristického. Prudký žár nacionalismu vítězí v nich namnoze nad hesly pokroku dosahovaného drobnou prací osvětovou, která před tím zejména vlivem Masarykovy v jihoslovanském prostředí se začala ujímati, ale nyní právě v důsledku úspěšné Masarykovy kampaně proti Rauchovi a Aehrenthalovi byla tlačena do pozadí; a marně se pokoušela skupina vedená Jurislavem Janušičem, proniknutá původní ideologií českého realismu, vývoji tomu čeliti. Historie jest však nejednou jevištěm podobných ironických zvrátů a duše omladiny jihoslovanské stávala se dokladem toho, co již na počátku 19. věku napsal Josef de Maistre: „Pochovejte tužbu slovanského ducha pod pevnosti, ona je vyhodí do povětří.“

Starší generace, ať již vedená srbsko-charvatskou koalicí a slovinskými liberály či muži, jako byl v Bosně předák srbské strany Jeftanović, vedla si

Mravní porážka
zahraničního
ministerstva.

Zrušení
záhřebského
rozsudku.

Pokus
o kompromis
v Chorvatsku.

Bosenská
ústava
(18. února 1910).

B. Žerajić.

Radikální proudy
v jihoslovanské
mládeži.

Politický zmatek
v jihoslovanském
prostředí.

ovšem poněkud opatrněji než pokolení nejmladších; postupovala druhdy namnoze až oportunisticky, neboť jí bylo nésti nejen tlak vládní moci, nýbrž i útoky domácího tábora, v němž trvaly politické sklony naprosto protivné heslům národní jednoty jihoslovanské.

Nejvýrazněji zosobňoval je stále se zavilou rozhořčeností Dr. Frank se svými pravaši, který v boji s koalici neváhal stavěti se po bok katům záhřebského procesu, hledaje při tom těsné styky zejména s generálem Conradem i nástupcem trůnu, aby je získal pro řešení jihoslovanské otázky ve smyslu velkocharvatském. Účinným spojencem stal se mu pak zejména slovinský klerikál A. Šusterčič, který 25. července 1909 Františku Ferdinandovi podal velmi podrobně vypracovaný plán trialistický, podle něhož Jihoslované měli v rámci monarchie pod vedením katolického živlu charvatského vytvořiti třetí celek, vedle Uher a Cislajtanie rovnoprávně postavený.

Idea ta nalézala v kruzích vojenské i konservativní společnosti vídeňské vůbec stále většího porozumění a v panské sněmovně prohlásili se pro ni někteří členové šlechtické pravice, jako Karel Schwarzenberg nebo Leopold Kolowrat, zcela otevřeně. K orientaci té blížil se ostatně i Štěpán Radić se svou selskou stranou, která na podzim 1909 v Lublani vešla v dohodu se slovinskými klerikály, a pro myšlenky podobné bojoval v Bosně i sarajevský arcibiskup Stadler. Ale ani v tomto kruhu ujasnění o základních cílech a taktice nebylo dostatečné a politický život v rozličných státních a správních jednotkách, do nichž byl v habsburské monarchii živel jihoslovanský vtěsnán, tříštil se tak v nepřehledně zmotaný zápas stran a straniček.

Neboť vedle zmíněných táborů byly tu ještě také jiné směry, na př. charvatská Zajednica v Bosně, vedená Dr. Mandićem, rozličné skupiny tamních muslimů, trosky maďaronské strany vládní v Charvatsku i vládní tábor uherských Srbů, přívrženci Mile Starčevića a jiné frakce, které pestrost obrazu zvyšovaly, přehlednost rysů jeho znesnadňující. Určitě bylo však možno tvrditi, že v celku v jihoslovanském prostředí v rámci habsburské monarchie spiatém odklon od někdejší loyality vůči dynastii a jejím zástupcům zřejmě postupoval a že krisi tu proces záhřebský i proces Friedjungův značně urychlil tím spíše, ježto se dozvuky svými do nekonečna provlékal. Neboť ještě na podzim 1910 přišly věci ty znova na přetřes v delegacích, kde zejména Masaryk svedl přímo s Aehrenthalem nový, prudký boj o spoluvinu vyslance Forgáche na ošklivém díle falsátorském, boj, který se neskončil nikterak na prospěch ministrův, ježto v zápětí, v prosinci 1910, v Bělehradě

ze začal proces s hlavním účastníkem díla toho, Vasićem, který se výslovně byl přiznal k svým činům. Tím byl podivný postup rakouských zástupců v Bělehradě jen ještě příkřeji osvětlen i pro ty, kdo s náležitou kritikou přijímali přiznání prodejného ničemy.

Celková rozvaha politiky Aehrenthalovy se zřetelem na řešení jihoslovanské otázky v monarchii, jež mělo býti aneksi podstatně usnadněno, byla tedy nevalná a také v jiných otázkách balkánských daly se sotva zaznamenati kladné úspěchy ministroy. Neboť snaha, prohloubiti pokud možno příkop dělící Černou Horu od Srbska, nalezla sice oporu v prohlášení Černé Hory královstvím, které kníže Mikuláš 29. srpna 1910 za souhlasu Vídně učinil, ale při povaze nového krále byla věc ta sotva spolehlivou zárukou pro rakouské zájmy na Balkáně. A podobně bylo i s Bulharskem.

Dotkli jsme se již nahoře toho, jak nový cář Ferdinand Koburský habsburské monarchii projevil málo vděku za podporu, kterou mu vskutku bylo poskytlo při prohlašování nezávislosti na portě tím, že současným provedením anekse na sebe svedlo hlavní příval evropské nespokojenosti. Jakmile postřehl, že při sjednání míru s Tureckem ruská pomoc mu bude užitečnější, neváhal ji v únoru 1909 přijmouti a přesunouti se do šiku cářských klientů. Není ovšem třeba za pravdivé přijímatí zprávy později šířené a v historické literatuře téměř obecně opakované, jako by na sklonku téhož roku král Ferdinand byl dokonce uzavřel s Ruskem tajnou konvenci vojenskou, jež jej zavazovala k podřízení celé armády bulharské velení ruskému v případě boje cářské moci s trojspolkem nebo Tureckem, a kde se slibovalo odnětí Dobrudže Rumunsku s výslovným tvrzením, že prý „vysoké ideály slovanských národů na Balkáně, srdci Rusku tak blízké, jen po příznivém výsledku boje Ruska s Německem a Rakouskem jsou splnitelný“. Konvence taková nikdy uzavřena nebyla, ale sblížení Bulharska s Petrohradem tehdy bylo nepochybné a bylo na začátku roku 1910 přiznáno také okázalou návštěvou Ferdinandovou u cářského dvora.

Aehrenthal nalezl tehdy pro jednání Koburkovo slova velmi tvrdá a bulharský panovník přičítal jeho vlivu i to, že se mu nedostalo zlatého rouna, po němž velmi toužil. Přes to přese všecko nebyla ministroy nedůvěra a nechuť naprosto tak hluboká a zásadní, jakou třeba císař Vilém II. vůči Ferdinandovi opětovně projevoval. Aehrenthal nechtěl ani po nejtěžším zklamání vzdáti se naděje, že dříve nebo později ctižádostivý a prohnáný král bulharský bude další zisk hledati přece jen ve stínu habsburské monarchie

Trialistické projekty.

Roztříštěnost stran.

Souboj Aehrenthalův s Masarykem.

Černá Hora královstvím (29. srpna 1910).

Ferdinand Bulharský a Rusko.

Aehrenthal a Bulharsko.

a že jí zejména poslouží jako trvalý trn v boku nenáviděného Srbska. Myšlenka, že proto jest třeba chrániti jej před případným hrozcím nebezpečím a dopřáti mu při možných posunech moci na Balkáně lví podíl, zůstává takřka utkvělou maximou vídeňské politiky, jakýmsi přirozeným doplňkem jejího usměrnění proti Srbsku, a Aehrenthal trval při ní, i když mu ztěžovala zjevně poměr vůči starému spojenci trojspolkovému, Rumunsku.

Rumunsko.

V Bukurešti hleděli totiž na neklidnou politiku krále Ferdinanda se zjevnou nepřiznání; báli se o Dobrudžu, na niž Bulhaři žádostivý zrak upírali, a cítili zároveň potřebu, zajistiti si náležitou kompensaci pro případ, že by Bulharsko v blízké budoucnosti mělo v Makedonii nebo Thrakii nových území nabýti. V červenci 1909 snažil se vůdčí rumunský státník Ioan Bratianu osobním jednáním s Aehrenthalem nabýti zajištění takového, narazil však na stejně odmítavý postoj, jako o něco později srbský Milovanović. Aehrenthal nemínil ani vůči rumunskému spojenci Bulharsko jakkoliv obětovati, a zklamání z toho vzniklé přispělo později značně k vývoji politiky rumunské, zájmům habsburské monarchie tak osudnému. Z téhož důvodu, z ohledu na bezpečnost Bulharska, odvracel se Aehrenthal ostatně, jak jsme se toho již v předchozí kapitole byli dotkli, také od myšlenky, aby Turecko, s Rumunskem spojenecké svazky navazující, k trojspolku se přičlenilo, ač v Berlíně ve věci té tušili cenný zisk.

Bilance vídeňské politiky.

Výsledkem veškerých těchto složek byla balkánská politika, jež neměla jasných cílů kladných, a utkvívajíc příliš na neplodné nepřiznání vůči Srbsku, zbavovala se vší pružnosti. Aehrenthal posunul sice monarchii habsburskou aneksním dobrodružstvím a jeho tvrdým zakončením opět do řady velmocí, jejichž hlasu v koncertu evropském nebylo lze přeslechnouti, nedovedl však v následující době nalézt pro ni vhodný nápěv, který by hlas ten účelně sladil. A při tom bylo každému, kdo uměl přesně viděti, patrné, že této renaissanci velmocenských nálad rakouských, ať již vystupovala v drsně vojáckých požadavcích Conradových, či v hladší, ale neméně náročné určitosti Aehrenthalově, nebo v novorakouských výlevech klerikálně-feudální družiny Františka Ferdinanda, nikterak neodpovídal vnitřní stav mocnářství, stále neladný, politicky rozvrácený a v hospodářském životě bez podobně účinné výkonnosti, jaká vyznamenávala souvěké Německo.

Bienert a Češi.

V Cislajtánii, kde před tím za vlády Beckovy aspoň chvílemi se zdálo, že parlamentní poměry poněkud svěžejším ovzduším se naplňují, přinášel všem stranám toliko bezútěšné pocity úřednický kabinet Bienertův, opě-

tovně přetvářený, v němž z Čechů nesedí již političtí předáci, nýbrž úředničtí figuranti nebo političtí outsideri, jako byl Albín Bráf. Jednání v parlamentu ochromuje znovu a znovu vleklá obstrukce, nejčastěji blokováním jednacího pořadu přívalem pilných návrhů, druhdy však i hlučnými scénami, a svízelným těm přítrž neučinila ani změna jednacího řádu provedená na návrh Čecha Dr. Kramáře a Slovinců Dra Kreka v prosinci 1909.

Bylať lékem příliš jemným pro chorobu rakouského parlamentarismu. Vládě podařilo se sice čas od času vymoci na sněmovně tu onu drobnou splátku na t. zv. „Staatsnothwendigkeiten“, jako bylo třeba povolení nováčků, schválení nákladu na vydání plynoucí z aneksní krize nebo zatímní rozpočet. Dálo se tak ale vždy po dlouhém a svízelném jednání s rozličnými stranami, při němž docházelo v českém táboře namnoze k prudkým rozporům mezi skupinou, která se ještě úplně nevzdala nadějí na možnost t. zv. pozitivní politiky, a táborem rozhodných radikálů. Srážky ty střídaly se pak ovšem druhdy s pokusy o obnovení jednotného poslaneckého klubu českého ve Vídni, provázenými vytvořením t. zv. Slovanské jednoty, která však spojovala jen Čechy a Jihoslovany, z Poláků pak dočasně pouze polské lidovce vedené Stapinským; z jednoty té ostatně vystoupili záhy i čeští státoprávníci i národní socialisté, když si vedla vůči vládě příliš povolně.

Slovanská jednotka na říšské radě.

V českém prostředí význačným rysem politického života jevil se vůbec rostoucí měrou zahořklý pessimismus v posuzování výhledů do budoucnosti a nedostatek účinné organizace národní, přes všechny náběhy v ohledu tom s rozličných stran činěné. Tábor nacionálních odpůrců pozitivní politiky nabýval pak půdy aspoň v náladě obecné dráždivým dojmem, kterým v Čechách působila kampaň aneksní, proti jihoslovanským bratřím zahrocená, a mobilizační opatření, která byla vodou na mlýn antimilitaristického hnutí. Národní boj s Němci přiosťoval se rovněž vinou vlády Bienertovy, která se nezmohla než na svolání bezúspěšných konferencí vyrovnávacích a na tak nezdravné předlohy k nové úpravě jazykové otázky a zřízení krajského v Čechách, že i s české i s německé strany se proti nim hlučně protestovalo.

Poměry české.

Při tom nečinila vláda ničeho k obnovení dělnosti sněmu českého, ochromeného německou obstrukcí, jež zejména zemské finance uvrhla do těžké krize; odvolala však výhody, které předchozí kabinet Beckův via facti byl učinil českému jazyku úřednímu u pošt, předložila císařské sankci nové zákony, které v alpských zemích byly namířeny proti slovanským menšinám a jevila vůbec tak malou odolnost vůči vzrůstu německé národní roz-

přinavosti a svévolné neústupnosti, že bylo třeba krajního optimismu k zachování naděje v možnost jakéhokoliv zmírnění národních zmatků v rakouské polovině říše smírnou cestou. Neboť vedle české otázky, stále beznadějněji se zauzlující, trvají prudké boje v Haliči mezi Poláky a Ukrajinci, kteří kladli značné naděje v přízeň a plány nástupce trůnu, zároveň však spoléhali na pomoc i se strany Němců, jimž ukrajinství se jevílo užitečnou pákou k rozvrácení ruské moci světové. V polském prostředí haličském vzrůstal pak stranický zmatek, který tam způsobila již reforma volebního řádu do říšské rady, jen ještě více tuhým bojem o nový volební řád do sněmu, a také zásadní usměrnění politického života stávalo se tu stále složitějším. Rakousku vítaná orientace protiruská byla tu sice zdánlivě zesilována hnutím, které do mládeže vnášel bouřlivák z Varšavy uprchlý, Josef Piłsudski, se svými střeleckými družinami, ale tábor konservativní, s monarchickou myšlenkou Habsburskou nejtěsněji srostlý, ztrácel ve víru postupující demokratisace a opětným vzpružením národnostní romantiky valem někdejší význam; a nechybělo v táboře všepolském ani stoupenců myšlenky, podle níž Německo a s ním spojená Vídeň národním cílům polským se jevíly větším nebezpečím než císařské Rusko. O obtížích, plynoucích z poměrů jihoslovanských i z universitní otázky vlašské, mluvili jsme již nahoře, a obecný pocit neladu v monarchii byl nadto zesilován vleklou krizí, která vyznačovala uherské poměry.

V Uhrách nespĺnila koaliční vláda Wekerlova, jež dovedla svou šovinistickou politikou tak důkladně roztrpčiti všechny maďarské národy v oblasti koruny sv. Štěpána, žádný ze slibů, které byla vůči panovníkovi na sebe vzala paktem z dubna 1906. Odkládala stejně zvýšení počtu rekrutů a vojenského rozpočtu jako slíbenou volební reformu a postavení její bylo značně ztíženo tím, že ve straně neodvislosti proti vedení Kossuthovu se příkře stavělo křídlo radikální, v jehož čele stáli Hollo a Justh. Konečně vystoupila vláda s návrhem změny práva volebního, jehož původcem byl Julius Andrassy; reforma ta byla však opakem toho, k čemu se koalice byla zavázala. Přinášela plurální právo volební, veřejným hlasováním, skupinovým řádem volebním pro negramotné, vyloučením osob politicky nepohodlných z práva volebního a jinými podobnými triky jen ještě větší upevnění vlády maďarsko-feudální oligarchie. Zároveň snažil se Wekerle zvýšení vojenských nákladů podmiňovati novými ustupky v otázce služebního jazyka u uherských pluků.

Aehrenthal i ministr vojensství Schönaich, jimž šlo o to, aby stůj co stůj

dosáhli prostředků k uhrazení bosenských nákladů mobilizačních i nových potřeb výzbrojních, byli k ústupkům ochotni a měli i v otázce volební reformy starého císaře k tomu, aby se s věcí smířil. Nástupce trůnu František Ferdinand postavil se však v té i oné věci tak vášnivě proti uherským požadavkům, vyhrožuje složením své vojenské důstojnosti, že císař nepovolil a Wekerle 7. dubna 1909 podal demisi. Vedl však přes to zatímně správu říše ještě po mnoho měsíců, ježto rozličné pokusy o vytvoření nové většiny vládní, v nichž hlavní úlohu měl zejména Ladislav Lukacs, politik na všechny strany pružný, ztroskotaly o rostoucí radikalism levého křídla strany neodvislosti.

Křídlo to, jež se na podzim 1909 pod vedením Justhových a Hollových od vedení Kossuthova úplně bylo odtrhlo a s sebou větší část poslanců strany odvedlo, trvalo nejen při národních požadavcích v oboru vojenském, nýbrž napsalo na svůj prapor i heslo neprodleného zřízení samostatné národní banky uherské a postavilo se v otázce volební reformy na stanovisko mnohem demokratičtější, než ostatní strany někdejší koalice, doufajíc, že si tím zajistí voličskou přízeň drobných zemědělců. Hledisko to bylo pak ovšem vůdci dělnického hnutí ještě ostřeji vyhraněno a zástupci maďarských národností je vítali s horoucími nadějemi, obracejíce zraky své stále více k vídeňskému Belvederu, sídlu Františka Ferdinanda, a čekajíce odtud zlomení maďarského útisku.

Zmatky politické znemožnily řádné povolení rozpočtu i svolání delegací, kdežto heslo samostatné banky národní našlo ve sněmovně většinu. Obrat nastal teprve, když v lednu 1910 v čelo nové vlády byl postaven hrabě Khuen-Hederváry, proslavený již z doby svého bádování v Charvatsku uměním, získávati vládě ve volbách většinu. Rozpouští opravdu po marných pokusech o smírné zdołání krise sněmovnu a v nových volbách, konaných v červnu 1910, vystupuje po jeho boku postava o hlavu jej převyšující, Štěpán Tisza.

Tvrđý muž ten, který od porážky roku 1905 ustoupil poněkud do pozadí, pochopil, že národní nadvláda maďarská a společenská převaha šlechtické oligarchie s ní těsně souvislá by mohla utrpěti nezhojitelnou pohromu dalším rozvratem národního prostředí demagogickým zápasem parlamentárních církví a církvíček i stupňováním boje s Vídní. Poznal zejména, že poměry ty povážlivě zvyšují nebezpečí, jež uherské státní myšlence hrozilo se strany Františka Ferdinanda a jeho okolí, neodhodlá-li se maďarský národ

Halič.

Demise Wekerlova (7. dubna 1909).

Justh a Hollo.

Khuen v čele vlády (leden 1910).

Návrat Tiszův.

Vláda koalice v Uhrách.

Vojenské požadavky.

včas k náležitým obětem ve prospěch velmocenského postavení říše a dynastie bez ohledu na zvučná hesla, jež obojí frakce strany neodvislosti do širokých vrstev vrhala.

Strana práce.

K tomu cíli vytváří Tisza okázalým provoláním novou stranu „národní práce“, která v podstatě nebyla ovšem než znovu vzkříšená stará strana liberální, a spojiv svou tuhou energií s vynikající zkušeností Khuenovou ve volebním násilí i korupci, dosahuje ve volbách konaných v červnu 1910 za velkého vzrušení, s hojnou asistencí vojenskou a nikoliv bez krvavých episod, značného vítězství. Strana práce vešla do nového zasedání s 201 mandáty, kdežto tábor koalice, roztržštěný na čtvero frakcí, jich získal jen 86. Hrabě Khuen obdržel tak pro svůj kabinet chybějící oporu ústavní a setrvává v čele vlády, obecné přesvědčení jest však, že skutečným pánem nové situace se stal Tisza, zatím ještě bez úřadu, ale opravdu muž, na němž především závisí další vývoj dějin uherských.

Volby v červnu 1910.

Koalice, stlačená do úlohy opoziční menšiny, nespokojila se ovšem nikterak se svou porážkou, nýbrž stavěla se proti sklonu nové většiny po kompromisu s Vídní a dynastií se zvýšeným důrazem působivá hesla znárodnění uherského vojska, samostatného území celního a samostatné banky národní, spojujíc je zároveň, aspoň pokud šlo o frakci Justhovu, nadto s voláním po demokratické reformě volebního řádu. A byla rozhodnuta, čeliti většině po případě i tuhou obstrukcí. Proto zůstal volební úspěch Tiszův pro uklidnění poměrů v monarchii a zesílení její vážnosti na venek zatím ještě ziskem dosti pochybným, ač umožnil opravdu ihned na podzim 1910 aspoň zasedání delegací, které se po dvě předchozí leta nemohlo konati.

Obstrukce.

Zasedání to nebylo ovšem nikterak klidné a přineslo zejména hraběti Aehrenthalovi nepřijemnou epizodu řečnického souboje s Masarykem o podíl vyslance Forgáče na vzniku bělehradských fals a rozličné jiné nevlídné poznámky, jež byly protikladem chvalozpěvů na jeho aneksní úspěch. Tak kritisoval Dr. Kramář velmi ostře ministrův postup vůči Srbsku i Rusku, vytýkaje rostoucí závislost monarchie na Německu v politickém i hospodářském ohledu. Aehrenthal odmítal to sice sebevědomě, v duši své cítil však tím ostřeji hrot výtek, ježto nemohl popřítí jejich pravdivosti. Vždyť teprve nedávno 21. září 1910 potvrdil věc sám Vilém II. při návštěvě Vídně na radnici, kde děkoval starostovi Dru Neumayerovi za přeměnu jména Parkringu na Kaiser-Wilhelm-Ring a pronesl chvástavou řeč o tom, jak prý Německo umožnilo Františku Josefovi I. vítězství v aneksní krizi tím,

Vilém II. ve Vídni 21. září 1910.

že se mu postavilo po bok „ve skvoucí zbroji“. To bylo jaksi nové vydání fráze o sekundantském postavení Habsburků vedle Hohenzollerů a studená sprcha právě na Aehrenthalovy snahy, aby zachoval aspoň zdání samostatné politiky velmocenské.

Zesílení závislosti té přinášely ostatně i otázky finanční. V Cislajtánii bylo vládě již roku 1909 přiznati značný deficit řádného rozpočtu a zejména v Uhrách způsobil dlouhý stav ex lex nutnost, krýti i běžnou potřebu krátkodobými poukázkami pokladničními. Nyní, když k jejich splatnosti přistupovaly značné uherské příspěvky na náklady aneksní a zvýšené zbrojení, hledala si vláda Khuenova pomoc na pařížském trhu, snažíc se tam umístiti 500 milionů rent a 250 milionů pokladničních poukázek; a podobně ucházela se i vláda rakouská ve Francii o značný úvěr. Pařížská vláda však, pochopujíc správně, že úvěrní síla jest důležitou zbraní Francie a že rakousko-uherská monarchie svou novou, vojáckou politikou, drsně obrácenou proti jejímu ruskému spojenci, také republiku v její bezpečnosti ohrožuje, odepřela své svolení k těmto emisím, nedbajíc nikterak rozhořčeného protestu vídeňské a peštské žurnalistiky.

Marný pokus o půjčku v Paříži.

Opakovalo se tedy u habsburské monarchie totéž, co se bylo krátce před tím také Turecku na pařížském trhu stalo. V Cislajtánii vypomohli si poněkud vnitřní půjčkou provedenou Poštovní spořitelnou, vláda uherská byla však nucena hledati pomoci skupiny Rothschildovy k prodloužení pokladničních poukázek a sehnati na berlínském trhu půjčku 560 milionů korun. Tím byla podobnost s případem tureckým jen ještě zvýšena a příkře vytčen rozpor mezi velmocenskými hesly vídeňských expansionistů i novorakouských vlastenců a skutečnou silou monarchie.

VĚCI RUSKÉ A POSTUPIM.

Byla-li v letech bezprostředně po aneksní krizi vnitřní odolnost monarchie habsburské opravdu v rozporu s diplomatickými úspěchy Aehrenthalovi přisuzovanými, vidíme u souvěkého Ruska zjev opačný. Říše cářská utrpěla diplomatickou porážku, skutečná síla její byla však v mnohém ohledu na postupu. Značnou zásluhu o to měl muž, jenž pevnou rukou vedl život státní, ministerský předseda Stolypin. Tábor socialistické i demokratické inteligence viděl v něm ovšem především tvrdého kata revoluce a rdousitele ústavních svobod, který spolu se samodržavím hodlal upevniti vládu šlechty i kapitálu nad národem ruským. Vyčítali mu perfidní režim policejní, opírající se o „ochranu“, „černé sotně“ a řemeslné provokatéry, jako byl proslulý Azev, teroristický strůjce atentátů a předák strany sociálně revoluční, zároveň však po dlouhá leta nástroj policie, jehož maska roku 1908 Burcevem byla stržena k obecnému pohoršení ruské veřejnosti.

Dotkli jsme se již v předchozích kapitolách toho, že Stolypin byl opravdu konzervavec diktátorských sklonů, který by byl rád obnovil vážnost ruského cářství ve světě pevným vztyčením vládní autority a vytvořením náležitého výběru silných a zámožných jednotlivců v rozličných vrstvách života společenského. Viděli jsme pak rovněž, jak si přetvořil dumu způsobem, jenž byl nepochybným násilným ústavou. Tato třetí дума, z voleb roku 1907 vyšlá, byla proto zvána „panskou“ nebo i „lokajskou“, radikální a pokrokové živly v ní neměly vskutku nikterak vůdčí úlohy, jako v obou dumách předchozích.

Sněmovna byla roztržena na mnoho frakcí a práce její postupovaly velmi vlekle; přes to přese všechno dovedla však i ona býti Stolypinovi druhdy nepohodlnou. Váhala nejednou s uzákoněním vládních předloh — tak byl Stolypinův úkaz z roku 1906 o rušení mírového nedělu schválen dumou až 14. června 1910 — časem dosahovala pak i změny předloh těch a zůstala především fórem, na němž bylo lze pronésti hlasité kritiky a dáti projev veřejnému mínění. A to nejen při debatách o rozpočtu, nýbrž interpelacemi v případech, jako byla zmíněná již „azevovština“, nebo když ministr školství Kasso, besarabský velkostatkář řeckého původu a profesor v Moskvě, nejevil dosti ochoty vůči podnětům dumy k povznesení lidového

školství a ráznému boji proti analfabetství, za to se však snažil „likvidovati“ na vysokých školách dozvuky revoluce houfným relegováním studentů a sesazováním kadětských profesorů, takže konečně na universitách ruských až na 150 stolic zůstalo neobsazeno, ježto štedré komandirovky konservativnějšího dorostu do ciziny nestačily k vyplnění mezer ve vědeckém prostředí.

Vláda mohla se sice proti opozičním náladám dumy podpírati o říšský sovět, ale i tu setkával se Stolypin někdy s odporem, kořenícím ovšem více v osobních rivalitách vysokých hodnostářů, než v ústavním cítění sovětu. Jisto bylo, že při všech svých protirevolučních sklonech vláda Stolypinova byla nucena dbáti skutečností těch, jež znemožňovaly úplný návrat k předchozí dvorské despotii a spolu s uvolněním tiskových řádů napovídaly aspoň možnost znenáhleho přechodu života ruského k zdravějším poměrům politickým, ač ovšem nedostatečná učenost a vnitřní soudržnost společenského ústroje věc tu činila stále velmi obtížnou.

Stolypin usiloval ostatně v rámci svých zásadních hledisek dosti účelně o nápravu správy státní. Senátorské revise v rozličných oborech jejích i v rozličných částech říše konaly veliké čistění, jež mělo čeliti především jak úplatnosti činovnictva, tak zjištěným rukám spekulantů, jež drancovaly soustavně státní pokladnu rozličnou korupcí. Účinnost snah těch dosvědčovaly četné, a druhdy senační tresty disciplinární i soudy s provinilci, ač v mnohých kruzích, zejména šlechtických, postup ten se rozčileně odsuzoval jako ohrožování autority vládní, jedva zachráněné před rozvratem revolučním. Chystala se zároveň a v dumě projednávala rozsáhlá reforma nižších soudů i rozličné reformy sociální, zejména dělnické pojištění úrazové i nemocenské, zvláštní pozornost k sobě obracel pak postup agrární reformy, Stolypinem a ministrem zemědělství Krivošejnem podle možnosti urychlované k tomu cíli, aby produktivní síly v mužictvu dřímající byly konečně probuzeny.

Rušením míru bylo do roku 1911 na dva miliony sedláků uvolněno ze závislosti a zvuči obce a na 13 milionů hektarů půdy ve 2.396 obcích stalo se tak trvalým osobním vlastnictvím svých držitelů. Někteří z nich nedovedli jí ovšem udržeti a propadali proletarisaci, selská půda stávala se také více než před tím předmětem obchodu, ale v celku úsilí vlády ve věci té mělo zdárný úspěch. Zároveň bylo ze státních domén na 6 milionů hektarů přeměněno v drobnou držbu prodejem za cenu o 20% nižší ceny tržové a pomocí selských bank dalo se tak i u mnohých soukromých velkostatků.

Stolypin.

Třetí дума.

Azevovština a ministr Kasso.

Říšský sovět.

Senátorské revise

Reforma sociální.

Změny na venkově.

Rozprodeje ty zvolnily se ovšem značně od roku 1909, ježto bouře selské v rozličných krajích, ač úplně nepřestaly — ještě roku 1910 bylo vypáleno na 647 panských dvorců — přece jen stávaly se řidšími upevněním vládní moci a poměščíci získávali více důvěry v udržení svého majetku. Proto nebyl selský hlad po půdě ukojen tak, jak by toho extensivní způsob hospodářství a nálada ruské vesnice, revolučním hnutím zvířená, byla potřebovala k trvalému uklidnění, výhodou bylo při tom však, že zbýval odchod na Sibiř, kde v letech 1906—1914 na dva a půl milionu kolonistů místo nalezlo.

Kooperativy
selské.

K povznesení venkova, aspoň v některých krajích, počalo tehdy přispívat také množení kooperativ selských, jichž do roku 1913 bylo vytvořeno přes 9.500. Zejména v máselnictví vývozním, opatrování strojů a lepšího osiva i jiných společných nákupů dál se značný pokrok pomoci kooperativ a banky jimi v Moskvě založené. Velmi příznivou okolností byla i řada dobrých žní od roku 1909, která přináší značné přebytky rostlinné produkce a činí Rusko znovu nejdůležitějším vývozcem obilí pro evropský trh.

Rozmach prů-
myslu.

To působilo příznivě na celkovou rozvalu obchodní a ruku v ruce se zvětšenou nákupní schopností obyvatelstva šel i nový rozmach průmyslu, podporovaný ovšem také tím, že cizí kapitál soukromý si zase troufá do Ruska. V letech 1909—1913 bylo zřízeno 1.379 nových akciových společností, senátorské revise, čelící vzrostlé krádeži na drahách a stavba nových tratí překonávají vleklou krizi dopravní; textilní, gumový, kožařský průmysl dosahuje vrcholné konjunktury, elektrisace pohonných sil se množí a železárny nestačí poptávce. Také bursa se probudila k novému spekulativnímu ruchu a kapitál ruských bank ukazoval rychlé stoupání; roku 1909 měl 222 milionů základní jistiny a 976 milionů vkladů, 1913 číslo to vzrostlo již na 836 a 2.538.

Státní půjčky.

Bylo v tom ovšem dosti peněz cizích, zejména francouzských a anglických, které zjevně vytlačovaly starší úvěr německý. Obratný ministr financí Kokovcov dovedl poměrů těch vhodně užití. Od jara 1906 neučinil po tři leta v cizině státní půjčky; teprve když říšský rozpočet učinil aktivním, uzavřel v Paříži 1910 novou půjčku ve výši půl miliardy franků, čímž celkové zadlužení státní dosáhlo vysokého čísla skoro 10 miliard, jež na souvěkovce působilo závratně a vyžadovalo ohromných sum na zúročení, totiž skoro čtvrtiny rozpočtu, na 3 miliardy vzrostlého. Ale ministr sliboval znenáhle umořování dluhu toho a tvrdil, že poslední půjčka má převážně investiční ráz.

Opravdu hlavním břemenem zůstávalo vojenství, jemuž věnována zdvojená pozornost zejména od jara 1909, kdy ministr války Roediger za aneksní krise byl nucen přiznati, že říše není k možné válce nikterak připravena. Tu byl svěřen obor ten rukou rásnějšího generála Suchomlinova, zatím co v dumě zejména Gučkov, jenž kdysi byl účasten boerské války a ve válce s Japonskem řídil Červený kříž ruský, dosáhl toho, že sněmovna na jaře 1910 svolila, aby v rámci zlepšené organizace vojenské vzniklo šest nových sborů armádních, tím, že se posádky některých zrušených pevností a rezervní brigády proměnily v pluky činné služby; také péče o vzdělání důstojnictva byla zvýšena a přípustné stáří štábních důstojníků sníženo. Doba vojenské povinnosti byla posunuta až k 43. roku a chystány nové formace zeměbrance i důkladná oprava všech cvičných řádů. Pohotovost pro případ války měla být zlepšena podstatnými změnami řádů mobilisačních, při čemž ovšem t. zv. pokusné mobilisace mírové, o nichž se později v cizině tolik neklidných zpráv roznášelo, měly jen místní a obmezený dosah, vztahující se zpravidla jen na ojedinelé brigády.

Opravy ve vojen-
ství.

Suchomlinov a
Gučkov.

Značné oběti, kterých regenerace cářské moci po této stránce vyžadovala, setkávaly se v dumě a ve vůdčí společnosti ruské zčásti také proto s odporem poměrně nevelikým, že v prostředí tom zjevně rostlo národní uvědomění po západním způsobu a stávalo se činnou silou značného významu.

Pessimism a
arcybaševština.

Vzdělaná společnost ruská byla vůbec otráasána jakousi horečkou hluboké rozkolísanosti. Neúspěch revoluce a trudné zjevy v jejím táboře, jak je odhalila epizoda Azevova, vedly mnohé stoupence pokrokových směrů k zoufalému pessimismu. Množí se v studující mládeži sebevraždy, ale také zdivočelost smyslných vztahů, pro niž podle hrdiny pověstného románu Arcybaševova vešel ve zvyk název „saninovština“. Řada hlubších duchů obrací se naproti tomu v krizi té k myšlence, že spásu ruského národa třeba hledati v náboženském vzniternění a v pokladech čistě duchovního úsilí.

„Věchy“ a jejich
ideologie.

Zvláště výrazným projevem tohoto hnutí byl sborník „Věchy“, (milníky) vydaný roku 1909, kde skupina vynikajících myslitelů, jako byl Bulgakov, Berdajev, Petr Struve, s ostrou kritikou se postavila vůči dosavadním základním směrnicím ruské „intelligentštiny“. Vyčítají jí výlučně utilitaristický zájem o vezdejší blahobyť a s tím spojenou suchost rozumovou a povrchnost, která vede u mládeže k zmítání se mezi mravní scestností i revolučním herojstvím, vrhá ruskou společnost do vleku nezralých živlů, šíří

neradostnost života a ztrátu vši tradice. „Věchisté“ odříkají se nejen marxismu, nýbrž i pozitivistických hledisek a vědeckého agnosticizmu, který od Bělinského a Hercena byl vůdčí hvězdou ruského pokrokářství. Náboženské hodnoty se svým mystickým tajemnem a vážným půvabem transcendentna, idealismu platonského příděchu, jaký vyznačoval již filosofii Solovjevovu, jeví se jím mnohem vyšší metou pro ruského vzdělance než obětování života a sil v službě obnošených hesel politických a radikálně-pokrokového „munduru“, přineseného na Rus Bakuninem, jenž u intelligence prý rozšířil jednostranný zájem o distribuci statků hospodářských, nikoliv o jejich vytváření. Se strany kadětských předáků dostalo se „Věchům“ ovšem velmi řízné odpovědi ve sborníku „Intelligence v Rusku“, kde učenci jako Miljukov, Maxim Kovalevskij, Grodeskul a jiní hájili důrazně ideologie pokrokářské a ukazovali, jak útok trpké skepse proti ní a volání po náboženské renaissanci souvisí povážlivě s protirevolučním zpátečnictvím, takže v podstatě své znamená návrat k „Běsům“ Dostojevského, nebo dokonce k státní filosofii Pobědonoscevově.

Obrana
pokrokářů.

Ropšin.

Ruský nacionalis-
mus.

V tomto hluboko zviřeném a zneklidněném prostředí, jehož význačným produktem byl také známý román Ropšinův (Savinkovův) „Sivý kůň“, a jež ukazovalo, jak ruské vzdělanstvo, uměle odloučené od ostatních vrstev, v začarovaném kruhu bloudí, nalézají tedy vhodnou půdu i hnutí nacionalistické. Hnutí to si uvědomuje, jak dějinné dílo ruského národa jest ohroženo přemírou hesel všelidských a přílišnou ústupností vůči útokům podnikaným z venčí i z nitra na jeho vůdčí postavení v říši cářské. Hlásí se tu přesvědčení, že také Rus, podobně jako příslušníci rozličných národů západních, musí podepřítí své zvláštní zájmy kladným vlastenectvím, jež by mělo zdravější a vyšší základnu, než někdejší úředně přikazované patriotství dynasticko-pravoslavné, cizí národnímu životu a propagované vtíravě skupinou velostatkářských reakcionářů typu Puriškěvičova.

Hesla ta zesílená zejména trpkým pohoršením, které ruské státní vážnosti přinesla krize aneksní, našla horlivé stoupence v dumě nejen ve skupině t. zv. umírněné pravice, která s Krupenským v čele přijala název „nacionalistů“; i v táboře oktjabristů vítězí proud ten tak, že většina dumy nabývá nacionalistického příděchu a proto v jejím předsednictvu 17. března 1910 nahrazuje vlastenecky horlivý Gučkov zdrženlivějšího Chomjakova.

Ze stoupenců pokroku viděli mnozí ovšem ve věci jen staré čertovo kopytko cářské despocie, nově podražené vlasteneckými hesly, zejména

když ani Stolypin se netajil se svými sympatiemi pro národní hnutí, maje je za velmi užitečné pro zesílení základů cářské monarchie a za zdravý protiklad přílišné ochoty pokrokářů k obětování zájmů a vůdčího postavení ruského jazyka v jinojazyčných oblastech říše. Hledisko to vedlo jej pak ovšem k těžkým srážkám zejména s Poláky, kteří si stěžovali, že protirevoluční kurs vládní odvolává i v národním ohledu mnohé ústupky, jež jim rok 1905 byl přinesl, a že zejména polským školám, které „Macierz szkolna“ budovala, hrozí znova vnučování ruštiny.

Srážky s Poláky.

Vzrušení to vzrostlo pak ještě více, když s vládního stolce v dumě padla opovržlivá slova o Polácích a když v květnu 1909 Stolypin vystoupil s plánem, kraj chelmský administrativně odloučiti od někdejší kongresovky a přičleniti jej ke gubernii kijevské s průzračným úmyslem, aby tím Poláci, kteří v Chelmsku byli menšinou, ale jako držitelé velikých statků měli značný vliv, tu byli utopeni v ruském přívalu. Vědělo se také, že vláda chystá úpravu volebních řádů do zemstev v západních guberniích, aby i tu vytvořením národních kurií zmenšila vliv polských statkářů, a rozhořčení v polském prostředí z toho vzniklé podlomilo úplně základnu, na níž Roman Dmowski se snažil provéstí smír obou národů; a přimělo jej konečně i k tomu, že se vzdal mandátu v dumě.

Chelmská
otázka.

Vše to bylo ovšem zároveň těžkou ranou i pro hnutí novoslovanské. Hnutí to ztratilo, jak víme, jeden ze svých nosných pilířů již bouřlivým rozchodem Ruska a Rakouska v bosenské otázce, jež pohřbila úplně naděje, že by habsburská monarchie, od trojspolku a německého poručení se odklánějíc, mohla se sblížit s Ruskem a jak ve své vnitřní, tak v zevní politice umožniti spravedlivé řešení rozličných otázek a tužeb slovanských národů. Drsným postupem Aehrenthalovým podrážděné prostředí ruské vyčítá rakouským Slovanům, že v delegacích a na říšské radě dosti vydatně nečelili politice, jež měla za cíl pokoření moci cářské a přikování Srbska i jiných Slovanů balkánských k habsburské hegemonii, a že se tak krásná hesla, pronášená v Praze na sjezdu novoslovanském, osvědčila pouhým planým mluvením. Zostření rozporu polsko-ruského stupňovalo pak tvrzení těch, kdož dělali resignovaně kříž nad jakýmkoliv společným snažením slovanským, poukazující také na to, že těžkou porážku utrpěla i myšlenka srbsko-charvatské koalice způsobem, jakým charvatští pravaši a slovanští klerikálové rakouský nápor na Srbsko schvalovali, své trialistické plány na nový rakouský imperialism věšice, takže rakouský vyslanec z Bělehradu mohl tvrditi, že v Srbsku

Hnutí novoslo-
vanské.

Jeho obtíž.

není takřka vůbec politiků, kteří by pro novoslovanská hesla měli zájem.

Naproti tomu bylo ovšem třeba vzít i jiné zjevy, které pro snahy slovanské vzájemnosti nebyly tak chmurné. V Čechách utrpěla sice t. zv. pozitivní politika austroslavistická aneksi těžké škody, politika ta nebyla tu však opravdu jediným základem novoslovanství. Vedle ní od počátku v hnutí zaznívala strana radikálního odklonu od Rakouska opřením se o slovanskou vzájemnost a strana ta nabyla nyní vrch, zejména když částečná mobilisace proti srbským bratrům zaměřená v Čechách myslu podnítila a když Vilém II. málo obratně podtrhoval rostoucí závislost Vídně na německé expansi. A ani v Srbsku nebyla lhostejnost k myšlence slovanské vzájemnosti na široké základně pochopené tak naprostá, jak rakouský vyslanec tvrdil. Aspoň se věřilo ve vídeňském generálním štábu, že srbská vláda dala 17. dubna 1909 svým zástupcům v cizině nové direktivy, hledící k propagandě všesrbské, v nichž prý pravila, že se zřetelem k závazkům plynoucím Srbsku z nedávné kapitulace vůči Vídni musí se úplně změnití metoda díla. Národní propagace srbská do zahraničí ustoupí totiž propagandě všeslovanské z Petrohradu a Prahy řízené, jejíž řád bude v Rusku do 1. července smluven tak, aby zejména v „bratrském království českém“ vzniklo nové, pevné ohnisko k seskupení všech, kdož chtějí hledati spásu svých národních individualit ve vítězství společné ideje slovanské.

Lze mítí pochybnost o pravosti tohoto cirkuláře, jest však význačné, že rakouská výzvědná služba vládě bělehradské myšlenky takové přisuzovati mohla, myšlenky, jež nebyly daleky hesel vyslovených v téže době ruským novoslovanem generálem Volodimirovem v brožuře „Novoslovanství a austroslavism“ a které zajisté tanuly na mysli i českým zástupcům ve výboru všeslovanském, když se v dubnu 1909 obrátili do Petrohradu s dotazem, má-li za změněných poměrů dojítí k schůzi, jež by řádný sjezd slovanský připravovala.

V Rusku došlo tehdy na schůzi zástupců ruských společností slovanských k živé diskusi o věci té, a při ní nabylo rozhodné převahy hledisko, hájené důrazně zejména Šarapovem, že při vzrostlém nebezpečí všenněmecké rozpínavosti Rusko nemá spoléhati jen na alianci s Francií a sblížení s Anglií, nýbrž že jest účelno, hledati oporu i v slovanské myšlence a nebrati Slovanům rakouským i balkánským důvěru v ruské vedení, zejména pro případ světového konfliktu. Byla tedy na 25. květen 1909 do Petrohradu svolána nová konference výboru všeslovanského, na niž z Čech přišli Dr. Kramář,

Klofáč, Dürich, Dr. Scheiner a Dr. Preiss spolu se zástupci starorusínské strany haličské. Rakouští Poláci sice se nedostavili, z ruských však přišel Dmowski i hrabě Olisar.

Konference měla značné obtíže jak pro zjištěný spor rusko-polský, tak pro žádost Srbů, aby rakouský tlak na Balkáně byl sjezdem výslovně odsouzen. Ožehavé věci ty bylo nutno ve zprávách o výsledcích konference obejíti s nezbytnou opatrností, než i tu rakouská špionáž tvrdila, že byl vydán sjezdem tajný cirkulář, obracející se k vládám slovanských států na Balkáně a národním organizacím jiných kmenů slovanských, kde se ujišťovalo, že Rusko, jakmile v několika málo letech vojensky zesílí, hodlá do svých rukou vzítí rázně spravedlivé požadavky slovanské tak, aby zejména Srbsko a Černá Hora mohly Bosny a Hercegoviny se zmocniti a také ze sešlé říše osmanské mítí žádoucí podíl, kdežto Bulharsko by dosáhlo hranic, jež mu kdysi dával mír v San Stefano smluvený. Zatím, než Rusko bude připraveno, že jest třeba obrniti se hospodářským bojkotem proti Německu.

Cirkulář takový ze sjezdu jistě nevyšel, myšlenky v něm vyslovené byly však patrně nejednomu z účastníků bližší, než veřejně přiznané jednání o slovanské bance, encyklopedii nebo výstavě, které odpovídaly kulturní povaze hnutí. Význačné bylo také, že za sídlo sjezdu definitivně byla přijata Sofía, kde měl ruský i český vliv působiti na upevnění žádoucí solidarity balkánských Slovanů a kde ke sjezdu opravdu došlo ve dnech 7.—10. července 1910, bezprostředně po předchozí schůzce slovanských novinářů a za doprovodu hojně navštíveného sletu sokolského, k němuž z Čech se na 750 účastníků dostavilo.

Proti pražskému sjezdu z roku 1908 jevil sjezd sofijský ovšem náladu mnohem méně jásavou a zřejmé vystřízlivění. Král Ferdinand vyhnul se mu a dosti nevlídně vítaly jej na bulharské půdě jak projevy domácí sociálních demokratů proti ruskému režimu cářskému, tak nesmiřitelně protisrbská nálada makedonského komitétu. Poláci účastnili se jen jako hosté, v ruské delegaci nabyly pak konservativní živly zřejmou převahu nad pokrokovými, kdežto naopak ze Slovinců přijeli jen pokrokoví, ježto klerikální přívrženci Šusteršičovi sjezdu se stranili stejně jako charvatští pravaši. Bolestně působil i list, jímž starý Lev Tolstoj odmítl pozvání, dovozuje, že lidstvo Kristem spojené nemá býti svévolně tříštěno na národní skupiny, ježto jen náboženství dává prý účinný tmel pravého bratrství. Polsko-ruský spor zašlehl ostře i do banketových přípitků, a svízelná nesnadnost otázky

Česká hlediska.

Srbsko a novoslovanství.

Gen. Volodimirov.

Konference petrohradská (květen 1909).

Domnělý ta ný cirkulář.

Sjezd v Sofii (7. až 10. července 1910).

Jeho nálada.

L. Tolstoj.

slovanské v jejím doteku s politickými skutečnostmi jevila se na každém kroku.

Přes to nebyl sofijský sjezd zcela bezvýznamný. Ukázal zjevné zahrocení slovanské myšlenky proti Vídni, aneksi valně zostřené; žaloby Srba Risty Raduleviće na bosenské poměry nalézaly tu stejně živý ohlas, jako myšlenka, že Srbsko jest balkánským Piemontem a že má býti hledána cesta k jeho řádné společné obraně s Bulharskem proti rakouské expansi. Také rozhodnutí, že příští sjezd se má konati v Bělehradě, bylo význačné a česká delegace, s níž přišel i zástupce Slováků, Hurban-Vajanský, odnášela ze Sofie dojmy, jež byly s to, aby zesilovaly zjevně národní naděje opřené o boj s Vídni a nikoliv o smírnou dohodu s ní.

Tvrdilo-li se, že v Sofii novoslovanství bylo pochováno, bylo to pravdivé jen, pokud je bylo lze ztotožňovati s illusí rusko-rakouské dohody, slovanským zájmům příznivé. Vytkli jsme však již, že illuse ta nevyčerpávala hnutí zvýšeným zájmem o problémy slovanské rozvířené, jehož některé složky ani příkrý spor rusko-polský nedovedl úplně utlumiti. Hned v zápětí po sofijské schůzi byla v Krakově konána okázalá oslava pětisté památky vítězství grunwaldského, kde nadšeně byli vítáni četní zástupci rozličných plemen slovanských v duchu společné fronty slovanské proti všenněmeckému nebezpečí, o jejíž nutnosti psal obšírně Dmowski v nedávno před tím vydaném spisku, o němž jsme se již nahoře byli zmínili. Také ruští zástupci byli v Krakově a učinili tu významné projevy, jakožto vůbec ve vzdělaném prostředí ruském pochopení germánského nebezpečí pro všechny Slovany, Rusy v to počítajíc, v době té bylo nepochybně na postupu, jsouc zesilováno rozličnými aktuálními otázkami.

Především aneksní krise nezanechala jen trvalý, až k opovržení stupňovaný hněv k Rakousku. Vědomí, že Rusko musilo ustoupiti v březnu 1909 především drsnému ultimatu z Berlína cáři v tvář vmetnutému, vtisklo se hluboko do myslí všech národně cítících vzdělanců ruských s touhou po náležité odplatě, až Rusko zesílí, a spolu s tvrzením, že Německo rdousí říši ruskou také hospodářsky, nadužívajíc výhod, které mu dává obchodní smlouva, roku 1905 ve vrcholné tísní války japonské na Petrohradu vynucená. Zejména ruská publicistika naplňuje se stoupající měrou nevraživostí ke všemu německému a nalezá pro cítění to druhdy výraz, který v Berlíně brali za doklad tvrzení, že budoucí veliká válka bude především válkou slovansko-germánskou a důsledkem nezbytného střetnutí se obou velikých

plemen. Zejména, když mohli ukázati na projevy, jako byly články „Petrohradských Vědomostí“, v nichž na počátku 1910 kníže Sviatopolk-Mirskij dokazoval, že Rusko potřebuje veliké války k osvěžení svých sil, války, v níž Francie znovu získá Alsasko-Lotrinsko, Dánsku se vrátí Šlesvik a od Rakouska se odtrhnou Čechy a Morava jako samostatné království.

Šlo ovšem o to, pokud tyto ostře protiněmecké nálady, v tisku ruském, od roku 1905 značně uvolněném se občasně vyskytující, sahají kořeny svými a působností svou také do nejvyšších kruhů, jedině rozhodujících o zevní politice říše cářské, a pokud jejich účinek se projeví v úřední diplomatické hře evropské. Němečtí zástupci a sám Vilém II. se aspoň ve svých pesimistických chvilkách obávali, že působivost hesel těch u dvora cářského jest veliká. Vinili zejména velikého knížete Nikolaje Nikolajeviče a obě „Sybilly černohorské“, Milici, choť velikého knížete Petra Nikolajeviče, a Stáňu, která v druhém loži se stala chotí Nikolaje Nikolajeviče, že spolu s ctižádostivou generalitou a salonními politiky petrohradskými slabého cáře strhují nezadržitelně na dráhu rozhodně nepřátelského zaujetí vůči Berlínu. Zdá se však, že obava ta byla dlouho přehnaná.

Mikuláš II. cítil ovšem velmi bolestně pokoření, s nímž bylo nezbytně spojeno zakročení německého velvyslance hraběte Pourtalèsa na sklonku bosenské krise, a důvěřivost, s níž ještě roku 1905 v Björkö přijímal přátelské výlevy Viléma II., byla dávno ta tam. Naproti tomu byl však cář příliš pod dojmem přesvědčení, že říši jeho bezpečný mír na delší dobu jest nezbytností, a vystříhal se všeho, co mohlo poměr k nejsilnějšímu sousedovi, Německu, učiniti vážně nepříznivým tím spíše, ježto v okolí jeho nechybělo vlivných osob, které naopak trvaly na tom, že nejbezpečnější zálohou samodržaví, vývojem vnitřních poměrů ruských ohroženého, jest zachování dobrých vztahů dynastických k Berlínu, zejména když nyní poměr k Vídni se byl tak neočekávaně zhoršil.

Směr ten zastupovali především baron Fredericks, osobně u cáře nejvlivnější dvořan, Krivošejn, Witte, Kokovcov, Durnovo a jiní. Zdá se pak, že ani Izvolskij, ač těžce nesl postup Německa za bosenské vády, nebyl dalek tohoto hlediska, jehož vliv byl zřejmý při schůzce cářově s Vilémem II. ve finských vodách 17.—18. června 1909. Neboť jejím hlavním cílem bylo, ujistiti císaře, že Mikuláš II. v době nejbližší bude sice nucen vykonati zdvořilostní návštěvy v Anglii i Francii, že však nepřistoupí tam na nic, co by mělo útočný hrot proti Německu. Izvolskij pomýšlel tehdy dokonce na

Sviatopolk-Mirskij a česká otázka.

Nálada na cářském dvoře.

Hlediska Mikuláše II.

Germanofilský směr.

Schůze cáře s Vilémem II. ve finských vodách (17.—18. června 1909).

Jihoslovanská otázka na sjezdu.

Slavnost grunwaldská v Krakově.

Protiněmecká nálada v Rusku.

to, aby dosáhl dohody zaručující, že Německo nebude viděti casus foederis svého spolku s Vídní v tom, když Rakousko se octne v boji s Ruskem pro šíření své balkánské državy, tedy především útokem na Srbsko. Za to byl ochoten zaručiti ruskou neutralitu v boji, rozpoutaném útokem Anglie na Německo. Ale již předběžné nadhození věci té ů německého vyslance v Petrohradě ukázalo, že není naděje na dosažení smlouvy takové, ježto v Berlíně zcela v duchu nedávné korespondence hraběte Moltke s generálem Conradem vztahovali opravdu casus foederis i na zápas vzniklý z rakouského tlaku na Bělehrad.

Poznání to nabádalo cářskou politiku jen ještě k větší obezřetnosti vůči Německu a ke snaze, nerozejítí se s ním nadobro, což bylo tím pochopitelnější, ježto spojenecký kryt Ruska nebyl nikterak tak vydatný, jak hlásaly pověsti o t. zv. obkroužení Německa Eduardem VII. Ve Francii mělo sice obrannou oporu, Anglii nepoutaly však k němu žádné určité závazky a to, co se jako trojdohoda stavělo v publicistice evropské za protějšek trojspolku, bylo pouhou vratkou možností příští politiky, nikoliv však určitou zárukou pro bezpečnost cářské říše, která následkem toho měla opravdu jak do Londýna, tak do Berlína ještě dvěře otevřeny.

Proto zůstává i tehdy, když ve veřejném mínění ruském kvas nedůvěry a nevráživosti vůči Německu pro jeho balkánskou politiku zcela hlasitě vzkypěl, v rozhodujícím kruhu dvorském v popředí úvah stále ještě možnost, s Berlínem sblížití se znovu aspoň v určitých bodech podobně, jako se roku 1907 Rusko sblížilo s Anglií, a oslabiti tím zároveň poněkud oporu, kterou rakouský soupeř nalézal v německém spojenci. Sklon ten vzrostl pak zejména, když 28. září 1910 Izvolskij opustil ministerstvo věcí zahraničních, stává se ruským velvyslancem v Paříži, a na jeho místo vstoupil švagr Stolypinův, Sergěj Dimitrijevič Sazonov.

Nový ministr nebyl povaha silácká, aniž byl tak žhavě ctižádností a ješitné touhy po slávě osobní, jako jeho předchůdce, od jehož tělesné robustnosti se odlišoval také zevnějškem slabým a jaksi zakřiknutým. Spolehlivý a obezřetný úředník nevynikal pevností nervů a cizí diplomaté označovali jej za ducha velmi emocionálního. V mládí chtěl prý dokonce vstoupiti do kláštera, neměl k tomu však dosti odolného zdraví. Národní hnutí nalezlo v něm horlivého přívržence se zášlehy oddanosti Rusku v pravdě horoucí; vůči Rakousku byl naplněn upřímným odporem, v poměru k Německu náležel však ke skupině, jež toužila po tom, aby cářská moc srážce s tímto

nejpovážlivějším soupeřem, pokud možno, se vyhnula a dobré vztahy k němu zachovala. Proto vidíme, že hledal záhy po svém uvedení v úřad příležitost, aby upravil zejména otázky, v nichž ve světové politice zájmy obou císařství se střetaly a které, byť nebyly důležitosti zcela rozhodné pro jejich celkové vztahy, přece mohly se státi mostem k obnovení lepší nálady vzájemné. Byla to otázka dráhy bagdadské a otázka perská, navzájem dosti těsně spjaté.

Viděli jsme opětovně, jak úsilí německé, vytvořiti Turecku velikou páteř železniční, jež by spojovala Cařihrad s Perským zálivem, bylo zatěžováno překážkami, které mu v cestu kladly tři velmoci: Anglie, Rusko a Francie. Jejich zájmy, německým projektem dotčené, byly ovšem rozličné. Anglii šlo především o to, aby nabyla rozhodující moci v úseku konečném, spojujícím Bagdad s Perským zálivem, a zabránila v oblasti té pronikání nepohodlné soutěži německé. Chtěla zachovati nejen, jak Haldane vůči Vilémovi II. roku 1907 pravil, ve své ruce vrata k Perskému zálivu a Indickému moři; také Mesopotamie lákala ji svými budoucími možnostmi hospodářskými a snažila si převahu v kraji tom zajistiti zároveň s udržením monopolu paroplavby říční na Eufratu a Tigridu, dovolávajíc se práv, které k vykonávání plavby té anglická společnost Lynchova již 1834 byla získala. Rusko mělo naproti tomu zájem na tom, aby dráha bagdadská v oblasti mosulské příliš se nepřiblížila Armenii a nezvýšila tak vojenskou odolnost Turecka proti případnému útoku ruskému z Pokavkazí. Zároveň obávali se v Petrohradě, jak víme, toho, aby odbočkou z Bagdadu do Persie německý kapitál nestal se příliš nepohodlným ruské snaze, aspoň v severní Persii si zajistiti úplnou převahu. Francie, ač na podniku dráhy přímo zúčastněná, přicházela pak rovněž se svými zvláštními požadavky, zejména s projektem francouzské dráhy středem Syrie od Halebu k Bagdadu namířené, stavějíc se naproti tomu málo přátelsky proti odbočce, kterou německý kapitál chtěl vybudovati mezi hlavní tratí a přístavem Alexandrette.

Nedbati těchto rozličných odporů nebylo snadno, neboť německé banky, které stály především za společností bagdadské dráhy, nemohly zejména nákladný úsek mezi Bugurlu a Tel Helifem zmoci bez značné podpory tureckého státu, a podpora ta závisela zejména na zvýšení cel tureckých, podmíněném souhlasem ostatních velmocí. Nadto byla Francie rozhodujícím činitelem v tureckých financích již tím, že měla z 2¹/₂ milionu francouzského kapitálu v Turecku umístněného větší část ve státních

Bagdadská dráha a trojdohoda.

Finanční obtíže dráhy bagdadské.

Rusko a západní velmoci.

Izvolskij opouští ministerstvo (28. září 1910).

S. D. Sazonov jeho nástupcem.

úpisec a vládla jak státní bankou, tak správou státního dluhu osmanského.

Proto nebylo v Berlíně pochybnosti o tom, že bez dohody s touto trojicí velmocí sotva bude možno s úspěchem v díle pokračovati, i když nové iradé sultánovo z 2. června 1908 společnosti bagdadské dráhy zaručovalo příspěvek 16¹/₂ tisíce franků na kilometr trati. Neboť příspěvek byl vázán zvyšováním dovozních cel tureckých o další 4⁰/₁₀ a mladoturecká revoluce, v zápětí potom vítězná, neusnadnila nikterak postavení Německa v říši sultánově. Jak diplomacie, tak finanční svět německý snažily se tedy opětovným jednáním v Londýně, Paříži i Petrohradě od sklonku roku 1909 bagdadský podnik uvolnit, narážely však stále tvrdě zejména na snahu Anglie, v jednání tom zachovati jednotnou frontu trojdohody a vyjednávat *à quatre*. To měli však v Berlíně za nevýhodné, stejně jako se zdál přílišným požadavek Anglie, ovládnouti úplně jak úsek Bagdad—Basra, tak paroplavbu na Tigridu a Eufratu. Proto byla by německá diplomacie i zástupci německého kapitálu velmi vítali možnost, aspoň s Ruskem se zvláště dohodnouti a v soupeřském šiku tak učiniti průlom.

Poněkud jiného rázu byly věci perské. Říši stříbrného lva ani udělení ústavy roku 1906, ani rusko-britská dohoda z roku následujícího nezajistily klidný vývoj. Mezi šahem Mohamedem Alim a „medžlisem“ (parlamentem) dochází k urputné vádě a obě velmoci, jež se byly právě podělily o vliv nad Persií, nedovedly při tom zůstatí úplně stranou. Šah pomýšlel od počátku na obnovení své absolutní moci, kdežto medžlis si vedl ve svém vlasteneckém a svobodomyšlném zanícení nezkušeně, stává se kolbištěm hlučného radikalismu a plané agitace, jak jinak ani nemohlo býti v prostředí, v němž pro řádný vývoj ústavní ještě nebylo obecných podmínek kulturních. Skoro ve všech větších místech strhují na sebe moc samozvané výbory a rozvracejí veškeru účinnost správy ústřední.

Spory mezi sněmem a dvorskými kruhy šahovými stupňovaly se nadto tak, že v červnu 1908 šah opustil Teheran a medžlis se chystal k jeho sesazení. Vůdce kozácké gardy šahovy, ruský plukovník Ljakov, zmocnil se však v zápětí města a bombardováním „Domu spravedlnosti“, sněmovny, rozehnal medžlis 24. června, při čemž bylo anglické vyslanectví, kam se některých poslanci utekli, obklíčeno. Část jich unikla však do Tabrisu a řídila odtud občanskou válku. Když pak šahovo vojsko ohrožovalo i toto město a byla obava o životy Evropanů tam usedlých, proniklo ruské vojsko v Džalfě

již od delší doby připravené, v březnu 1909 až k Tabrisu a stanulo hluboko na perské půdě.

Mezi Londýnem a Petrohradem způsobily poměry ty dosti zlé krve, neboť v Anglii utvořilo se komité přátel ústavní reformy perské, jež vinilo ruského vyslance v Teheranu Hartwiga, že podporuje reakční snahy šahovy, kdežto anglický vyslanec spíše chránil zájmy pokrokových vlastenců perských. Hartwig byl opravdu odvolán a na nátlak Anglie upustila ruská vláda i od toho, aby šahovi poskytla půjčku, dokud se nevrátí k ústavnímu způsobu vlády. Společným vlivem obou velmocí byl pak Mohamed Ali opravdu přiveden k tomu, aby slíbil nové volby do parlamentu; než nechvátal se splněním slibu a zmatky trvaly dále.

Reformní strana, upevniší se na jihu v Isfahanu a na severu v Redštu, zmocnila se v červenci 1909 Teheranu pomocí divokých kmenů bakhťarských. Členové bývalého medžlisu, ustavující se tu jako národní shromáždění, nastolují na trůn dvanáctiletého syna šahova Ahmeda a sesazený panovník byl nucen opustiti zemi. Usadil se v Oděse, zatím co nová ústavní vláda se ujímá moci se slibem rozsáhlých reforem státních. Ruské vojsko opustilo Tabris, zůstalo však jaksi v záloze na perské půdě v Kazvinu k veliké nespokojenosti vlády teheranské, kterou neopouštěla obava, že Rusko jen číhá na příležitost, aby s návratem vypuzeného šaha svůj rozhodný vliv zase obnovilo. Její neodkladnou starostí byla při tom pak především náprava úplně rozháraných financí státních vydatnou půjčkou v Evropě, pro niž zárukou mělo býti zvýšení cel. K úpravě věcí těch byli do Teheranu povoláni francouzští odborníci, ve chvíli té se přihlásilo však na počátku 1910 také Německo.

V Německu zájem o možnost, získati i v Persii pole německé podnikavosti vývozní, byl, jak víme, spojen především s projektem železnice, jež by perský západ spojovala budoucí tratí bagdadskou. Německý vyslanec hrabě Quadt, který již delší dobu v Teheranu usiloval o provedení tohoto projektu, vyslovil se důrazně proti povolání Francouzů k nápravě perských financí; zároveň 18. března 1910 podala berlínská vláda v Londýně i v Petrohradě výrazně zahrocený dotaz, zamýšlejí-li mocnosti ty ve svých oblastech, dohodou 1907 stanovených, připouštěti jen své příslušníky k nabývání koncesí a hodlají-li snad brániti zejména stavbě drah, k nimž by samy nedaly svolení. Ke kroku tomu připojilo se i Rakousko-Uhersko a na chvíli zdálo se, že o Persii dojde přece k podobnému sporu, jaký byl od roku 1905 vyvolán v Marokku,

Německé úsilí o jejich zdolání.

Persko.

Šah a medžlis.

Rozeznání sněmovny (24. června 1908).

Vyslanec Hartwig.

Sesazení šahovo (červenec 1909).

Finanční reformy.

Německé stížné dotazy.

a že zejména proti ruské převaze v severní Persii Berlín příkře se postaví.

V Londýně i Petrohradu obávali se zároveň, aby německý zástupce nepopichoval vlasteneckého hnutí perského proti ruské i anglické nadvládě a nestěžoval tak dohodu o chystané půjčce sanační. Napětí vleklo se tak po několik měsíců a stouplo zejména, když 7. dubna ruský a anglický zástupce žádali od perské vlády prohlášení, že bez jejich souhlasu neudělí nikomu koncese, jež by ohrožovala politické nebo strategické zájmy Ruska nebo Anglie, aniž uzavře u jiných mocí půjčku, jež by zatěžovala záruky, dříve Rusku a Anglii poskytnuté. Německo vyslovilo nad tím politování a žádalo, aby se na prohlášení takovém netrvalo. A mělo v tom úspěch. Zatím v Persii trval však neklid dále, dochází tu zase k pouličním bojům v Teheranu a tentokrát došlo i v jižních částech říše, v oblasti Perského zálivu, k nepokojům, jež vedly v říjnu k dočasnému vylovení britského vojska v přístavu Lingah a k zesílení konsulární posádky v Širazu.

Perští vlastenci nabyli tím příležitosti, horliti proti znásilňování říše i ruskou i britskou mocí a v Cařihradě konala se 23. října 1910 dokonce schůze persko-turecká, jež se obrátila telegramem na Viléma II., prosíc jej, aby jakožto ochránce islámu obrannou ruku svou také na Persii vztáhl. Zdálo se tedy, že i perská otázka, podobně jako otázka bagdadské dráhy a podpora rakouského postupu na Balkáně ztíží vztahy mezi Petrohradem a Berlínem, kde s nechutí pozorovali, že při vši různosti směrnic anglických i ruských v perských zmatcích mezi oběma mocnostmi přece jen vždy se nalezla možnost dalšího společného postupu na základě dohody z roku 1907. Tím větší bylo proto uspokojení rozhodujících kruhů německých, když v situaci té z Ruska zazněla nabídka opravňující k naději, že se snad přece podaří Rusku z tohoto souručenství vyprostiti a s ním vejíti v zvláštní osobitou dohodu, jež by byla s to, aby vůbec poměr mezi obojím císařstvím podstatně zlepšila a tím prolomila kruh, Eduardem VII. podle domnění německých státníků kolem Německa ukovaný.

Pokus byl učiněn ve stínu dynastické družnosti: ve dnech 4.—5. listopadu 1910 navštívil Mikuláš II., prodlévající právě v Hessensku u rodiny své choti, německého císaře v Postupimi, ale již několik dní před tím měl v Berlíně Sazonov schůzku s německým kancléřem Bethmannem-Hollwegem a státním tajemníkem Kiderlen-Wächtrem; 11. listopadu opět pak Vilém II. cáři návštěvu v zámku Wolfsgarten u Darmstadtu.

Diplomatické jednání s těmito dvorskými zdvořilostmi spojené mělo

opravdu některé pozoruhodné výsledky. Především došlo v rozhovorech Mikuláše II. s císařem a souběžných poradách jejich vůdčích státníků k vzájemnému uklidnění i ve svízelné otázce balkánské, jež byla středem obav ruských, i v poměru moci cářské k domnělé obklíčovací politice Anglie, která zase v Německu působila neklid. Ovšem byla to zatím jen ústní dohoda, jejíž výsledky německý kancléř v pamětním spise o postupimském jednání shrnul takto: kdyby Rakousko mínilo na Balkáně výbojně si vésti, nenalezne v tom se strany německého spojence pomoci, ježto Německo žádná smlouva neváže ve věci té, která nadto není v jeho zájmu. Znamenalo to, že Německo nehodlá již tak „plně indossovati“ balkánské směnky rakouské jako v době anekse, a Rusku dostávalo se tak větší bezpečnosti, zejména se zřetelem na nebezpečí z Vídně Srbsku hrozící. Naproti tomu prohlásil Mikuláš II. že „Rusko při všech svých snahách s Anglií se dohodnouti, nikdy nevstoupí s ní do úmluv, které by nepřátelsky proti Německu se obracely“, a Sazonov ujišťoval, že bude pečovati o to, aby mír na Balkáně nebyl ohrožován útoky ani na integritu říše osmanské, kdežto se strany německé se zase slibovala náležitá zdrženlivost v zasahování do věcí tureckých. Kdyby pak na Balkáně přes to přese všecko došlo k válce, měly obě velmoci vynaložiti veškeru péči na její lokalisování.

Ze všeho bylo zřejmo, že cářské diplomacii jde o to, aby pro nejbližší dobu nebyla nucena se obávat nepřijemných překvapení na Balkáně a aby tam zejména Rakousko bylo vázáno, neporušovati statu quo rozpínavým postupem, tedy politika, pro kterou také pomoc Italie v Racconigi byla vyhledávána. Německo přistupovalo k ní, ač zcela neodpovídala ujištěním, jež roku předchozího v dopisech hraběte Moltke generálu Conradovi s vědomím Viléma II. byly učiněny, a přijímalo cenu tohoto částečného odstupu od svého spojence nejen v obecném ujištění Ruska o jeho vztazích k Anglií, nýbrž i v určité dohodě o věcech perských a dráze bagdadské.

V otázce perské uznalo Německo sice, podobně jako bylo učinilo vůči Francii v Marokku, zvláštní právo Ruska, zasáhati do zmatků severoperské oblasti po případě i dočasnými vojenskými výpravami, ale na záruku, že německý obchod a německé podnikání se tu bude těšiti úplné rovnoprávnosti. Vzdalo se při tom nároku na získání koncese pro stavbu drah v Persii, ale získalo za to konečně souhlas Ruska k navržené výstavbě dráhy bagdadské a slib, že spojení její s Teheranem bude provedeno tratí od stanice Chaničinu odbočující a Ruskem na perské půdě vybudované. Kdyby pak stavba

Jejich úspěch.

Perský
nacionalismus
a Německo.

Schůze
v Postupimi
(4.—5. listopadu
1910).

Dohoda
německo-ruská.

Zdrženlivost na
Balkáně.

Dohoda o Persii
a dráze
bagdadské.

trati té Ruskem přes určitou lhůtu byla zdržena, nabývalo Německo práva samo se jí ujmouti.

Takové byly hlavní rysy postupimské dohody a zpráva o nich způsobila v celé Evropě značné vzrušení, zejména, když berlínský tisk věc vyhlášoval za značné vítězství německé diplomacie nad obklíčovací politikou Anglie a kancléř Bethmann-Hollweg v říšském sněmu rovněž se vyslovil se značným optimismem, vytýkáje zejména jako význačný rys nové dohody závazek „dass sich beide Regierungen in keinerlei Kombinationen einlassen, die eine aggressive Spitze gegen den anderen Teil haben könnten“.

Se zjevným zármutkem přijali zprávu tu zejména ve Vídni kruhy, jimž brzká válka se Srbskem byla počátkem vši politické moudrosti; než také Aehrenthal, jehož opatrnějšímu postupu události dávaly více za pravdu, přijal Postupim rozmrzele jako odpověď na své snahy po větší velmocenské volnosti monarchie a s obavou, aby se přátelským sblížením Berlína s Petrohradem nestupňovalo úplné osamocení Vídně.

A obava ta zavládla ovšem značnou měrou i u velmocí západních. V Paříži působily postupimské porady jako studená sprcha na důvěru v úmysly ruského spojence; v komoře ozvaly se hlasy, že trojdohoda jest rozbita, a postavení ministra věcí zahraničních Pichona bylo náladou tou zle otřeseno, zejména, když se zároveň zvědělo, že význačným rysem nových mobilisačních plánů ruských jest posunutí mobilisační základny z Varšavska do nitrozemí dále na východ od německých hranic, což zajišťovalo sice moci cářské nerušenější koncentraci sil k rozhodnému úderu, prodlužovalo však zároveň povážlivě lhůtu, kterou byla Francie bez účinné diverse ruské vydána útoku německé převahy.

A s podobně nevrlym pocitem nesli věc také v Anglii, kde kladli značnou váhu zejména na to, že dohodou rusko-německou o věcech perských a dráze bagdadské jest prolomena společná fronta, kterou anglická diplomacie na blízkém východě proti německému postupu stavěla. Domnělá deserce Ruska v otázkách těch působila pak v Londýně tím tísnivěji, ježto tu zároveň nebylo valné spokojenosti ani s postupem cářské politiky na dálném východě, kde zejména zjevné sblížování se Ruska s Japonskem vzbuzovalo obavu, aby obě moci, které nedávno se byly tak v krvavém boji utkaly, nevešly nyní v dohodu nepřívznivou všem jiným státům o věci čínské se zajímajícím a jež by zároveň Japonsku umožnila, uvolnit své spojenecké styky s Anglií.

Londýnská diplomacie nesložila ovšem ruce v klín, nýbrž s podporou

Paříže snažila se všemožně zarazití vůz ruský, aby na povážlivém svahu ještě hlouběji nesjel do údolí dohody s Německem, a usílil to mělo aspoň částečný úspěch. Neboť v Petrohradě byli rovněž poněkud zaraženi jáсотem, který v Německu postupimská jednání vyvolala, a pochopili, že hlavní snahou berlínské diplomacie jest, užití jich jako klínu mezi Rusko a jeho západní přátele vraženého, jak to přiznal výslovně v důvěrném dopise státní sekretář Kiderlen-Wächter pravě, že písemné sjednání ústních dohod postupimských „muss so ausfallen, dass es am Tage, wo es zur englischen Kenntnis kommt, für die Russen kompromittierend wirkt“. Právě proto snažil se však

Ujednání o Persii a dráze bagdadské ovšem žádalo písemného zjištění rozličných podrobností, ale i to nebylo snadné. Jednalo se o ně po měsíce, a když konečně 19. srpna 1911 smlouva byla podepsána, bylo zjevno, že anglické zájmy v ní nepochodily tak špatně, jak se s počátku v Londýně byli obávali. Neboť Rusko vyjadřovalo sice smlouvou tou svůj souhlas k stavbě bagdadské dráhy podle německých návrhů, ale jen až k Bagdadu; pro část další, k Perskému zálivu, o niž Anglii především šlo, ponechávali otázku otevřenu.

Z toho všeho bylo zjevno, že dosah postupimských úmluv nebyl tak veliký, jak s počátku se za to mělo, a že neznamenají zejména skutečný odklon cářské politiky od Anglie k Berlínu. Ale byly přece velmi významné jako doklad toho, že ruská politika má kromě obranného svazku s Francií volné ruce a že její sblížení s Anglií v určitých otázkách zjevné neznamená nikterak obecnou směrnicí v evropské politice, která by proti Německu byla zaměřena.

Pro vyhlídky zachování míru v Evropě bylo zjištění to nepochybně stejně příznivé, jako byl příznivý současný slib německý, že Berlín nehodlá v balkánské politice postupovati ve vleku vídeňských expansionistů tak, aby Rusko tím bylo ohroženo. Jevila se proto postupimská dohoda aspoň částečnou náplastí na těžkou ránu, kterou klidný vývoj Evropy utrpěl prolo-

Optimism
Bethmannův.

Dojem ve Vídni.

Poplach v Paříži.

Obavy v Anglii.

Sazonovův
ústup.

Smlouva
z 19. srpna 1911.

Význam
postupimských
úmluv.

mením dohody rusko-rakouské v aneksní krizi, a šlo jen o to, podaří-li se také na západě evropském dosáhnouti podobného zesílení mírových vyhlídek v otázce, jež je nejvíce zatěžovala, totiž ve výzbrojních závodech na moři mezi Anglií a Německem rozpoutaných. Osvědčí-li německá politika také v tomto ohledu náležitou rozvahu a ústupnost, byla opravdu naděje, že úleva, která se znamenala v náladě evropské po smírném ukončení bosenského sporu, dostane záruku větší trvalosti a že těžké otázky světové politiky a rovnováhy snad přece dojdou řešení žádoucího bez hrozného krveprolití, jehož stín nad Evropou visel od roku 1905.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
Právnická fakulta UJEP
BRNO, Nám. 25. února 2

OBSAH

I. Algeciras	5
II. Podruhé v Haagu	35
III. Počátky trojdohody	60
IV. Volební reforma v habsburské monarchii	106
V. Otázka jihoslovanská	124
VI. František Ferdinand, Conrad a Aehrenthal	144
VII. Novoslovanství a turecká revoluce	168
VIII. Krise aneksní	198
IX. Turecké zmatky a dozvuky anekse	248
X. Věci ruské a Postupim	284

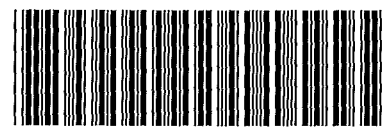

REV15

R 1972

R 1981

ÚK PrF MU Brno

3129S35640

825